N. GEORGESCU

MOARTEA ANTUMĂ A LUI EMINESCU

1883 – 1889

N. GEORGESCU

MOARTEA ANTUMĂ A LUI EMINESCU

1883 – 1889

N. GEORGESCU. *MOARTEA ANTUMĂ A LUI EMINESCU (1883-1889)*
© N. Georgescu, 1994.
© N. Georgescu, 2002, pentru prezenta ediție.

Georgescu N. *Moartea antumă a lui Eminescu (1883-1889),* — Ed. 2, rev.,

ISBN 9975-79-138-7

PREFAŢĂ

Interesul de care s-a bucurat această carte, la prima tipărire, în 1994, ar fi reclamat, poate, o mai mare atenţie din partea autorului privind eventuala reeditare. Într-adevăr, epuizarea rapidă a tirajului de 5000 exemplare, dar şi cele peste 100 de cronici şi recenzii (cîte am putut eu însumi a strînge), ar fi îndreptăţit gestul. Dacă ceva ne-a oprit, este numai prudenţa: n-am vrut să facem obiect de larg consum din viaţa lui Eminescu. La aceasta s-a adăugat propriul program eminescian care, pe măsura continuării în întreaga necesitate şi urgenţă, ne-a absorbit cvasitotal. În fine, dar, desigur, nu în ultimul rînd — uşurarea sufletului nostru a venit, oarecum surprinzător la început, dar apoi din ce în ce mai firesc, prin reluarea temei de către alţi eminescologi şi ducerea ei mai departe. Practic, astăzi cititorul interesat de viaţa politică a lui Eminescu poate consulta excelenţa lucrare a d-lui prof. Theodor Codreanu: *Dubla sacrificare a lui Eminescu* (au apărut pînă acum trei ediţii ale acestei cărţi, una dintre ele şi în Republica Moldova), ori studiile atît de percutante strînse de dl. Ion Filipciuc în cartea D-sale *Spre un alt Eminescu*, sau cartea d-lui Călin L. Cernăianu: *Recurs Eminescu. Suprimarea gazetarului* — poate cam zgomotoasă, dar cu erudita prefaţă a d-lui prof. D. Vatamaniuc: *Eminescu, deţinut politic*. Se mai poate urmări piesa de teatru *"Şi mai potoliţi-l pe Eminescu"*.

Despre boala poetului a apărut, între timp, lucrarea monumentală a d-lui Ovidiu Vuia: *Spre adevăratul Eminescu*, 2 volume fără egal în literatura de specialitate.

Noi înşine avem de mulţumit, şi cititorul va găsi locul în cartea de faţă, d-lui prof. Ilie Torsan care deschide, practic, o nouă fereastră către ştiinţa criptologiei.

Nu vrem să spunem că această altă viziune asupra vieţii şi operei lui Eminescu a fost determinată numai de cartea pe care acum ne-am hotărît s-o reluăm, într-o formă cu totul nouă, dar ne place a spera că şi această carte a noastră a impulsionat-o întrucîtva. Nu vrem să spunem, apoi, că toate aceste lucrări, cele citate şi cele apărute, fără să le fi văzut noi, cunoscîndu-le doar din auzite, sînt versiuni şi variante la acelaşi model dat,

adică descriu în culori personale o teorie unică, aceea a conspiraţiei. Mai întîi că această teorie nu este cu totul edificată; în acest sens, fiecare dintre noi, autorii aici amintiţi, contribuim într-un fel la definitivarea ei. În linii mari, însă, dacă se poate vorbi de un nou curent în eminescologie, în egală măsură trebuie să se vorbească şi despre diferenţele dintre cei care-l creează — diferenţe care merg pînă la incompatibilităţi uneori.

Aş putea zice că se întîmplă exact ce am presimţit cînd, la prima ediţie, am pus acest titlu pentru cartea noastră, că aşa cum există o a doua viaţă a cuiva, să spunem a lui Eminescu, există şi o a treia, a patra etc. — adică, atîtea vieţi cîţi autori sînt. Nici acest lucru nu este, însă, adevărat. Mai bine explicam din capul locului ce am dorit cu acest titlu şi se înţelegea mai simplu totul.

Noi am avut în vedere cele două calităţi ale luminii: *lux prima* şi *lux secunda*. Prima lumină este inaccesibilă. Şi într-adevăr, ce rost ar putea să aibă chiar renaniana "Viaţă a lui Iisus Christos"?! Are zeul "viaţă" — el, care nu are moarte, care este etern? Viaţa lui este, pentru lumea de jos, epifanie. Dacă există, aşadar, o primă viaţă — aceasta este a geniului şi numai a geniului; spunem *dacă există* avînd în minte chiar cunoscutul vers eminescian: *Şi cînd propria ta viaţă singur n-o ştii pe de rost*. Există, dar n-o ştie nici el pe de rost. Aşa se face că biografiile unei epifanii posibile nu pot fi altceva decît epifenomene. Prin urmare, noi putem scruta doar viaţa secundă — a geniului, sau chiar a noastră înşine. Am putea deplasa discuţia spre umbrele şi penumbrele lui Platon: avem, iată, trei nivele ale luminii, adică lumina însăşi — inaccesibilă, orice s-ar zice —, iar apoi umbrele şi penumbrele ei — care pot merge din ce în ce mai întunecat, pînă la non-lumină sau întuneric absolut. Aşadar, dacă *Viaţa lui Iisus Christos*, adică viaţa însăşi ca paradigmă, nu există biograficeşte vorbind, cum ar putea exista, în această calitate, viaţa vreunuia dintre noi?! În sens precreştin, biografiile oamenilor celebri (Plutarh, Suetoniu) sînt înşiruiri de fapte şi onoruri — cu toate, pilduitoare, adică exemplare.

Ceea ce se poate afla din cartea de faţă nu este, aşadar, biografia lui Eminescu — ci mai degrabă anti-biografia sa. Noi ne propunem să ascultăm, deci să analizăm, imaginile de pînă acum ale poetului, care nu sînt altceva decît creaţii ale unuia ori altuia dintre biografii săi — şi de cele mai multe ori ale mai multora, înţeleşi între ei, adică supuşi unui consens. Ne mai interesează acel complex constituit şi funcţionînd ca atare în istoria literaturii române sub numele de "viaţa lui Mihai Eminescu",

adică de ce s-a resimţit nevoia unei asemenea biografii, mai ales că de fiecare dată demonstraţia actorului care o pune în scenă este cam aceeaşi: avem în faţă viaţa unui bolnav. Nu este mai folositoare moartea unui om sănătos decît viaţa unui bolnav? Cu ce ne ajută, de peste o sută de ani, faptul că în centrul literaturii române, pe axa ei, s-a plasat un bolnav care-şi cere dreptul la biografie? Pe cît de exemplară, pilduitoare este viaţa unui asemenea bolnav? Nu e mai bine să zicem, ca Panaite Zosin, unul dintre medicii care s-au pronunţat în chestia bolii lui Eminescu: fereşte-te, fiule, să faci ca el — căci vei păţi la fel?! Este, adică, un model pedagogic negativ. Şi totuşi, acest model negativ atrage. "Arheul bolnav": iată ceea ce mi se pare a fi o flagrantă contradicţie. Nu este de înţeles, omeneşte vorbind, de ce atîtea cascade de sînge tînăr şi sănătos sînt atrase la viaţa poeziei de dorul nemărginit de a imita un bolnav. A nu se răspunde cu poeţii lacrimogeni de după Eminescu: ei ies din *Mai am un singur dor*, nu din *Rugăciunea unui dac!*

În ceea ce ne priveşte, constatînd din ce în ce mai des că lui Eminescu i se potriveşte mai degrabă modelul sacrificial, n-am făcut decît adunarea acestor dovezi personale şi punerea lor în faţa publicului larg. S-a ivit, iată, această teorie a distinsului intelectual care este dl. Theodor Codreanu şi care vorbeşte de *dubla sacrificare* a lui Eminescu. Se deschid pîrtii largi pentru căutarea informaţiei şi, mai ales, pentru reconfigurarea celei care există. S-ar putea ca generaţiile de după noi să tatoneze mai insistent acest teren. Mai sînt neamuri, mai sînt popoare în istorie care au fost supuse îndelung unui boicot aproape de neînţeles, care au supravieţuit unor comploturi ale istoriei — sau pur şi simplu n-au supravieţuit. Este, însă, de căutat şi sensul adevărat al cuvîntului *sacrificare*: acest sens se subordonează ideii de *sacru* — idee care, cel puţin, are un determinant: este necesară. La modul general cred că se poate spune că dacă a fost un sacrificiu, el a fost necesar. Unde este sacrificiu, este necesitate. Uneori grupurile trec dispensîndu-se de conducătorul lor. Uneori popoarele se salvează sacrificîndu-şi toţi zeii, nu numai pe cei mai mari. Sacrificiul nu înseamnă curăţare de ceva, abandonare, dezlipire, ştergere, ca şi cînd nici n-ar fi fost ceea ce s-a sacrificat; nu: intrarea în eternitate făcîndu-se numai pe această poartă a sacrului, nu văd cum altfel decît fertilizînd, decît iluminînd deplin s-ar putea petrece gestul ca atare. Dacă, vulgarizînd pînă la nivelul de înţelegere şi acceptare al detractorilor lui Eminescu, nu putem intra în Europa altfel decît sacrificîndu-ni-l — rezultă că sîntem obligaţi

să ne asumăm lumina aceasta interioară; noi nu-l sacrificăm pe Eminescu — ci *ni-l sacrificăm* — şi acest lucru cred că îl facem continuu, generaţie de generaţie. Iată sensul în care s-ar putea discuta despre provocarea d-lui Theodor Codreanu în cultura română. Dar, repetăm, în această zonă a luminei prime, sacrificiale, pătrunde doar gîndul foarte curat, şi numai din cînd în cînd. Noi vom mărşălui, în schimb, prin avatarurile celei de-a doua vieţi a lui Eminescu pînă cînd vom istovi potecile şi mîna ne va rămîne încleştată pe toiagul realităţii cu orice preţ, cu orice risc, pînă la capăt sau, cu vorbele poetului Cezar Ivănescu, *pînă după cîntec*.

N. Georgescu
Dîrmăneşti-Muscel,
septembrie 2001

PARTEA I

ULTIMA ZI LA "TIMPUL"

JOCUL CIFRELOR ŞI-AL ÎNTÎMPLĂRII...

...Un bătrîn "farmazon" îmi împuia capul, prin clasele de sus ale liceului, cu fel de fel de cifre şi cabale. "Numără, îmi zicea mereu, parcă vrăjit de cuvîntul acesta, numără tot ce vezi, tot ce e făcut de mînă de om, ca să te convingi că...". Lua suta de lei, mi-o aşternea pe colţul mesei şi-mi număra chenarele (o poate face oricine, oricînd): erau 48, iar în medalion se găsea Bălcescu, emblema Paşoptismului, şi la şcoală mi se spunea, după manualele rolleriste, că revoluţia burghezo-democratică de la 1848 abia acum se desăvîrşeşte, "în anii noştri". Îmi arăta ferestrele Poştei, clădire nouă, mi le număra şi ieşeau... 48. Un covor oltenesc expus în vitrina magazinului avea... 48 de cocoşi stilizaţi. Ajunsese, în fond, să mă agaseze cu explicaţiile lui că jumătatea lui 48 este 24, treimea este 16, care, înmulţit cu 4, dă 64 şi mai departe trebuia luat în "calcul" şi 12, care, e-hei!, se adaugă şi se scade în "sistem". Pierduse, pare-mi-se, un proces — şi-mi număra cuvintele sentinţei: formau una dintre aceste cifre ciudate, şi bătrînul "farmazon" era convins că asta înseamnă trădare, aranjament, păi, sigur că da, pedeapsă...

N-am dat niciodată importanţă acestor "fleacuri", iar despre bătrînul maniac al cifrelor din tinereţea mea moldavă nu mai ştiu, astăzi, nimic. Preceptul lui, după care "diavolul se ascunde în amănunte", l-am regăsit, peste ani, la Goethe — iar vorba sa cea mai deasă: "Micile supărări devin mari cînd sînt foarte mici", la Papini. Despre francmasonerie am citit şi eu, ca tot omul, cîteva cărţi bunicele, din curiozitate profesională, şi multă literatură de ocazie — dar sistemul cifrelor ca cifruri nu m-a interesat deloc. Se întîmplă, totuşi, uneori că-ţi aduci aminte de fleacuri în toiul unor acţiuni cît se poate de serioase. *"Nescio quid meditans nugarum"*, al lui Horaţiu, tradus de Eminescu: "Pierzîndu-ţi timpul tău cu dulci nimicuri", e ca un mic motoraş pus să facă scîntei pentru a porni, în vreme de îngheţ, motorul cel greu al buldozerului ori compresorului. În căutările mele de eminescologie mi s-a întîmplat, nu o dată, să întîlnesc acte privitoare la viaţa poetului pe care n-am ştiut să le interpretez, ori nu le-am putut înţelege. Stai ca hipnotizat în faţa unui petic de hîrtie, îl citeşti

de la cap la coadă, apoi de la coadă la cap, îl întorci pe toate feţele — şi nu iese cu nici un chip chichiţa, imensul angrenaj al informaţiei se blochează, îngheaţă. Parcă ai în faţă nu o hîrtie scrisă, ci o ceaşcă de cafea care te invită la fantezie.

Azi au apărut, şi la noi, o sumedenie de cărţi despre francmasonerie, unde grămezi de mistere sînt "relevate" — astfel că nu cred să mai deranjeze pe cineva observaţiile mele privind actele de mai jos. Aceste texte pot interesa, în egală măsură, pe cifratori — dar omul tehnic trebuie avertizat că se află în faţa unor documente de importanţă excepţională în înţelegerea destinului lui Eminescu. Ori e un lanţ nesfîrşit de coincidenţe — ori treaba e serioasă, şi atunci e groasă de tot.

Iată, mai întîi, interogatoriul luat lui Eminescu, în ospiciul din strada Plantelor, la 12 iunie 1889, cu trei zile înainte de moarte:

> — *Cum te chiamă?*
>
> — *Sînt Matei Basarab, am fost rănit la cap de către Petre Poenaru, milionar, pe care regele l-a pus să mă împuşte cu puşca umplută cu pietre de diamant cît oul de mare.*
>
> — *Pentru ce?*
>
> — *Pentru că eu fiind moştenitorul lui Matei Basarab, regele se temea să nu-i iau moştenirea.*
>
> — *Ce-ai de gînd să faci cînd te vei face bine?*
>
> — *Am să fac botanică, zoologie, mineralogie, gramatică chinezească, evreiască, italienească şi sanscrită. Ştiu 64 de limbi.*
>
> — *Cine e Poenaru care te-a lovit?*
>
> — *Un om bogat care are 48 de moşii, 48 de rîuri, 48 de garduri, 48 de case, 48 de sate şi care are 48 de milioane.*

Aceste 4 întrebări şi 4 răspunsuri constituie un text cu cele mai ciudate simetrii cu putinţă. Că Eminescu se compară pe sine cu Matei Basarab care este voievodul preferat al ziaristului de la *Timpul*, citat foarte des în teoriile sociale din anii 1880-1883, şi mai ales în contextul polemicii cu A.D. Xenopol şi ceilalţi istorici de la *Românul* pe marginea lui Tudor Vladimirescu. În 1882-1883, în plin elan creator, Eminescu proiecta înfiinţarea unei Societăţi *Matei Basarab* (aşa cum era Societatea *Carpaţii*, aşa cum va fi Societatea *Petru Maior* în Transilvania), ale cărei scopuri rămîn consemnate în manuscrisele sale: *"O organizare între români asemenea societăţii francmasonilor şi iezuiţilor. Ca a bisericii catolice. Pretutindene oameni care să ţie registru de tot sufletul*

românesc. Cel slab trebuie încurajat şi lăudat pentru ca să devie bun; trebuie trezită deşărtăciunea lui, decorat la nevoie, trezite mii de speranţe-n el, în caz de estremă nevoie ajutat chiar. Să se simtă că Soc. Matei Basarab *reprezintă o putere enormă".* (Mss. 2257, f. 246). Concomitent, în *Timpul*, legînd numele domnitorului valah de o expresie din *Scrisoarea III*, el scria: *"Nu zicem că sub cerul acestei ţări să nu trăiască şi să nu înflorească oricîţi oameni de altă origine. Dar ceea ce credem, întemeiaţi pe vorbele bătrînului Matei Basarab, e că ţara este, în linia întîia, elementul naţional, şi că e scris în cartea veacurilor ca acest element să determineze soarta şi caracterul acestui stat"* (*Timpul*, 26 ian. 1882; O.XIII, p. 40). Matei Basarab şi Tudor Vladimirescu sînt, pentru Eminescu, cei doi "stîlpi" care punctează istoric "mlaştina fanariotă": a-l fi numit, pe oricare dintre aceştia doi, într-un interogatoriu de legitimare la încheierea operei, era firesc, de vreme ce el se considera continuatorul legitim al lor.

E o "logică" în identificarea poetului cu Matei Basarab. Petre, sau Petrea Poenaru, conţine în numele său numele *"pietrei"*, obiectul cu care a ţintit fruntea poetului, şi iarăşi pare "logică" asocierea. Mai puţin logică pare prezenţa fizică a acestui personaj în stabilimentul din strada Plantelor: ştim despre el că era *tenor*, din familia mare a actorilor aşadar, lume frecventată de către Eminescu. Nu era un "străin", un "oarecare" — ci *îl cunoştea pe poet*; poetul pretinde că-i cunoaşte şi scopul loviturii. Cît despre "puşca umplută cu pietre de diamant", aminteşte de o baladă populară: "A plecat la vînătoare/ Să vîneze căprioare/ Căprioare n-a vînat/ Şi el singur s-a-mpuşcat/ *Cu-un pistol de diamant/ Cu gloanţe de briliant...*" Iată-l pe Eminescu în postura vînătorului care se vînează singur, care cade în propria cursă — model antropologic, putem spune, justificabil la un (aşazis) bolnav psihic, model ce se regăseşte în *cercul lui Hyperion*, care înseamnă întoarcere către sine, în motivul *heautontymoroumenos* (cel care se autoflagelează) prezent de la Menandru pînă la Ion Barbu în literatură ("Sfînt trup şi hrană sieşi, Hagì muşca din el"). Se poate naviga stilistic la infinit pe această falie antropologică a "realităţii": acest "motoraş" nu e cuplat, însă, la vreun utilaj cu greutate, ci se învîrte liniştit şi singur.

Este vorba, însă, de un act juridic, un interogatoriu luat de un judecător, pentru a stabili că poetul este bolnav şi pensia pe care i-o votase Parlamentul nu poate fi ridicată de către el însuşi, nefiind în deplinătatea facultăţilor mintale. Banii erau necesari pentru a acoperi cheltuielile de pînă atunci suportate de către stabiliment. *Dacă asta s-a vrut demonstrat, asta s-a demonstrat.* În condiţii normale, parchetul ar fi trebuit sesizat din

oficiu — şi ar fi trebuit interogat şi autorul prezumtiv al crimei, numitul Petre Poenaru. Nu există un asemenea interogatoriu; cu actorii se procedează ca la teatru, am zice...

Avem, deci, adevăruri mari la mijloc; cum să le legăm? De ce a fost considerat acest act documentul fundamental, oficial, al nebuniei lui Eminescu?

Şi atunci, cum să nu încerci a-l studia şi cu alte măsuri? Cifrele 64 şi 48, cu care-mi împuia capul, în tinereţe, bătrînul meu prieten, asigurîndu-mă că *sînt de sorginte francmasonică*, se află în text. Încercăm a număra cuvintele. O poate face, desigur, oricine. Pînă la "ştiu 64 de limbi", în răspunsurile poetului sînt exact *64 de cuvinte*, dacă respectăm cîteva reguli: *nu-i* din al doilea răspuns se citeşte ca un singur cuvînt, iar 64, deşi este cifră, se ia în calcul ca un cuvînt. Se poate elimina din calcul cifra 64, şi citi *nu-i* ca două cuvinte: iese aceeaşi sumă. Orice sistem cifric are, în fond, "cheia" lui; să le încercăm succesiv pe acestea două, adunînd cifrele şi citind unele ligaturi împreună. Textul "atenţionează": nu e vorba de 64 de limbi, ci de 64 de voci. Am zice, ca să ne păstrăm în metafaza industrială cu care am plecat la drum, un ditamai motor cu 64 de cilindri: iată ce colos mecanic poate pune în mişcare o biată cheiţă cifrică! Experienţa poate continua. Menţionăm din capul locului că noi nu am epuizat toate relaţiile aritmetice (numerice) dintre aceste cuvinte: nu ne propunem a lua locul cifratorului, ci doar a sesiza existenţa unui cifru care dă de gîndit. Să numărăm cuvintele din primul răspuns considerînd *l-a* două cuvinte: sînt exact 33 de voci. Asta, da: ştie oricine că e cifră masonică! A fost Eminescu francmason şi a răspuns cifrat? Oricum, ar însemna că... *nu era nebun*! Reţinem: dacă socotim *l-a* un cuvînt, iese un total de 32. Al doilea răspuns are 16 cuvinte: *nu-i* îl socotim ca două cuvinte. Dacă socotim *nu-i* un singur cuvînt, ies 15 cuvinte, care, adunate celor 33 anterioare (în prima variantă), dau cifra 48, prezentă, ca cifră, în text. Este un sistem de socotire "încrucişat", care cere atenţie şi... distribuţie. Mai mult, al treilea răspuns are tot 16 cuvinte, cu cifra 64... Şi tot 15 cuvinte fără cifră. Aşadar, dacă adresantul uită să adune la primul răspuns, de 33 *de carate*, pe următoarele 15 cuvinte, este atenţionat a doua oară — după care, în cel de-al treilea răspuns, cifra 48 se repetă de 6 ori: *semnal puternic*. Asta, pe prima diagonală a încrucişării (33 + 15 + 15). Pe cea de-a doua diagonală a încrucişării "ies" frumoasele sume: 32 + 16 + 16, adică 16 x 4 = 64. Simetriile sînt atît de bine construite, încît este limpede că textul, în întregul său, a fost lucrat migălos. Patru întrebări şi patru răspunsuri: 4 x 4 = 16;

aceasta pare a fi cifra de bază care trebuie luată în calcul. 16 cuvinte au primele 3 întrebări (socotind *Ce-ai* din întrebarea a treia drept două cuvinte). A patra întrebare are 7 cuvinte (*te-a*, două cuvinte) — şi bănuim că trebuie să mai fie unul pentru totalul de 24 cuvinte al tuturor întrebărilor: într-adevăr, în "Cine e Poenaru care te-a lovit" trebuie, poate, presupus prenumele enunţat de Eminescu: "Petre Poenaru". Această omisiune are importanţa ei: totalul cuvintelor din întregul text (adăugate şi cifrele, fără a socoti ligaturile cîte un cuvînt) este de 111 cuvinte. Adăugînd cifra 1, pentru cuvîntul presupus lipsă, iese suma de 112: exact 16 x 7 = 112. În text sînt 7 cifre (o dată 64 şi de 6 ori, 48).

...Pe mine nu mă interesează, de fapt, semnificaţiile acestor cifre totale în sistemul cifric presupus. Constat, doar, că relaţiile numerice dintre cuvinte sînt suspect de exacte — ceea ce înseamnă că actul, în întregul său, este un fals. Cade dintr-un condei valoarea probatorie a acestui act. La 12 iunie 1889 poetul spune lucruri de bun simţ, că se consideră moştenitorul lui Matei Basarab şi că tenorul Petrea Poenaru l-a rănit la cap. Spusele lui sînt, însă, "rebusate". De către cine? Vom reveni, desigur, cînd va trebui să facem puţină istorie literară. Pînă atunci, îi rog pe masoni să nu mă suspecteze de rea-voinţă sau rea-credinţă; mai bine să ajute la elucidarea crimei comise împotriva lui Eminescu — dacă pot.

Acum, că am cîştigat o "siglă", putem măsura cu ea şi alte documente eminesciene. Coborîm în timp la cele mai importante acte ce-l privesc, cele din 28 iunie 1883, ziua cînd "a înnebunit" Eminescu. Iată, aşadar, anunţul *Românului*, ziarul cu care Eminescu se afla în polemică:

ROMANULU

* * *

Aflăm cu sinceră părere de rĕŭ că d. Mihail Eminescu, redactore la diarul *Timpul*, tînĕr plin de talent şi înzestrat c'un deosebit geniŭ poetic, a căḑut greŭ bolnav. Sperăm că bóla sea nu va fi de cât trecĕtóre şi că în curênd vom putea anunţa deplina sea însănĕtoşire.

* * *

Stimabililor de la *Românul*, dacă numărăm cele două fraze ale dumneavoastră cu măsura de peste şase ani sînt exact 48 de cuvinte, o parolă aşadar (faceţi ligatura pentru *c'un*, vă rog)! Anunţul apare la 1 iulie 1883, şi nici un ziar nu-l preia deocamdată. Iată, însă, şi "răspunsul" *Timpului*, ziarul lui Eminescu, răspuns care vine după două zile, la 3 iulie:

TIMPUL

REDACTIA, STRADA STIRBEI-VODA Nr. 3

Unul dintre colaboratorii acestei foi, d. Mihail Eminescu, a incetat de a mai lua parte in redactiune, atins fiind in mod subit de o grava boala.

Ne place insa a spera ca lipsa dintre noi a acestui stimat confrate, nu va fi de cat de scurta durata si ca ne va fi data fericirea de a anunta revenirea sa sanetos la functiunile de pana acum.

Ei, da! Sînt 65 de cuvinte bătute pe muchie şi, ca să "iasă" 64, de cîte avem nevoie, pentru a descoperi ascunzişul dintre amănunte al lui Aghiuţă, ca să-l parafrazăm pe Papini, ori ca să regăsim motorul mare de mai sus, trebuie să eliminăm unul. Textul nu are nici o ligatură (se putea scrie *de-a* etc.) — deci ne propune să citim şi anunţul anterior din *Românul*, tot fără ligaturi — să găsim, deci şi acolo 49 de cuvinte în loc de 48. Bănuim că trebuie scăzut, din ambele texte, *d.*, prescurtarea pentru *domnul*, şi, citite amîndouă fără ligaturi, au — primul 48 de cuvinte, iar cel de-al doilea 64. Cuvintele concurente (aceleaşi) din ambele anunţuri sînt: *de, că, d., Mihail, Eminescu, la, şi, a, să, sa, nu, va, fi, de cît, în*: 16 cuvinte. Cu o zi înainte, la 2 iulie 1883 (cînd n-a dat ştirea despre Eminescu!) *Timpul* anunţa, pe pagina întîi, în 16 cuvinte: "Cu începere de astăzi 1 iulie, direcţiunea politică şi redacţiunea ziarului *Timpul* este încredinţată d-lui Mihail Paleologu". (Cifra nu se socoteşte!) Ciudata cifră 16 se regăseşte pînă şi în bileţelul pe care i l-a trimis d-na Szöke, soţia lui Slavici, lui Titu Maiorescu, la 28 iunie 1883: "Domnu Eminescu a înnebunit. Vă rog faceţi ceva să mă scap de el, că foarte rău".

Eliminăm piesele secundare, însă, pentru a reveni la dialogul dintre cele două ziare. Aşadar *Românul* anunţă în două fraze, *Timpul* răspunde,

după două zile, tot în două fraze — spunînd apăsat că Eminescu a fost dat afară din redacţie! Dar asta voiau "stimabilii" de vreo 3 ani buni, de cînd Eminescu îi incomoda cumplit cu polemicile şi dezvăluirile sale! Atenţie, însă: nici "anunţul", nici "răspunsul" nu zic mai mult decît "greu bolnav" ori "boală gravă": nu se pronunţă cuvîntul "nebunie"; acesta este *implicat, presupus*.

De ce anunţă adversarii boala lui Eminescu, şi nu propriul său ziar? Facem menţiunea că împrejurările crizei din 28 iunie 1883, anume întîmplările din Cafeneaua Capşa, nu se tipăresc acum; sînt ştiute, probabil, doar din zvon public. Abia în 1911, după 28 de ani, se vor povesti aceste lucruri, ca simple amintiri. Acum, la 28 iunie 1883, vestea pică precum un fulger, şi vestea este aceasta: Eminescu este dat afară din presă. De ce? "O boală gravă". În martie-aprilie 1883, în cursul unor polemici obişnuite, ca să zicem aşa, ziarele satelizate de către *Românul* insinuau că autorul articolelor de la *Timpul* (nenumit, desigur) este incoerent, nu are logică, "Dumnezeu i-a luat minţile". *L'indépendence roumaine* titra un editorial de Grigore Ventura "Le medicin s'il vous plait". Şi totuşi, textele incriminate de incoerenţă logico-mintală sînt în ediţie, se pot vedea de oricine, în afară de faptul că autorul lor este în dezacord cu sistemul de prezentare a realităţii de către redactorii cu care polemizează — şi în afară de tonul cam dur al polemicii! —, nimic din ceea ce ar putea constitui o dovadă "medicală" a nebuniei.

...Vorba e: ce ne facem noi cu aceste "parole", cu aceste "semne" ciudate în texte? La 1883, în momentul crizei, şi la 1889, înainte de moarte — cifrele 48 şi 64 îşi fac de cap. Ori sînt coincidenţe pur şi simplu — ori secretomania a lucrat, a lucrat cu spor — atunci, şi pentru timpul de după atunci[1].

---

[1]Dl. profesor Ilie Torsan, un adevărat Mihu Perea al cărţii noastre încă de pe vremea cînd ea se afla în manuscris la Mănăstirea de la Cioara, are cuvîntul aici de faţă:

«UN DOCUMENT ŞI... ENIGMELE LUI

În cele ce urmează vom prezenta cîteva constatări, rezultate din analiza textului interogatoriului luat lui M. Eminescu, în ospiciul din strada Plantelor, la 12 iunie 1889, cu trei zile înainte de moarte:

— *Cum te chiamă?*

— Sînt Matei Basarab, am fost rănit la cap de către Petre Poenaru, milionar, pe care regele l-a pus să mă împuşte cu puşca umplută cu pietre de diamant cît oul de mare.

— *Pentru ce?*

— Pentru că eu fiind moştenitorul lui Matei Basarab, regele se temea să nu-i iau moştenirea.

ACTUL ŞI "ACTORII" LUI

Textul-parolă din 12 iunie 1889, interogatoriul luat lui M. Eminescu în ospiciul din strada Plantelor, pentru a i se dovedi incapacitatea mintală, are o istorie cu totul interesantă. Desigur, el se află în biografia dedicată de G. Călinescu poetului, dar este fragmentat, astfel că nu atrage atenţia cifratorului: în locul întrebării a patra ("Cine este Petrea Poenaru care te-a lovit?") biograful parafrazează: "Întrebat cine este atentatorul, declară". Nu este prima oară cînd G. Călinescu citează fragmentar acte şi documente privitoare la M. Eminescu; dimpotrivă, aceasta este metoda de lucru, putem zice, a biografiei sale. La modul general, se poate afirma că istoricul literar a parcurs întreaga bibliografie, şi-a format o părere despre subiect — după care înfăţişează cititorului această părere/impresie, argumentîndu-şi-o cu piesele care i se par necesare. Este metoda de lucru a oricărui

---

— *Ce-ai de gînd să faci cînd te vei face bine?*

— Am să fac botanică, zoologie, mineralogie, gramatică chinezească, evreiască, italienească şi sanscrită. Ştiu 64 de limbi.

— *Cine e Poenaru care te-a lovit?*

— Un om bogat care are 48 de moşii, 48 de rîuri, 48 de garduri, 48 de case, 48 de sate şi care are 48 de milioane.

Actul acesta a fost considerat documentul fundamental, oficial, al nebuniei lui Eminescu.

Apariţia în textul de mai sus, în mod explicit, a numerelor 48 şi 64 şi existenţa unor relaţii numerice între numărul cuvintelor întrebărilor şi răspunsurilor, relaţii care pun în evidenţă numerele: 16; 33; 48 şi 64, îl determină pe N. Georgescu, autorul lucrării "A doua viaţă a lui Eminescu", Ed. Europa Nova, Bucureşti, 1994, să facă următoarele aprecieri:

— Considerînd că numerele 16; 33; 48 şi 64 ar fi de sorginte francmasonică şi deci ar avea o anumită semnificaţie, ar transmite anumite "semnale" celor iniţiaţi, autorul mai suscitat se întreabă: **"A fost Eminescu francmason şi a răspuns cifrat? Oricum, ar însemna că... nu era nebun".**

— **"... relaţiile numerice dintre cuvinte sînt suspect de exacte — ceea ce înseamnă că actul, în întregul său, este un fals"**, răspunsurile lui Eminescu fiind **"rebusate"**.

În cele ce urmează, vom continua analiza întreprinsă de N. Georgescu asupra textului de mai sus, punînd în evidenţă o serie de relaţii numerice "tributare" numerelor 16; 33; 48 şi 64, relaţii care vin să susţină, cel puţin a doua dintre consideraţiile de mai sus, aparţinînd lui N. Georgescu.

Pentru prezentarea unora dintre rezultate, vom considera drept alfabet de lucru, alfabetul normal ordonat, notînd şi rangurile literelor în această ordonare, punînd în evidenţă deci următoarea substituţie:

biograf ancorat în *pozitivism*: el va scurta imensităţile materialului documentar, reţinînd esenţialul, sintetizînd. În ceea ce-l priveşte pe Eminescu, biografiile care i s-au dedicat au tocmai acest specific: curg din sinteză în sinteză, toţi autorii — fără excepţii semnificative — au "impresia" că deţin adevărul ultim şi încearcă să-l desfăşoare în cuvinte cît mai simple, să fie cît mai convingători. Nu s-au creat, încă, acele "complexe" eminesciene, nu s-a studiat — de pildă — momentul cutare din viaţa lui Eminescu din unghiuri diferite ori complementare, nu fac obiectul unei cercetări multiple nici măcar momentele de răscruce din viaţa poetului. Identitatea punctelor de vedere duce la o diversificare monotonă a tratării materialului. Ce să spui, de pildă, despre recluziunea lui M. Eminescu la Mănăstirea Neamţ (1886-1887) — decît că nebunul şi-a găsit locul, iar apoi să adjectivezi cît mai viu modelul dat? Ceea ce lipseşte, la ora de faţă, în complexul Eminescu este o critică temeinică a izvoarelor — fie chiar şi a celor narative. Mărturiile despre recluziunea lui M. Eminescu la Mănăstirea Neamţ, de pildă, vin din partea unui medic socialist, Panait Zosin, care are o viziune socialist-utopică asupra lumii, care nu l-a văzut pe Eminescu, ci doar a auzit despre el, care era botoşănean şi avea o anumită

A	B	C	...	P	Q	R	...	X	Y	Z
1	2	3	...	16	17	18	...	24	25	26

Vom nota prin: $I_1(C)$; $I_2(C)$; $I_3(C)$; $I_4(C)$, respectiv, $I_1(L)$; $I_2(L)$; $I_3(L)$; $I_4(L)$, numărul cuvintelor, respectiv al literelor, din cele patru întrebări şi cu $R_1(C)$; $R_2(C)$; $R_3(C)$; $R_4(C)$ respectiv: $R_1(L)$; $R_2(L)$; $R_3(L)$; $R_4(L)$, numărul cuvintelor, respectiv al literelor, din cele patru răspunsuri.

Valorile acestor indicatori se obţin efectiv prin numărare. De exemplu, prima întrebare are 3 cuvinte cu 11 litere, deci $I_1(C) = 3$; $I_1(L) = 11$.

Pentru cele patru întrebări, valorile acestor indicatori sînt:

$I_1(C) = 3$ şi $I_1(L) = 11$

$I_2(C) = 2$ şi $I_2(L) = 8$

$I_3(C) = 10$, dacă "CE-AI" se numără ca un cuvînt, sau $I_3(C) = 11$, dacă "CE-AI" se numără ca două cuvinte şi $I_3(L) = 33$.

$I_4(C) = 6$, dacă "TE-A" se numără ca un cuvînt, sau $I_4(C) = 7$, dacă "TE-A" se numără ca două cuvinte şi $I_4(L) = 24$.

Pentru fiecare întrebare, produsul dintre numărul cuvintelor şi numărul literelor sale, pune în evidenţă unul dintre numerele: 16; 33 sau 48. Într-adevăr avem:

$I_1(C) \times I_1(L) = 33$

$I_2(C) \times I_2(L) = 16$

$I_3(C) \times I_3(L) = 10 \times 33$ sau 11×33

$I_4(C) \times I_4(L) = 3 \times 48$ sau $7 \times 24 = 7/2 \times 48$

Dacă considerăm cazul în care, $I_2(C) = 11$ şi $I_4(C) = 6$, atunci este evidentă relaţia:

$I_1(C) + 2\,I_2(C) + 3\,I_3(C) + 4\,I_4(C) = 64$

încredere în sine însuşi ca *"genius loci"* etc., etc. În numele său, ca specialist, nu este crezut un istoric, Rudolf Şuţu, nu se dă crezare amintirilor lui Leon Onicescu care vorbeşte despre un Eminescu întreg la minte în momentele respective, nu se dă crezare nici măcar actelor de bucătărie ale stabilimentului întocmite de mîna poetului. Ce trebuie, în fond, ca să se poată ieşi din acest impas? Desigur, mai întîi un corpus de documente, editarea cu grijă şi atenţie a tuturor mărturiilor în discuţie. De multe, de foarte multe ori, adevărul se află în partea necitată, evitată a documentelor pe care le mînuieşte chiar şi un G. Călinescu. Ne vom întîlni, în cursul acestei lucrări, cu asemenea realităţi.

Ca să revenim la actul cifrat din 12 iunie 1889, cîteva consideraţii se impun. Acest text a fost editat prima oară de către Radu D. Rosetti în *Adevărul literar şi artistic* din 27 septembrie 1922, şi sînt demne de atenţie observaţiile acestuia, omise de biografii lui Eminescu. Le redăm: *"Un funcţionar de la Secţia a II-a a Tribunalului Ilfov, aşezînd arhiva, a dat peste un dosar care va interesa, desigur, pe biografii lui Eminescu, într-un mod deosebit. E vorba de dosarul punerii sub interdicţie a marelui poet, cu No. 645 din 1889, în care se găseşte răspunsul la interogatoriu al acestuia, precum şi raportul medico-*

Avînd în vedere numărul de litere din fiecare din cele patru întrebări, avem relaţiile:

$$I_3(L) = 3 \times I_4(L) \text{ şi } I_1(L) = 3 \times I_2(L)$$

relaţii care, împărţite membru cu membru, conduc la relaţia:

$$\frac{I_3(L)}{I_4(L)} = \frac{I_1(L)}{I_2(L)} = 1{,}375$$

deoarece cîtul dintre I1(L) şi I2(L) înseamnă de fapt cîtul dintre numerele 11 şi 8.

Surprinzător este faptul că suma cifrelor numărului 1,375 este egală cu 16, unul dintre numerele "parolă".

Pentru întrebările a treia şi a patra, în cazul în care, $I_3(C) = 11$ şi $I_4(C) = 6$, este valabilă următoarea propoziţie: numărul literelor întrebării este egal cu produsul dintre numărul de ordine al întrebării şi numărul cuvintelor sale, adică

$$I_3(L) = 3 \times I_3(C) \text{ şi } I_4(L) = 4 \times I_4(C)$$

de unde rezultă că

$$\frac{I_3(L)}{I_4(L)} = \frac{48}{64} = \frac{I_3(C)}{I_4(C)}$$

relaţie care arată că **legătura dintre numărul cuvintelor şi cel al literelor din a treia şi a patra întrebare se realizează prin intermediul numerelor 48 şi 64, cele două numere care apar în mod explicit în răspunsurile la aceste două întrebări.**

Să introducem în analiză şi structura răspunsurilor la cele patru întrebări.

Pentru numărul cuvintelor, valorile indicatorilor introduşi anterior au următoarele valori pentru cele patru răspunsuri:

legal al specialiştilor numiţi de Parchetul Ilfov să-l ancheteze. Dîndu-ne seama de discreţia cu care trebuie tratată chestiunea şi eliminînd tot ce ar putea să atingă dureros pe admiratorii genialului inspirat, dăm în vileag numai ce credem de cuviinţă, lăsînd altora sarcina delicată de a completa studiul medical şi psihiatric al figurii marelui dispărut, cu noile acte puse la dispoziţie. Se ştie că Mihai Eminescu, lovit în iunie 1883 de "nemiloasa fatalitate ereditară", cum o numeşte Maiorescu în prefaţa Poesiilor *publicate în 1890 în editura Socec, a fost internat în diferite sanatorii, atît în ţară cît şi în străinătate, şi între sfîrşitul lui 1884 şi începutul lui 1889 părea vindecat — cînd, în 1889, autorităţile sesizate de cei în drept l-au internat din nou în spitalul Caritas din Bucureşti".*

Întrerupem, pentru a atrage atenţia că, într-adevăr, acest lucru "se ştia" bine, dar bine de tot, în anii '20 de către foştii cunoscuţi şi apropiaţi ai lui Eminescu (trecuseră abia 30 de ani de la moartea poetului): că între 1884-1889 poetul era vindecat, dar, din cînd în cînd, mai mergea pe la spitale. Biografiile moderne instituiesc modelul tiranic după care "nebunia" şi-a aşternut definitiv umbra după primul atac, cel din iunie 1883, pînă la moarte — iar în intervalul 1884-1889 poetul n-a mai creat nimic etc. "Legendele" eminesciene vorbesc, însă, pînă astăzi de "caiete" cu poezii

---

$R_1(C) = 32$, dacă "L-A" este numărat ca un cuvînt,
$R_1(C) = 33$, dacă "L-A" este numărat ca două cuvinte,
$R_2(C) = 15$, dacă "NU-I" este numărat ca un cuvînt,
$R_2(C) = 16$, dacă "NU-I" este numărat ca două cuvinte,
$R_3(C) = 15$, dacă în procesul de numărare excludem numărul 64,
$R_3(C) = 16$, dacă numărul 64, care apare în acest răspuns, este considerat cuvînt,
$R_4(C) = 20$, dacă nu se numără cele şase apariţii ale numărului 48,
$R_4(C) = 26$, dacă fiecare număr de 48 este numărat ca un cuvînt.

Pentru numărul literelor din răspunsuri avem valorile:

$R_1(L) = 130$
$R_2(L) = 73$
$R_3(L) = 97; 98; 99$, după cum numărul 64 care apare în acest răspuns nu este numărat, este numărat ca o singură literă, sau ca două litere (fiind număr format din două cifre),
$R_4(L) = 70; 76; 82$, din consideraţii asemănătoare celor anterioare, dar acum referindu-se la cele 6 numere de 48 care apar în acest răspuns.

Avînd în vedere aceşti indicatori, precum şi valorile indicatorilor anteriori, următoarele relaţii sînt evidente:

$R_1(L) = I_1^2(L) + I_1^2(C)$
$R_2(L) = I_2^2(L) + [I_2(C) + 1]^2$

care exprimă legătura dintre numărul de cuvinte şi litere din primele două întrebări şi numărul de litere din răspunsurile la aceste întrebări.

Referitor la **numărul cuvintelor din întregul text al interogatoriului**, avem următoarele patru situaţii posibile:

ale poetului pierdute, furate, ascunse în această perioadă. Biografii săi trec sub tăcere pînă şi faptul că în buzunarul de la haina în care şi-a dat duhul, la 15 iunie 1889, se aflau scrise de mîna lui poeziile *Viaţa* şi *Stelele-n cer* (vor fi publicate în *Fîntîna Blandusiei*), ori discută cu un relativism suspect poezia *De ce nu-mi vii...* trimisă de Eminescu de la Mănăstirea Neamţ, în ianuarie 1887, la *Convorbiri literare* şi apărută în februarie. *Desigur*, în lada cu manuscrise de care poetul era despărţit se regăsesc ciorne şi variante ale acestor poezii; *desigur*, poetul scria din amintiri şi retuşa, perfecţiona din amintiri. *Desigur* că, în sensul lăzii cu manuscrise, acestea nu sînt creaţii noi. Dar — de ce ar fi avut nevoie Eminescu să inventeze motive poetice noi, poezii noi, cînd zeci şi sute de poezii "vechi" îşi aşteptau, în celebra ladă dar şi în mintea lui, forme ultime? Cei care l-au vizitat pe Eminescu la Botoşani vorbesc de o puzderie de hîrtii scrise de către poet — unele, luate de A.C. Cuza şi descifrate, altele luate de rudele poetului. Chiar şi în strada Plantelor, în mai-iunie 1889, vizitatorii lui Eminescu bolnav vorbesc de maldăre de hîrtii scrise de către el, aruncate la coş ori luate în mătura femeii de serviciu. Argumentul "creativităţii" cade dintr-un condei în faţa abundenţei de mărturii documentare şi, cu

---

— Dacă cuvintele despărţite prin cratimă, atît din întrebări cît şi din răspunsuri le numărăm drept un singur cuvînt şi cele şapte numere care apar, 64 respectiv de 6 ori numărul 48, le considerăm pe fiecare drept un cuvînt, textul are în total 110 cuvinte. Dar **110 = (64 + 48) - 2 = 7 x 16 - 2.**

— Dacă cuvintele despărţite prin cratimă din întrebări le numărăm ca un cuvînt, iar cele din răspunsuri drept două cuvinte şi cele şapte numere le considerăm drept un cuvînt fiecare, textul are în total 112 cuvinte. Dar **112 = 64 + 48 = 7 x 16.**

— Dacă cuvintele despărţite prin cratimă, din întrebări, se numără fiecare drept două cuvinte, iar cele din răspunsuri drept un singur cuvînt şi numărăm şi cele 7 numere care apar, textul are 112 cuvinte. Dar **112 = 64 + 48 = 7 x 16.**

— Dacă cuvintele despărţite prin cratimă, atît din întrebări, cît şi din răspunsuri, se numără fiecare drept două cuvinte şi adunăm şi cele 7 numere, considerate fiecare drept un cuvînt, textul conţine 114 cuvinte.

Dar **114 = (64 + 48) + 2 = 7 x 16 + 2.**

Simetria rezultatelor şi exprimarea totalului de cuvinte chiar prin suma celor două numere care apar în text — deci 64 şi 48 — sînt evidente.

Să revenim la primele două întrebări şi la primele două răspunsuri, deci la acelea care nu conţin explicit numerele 64 şi 48.

Dacă cele două cuvinte despărţite prin cratimă care apar, respectiv, "L-A" în primul răspuns şi "NU-I" în al doilea, le numărăm, pe fiecare, drept două cuvinte, atunci numărul cuvintelor din cele două răspunsuri au valorile: $R_1(C) = 33$ şi $R_2(C) = 16$, deci se exprimă prin două numere-parolă, 16 respectiv 33.

Deoarece $I_1(C) = 3$ şi $I_2(C) = 2$, avem:

el, diagnosticul medical. Într-adevăr, un "paralitic general", un "abulic în ultimul grad" — aceştia sînt pacienţi care nu mai creează, nu mai fac diferenţa între viaţă şi vis etc. În privinţa lui Eminescu, impresionante rămîn, însă, mărturiile documentare ale unor bărbaţi avizaţi despre bogăţia hîrtiilor sale scrise. Între ei, o spune Ilarie Chendi, care a stat în gazdă pe strada Ştirbei Vodă, nr. 72, pe lîngă Cişmigiu, la aceeaşi adresă pe care o avusese şi Eminescu în anii '80 ai secolului al XX-lea (vom vedea că tot pe acolo era sediul Societăţii *Carpaţii*). Bătrînele gazde — nişte nemţi — încep a-şi aduce aminte: *"Şi mi-au spus, între altele, că după moartea lui Eminescu, întîmplată în 1889, au venit la dînşii doi domni care erau prietenii lui Eminescu şi, pachetînd toată sărăcia rămasă pe urma lui, au umplut două cufere cu cărţi şi cu manuscrise şi au plecat"*. Aşadar, lada cu manuscrise pe care Maiorescu o luase de la Chibici-Râmneanu, sau de la inginerul Simiţoiu, în 1884 avea... dublură. Pe drept se întreabă Chendi: *"De la 1884, însă, cînd s-a întors de la Viena, pînă la 1889, cînd a urmat catastrofa morţii lui, el a mai muncit mult. Unde sînt manuscrisele lui din acel interval?"*.

În aceste condiţii, avem tot dreptul să considerăm că, împotriva şi chiar în pofida biografilor categorici, asemenea piese neincluse în lada lui

---

$R_1(C) = 11 \times I_1(C)$ şi $R_2(C) = 8 \times I_2(C)$
relaţii care prin împărţire conduc la

$$\frac{R_1(C)}{R_2(C)} = 1{,}375\ \frac{I_1(C)}{I_2(C)}$$

regăsind numărul 1,375 avînd suma cifrelor egală cu 16, care a apărut anterior cînd am comparat numărul literelor din cele patru întrebări.

Relaţia de mai sus exprimă legătura care există între numărul cuvintelor din primele două întrebări şi numărul cuvintelor din răspunsurile la ele.

În afara acestor relaţii, şi a altora care pot fi deduse, există şi alte elemente legate de structura acestui text, care atrag atenţia şi merită a fi reţinute.

Astfel, de exemplu, analizînd răspunsul la prima întrebare, observăm că acesta are **130 de litere**, adică de 10 ori numărul de litere necesare scrierii numelui poetului, **MIHAI EMINESCU**.

Să împărţim şirul celor 130 de litere ale răspunsului, în 10 secvenţe a cîte 13 litere consecutive, apoi să eliminăm prima şi ultima secvenţă, iar din cele opt secvenţe rămase să extragem ultima lor literă.

Obţinem astfel următoarele opt litere: **I E M E A U P N**. Primele 4 litere le lăsăm neschimbate, iar următoarele patru le substituim cu rangurile lor din alfabetul de lucru, din care s-a eliminat litera Q, deci

A	U	P	N
1	20	16	14

La cele 4 numere adunăm "cheia" 2020 şi numerele astfel obţinute le descifrăm cu alfabetul de lucru, deci fiecare număr îl înlocuim cu litera care, în alfabet, are acel număr drept rang, adică

Eminescu au existat, există încă — cine ştie prin ce unghere. Lipsa lor este presupusă prin logica argumentaţiei care vrea să instituie modelul unui Eminescu total inactiv ori inapt pentru creaţie după 1883. În 1922, însă — ca să încheiem această paranteză — un Radu D. Rosetti nu ştia de golul pe care-l va instaura G. Călinescu, în anii 1883-1889 ai lui Eminescu. În 1922 el ne transmite un "se ştie" care făcea opinie comună printre intelectualii români.

Continuă editorul actului în discuţie: *"La 13 aprilie 1889, cu adresa No. 6794, procurorul Mavros — azi consilier la Curtea de apel din Bucureşti — cere primului preşedinte al Tribunalului Ilfov constituirea unei curatele pacientului Mihail Eminescu, aflat în casa de sănătate a doctorului Şuţu din strada Plantelor. Procurorul indică în acelaşi timp preşedintelui tribunalului că bolnavul are ca prieten bun pe Mihail Brăneanu, redactor şef la* România liberă. *Acesta, sesizat, constituie un consiliu compus din T. Maiorescu, Dem. Laurian, Şt. Mihăilescu, I.L. Caragiale, I.Gr. Valentineanu şi Mihail Brăneanu, care, convocaţi conform articolului 440 din Procedura Civilă (jurnalul 2783/89), depun la secţia a II-a a tribunalului un proces verbal în care sînt de părere că "boala fiind în recidivă, reclamă interdicţia pacientului şi rînduirea unui tutor care să poată primi de la*

1	20	16	14
2	0	2	0
3	20	18	14
C	U	S	N

Alăturînd cele două secvenţe (cele patru litere nemodificate şi cele patru obţinute mai sus) obţinem secvenţa: **I E M E C U S N** care, prin anagramare, conduce la numele poetului... **EMINESCU**.

Rezultatul pare logic, deoarece la întrebarea: **Cum te chiamă?** cel interogat trebuia să-şi decline numele şi... probabil aşa a şi procedat.

Un alt element interesant rezultă din cele două răspunsuri în care poetul se identifică cu **MATEI BASARAB**.

În numele domnitorului apar trei litere consecutive în alfabet, R S T. Deoarece în criptologie astfel de litere se introduc ca non-valori, le eliminăm şi obţinem secvenţa: **M A E I B A A A B**, sau reţinînd numai literele distincte obţinem: **M A E I B** din care, înlocuind fiecare literă cu rangul ei din alfabet rezultă secvenţa numerică: **1 3 1 5 9 2**.

Fiecare număr din această secvenţă se înlocuieşte cu litera care, în alfabet, are acel număr drept rang, adică

1	3	1	5	9	2
A	C	A	E	I	B

Secvenţei A C A E I B îi aplicăm o permutare de cheie (4 1 5 2 6 3), adică culegem literele din secvenţă în ordinea indicată de cheie (construcţia simetrică a acesteia este evidentă) şi obţinem secvenţa: **E A I C B A**.

stat pensia lui viageră şi să poată îngriji de întreţinerea interzisului". Procesul verbal al consiliului este scris în întregime şi depus de Titu Maiorescu, care, după cum e cunoscut, era şi avocat. După semnarea actului acestuia (12 iunie 1889) şi depunerea raportului medico-legal, iscălit de doctorii Şuţu şi Petrescu, document prea trist pentru a-l reproduce în întregime, totuşi interesant pentru toţi în partea unde descrie "vocea cîntătoare a bolnavului veşnic distrat" – preşedintele deleagă pe judecătorul Brusan (celebrul "Metru Ghiţă") cu luarea interogatoriului, şi acesta e documentul cel mai preţios al dosarului unde se vede continuitatea imaginaţiei lui Eminescu în nebunie".

Interogatoriul este, aşadar, luat (scris, "calculat" pentru cifrare) de un "Metru", adică "Maître", adică "maistru" (e şi grad masonic) — mai mult chiar: celebru. Radu D. Rosetti, cel care va fi atît de greu încolţit la un moment dat de polemici de presă, atenţionează cum poate asupra secretelor pe care le dezvăluie. Urmează documentul pe care l-am prezentat şi noi — după care, încheierea: *"În ziua de 19 iunie 1889, adică şapte zile după luarea interogatoriului, punerea sub interdicţie a lui Mihail Eminescu fiind la ordinea zilei, tribunalul, «avînd în vedere că moartea pacientului este cunoscută publicamente», dispune încheierea dosarului şi tragedia e sfîrşită".*

În această secvenţă înlocuim litera B cu D, obţinînd E A I C D A care se scrie sub forma **E A C I A D**.

Acesteia îi alăturăm secvenţa din care a fost obţinută, rezultînd secvenţa:

E A C I A D E A I C B A

Înlocuim fiecare literă cu rangul ei din alfabet, adică 5 1 3 9 1 4 5 1 9 3 2 1 şi grupăm termenii acestui şir după regula: 1; 2; 1; 2; etc. iar numerele rezultate le descifrăm cu alfabetul de lucru şi obţinem:

5	13	9	14	5	19	3	21
E	M	I	N	E	S	C	U

deci chiar numele poetului.

La acelaşi rezultat se ajunge dacă pornim de la cuvîntul, **MATEI** din care, înlocuind literele cu rangurile lor din alfabet, obţinem: **1 3 1 2 0 5 9**, sau reţinînd numai numerele semnificative (deci eliminîndu-l pe zero) rezultă, **1 3 1 2 5 9**, şi care, descifrată cu alfabetul de lucru, conduce la **ACABEI**, deci chiar secvenţa obţinută anterior cu care am început algoritmul.

Interesantă de semnalat ni se pare următoarea coincidenţă.

Un şir numeric de forma 1; 1; 2; 3; 5; 8; 13; 21... în care fiecare termen, începînd cu al treilea, este egal cu suma celor doi termeni precedenţi, se numeşte şir al lui **Fibonacci** (Leonardo din Pisa, 1180-1228) şi are o legătură strînsă cu renumitul "număr de aur".

Să considerăm primele două versuri din poezia lui Eminescu **"De vorbiţi mă fac că n-aud"**, adică

De vorbiţi mă fac că n-aud;
Nu zic ba şi nu vă laud,

text care, în ipoteza că **"N-AUD"** se numără ca un singur cuvînt, are 13 cuvinte.

Acesta este actul din care G. Călinescu preia fragmentar doar o parte din cifrul lui "Metru Ghiţă". Desigur, întreg acest dosar este foarte important — şi merită efortul pentru a fi găsit. Observaţiile medicilor din epocă în privinţa bolilor psihice în general trebuie să fie impregnante de lombrosianism, curentul la modă şi în România, astfel că nu sînt în notă mult diferită de cele ale amintitului Panait Zosin. De obicei, pentru ca schema să fie cît mai clară, se urmăreşte cu insistenţă factologia, se inventează acolo unde lipseşte; candida decenţă a medicilor români, care vorbesc, într-un act medical atît de sec, de "vocea cîntătoare a bolnavului veşnic distrat", ne va da o măsură a acestei ruperi dintre corp şi suflet cu care opera medicina la sfîrşitul secolului trecut.

Acest dosar s-a aflat, pînă prin anii '50, la Arhivele Statului. Fragmente din el sînt republicate în mai multe cărţi documentare ale lui Augustin Z.N. Pop. Dorind să reia toate piesele pentru ediţia academică, dl D. Vatamaniuc l-a cerut spre consultare. Ei bine, dosarul lipseşte. A fost împrumutat de către regretatul Augustin Z.N. Pop şi n-a mai fost adus în depozit. Arhiva acestuia s-a risipit, în timpul lungii sale orbiri şi imediat după nedreapta (prematura, în ordinea creaţiei) sa moarte. Ediţia academică reproduce actul după ediţii

---

Să considerăm următoarea secvenţă dintr-un şir **Fibonacci: 1; 2; 3; 5; 8; 13** şi din cuvintele care, în textul de mai sus, au rangurile egale cu termenii acestei secvenţe Fibonacci, să extragem ultima lor literă. Deci, din primul cuvînt, adică, **DE, extragem litera E**; din al doilea cuvînt, adică **VORBIŢI, extragem litera I**... etc. ... din al 13-lea cuvînt, adică **LAUD**, extragem litera D.

În acest fel obţinem secvenţa:

1	2	3	4	5	6
E	I	A	A	C	D

Culegînd literele ei, conform ordinei indicate de cheia (**1 3 5 2 4 6**), obţinem secvenţa: **E A C I A D**.

În această secvenţă permutăm între ele literele C şi I şi A cu D din final, obţinînd secvenţa **E A I C D A**.

Alăturînd cele două secvenţe finale, obţinem secvenţa: **E A C I A D E A I C B A**, adică exact secvenţa rezultată anterior din numele domnitorului, **MATEI BASARAB**, din care, pe baza algoritmului prezentat, am obţinut numele poetului, **EMINESCU**.

Dacă luăm în considerare această coincidenţă, putem afirma că cel care a răspuns întrebărilor din interogatoriu... nu era un om nebun.

Dar coincidenţa de mai sus nu constituie singura legătură dintre textul interogatoriului şi şirurile de tip Fibonacci.

Într-un anumit sens, textul analizat poate fi considerat ca un exemplu de aşa-numită "aritmetică narativă".

anterioare. Radu D. Rosetti însuşi îşi reia textul din *Adevărul literar şi artistic* într-un volum. Sînt, însă, diferenţe de un cuvînt sau două — pe care nu le luăm în seamă (greşeli de tipar, intervenţii ale autorului): noi am luat de bună *prima scoatere la lumină a textului*, cea din revistă.

Peste două numere de la această "erezie eminesciană" — darea în vileag (expresia este chiar a editorului; vezi mai sus) a unui act oficial privind nebunia poetului — *Adevărul literar şi artistic* publică în facsimil lista de subscripţii instituită confidenţial de Titu Maiorescu în iulie 1883, pentru a strînge banii necesari internării lui Eminescu la Viena. Ziarul comentează entuziast iniţiativa şi încheie cu aceste 24 de cuvinte patetice: *"Admirabilă generaţiune! Servească documentul acesta pildă nouei generaţiuni de scriitori, de modul cum înţelegeau înaintaşii lor să'şi iubească, să'şi admire şi să'şi ajute semenii"*. Peste încă un număr, iese în arenă însuşi Corneliu Botez, certîndu-l aspru pe Radu D. Rosetti că a publicat un act atît de... nepoliticos la adresa lui Eminescu şi a corpului judecătoresc, act care *"printr-o coincidenţă neprevăzută"* a fost greşit clasat.

Corneliu Botez a rămas în istoria eminescologiei ca organizatorul sărbătorilor de la Galaţi, din 1909, la comemorarea a 20 de ani de la moartea

---

Textul sugerează o adevărată punere în scenă, în care se prevalează de trei actori: Matei Basarab (cu care M. Eminescu se identifică); Petre Poenaru şi regele, relatarea avînd o structură fibonacciană.

Într-adevăr, în ultimul răspuns apare o persoană (P. Poenaru), în al treilea răspuns încă o persoană (M. Basarab-Eminescu); în al doilea răspuns apar doi "actori" (Matei Basarab şi regele) iar în primul răspuns apar trei persoane (Matei Basarab, Poenaru şi regele).

Naraţiunea sugerează deci — în ordinea de mai sus — şirul numeric: 1; 1; 2; 3... care formează chiar începutul şirului clasic de tip Fibonacci.

Din acest punct de vedere acest text este asemănător cu povestea "Cinci pîini" a lui Ion Creangă, exemplu clasic de relatare cu structură fibonacciană.

Dar textul analizat ascunde încă numeroase enigme. Vom evidenţia cîteva dintre acestea.

Întrebarea a doua conţine opt litere.

Să extragem din textul răspunsului la această întrebare, a 16-a; a 24-a; a 32-a; a 40-a şi a 48-a literă, deci din opt în opt, cîte litere are întrebarea, pînă la a 48-a literă, număr care apare explicit în textul interogatoriului. În ordinea extragerii lor, aceste litere formează cuvîntul **MOARE**. Coincidenţă sinistră, căci, la trei zile după interogatoriu, Eminescu a murit.

Şi în răspunsul la întrebarea a treia apare o coincidenţă interesantă.

Să considerăm numele poetului şi să înlocuim fiecare literă cu rangul ei din alfabetul normal ordonat, adică

M	I	H	A	I		E	M	I	N	E	S	C	U
13	9	8	1	9		5	13	9	14	5	19	3	21

suma rangurilor acestor litere este egală cu 13 + 9 + ... + 3 + 21 = **129**

lui Eminescu. El a scos, cu acel prilej, un volum omagial, din vînzarea căruia proiecta ridicarea unei statui pentru Eminescu. Statuia s-a dezvelit cu fast în toamna lui 1911, prilejuind o dură polemică de presă între liberali şi conservatori, pe tema ziaristicii eminesciene. Anii 1909-1911 au fost decisivi pentru ruperea în două a operei eminesciene, cu aruncarea la coş, ca netrebuitoare, a ziaristicii. Corneliu Botez a jucat un rol decisiv în această stigmatizare a ziaristicii eminesciene. El a instaurat, de fapt, cu autoritatea publică pe care a avut-o (ajutat şi de ministrul Cultelor şi instrucţiunii publice, Virgil Arion), modelul maiorescian al lui Eminescu-poet diafan, singur, abuzînd de cafea, obosit de munca istovitoare ca ziarist etc. Se uită încă un amănunt: Corneliu Botez a fost jurist şi a instrumentat, ca procuror general, procesul din 1919 al colaboraţioniştilor (ziariştii care au colaborat cu administraţia lui von Mackensen în Bucureşti, sub ocupaţie), condamnîndu-i la închisoare pe I. Slavici, T. Arghezi etc. Imediat după Primul Război Mondial a avut importante funcţii în justiţie — şi autoritate morală în lumea presei. Despre Eminescu, însă, el n-a mai scris — în afară de articole ocazionale, cum este acesta din *Adevărul literar şi artistic*, prin care apără, împotriva unor acte ce dovedesc contrariul,

---

Răspunsul la această întrebare începe cu expresia **"AM SĂ FAC"**, după care urmează enumerarea eventualelor preocupări ale celui interogat.

Să eliminăm expresia de început şi din textul care urmează, începînd cu a 16-a literă (litera E din finalul cuvîntului zoologie), extragem opt litere consecutive. Acestea sînt: **E M I N E R A L**.

Dacă înlocuim aceste litere cu rangurile lor din alfabetul normal ordonat, la ultimele trei ranguri le adunăm cîte o cifră a numărului 129 — avînd semnificaţia precizată mai sus — facem calculele şi numerele obţinute le descifrăm cu alfabetul de lucru, deci le înlocuim cu literele care, în alfabet, au aceste numere drept ranguri, obţinem:

E	M	I	N	E	R	A	L
5	13	9	14	5	18	1	12
0	0	0	0	0	1	2	9
5	13	9	14	5	19	3	21
E	M	I	N	E	S	C	U

deci am obţinut numele poetului.

După cum se cunoaşte, numărul şapte are în numerologie o semnificaţie deosebită (N. Georgescu afirmă că, în francmasonerie "şapte este cifra morţii ca ameninţare, ca iminenţă, cifra condamnării la moarte").

Analizînd textul documentului la care ne referim, constatăm că numărul şapte este prezent sub diverse forme alături de numerele: 16; 33; 48 şi 64.

De exemplu, în text apar în mod explicit două numere şi anume: 64 = 4 x 16 şi 48 = 3 x 16, suma acestora fiind egală cu 7 x 16.

modelul instaurat în anii antebelici. După ieşirea sa în arenă, *Adevărul literar şi artistic* nu mai revine asupra chestiunii. În 1924, va relua vijelios — prin pana lui Panait Istrati — problema ziaristicii eminesciene, provocînd iarăşi o polemică de presă foarte largă ce va antrena, practic, cele mai importante condeie ale momentului — de data aceasta, însă, în apărarea ziaristicii eminesciene. *Adevărul literar şi artistic* va fi ameninţat, la un moment dat, cu falimentul (lumea refuză să-l mai cumpere), trebuind să-şi schimbe directorul şi direcţia pentru a supravieţui. Ce se putea spune foarte liber şi destul de lejer în 1909-1911, nu se mai putea spune în 1924, după marea epopee a războiului...

Panait Istrati părăsise ţara după polemica din 1911 pe tema ziaristicii eminesciene şi va reţine, desigur, acea atmosferă triumfalistă cînd talgerul poeziei eminesciene fusese ridicat în slăvi, pentru ca, în compensaţie, acela al publicisticii să fie coborît jos de tot. În 1911 n-a învins, de fapt, poetul — ci a fost învins gazetarul, cum va nota Nicolae Iorga. În 1924, însă, în plină glorie (devenise brusc, prin "Chira Chiralina", prezentată de Romain Rolland, cel mai popular scriitor european), Panait Istrati reia "chestiunea Eminescu" printr-un text de două pagini de ziar, trimis *Adevărului literar*

Răspunsul la a treia întrebare începe cu expresia "**AM SĂ FAC**", avînd în total şapte litere, după care urmează cele şapte domenii (viitoarele preocupări): "botanică; zoologie; mineralogie; gramatică chinezească; evreiască, italienească, sanscrită", expresie care are în total 77 litere.

Răspunsul la întrebarea a patra începe cu expresia "**Un om bogat care are**", formată din cinci cuvinte cu un total de 16 litere, urmată de enumerarea celor şase "bogăţii" aparţinînd lui P. Poenaru: "**moşii; rîuri; garduri, case; sate; milioane**", care au în total 33 litere.

În acest răspuns apare în mod explicit numărul 48 avînd ca divizori numerele: 1; 2; 3; 4; 6; 8; 12; 16; 24.

Din expresia cu care începe răspunsul, deci textul pînă la primul număr 48, extragem cinci litere (atîtea cuvinte are acest text) şi anume literele care ocupă poziţiile: 4; 6; 8; 12; 16 (divizori ai lui 48), începînd deci cu a patra literă, fiind vorba de al patrulea răspuns. În ordinea extragerii, aceste litere formează cuvîntul **MOARE**, care vine parcă să confirme rezultatul similar, obţinut anterior din analiza răspunsului la întrebarea a doua.

Este cunoscut faptul că, după ce s-a întors din Italia, Eminescu a fost consultat de medicul Francisc Iszac care îi pune un diagnostic fals, cu un tratament inadecvat chiar şi pentru acel diagnostic: cură cu mercur, doza ajungînd pînă la **şapte grame pe zi**.

În cuvintele: **MOŞII; RÎURI; GARDURI; CASE; SATE**, din răspunsul la întrebarea a patra, literele care compun cuvîntul *mercur*, apar cu următoarele frecvenţe:

M	E	R	C	U	R
1	2	4	1	2	-

şi deci, cu literele celor cinci cuvinte, cuvîntul **MERCUR** poate fi scris în **1 x 2 x 4 x 1 x 2 x 3 = 48** de variante, adică numărul variantelor este egal cu numărul 48 care apare în mod explicit în acest răspuns. Şi acest rezultat să fie tot o simplă coincidenţă?

şi artistic, în chip de scrisoare, din Elveţia. Nu este prea clar ce legătură avea succesul său de scriitor cu ziaristica lui Eminescu; cert este că Panait Istrati devine lider instantaneu al umanitarismului european, pe care doreşte să-l propage şi în România. Acest umanitarism nu poate fi, după război, pentru un fost pacifist, socialist etc., decît unul fără graniţe. Eminescu, aşadar, "şi-a băgat piciorul în capcana naţionalismului şovin", a greşit enorm cînd a crezut că numai "De la Nistru pîn' la Tisa" este nedreptate şi că numai neamul său trebuie să fie prosper — şi, într-un cuvînt, şi-a vîndut talentul "pentru o coajă de mămăligă" politicienilor vremii care exploatează poporul. Un asemenea discurs, înseriat într-o întreagă campanie ziaristică, unde Panait Istrati scria, pe pagini întregi trimise din aceeaşi calmă Elveţie, despre noua Europă de după război, a fost ca o adevărată vijelie culturală. I-au răspuns, în ordine, N. Iorga, Ioan Slavici, Octavian Goga, G. Topîrceanu, Al. Cazaban. Că a pierdut P. Istrati — nu e mare pierdere; de altfel, el îşi va cere scuze peste un an; totodată,

---

În încheiere prezentăm următoarea constatare.

În limba ebraică, cuvîntul **DUMNEZEU** se scrie astfel, **Y H W H**, din care, prin înlocuirea literelor cu rangurile lor din alfabet, obţinem următoarea secvenţă formată din patru numere (cîte întrebări are interogatoriul): 25 . 8 . 23 . 8.

Prin adunarea două cîte două a numerelor din secvenţa de mai sus, obţinem: 8 + 25 = 33; 25 + 23 = 48; 8 + 8 = 16 iar suma tuturor patru este egală cu 64, deci se obţin tocmai numerele puse în evidenţă prin analiza textului interogatoriului.» (I.T.)

Pînă aici Mihu Perea al nostru. Nu credeam că are o importanţă atît de mare diferenţa de o cifră, dacă citim o legătură drept un cuvînt ori drept două cuvinte. Trebuie, acum, să mărturisesc: am interpretat textul originar în mod filologic, după normele ortografice în vigoare. În original, la el acasă — ca să zic aşa — ori la Mănăstirea de la Cioara, ca să rămînem în metaforă, este *cratimă*, pe de o parte, şi *apostrof*, pe de alta. Reforma ortografică din 1953 eliminînd apostroful şi punînd peste tot numai cratimă, iar eu, filologul, respectînd păsăreasca pentru care toţi confraţii mei îşi dau viaţa, iată ce trebuşoară de cîteva săptămîni bune i-am dat matematicului — şi ce zadarnică strădanie! Pier, aşadar, toate posibilele parole (cifrate) din scrierea românească — din literatură, ştiinţă, arte — odată cu înlocuirea apostrofului prin cratimă. Se spală cu detergenţi infailibili toată posibila francmasonerie a neamului, ca şi cum nici n-ar fi fost, pentru că nu se mai recunosc semnele, s-a schimbat ("a evoluat", nu?) scrierea. Ce e de făcut? Să mergem la sursă şi numai la sursă, să nu avem încredere în textele puse de filologii lui 1953 în ulcioare. Nu mai este, însă, cazul meu. Să stau să refac acum, împreună cu cititorii mei, întreagă această carte, care geme de texte "culese în coresc", ar fi o nebunie... murdară, nu curată. Rămîn, împreună cu dl. profesor Ilie Torsan, pe malul celălalt al răbdării, numărînd fir cu fir litere, apostrofuri, cratime — şi privim cu avertisment la cei care se îndemnă s-o ia de la capăt: treceţi prin vad, nu ca noi, pe punţi. Şi pentru ca totul să fie curat ca-n Ion Budai Deleanu, vezi un capitol următor: actul originar, scris de primul "cifrator", nu mai există, s-a pierdut. Există din tipărirea lui de către Radu Rosetti, deci, o editare; deci, manuscrisul din Mănăstirea de la Cioara *au pierit pe limba sa!* mai înainte de a se topi în elanul creator al reformei de la 1953.

această apropiere a sa de patrie va fi compensată, de el însuşi, imediat ce va sosi în patrie şi va vedea direct ceea ce avea în faţa ochilor doar din amintiri şi din scrisorile prietenilor. Dar a cîştigat, în acelaşi timp, Eminescu: s-a reechilibrat balanţa strîmbată la 1911. Din acest an, 1924, începe, de fapt, eminescologia interbelică — a cărei linie directoare a fost integralismul, adică întregul operei. Asta o putem spune, însă, noi astăzi, după ani de distanţare şi analiză a momentului. Din păcate, deşi s-au editat multe documente istratiene privitoare la 1924, nici editorii, nici comentatorii istratieni nu fac legătura cu Eminescu. Iată, de pildă, cum prezintă el însuşi succesul şi căderea unei reviste fără cauză şi scop, doar din răutatea oamenilor: *"...Pe cînd rătăceam pe* Promenade des Anglais *cu aparatul de fotografiat, un bărbat cu înfăţişare de voinic şi figură jovială mă strigă în româneşte: "Nu eşti tu Istrati!?" Astfel l-am cunoscut pe Jacob Rosenthal, directorul marilor ziare democratice, unde debutasem în chip strălucitor, cu 20 de ani înainte. El îmi spuse:*

— Istrati, tu nu poţi fi doar "scriitor francez". Tu ştii în ce situaţie se află ţara ta. Te chem între noi! Şi aşa cum am făcut-o cînd erai un biet necunoscut, ziarele mele îţi pun la dispoziţie locul cel mai bun. Strigă-ţi mînia şi dragostea! (...) Activitatea mea la "Adevărul literar", *atît de combătută de unii, a avut un astfel de răsunet, încît satisfacţia procurată a întrecut pe însăşi aceea adusă de succesul scrierilor mele în străinătate. (...) «Tirajul* "Adevărului literar" *a atins douăzeci de mii de exemplare! Eşti omul cel mai înjurat de la noi şi cel mai admirat! Dă-i înainte, banditule! De-azi în şase luni ai să fii şeful unei şcoli!» — îmi scria Rosenthal. «Pe Sărindar se smulge pur şi simplu revista din mînă!» — îmi comunică un necunoscut. (...) Dar vai! reacţiunea veghea! Rosenthal primi la Bucureşti o lovitură de pumn american, cît pe aci să-l omoare. O altă lovitură dată dibaci de bunii săi prieteni l-a jefuit de marile ziare pe care mi le pusese la dispoziţie..."* Nimic altceva decît literatură în aceste amintiri presărate cu scrisori, tipărite şi răstipărite, sub titlul comercial *Panait Istrati: Cum am devenit scriitor*, de către Alexandru Talex (am citat din ediţia a II-a, 1985, paginile 345-349, dar textele se regăsesc, desigur, şi în cea de-a treia, tot fără ecou în realitate). Celelalte articole ale lui Panait Istrati au iscat doar discuţii; cel despre "sărmanul Eminescu", însă, din 22 septembrie 1922, a adus scandalul, Jacob Rosenthal fiind chiar agresat fizic, trebuind sacrificat, luîndu-i-se direcţia, pentru ca o instituţie, *Adevărul literar şi artistic*, să se salveze. Redacţia fusese lovită cu pietre, revista (şi ziarul mare, *Adevărul*) era în dizgraţia publicului. Ca în 1883, cu Al. Macedonski, după epigramă.

Este vorba de cel mai important cotidian, de cel mai important supliment săptămînal al momentului. Întemeiat de C. Mille — şi trăind, încă, sub influenţa acestuia şi a grupului său intelectual —, curentul de idei de la *Adevărul* are cea mai mare importanţă pentru fixarea şi păstrarea imaginii lui Eminescu. Aici va începe, peste cîţiva ani, G. Călinescu seria sa eminescologică ce se va încheia — dacă s-a încheiat odată! — cu "Viaţa lui M. Eminescu" şi "Opera lui M. Eminescu". Deocamdată, tînărul G. Călinescu este beneficiarul acestor dezbateri de presă — şi, desigur, al sfaturilor şi, mai ales, informaţiilor oamenilor practici de presă, adică ale acelora ce visează numai tiraje şi reviste smulse din pachetul copiilor. N-ar trebui, poate, să uităm că G. Călinescu scrie la *Adevărul* în anii cînd se instaurează, la noi, expresia "presă de Sărindar" (cu sensul "presă de succes" şi conotaţia: "presă mincinoasă"). N-ar trebui, poate, să uităm care a fost destinul acestui loc: mănăstirea din Sărindar a trebuit dărîmată (pe locul ei se află actualmente Cercul Militar Central), pentru că în jurul ei se ridicaseră atîtea tarabe, iar locul devenise atît de rău famat, încît nu s-a găsit altă soluţie salvatoare. A rămas presa...

La *Adevărul literar şi artistic* va scrie frecvent G. Călinescu. Suspicioşi cu tot ce ţine de Eminescu, mai ales în ceea ce-l priveşte pe primul său mare biograf, recitim, şi noi, cartea "divinului critic". Ştim că ţinea în mod deosebit la final, acel poem al rîurilor şi pămînturilor ţării. Iată-l: *"Astfel se stinse în al optulea lustru de viaţă cel mai mare poet pe care l-a ivit şi-l va ivi vreodată, poate, pămîntul românesc. Ape vor seca în albie, şi peste locul îngropării sale va răsări pădure sau cetate, şi cîte o stea va veştezi pe cer în depărtări, pînă cînd acest pămînt să-şi strîngă toate sevele şi să le ridice în ţeava subţire a altui crin de tăria parfumurilor sale"*. Obsesie?! Dintre cele două fraze ale acestui final liric, prima conţine (făcînd ligaturile pentru *l-a* şi *şi-l*) 24 de cuvinte — iar a doua conţine (fără a mai face însă ligatura pentru *să-şi*) 48 de cuvinte. Scrie, oare, G. Călinescu o biografie "cu parolă" — ori vrea doar să-i imite pe francmasoni? Pentru "dogma francmasonică", orice lucru mare îşi are originea în "negura veacurilor" ori "în negura timpurilor" (vezi fraza-parolă a lui Iacob Negruzzi, biograful *Junimii*, despre originea acestei societăţi: *"Originile întemeierii* Junimii *se pierd în negura timpului..."*). G. Călinescu "se joacă", pe această temă, cu un viitor nedefinit... Iată ceea ce ne hotărăşte, în sfîrşit, să ne despărţim de dînsul — să nu pornim, adică, de la prezumţia de nebunie în cercetarea căderii lui Eminescu.

SECRETELE, DUPĂ EMINESCU

... Acest tur de forţă printre documente cred că i-a convins pe mulţi cît de importantă este cercetarea unui text în sine după epuizarea informaţiei aferente. Cred, sau mai degrabă sper. Pentru că, în caz contrar, mă simt eu însumi dezarmat. Într-adevăr, "piesa" care urmează în dosarul îndepărtării din presă a lui Mihai Eminescu are mai multă nevoie de pasiunea cifratorului decît de investigările mele, care aproape s-au epuizat. Ne aflăm în faţa primei polemici pe seama lui Eminescu — după declararea publică a "gravei boli" care l-a atins "subit". N-a fost numită boala; cineva trebuie să ia piatra în mînă şi să dea cu ea. În numărul pe luna august 1883 al revistei *Literatorul* se publică cunoscuta (oare?) epigramă a lui Alexandru Macedonski:

Un X... pretins poet — acum
S-a dus pe cel mai jalnic drum...
L-aş plânge dacă-n balamuc
Destinul său n-ar fi mai bun
Căci pînă ieri a fost năuc
Şi nu e azi decît nebun.

Da, nebunia unui poet trebuie numită în versuri... Epigrama a făcut epocă, deşi Eminescu nu este numit în ea în mod expres. Îl "descoperă", însă, Grigore Ventura care, la 4/16 august 1883, publică în *L'Indépendence roumaine* articolul "Une infamie". Sîntem, aşadar, în jurul nucleului care a jucat drama tristă de la 28 iunie 1883. Într-adevăr, la acea dată fusese expulzat din ţară Emile Galli, directorul ziarului francez care apărea la Bucureşti — ziar care acum se sesizează la aluzii. Tot la acea dată, Grigore Ventura fusese cel care-l dusese pe Eminescu la baia Mitraşewschi, unde-l abandonase ca să anunţe poliţia că are de ridicat un nebun — în timp ce el însuşi, Grigore Ventura, plecase de la locul faptei.

Baia Mitraşewschi se afla pe Dîmboviţa, nu departe de strada Ştirbei Vodă, pe care se afla şi sediul Societăţii *Carpaţii* şi de unde au venit cei doi

prieteni ai lui Eminescu, Secăşanu şi Ocăşanu, alertaţi de Ventura, să-l ajute pe Eminescu a-şi veni în fire. Printre măsurile drastice luate de guvernul Brătianu chiar în această zi de 28 iunie 1883 era şi desfiinţarea Societăţii *Carpaţii*, la cererea consulului Austro-Ungariei în Bucureşti, baronul von Mayr. Trebuia tocmai să se semneze tratatul secret de alianţă între România şi Tripla Alianţă (Germania, Austro-Ungaria şi Italia), negociat timp de mai bine de doi ani de către junimişti (prin Petre Carp). Sărbătorile naţionaliste de la Iaşi, de la începutul lui iunie 1883, cînd s-a dezvelit statuia lui Ştefan cel Mare (şi cînd Eminescu, perfect sănătos, a citit la *Junimea* poemul său, *Doină*), au iritat puterile centrale. Schimbul de telegrame secrete, date în zilele noastre la iveală, vorbesc de ameninţări grave: von Bismarck este gata să declare război României dacă nu se fac urgent retractări şi nu se dau asigurări ferme că va intra urgent în sfera de influenţă a Germaniei şi Austro-Ungariei. Se cere şi desfiinţarea Societăţii *Carpaţii*, adevărat partid secret de rezervă, cu zeci de mii de membri, care milita pe faţă şi în ascuns pentru ruperea Ardealului din Imperiu şi alipirea lui la Ţară. Petre Grădişteanu, autorul unui discurs incendiar la Iaşi, pleacă, împreună cu ministrul de externe, D.A. Sturdza, la Viena, să ceară scuze, în persoană, împăratului. Mai este expulzat ziaristul Zamfir C. Arbore (prieten cu Eminescu), la cererea Imperiului Rus. Toate acestea — într-o singură zi, *la 28 iunie 1883*, cînd istoria literară consemnează sec şi *căderea lui Eminescu!* Grigore Ventura, redactor la ziarul *L'Indépendence roumaine*, dar şi deputat de Galaţi (urbea lui natală), este cel care descoperă boala lui Eminescu, îl aduce pe poet într-o situaţie limită — după care pleacă, alertînd oficialităţile (poliţia) şi prietenii poetului. Vom afla asta, repetăm, abia în 1911, după moartea lui Grigore Ventura. Acum ne confruntăm cu momentul august 1883, relaţiile diplomatice s-au îmbunătăţit în luna iulie, după ce guvernul dăduse ascultare cererilor imperiale — şi Eminescu rămîne ca un fel de semn de întrebare pentru toată lumea. Ce caută, în acest context, Alexandru Macedonski? În linii mari, generale, putem spune că viitorul tratat secret va schimba axa cultural-politic-economică a României către lumea germanică, schimbare ce antrenează reacţia francofililor (capitalul francez va ceda locul celui nemţesc, finanţele de asemenea; rămîne "ciuda culturală" ca formă de protest). Macedonski era un filofrancez convins, împătimit după orizonturile franceze; amănuntele prin care el face "tandem" cu foaia franceză din Bucureşti ne scapă, dar avem premise să le presupunem. El însuşi, ca persoană, va lua cuvîntul

de vreo 15 ori după acest incident, oferind fel de fel de explicaţii care să-l scoată din culpă: fie că nu este el autorul epigramei, fie că nu l-a vizat pe Eminescu în mod expres, fie că a scris-o cu un an înainte şi acum i-au publicat-o prietenii profitînd de lipsa lui din redacţie etc. Într-una dintre luările de cuvînt va spune fraza ştiută: *"Mi-aţi creat mie legenda că am lovit pe Eminescu, dar voi l-aţi omorît, căci l-aţi lăsat să moară în mizerie, pe cînd strigaţi că este cel mai mare poet al ţării"* (*Naţional*, 15 dec. 1893). Dl. Adrian Marino, editorul şi biograful lui Macedonski, poate să se felicite că a epuizat documentar (la nivelul anilor '70 ai secolului al XX-lea) relaţia Eminescu-Macedonski, în aşa fel încît a devenit rezervor unic de citate (şi noi am luat vorbele de mai sus din notele la "Noaptea de noiembrie", vol. 2 din *Opere*, p. 263). Dacă reluăm aceste informaţii, este şi pentru frumuseţea lucrului şi pentru că se cereau, odată şi odată, puse cap la cap — dar şi pentru că ne întăresc convingerea că mult din ce s-a fixat în istoria literară stă sub semnul acelui *"mi-aţi creat legenda"* de mai sus. Aşadar, tensiunea dintre Macedonski şi Eminescu atinge un punct maxim în 1882, primăvara, cînd, zice dl. Adrian Marino (citîndu-l pe G. Bogdan-Duică şi pe Tudor Vianu): *"Ieşirea lui Macedonski, oricît de regretabilă ar fi ea, constituie — după toate aparenţele — doar un răspuns. Iniţiativa polemicii nu aparţine lui Macedonski. Încă în 1871, în articolul* Naţionalii şi cosmopoliţii, *Eminescu afirmase că Macedonski scrie poezii "proaste". Conferinţa lui Macedonski* Mişcarea literară din cei din urmă zece ani, *din 1878, recunoaşte, în schimb, că «Eminescu... între felurite poezii a înavuţit literatura cu* Epigonii, *poezie ce va rămînea.» Cu toate acestea,* Timpul, *la* Cronica internă *(21 aprilie 1879), protestează cînd poetul, fost director al prefecturii Silistra nouă, «în care calitate a comis escrocherii şi falsuri în acte publice» ... «în loc de-a fi trimis înaintea justiţiei...» e numit administrator al plasei Sulina din jud. Tulcea." În articolul* Novele din popor *de Ioan Slavici (*Timpul, *28 martie, 1882), Eminescu afirmă, între altele, că «Spitalul, balamucul şi cîrciuma sunt singurele locuri care furnizează sujete artistice literatorilor de la "Literatorul" şi de la alte întreprinderi scandaloase.» Se mai vorbeşte aici de «mărginirea intelectuală a pretinşilor autori», de «malonestitatea lor plagiară», de «obrăznicie», de «catîri intelectuali... împodobiţi cu medalia* Bene merenti» *etc. Se produc apoi, în 1882, atacurile lui Macedonski împotriva lui Alecsandri, care dau prilejul lui Eminescu să-şi exprime, încă o dată, relele sale opinii faţă de un «străin» plin de «instincte bastarde» care «nu s-apucă doar să critice ceva de-o seamă cu el, nu, de Alecsandri se leagă». (*Timpul, *8 aprilie 1882). Dispreţul era mare şi ceea ce-l alimenta era, pe de o*

parte, adversitatea ideologică (Macedonski făcea sau făcuse politică liberală, era "roşu", corespundea aparent şi definiţiei "păturii superpuse"), pe de altă parte, antipatia pur personală, «fizionomia de frizor» a poetului, dandismele, infatuarea etc. Deci, temperamental, organic, cei doi poeţi trebuiau să-şi displacă, adeversitatea nefiind de ordin literar, ci al idiosincraziilor reciproce. Deşi colecţia "Timpului" *este incompletă, este foarte probabil că Eminescu a atacat şi cu alt prilej pe Macedonski, care a afirmat că «doi ani consecutivi, Eminescu mă izbi, sub propria semnătură, întrebuinţînd şi calomnia şi invectivele. Nici familia mea nu fu respectată.» (1892). Incriminările cu privire la originea familiei s-au produs în mod cert de ambele părţi, cu agravanta, în cazul lui Macedonski, că el trece la mobilizarea întregului cenaclu împotriva lui Eminescu (în* "Literatorul" *poetul este secondat de N. Xenopol şi, probabil, de Duiliu Zamfirescu) lovit vindicativ şi prin nefericita epigramă publicată în momentul cînd Eminescu nu mai avea putinţa ripostei."* (*Op. cit.*, pag. 262-263).

Iată, aici, un mod cu desăvîrşire pozitivist de a face biografie comparată, împletind vieţile şi operele a doi mari poeţi care nu s-au potrivit niciodată! Rezultatul este calm, liniştitor, după această impresie că numeri şi pui la locul lor părţi decupate dintr-un întreg, *membra disjuncta* risipite prin surse de informaţii diferite. Avem toată admiraţia faţă de această anatomie documentară — pe care, însă, noi am epuizat-o de mult doar vizual, nu şi rescriind-o. Dacă ar fi să pătrundem prin aceste ferestre zăvorîte ale citatelor d-lui Adrian Marino, am sparge mai întîi geamul în dreptul numelui lui N. Xenopol. Trecem peste romanul său "Brazi şi putregai" (publicat de Eminescu în foileton, în *Timpul*, 1880, cu o notă care iese din mantaua teoretică a lui N. Filimon) dar lunga sa nuvelă: "Păţaniile unui american în România", publicată în serial în *Convorbiri literare*, 1881 (se pare, chiar la sugestia lui Eminescu), este o ilustrare cu accente de pamflet a teoriei păturii superpuse eminesciene. Nuvela nu este terminată, nici reluată în vreo ediţie (iar N. Xenopol nu a intrat, încă, în atenţia editorilor care făuresc istoria literaturii române). Întreruperea ei bruscă poate arunca o umbră şi asupra ruperii bruşte a relaţiilor dintre N. Xenopol şi M. Eminescu. Pe scurt, cu tot respectul pentru metoda pozitivistă a d-lui Adrian Marino, "ieşirea lui Macedonski" nu este *"doar un răspuns"*. În 1882, Eminescu a fost cel care răspunde — şi anume exact criticilor lui N. Xenopol la cartea "Novele din popor" de I. Slavici. Întrucît Macedonski îl va parafraza pe N. Xenopol, textul acestuia este necesar. Zice, aşadar, N. Xenopol, în *Românul* din 7 februarie 1882, despre I. Slavici: *"stilul e atît de greu, se află*

în ea atîtea lucruri de prisos, încît pînă-aproape de sfîrşit totul pare confuz." Vezi mai jos: Macedonski va face refren pe tema *"greoiul Eminescu"*, luînd epitetul de la Slavici şi mutîndu-l la palierul poeziei. Continuă N. Xenopol: *"Stilul parcă merge pe brînci şi nuvela e atît de lungă, încît chiar nemţii au zis că putea fi mai scurtă"*; umorul lui Slavici este *"nesuferit"*, nuvelele nu sînt *"din popor, ci din topor"*. În context, după acest refuz al ruralismului în literatură, N. Xenopol cere roman citadin, ca să fim şi noi în pas cu Europa. Sîntem, după cum lesne se poate vedea, la originile polemicii pe marginea romanului românesc. Titu Maiorescu publicase studiul "Literatura română şi străinătatea", cerînd scriitorilor români să se inspire din realităţile naţionale. Or, e uşor să-i rupi lui Eminescu fraza în două şi să pui înainte doar dispreţul pentru literatura *Literatorului*. În realitate, însă, răspunzîndu-i lui N. Xenopol, la 28 martie 1882 (lasă, deci, să treacă de la 7 februarie aproape două luni de zile — ceea ce denotă ezitare: ştia Eminescu în ce se bagă, cum s-ar zice), vorbeşte exact despre romanul naţional (şi nuvela, literatura în general; nuanţele vor fi fixate de Camil Petrescu, peste vreo 40 de ani). Citatul întreg este acesta: *"Cînd vede cineva ce soiu de literatură se prăseşte în România, cum o revistă literară din Bucureşti, care întruneşte într-un snop o adunătură de tineret semi-străin, îşi duce cititorii prin locuri malfamate sub pretextul de-a face poemuri* à la *Alfred de Musset, cum spitalul, balamucul şi cîrciuma sunt singurele locuri cari furnizează sujete artistice literatorilor de la* "Literatorul" *şi de la alte întreprinderi scandaloase, acela cată să fie recunoscător puţinelor pene în adevărat româneşti, care ne scapă de atmosfera infestă a spitalurilor ce se pretind reviste literare..."* La acest text eminescian va răspunde N. Xenopol — însă nu în *Românul*, ci în *Telegraful*, la 2 aprilie 1882. Este unul dintre cele mai violente pamflete antieminesciene. *Literatorul* îl reproduce imediat (aprilie 1882) — iar Macedonski se va inspira copios din acest text. Citǎm cu parcimonie, atenţionînd totodată cititorul că acum se rupe zăgazul presei, Eminescu fiind etichetat drept alienat mintal; de acum înainte ziariştii adversari politici ai lui Eminescu vor folosi frecvent expresii cu aluzie la sănătatea mintală a sa. Aşadar, N. Xenopol, în *Telegraful* şi *Literatorul*, consideră că *Împărat şi proletar*, *Strigoii* ori nuvela *Sărmanul Dionis* — *"pe lîngă necunoştinţă deplină a limbei române, cuprind nenumărate exemple de aberaţiune mentală"*. Poetul este numit, mai departe, *"bulgar"*, are *"capul pătrat"*, este un *"flaşnetar"*. Încheierea: *"Nu încape îndoială că la un asemenea individ oarecari circumvoluţiuni cerebrale trebuie să se fi dezvoltat într-un mod cu totul anormal. Zicem «cu*

totul», căci cazuri ca acela al d-lui Emin-ovici (citiţi Eminescu, vă rog) sînt foarte rare. Avem pînă acum pe omul care se crede cucoş, pe acela care-şi închipuie că-i o umbrelă şi stă toată ziua într-un ungher pentru a se usca etc., dar pe omul care se crede român şi vorbeşte de «sîngele strămoşesc» fiindcă şi-a schimbat terminaţia numelui din ovici *în* escu, *aceasta nu s-a mai văzut. Desigur că doctorul Maudsley, în vreo nouă ediţie a cărţii sale* Pathology of Mind, *va trage toate foloasele din exemplul ce-i aducem aici. Ne e teamă însă că Maudsley va rîndui d-lui Emin-ovici o cură îndelungată în vreun stabiliment, bunăoară la Mărcuţa."*

Iată adevărate texte ce te pun pe gînduri. De acum înainte numele spitalului Mărcuţa îi va fi adus în faţă lui Eminescu atît de des, încît te întrebi dacă nu cumva internarea sa la stabilimentul doctorului Şuţu nu s-a făcut tocmai ca să nu se împlinească aceste cobe ale presei. (Mărcuţa se află în Pantelimon — pe cînd stabilimentul doctorului Şuţu, lîngă Foişorul de Foc.) Eminescu însuşi va răspunde, la un moment dat, după cum se ştie, acestor acuzaţii că ar fi alienat mintal. Să presupunem — raţionează poetul — că autorul acestor rînduri este nebun, chiar nebun de legat şi de dus la Mărcuţa — rămîne mai puţin adevărat ceea ce spune el? Cu alte cuvinte, poetul aduce argumentul adevărului, care este dincolo de situaţia bolnav-sănătos, nebun-sănătos etc. Noi n-avem, însă, decît să constatăm că originea epigramei lui Macedonski se pierde, ca să zicem aşa, în negura timpului: iat-o, la 2 aprilie 1882, într-un text căruia, de altfel, Eminescu îi va răspunde magistral. Se află în ediţie acest răspuns al poetului, semnat cu numele *M. Eminescu* (este a doua oară cînd el îşi semnează un text polemic, şi vom reveni, desigur, la acest incident); se ştie, de altfel, destul de bine acest text devenit, oarecum, clasic prin rodare. Decît să-l recitim, mai economic ni se pare să aducem în discuţie o replică tîrzie a aceluiaşi N. Xenopol. Sîntem în 1911, cînd s-a produs acea "mare schismă" a operei lui Eminescu. N. Xenopol este unul dintre orchestratori, cu un text semnat în *Ţara noastră*, 11 noiembrie, din care citäm: *"Opera poetică a lui Eminescu este suficientă pentru a-l ridica printre geniile neamului nostru. Ce-i mai folosesc gloriei acestui om dezmormîntarea articolelor sale de gazetă, a polemicilor sale din ziarul* Timpul, *unde a scris doar nu pentru că avea patimă pentru viaţa politică, ci împins numai de necesităţile vieţii? (...) Avea uri neexplicabile, provenite dintr-o nepricepere absolută a curentului care împingea societatea românească spre propăşire economică. (...) Nimic nu egala ura lui Eminescu contra d-lor Eugeniu Carada şi Emil Costinescu, «omul cu patru clase*

primare şi un curs de violoncel». Mi-aduc aminte că, ori de cîte ori Eminescu zărea pe Eugeniu Carada pe stradă, trecea imediat pe celălalt trotuar. Ce rost putea să aibă pentru Eminescu întemeierea Băncii Naţionale? Bilete de ale acelei instituţii se găseau foarte rar în buzunarele sale. Poetul putea foarte bine să repete cuvintele lui Henry Muger: «Banca Franţei a făcut o nouă emisiune de bilete pentru 100 milioane. Se zice că aceste bilete ar fi albastre.» Eminescu, care a fost un poet genial, n-ar fi fost în stare să negocieze un împrumut de 500 lei. În asemenea condiţiuni, scrierile politice ale lui Eminescu nu au nici o valoare, ele nu fac decît să pună în lumină părţile slabe ale inteligenţei lui Eminescu..."

Concesiv în 1911, Nicu Xenopol îi acordă "nebunului" de la 1882 geniu poetic — dar îi neagă scrierile economice, pe motiv că... nu avea bani şi nu se pricepea să negocieze un împrumut. În general, detractorii lui Eminescu se referă la operă: mai toţi văd în ziaristica poetului "fragmente", "articole de ziar", "febre stilistice" — nici unul nu acceptă idei sau teorii sociale, cel puţin, necum sistem organic, coerenţă internă a întregii ziaristici. Cu asemenea sofisme s-a reuşit aruncarea "la coşul de gunoi al istoriei" a operei teoretice a lui Eminescu. Anul 1911 a punctat această rupere dramatică a întregului, cu ridicarea în slavă a poeziei şi punerea ziaristicii pe seama sărăciei, patimii, urii etc. Nimic mai clar decît patima lui Panait Istrati ar putea da seamă despre aceste lucruri — dacă ar avea cineva răbdarea şi perseverenţa s-o urmărească, cel puţin, pînă la primele ei adîncuri.

Să revenim, însă, la anul 1882. După ce, în aprilie, Macedonski a preluat, ca multe alte publicaţii, pamfletul lui N. Xenopol, el lasă să treacă luna mai şi, în iunie, publică propriul pamflet. Este vorba de poemul *Viaţa de apoi*, însoţit de o sumedenie de note de subsol. Editorul lui Macedonski, dl. Adrian Marino, îl reia cu litere mici, în notele la *Noapte de noiembrie* (vol. 2, p. 257-258), croşetează un vers şi cîteva note ale lui Macedonski şi oferă comentariul din care am citat şi noi. Aşadar, Macedonski îşi imaginează că a murit, ca în *Noaptea de noiembrie*, şi că vede, în *viaţa de apoi* (titlul poemului) cum toţi confraţii săi literari şi politici s-au preschimbat în te miri ce. Aceste "metamorfoze" sînt descrise în versuri şi comentate în note la sfîrşitul poemului. Va crea un adevărat scandal versul referitor la Vasile Alecsandri: *Alecsandri cel mare, — era şi el o broască! —*, dar mai ales lunga notă însoţitoare: *"Dacă dl. Alecsandri devine în satira de astăzi o «broască», nu este vina mea, ci a condeiului meu, care, în loc s-o ia la dreapta, a luat-o la stînga. Îi cer scuzele mele; cred însă că pe undeva am şi eu dreptăţile*

mele; apoi, să mă ierte d-l Alecsandri, ce caută bardul latinităţii, el, care este «hors concours», *la concursul pentru premiuri academice?* Nota bene *că este membru al Academiei. Frumos îi stă oare dumnealui, care este om bătrîn şi bogat, dumnealui, care este membru al Academiei, să şteargă anul trecut o mie de franci premiindu-se? Unde dracu s-a mai văzut Academie să se premieze singură? Acest lucru este de o neruşinare monstruoasă. Afle d. Alecsandri că premiile sunt pentru încurajarea celor tineri, că, pentru acest scop, au lăsat o mulţime de oameni averile lor Academiei, iar nu ca să şi le împartă între dumnealor. Ruşine, de trei ori ruşine, domnule Alecsandri, domnilor academicieni..."* Şi tot astfel, ca o replică anticipativă a lui Caţavencu, încă două alineate. Alecsandri va trimite scrisori multor demnitari, cerîndu-le să-l pedepsească pe "insurgent"; Macedonski face, în continuare, disocieri: admiră poetul (îi va dedica un studiu de cîteva sute de pagini în foileton, în *Literatorul*) — dar insistă că procedeul nu este corect.

Nu Macedonski descoperă, însă, "incorectitudinea"; el pare a-l prelua, aici, pe Eminescu însuşi. Într-un editorial din *Timpul*, 12 septembrie 1878 (O.X, p. 516), poetul spune acelaşi lucru, dar într-un limbaj mai elevat: *"Societatea Academică e-n ajunul de a conferi premiul Năsturel de 4000 franci pentru cea mai bună carte tipărită în cursul anului acestuia. Auzim — ceea ce se şi putea presupune — cum că concurenţii vor fi numai membri ai academiei. O putem presupune pentru că ne cunoaştem ţara. În oricare altă ţară din lume conferirea unui premiu între colegi ar fi o monstruozitate, la noi ne aşteptăm ca toţi membrii academiei pe rînd să fie împodobiţi cu premiul Năsturel, şi la sfîrşitul şirului să se-nceapă* d-a capo. (...) *Just ar fi fost ca asemenea premii să se confere unor autori cari nu fac parte din academie, iar în caz cînd asemenea autori n-ar exista, să nu se dea de fel şi să se treacă la economii..."*

Eminescu va avea, el însuşi, intenţia să ceară un premiu academic, în anul 1888; vom reveni, desigur. Intenţia noastră a fost doar să arătăm că ideile epocii erau comune: Academia are un pol magnetic pentru tinerii scriitori, fie ei liberali, conservatori ori de alte coloraturi politice.

În *Viaţa de apoi* este încondeiat, însă, şi Eminescu — în imagini şi chiar cuvinte preluate din pamfletul lui N. Xenopol. Versurile amintesc, într-adevăr, de "omul-umbrelă" de mai sus: *Greoiul Eminescu, poet din şcoala nouă,/ Era într-o ciupercă schimbat, ca să nu-l plouă.* Notele, mai multe, îl şfichiuiesc pe poet cam aşa: *"Unul dintre pretinşii poeţi ai* Convorbirilor literare, *D. Eminovici («citiţi Eminescu, vă rog») îşi dă aere de patriotism prin* Timpul, *luîndu-şi ifose de român neaoş cînd este bulgar."*

La dl. Adrian Marino nota se întrerupe după *român neaoş*, în *Literatorul*, însă Macedonski continuă aria *bulgărească* pe încă vreo cîteva rînduri. Desigur, intenţia a fost nobilă: să-l protejăm pe Eminescu de epitete. În fond, însă, această protecţie grijulie, instaurată în jurul poetului, în jurul imaginii sale, sărăceşte istoria şi istoria literară de multe fapte, unele dintre ele cu miez, suculente — altele cam seci, e drept, dar avînd, şi ele, dreptul la locul lor în şir.

Destinul însuşi, ca discurs ontologic paralel, menţine, de data aceasta, în atenţie aria *bulgărească* ce s-a cîntat pe malurile Dîmboviţei, pe numele lui Eminescu, în vara lui 1882. Iată, într-adevăr, un fragment dintr-o scrisoare a sa către Veronica Micle: *"Miercuri peste zi am fost pe două ceasuri la Rusciuc; m-am preumblat din nou împrejurul cetăţii, am mai cumpărat o carte bulgărească şi puţin tutun şi m-am întors. Amploaiaţii regiei m-au prins cu tutunul — deşi fără cuvînt, căci nu erau nici 10 grame, atîta cît are dreptul să-şi ia oricine. Se-nţelege că, fiind în dreptul meu, au trebuit să mi-l dea îndărăt."* Nu ne-ar fi atras atenţia această scrisoare, recent publicată (vezi albumul "Scumpa mea doamnă/Eminul meu iubit", pag. 284), dar este exact din data de 4 iunie 1882. În zilele cînd *Literatorul* îl face pe Eminescu *bulgar* — poetul se plimbă prin Rusciuc! Bine că *Literatorul* nu-l face *englez*, am zice, ca să putem intra, cumva, în dialog cuu acest destin care le aranjează pe toate în mod potrivit!

Revenind la chestiuni pozitive, găsim această afirmaţie a poetului, într-o altă scrisoare către Veronica Micle, din 15 august 1882: *"Mă mir că trimiţi versuri* Literatorului *— o foaie care mă batjocoreşte pe mine, una la mînă, o foaie rău scrisă ale cărei coloane nu te onorează nici pe tine, două la mînă. Nu este o imputare, bine înţeles, ceea ce-ţi observ, ci numai o expresie de mirare din parte-mi faţă c-un copil atît de inteligent precum eşti tu."* (Scrisoarea nr. 78 din colecţie, p. 345; facem observaţia că în facsimil, p. 346, se poate citi: *"Mă mir ce trimiţi versuri"*, şi aşa trebuia păstrat, fără a îndrepta nici într-un eventual *"Mă mir /de/ ce"*; sensul este *ce tot trimiţi*, indicînd că Veronica Micle a trimis de mai multe ori versuri *Literatorului*). Într-adevăr, *Literatorul* din iulie, un număr după ce a publicat *Viaţa de apoi*, tipăreşte şi o poezie a Veronicăi Micle. Ar fi foarte interesant de ştiut dacă Veronica Micle a trimis-o, într-adevăr, acum ori mai înainte, dacă a fost preluată de Macedonski din altă publicaţie. Aici nu ne mai ajută, însă, deocamdată nimic: în stadiul actual al cercetărilor, cum spune invariabil oricare cercetător pozitivist, nu ştim dacă... Sper, totuşi, că un cîştig cît de mic am

dobîndit, la capătul acestui excurs documentar, pe care dorim să-l curmăm: revenind la epigrama lui Macedonski din 15 august 1883, înţelegem că n-ar fi fost motive ca ea să facă atîtea valuri. Poeţii între ei (şi ziarişti între ei; şi toţi, poeţi şi ziarişti, în mod special pe Eminescu) se trimiteau la Mărcuţa — şi poate chiar ajungeau; se trimiteau în Bulgaria — şi, iată, ajungeau sigur la Rusciuc, de unde-şi cumpărau cărţi şi tutun. Nu era un capăt de ţară, nu rezolva această epigramă nici năduful acumulat ani de-a rîndul în sufletul lui Macedonski — nici încurcatele fire ale bolii lui Eminescu. De altceva trebuie să fie vorba, şi putem noi să mai citărn încă zeci şi zeci de "documente", că tot către acest *altceva* vom aluneca pînă la urmă. Este un *ceva* al epocii, un spirit anume care a "murit" o dată cu epoca, s-a pierdut, în orice caz, o manieră cu totul şi cu totul specială de a comunica, adică de a emite semnale şi a le recepţiona.

Un lucru e cert pentru cine studiază mentalitatea epocii, mai ales după presă: înnebuneau foarte mulţi oamenii prin anii '80 ai secolului al XIX-lea, mulţi se sinucideau (cu scrisori triste de bun rămas, publicate prompt în presă), era destul de mare numărul "pretinşilor poeţi". Macedonski avea argumente să afirme că se ascunde (se identifică) în faldurile epocii şi nu vizează pe cineva anume. Gr. Ventura este, însă, categoric: *"Il n'y a pas de doute: c'est notre malheureux collegue et ami Eminesco qui est visé par cette epigramme"*. (*"Nu e nici o îndoială: prin această epigramă este vizat nefericitul nostru coleg şi prieten"*). El conchide: *"Toţi cei care au onoarea de a ţine în mînă o pană în România nu pot să nu fie indignaţi de această acţiune. Eu, subsemnatul, om de litere şi jurnalist, mă constitui în apărătorul bietului meu amic Eminescu, şi-i declar d-lui Macedonski că acţiunea sa este nedemnă"*.

Să nu exagerăm: Grigore Ventura este Rică Venturiano din *O noapte furtunoasă* de I.L. Caragiale, lacrimile lui sînt de crocodil. Se purta, şi atunci, parola: "hoţul strigă: prindeţi hoţul!". Prieten cu Eminescu n-a fost; dimpotrivă, chema cu cîteva luni înainte, prin *L'Indépendence roumaine*, medicul să constate că argumentaţia redactorului de la *Timpul* este cea a unui individ care şi-a ieşit din minţi; acum cheamă poliţia la locul faptei. Eminescu îl şfichiuise aspru, de cîteva ori, prin *Timpul*, că primeşte cadouri ca să facă publicitate Societăţii *Creditul mobiliar*, îl considera, în manuscrise, "un om de nimic" — iar producţiile literare i le ironizase senin în 1878. Se întîmplă, însă, un fenomen ciudat. Trecuse 28 iunie, trecuse întreaga lună iulie, şi nimeni nu mai vorbea nimic despre Eminescu, tot ce se spusese erau cele două note cu parolă din *Românul* şi din *Timpul* — urmate de alte

cîteva anunţuri de presă atunci, pe moment. Trebuia inventat ceva, conştientizată opinia publică de cazul Eminescu — şi atunci lucrurile se leagă de la sine: iată, zice Grigore Ventura (cel care denunţase), Macedonski o spune, iată cine-l face nebun pe "bietul Eminescu". Au urmat — să nu uităm — manifestaţii publice cu torţe şi geamuri sparte la casa lui Macedonski, bastonade prin cafenele pe biata lui spinare, oprobriul public a atras lume multă în aceste evenimente, a fost un spectacol bucureştean pe cinste. Şi, în fond, de ce? Pentru că Macedonski a tradus, în versuri, "boala gravă" a lui Eminescu, numind-o "nebunie"?! Pentru că se spunea, în fine, ce e cu Eminescu? Dar urmează că lumea era foarte "prinsă" de cazul Eminescu, toţi şedeau cu sufletul la gură să afle ce s-a întîmplat, evenimentul a survenit pe o sete cumplită de informaţie şi pe creasta unui mare val de interes. În primăvara lui 1883 Eminescu mai fusese internat de cîteva ori în spitale (consemnează *Jurnalul* lui Maiorescu) — dar ştiau, probabil, numai intimii poetului de asta. În codul de moravuri publice şi politice al epocii, "boala gravă" a nebuniei îl îndepărta definitiv de la viaţa publică pe cel atins de ea. Declararea nebuniei cuiva însemna, implicit, şi destituirea lui din funcţie. Iată, aşadar, ce realizează Grigore Ventura: dizlocarea unui mare ziarist, a unui adversar de temut, din sistemul unui ziar de opoziţie. Tentativa de compromitere prin chemarea poliţiei la faţa locului nu va fi funcţionat pînă la capăt, de vreme ce anunţul din *Românul* nu este categoric, iar *Timpul*, în nota sa de răspuns, încearcă, prin parole, să temporizeze, sperînd în însănătoşirea repede a celui vizat. A doua tentativă, însă, a reuşit: prin gura lui Macedonski, Grigore Ventura anunţă lumii largi diagnosticul adevărat al bolii lui Eminescu...

Macedonski va ieşi, în cele din urmă, din acest rol de "portavoce" (vom vedea cum); dar deocamdată ne interesează altceva: ce anume îl face pe Grigore Ventura să afirme că "nu e nici o îndoială, despre Eminescu e vorba în epigramă"? Numărate, cuvintele acestei polemici de o parte şi de alta nu par a avea parolă cifrică, adresabilitate secretă[1]. Să fie, totuşi,

[1]Iarăşi dl. profesor Ilie Torsan face criptologie avizată, dincolo de observaţiile noastre de amator. Să-l urmărim; această carte îi este gazdă primitoare.

O EPIGRAMĂ CARE A FĂCUT EPOCĂ

În dosarul îndepărtării din presă a lui Mihai Eminescu, la 28 iunie 1883, următoarea "piesă" a avut un rol deosebit.

După declararea publică a "gravei boli" care l-a atins "subit", în numărul pe luna august 1883 al revistei *Literatorul* se publică următoarea epigramă a lui Alexandru Macedonski:

vreun indiciu în epigramă care-l numeşte atît de sigur pe Eminescu? Aceste şase rînduri n-au fost supuse, pînă acum, unui examen analitic-numeric — şi, desigur, nu noi vom întreprinde operaţiunea. Cîteva observaţii facem, totuşi, pentru cei pasionaţi de asemenea probleme. Astfel, după "X" urmează trei puncte, ceea ce sugerează că avem, totuşi, de-a face cu un personaj real, cu un nume. În primul vers al epigramei se găsesc toate literele care compun numele Eminescu. Îl transcriem, punînd majuscule unde trebuie:

UN X... prEtINS poEt aCUM

Atragem atenţia şi asupra secvenţei "etin": este foarte apropiată fonetic de "emin", pînă şi prin cele două accente pe care le cere. În fond, poate fi vorba de o anagramă a numelui poetului în acest prim vers. Surpriza este, însă, mare cînd şi în al doilea vers regăsim literele numelui lui Eminescu:

S-a dUS pE CEl MaI jalNIC drUM...

Care să fie "cheia" acestei anagrame? În fiecare dintre versurile următoare găsim toate literele numelui Eminescu — mai puţin cîte una.

Un X... pretins poet — acum
S-a dus pe cel mai jalnic drum...
L-aş plânge dacă-n balamuc
Destinul său n-ar fi mai bun
Căci pînă ieri a fost năuc
Şi nu e azi decît nebun,

în care autorul traduce în versuri "boala gravă" care l-a atins pe poet, prin nebunie, dar Eminescu nu este numit în ea în mod expres.

De la început, Macedonski a negat că el este autorul epigramei şi mai ales faptul că l-a vizat pe Eminescu.

În cele ce urmează prezentăm o analiză statistică a textului acestei epigrame. Considerăm că datele obţinute vin să susţină atît faptul că Macedonski este autorul, cît şi faptul că cel vizat a fost Eminescu.

Interesant de reţinut este că şi acest text e "tributar" numerelor: 16; 33; 48 şi 64, ca şi textul interogatoriului luat lui Eminescu, la 12 iunie 1889, text în care numerele 48 şi 64 apar în mod expres.

Un proces simplu de numărare ne conduce la următoarele constatări:

a) Dacă litera X din primul vers nu se numără, epigrama are în total 122 litere, din care 61 (este inversul lui 16) formează primele trei versuri şi tot atîtea ultimele trei versuri, deci avem o distribuţie simetrică a literelor;

b) Dacă fiecare cuvînt despărţit prin cratimă se numără ca un singur cuvînt, epigrama are în total 33 cuvinte;

c) Textul conţine 54 vocale şi 68 consoane; deoarece în textele din limba română, raportul dintre numărul vocalelor şi cel al consoanelor este aproximativ egal cu unu, rezultă că din acest punct de vedere, textul epigramei se abate de la normalitate;

În rîndul 3 lipseşte I (am transcris, ca Macedonski, *plânge* cu *â*, ca să nu fie discuţie), în rîndul 4 lipseşte C (dar se găseşte de două ori în rîndul 3, aşa cum I care lipseşte din rîndul 3 se află de două ori în rîndul 2), în rîndurile 5 şi 6 lipseşte M; dacă este, aşadar, vorba de o cheie — pasionaţii cifrelor trebuie (pot) s-o găsească. Oricum, Grigore Ventura era foarte sigur — *"Il n'y a pas de doute"*... — că textul vorbeşte de Eminescu. O fi fost el un Rică Venturiano, dar i-a descoperit parola lui Macedonski. Cum va fi procedat? Nu cumva operaţiunea de anagramare s-a făcut în comun? De ce nu poate declara, ferm, Macedonski că nu e vorba de Eminescu în acest text din cauza căruia a pătimit atît? Atragem atenţia că anagramele şi şaradele erau cele mai îndrăgite jocuri de cuvinte în epocă, mai fiecare ziar întreţinînd cititorii cu ele — aşa cum este astăzi cazul rebusului.

---

d) Lungimea medie, în litere, a cuvintelor din epigramă este egală cu 3,72 litere/cuvînt, inferioară valorii acestui indicator pentru limba română şi care este aproximativ egal cu 4,6 litere/cuvînt;

e) După lungimea lor în litere, cele mai frecvente cuvinte din epigramă sînt cele de lungime 3, urmate de cele de lungime 4; 2 şi respectiv 5. Pentru limba română ordinea acestor cuvinte este: 2; 4; 5; 3.

Chiar şi numai aceste elemente ne conduc la concluzia că acest text este "forţat" (sau deformat) şi aceasta ca urmare a acţiunii autorului de a disimula în text o anumită informaţie, diferită de informaţia aparentă, textul epigramei transformîndu-se într-un "text purtător".

Urmează deci să găsim informaţia, sau informaţiile disimulate.

Să extragem din fiecare vers al epigramei primele două semne, adică: UN; S-; L-; DE; CA; ŞI, din care eliminînd cele două cratime, obţinem secvenţa: U N S L D E C A S I.

Înlocuim fiecare dintre aceste litere cu rangul lor din alfabetul normal ordonat, după care din rangurile primelor patru litere scădem cîte o cifră a numărului 6061, noile numere obţinute le descifrăm cu alfabetul normal ordonat, adică le substituim cu literele care, în alfabet, au aceste numere drept ranguri. Deci avem:

U	N	S	L	D	E	C	A	S	I
21	14	19	12	4	5	3	1	19	9
-6	0	-6	-1	0	0	0	0	0	0
15	14	13	11	4	5	3	1	19	9
O	N	M	K	D	E	C	A	S	I

"UN OM MORALMENTE MORT"

La nota "Une infamie" de Grigore Ventura, din *L'indépendence roumaine*, Al. Macedonski răspunde cu un protest pe care-l trimite tuturor redacţiilor bucureştene. Unele ziare îl publică, altele nu; oricum, *"afacerea Eminescu"* se lărgeşte grozav. După ce a ieşit din tirajul ca şi confidenţial al *Literatorului* şi s-a răspîndit în cel mai important cotidian bucureştean (cu difuzare şi peste hotare, într-o limbă de circulaţie), cazul pătrunde şi în presa mai largă românească. Textul, o scrisoare acră, prin care autorul arată că nu este vinovat de ceea ce a descoperit Gr. Ventura în epigrama sa, este lung şi încîlcit. Ventura îi răspunde vijelios, în altă notă, publicată la 14/26 august 1883, cu titlul "Un homme mort". Este pentru prima dată în literatura română cînd, în cursul unei polemici, se recurge la ceea ce se numeşte îndeobşte *"moarte civilă"*. Un precedent mai făcuse *Timpul*, sub

---

Numerotăm literele secvenţei finale, adică

1	2	3	4	5	6	7	8	9	0
O	N	M	K	D	E	C	A	S	I

după care îi culegem literele în ordinea indicată de următoarea cheie de permutare:

M = (3 8 7 6 5 1 2 9 4 0),

obţinem astfel cuvîntul: **MACEDONSKI**.

Este vorba deci de o primă posibilă informaţie disimulată şi care constă într-un acrostih mai estompat, prin care autorul şi-a semnat opera.

Numărul 6061, format prin alăturarea numerelor întregi consecutive, 60 şi 61, poate fi "semnalat" prin litera X din primul vers, care în alfabet are rangul 24, iar suma cifrelor acestui număr este egală cu şase.

Să parcurgem al doilea vers al epigramei, începînd cu prima literă şi să reţinem — în ordinea în care le întîlnim — acele litere care compun numele poetului Eminescu.

Obţinem secvenţa: **S U E C E M I N**. Numerotăm literele secvenţei:

1	2	3	4	5	6	7	8
S	U	E	C	E	M	I	N

şi apoi le culegem în ordinea indicată de următoarea cheie de transpoziţie.

E = (3 6 7 8 5 1 4 2)

obţinînd în mod evident cuvîntul: **EMINESCU**.

Să considerăm cheia de transpoziţie M, precizată anterior şi să eliminăm din ea numerele nouă şi zero. Obţinem cheia (3 8 7 6 5 1 2 4). Dacă în această cheie permutăm între ele numerele de pe locurile 2 şi 4, precum şi numerele 2 şi 4 din finalul ei (transformări sugerate de litera X din primul vers al cărei rang în alfabet este egal cu 24), obţinem cheia (3 6 7 8 5 1 4 2) care este chiar cheia E, prezentată anterior.

ochii lui Eminescu, în 1881 — şi vom reveni la acel moment. Citãm, aici, finalul acestei "condamnări la moarte civilă" pe care o decretează Ventura împotriva lui Macedonski: *"Cît despre notiţa circulară pe care dl A. Macedonski a trimis-o mai multor ziare ca răspuns la lecţia pe care i-am dat-o, nu cred că trebuie să-i răspund. Există fapte care-l ucid pe cel care le comite. Pentru mine, d. Macedonski este un om moralmente mort, şi n-am să imit conduita sa faţă de Eminescu, lovindu-l cînd e la pămînt.* Requiescat in pace!" Textul franţuzesc îşi lasă greu numărate cuvintele, avînd multe ligaturi; nu ne hazardăm să căutăm *parole* în acest atac. În *Literatorul*, însă, unde revine ca să se apere pentru că presa largă nu prea îi dă ajutor (doar *Poporul* lui N. Bassarabescu îi ia apărarea, într-un context încîlcit, însă, pe care nu-l urmărim în acest studiu, relaţia N. Bassarabescu — M. Eminescu fiind analizată de către noi separat), Macedonski răspunde de cîteva ori în texte cu cheie. Iată, mai întîi, epigrama sa din numărul pe august al revistei: *"V. proclamă prin ziare moralmente c-am murit./ Dar asupră-i avantajul ce-mi rămîne tot e mare/ Din momentul ce afirmă şi se ştie de oricare/ Cum că V. nici o secundă moralmente n-a trăit"*. Sînt 33 de cuvinte, o parolă masonică. Şi o foarte gravă întoarcere a situaţiei: moralistul este acuzat de imoralitate! Revista însăşi, în numele

---

Deci, din cheia de transpoziţie folosită pentru a evidenţia o semnătură acrostihă a lui Macedonski, prin intermediul rangului literei X din primul vers, a rezultat cheia de transpoziţie care ne-a condus la numele lui Eminescu, disimulat în al doilea vers al epigramei.

Dar literele primului cuvînt din cel de-al doilea vers (mai precis litera S) au fost folosite în evidenţierea numelui lui Macedonski. Eliminăm acest cuvînt şi, începînd cu al doilea cuvînt, extragem în ordinea în care le întîlnim literele care compun numele Eminescu. Numerotăm secvenţa obţinută, adică,

1	2	3	4	5	6	7	8
U	S	E	C	E	M	I	N

Culegem literele de mai sus în ordinea dată de următoarea cheie de transpoziţie:

F = (5 6 7 8 3 2 4 1)

şi obţinem evident cuvîntul **EMINESCU**.

Referitor la cheia F, constatăm următoarele:

Să considerăm cheia M = (3 8 7 6 5 1 2 9 4 0), în care prima secvenţă formată din cinci numere o scriem în ordine inversă, urmată de a doua secvenţă scrisă tot în ordine inversă şi obţinem următoarea cheie (5 6 7 8 3 0 4 9 2 1), sau eliminînd cifrele zero şi nouă rezultă cheia (5 6 7 8 3 4 2 1) din care permutînd între ele numerele doi şi patru (operaţie sugerată de rangul 24 al literei X din primul vers) obţinem cheia F, cu care am obţinut mai sus numele Eminescu.

După cum se observă, trecerea de la cheia M la cheia F se face prin operaţii simetrice, simple.

societăţii *Literatorul*, ameninţată cu desfiinţarea, dă o "dezminţire" pe ultima pagină, pe care o transcriem pentru că propune o interesantă interpretare critică: *"Unele ziare s-au făcut ecoul unei calomnii afirmînd că Societatea* Literatorul *se va disolva. Desminţim o asemenea insinuaţiune nedemnă. Societatea noastră n-a fost niciodată mai prosperă. Ea numără peste o mie opt sute de membri, dintre care numai doi s-au retras, iar trei au fost excluşi. În schimb, mai mulţi alţii s-au grăbit să se înscrie în rîndul membrilor noştri"*. Simetria textului (prima şi a treia frază au cîte 14 cuvinte, cea din mijloc are 31 de cuvinte) ne face să insistăm. Numărînd, însă, totalul, ne ies 69 de cuvinte, sumă nerelevantă. Aşadar, anunţul *"doi s-au retras iar trei au fost excluşi"* trebuie înţeles ca un îndemn de a scădea, din total, cifra 5. Iese, astfel, formula care are semnificaţie: 64 de cuvinte. Este limpede că societatea "strigă după ajutor", lansează în public semnale de recunoaştere.

Grigore Ventura va răspunde indirect. Un grup de persoane publică, în apărarea lui, o lungă scrisoare de adeziune şi de înfierare, totodată, a gestului lui Macedonski. Sînt gălăţeni, alegători de-ai săi. *Literatorul* răspunde şi la acest nou act — după care polemica se stinge de la sine, aparent inexplicabil. Poate că răspunsul conţine mesajul de "armistiţiu"

Analizînd textul epigramei, se observă că numai primele două versuri conţin toate literele necesare scrierii numelui lui Eminescu.

Să înlocuim în primul vers litera X, prin trigrama ICS, deci prin care se pronunţă, şi din textul astfel completat al primului vers, să notăm frecvenţele cu care apar literele care compun numele marelui poet, adică

E	M	I	N	E	S	C	U
2	1	2	2	–	2	2	2

de unde rezultă că numele poetului poate fi scris în **64 de variante**.

Considerînd literele celui de-al doilea vers, frecvenţele cu care apar literele care compun numele poetului sînt:

E	M	I	N	E	S	C	U
2	2	2	1	–	2	2	2

şi deci şi în acest caz numele poetului poate fi scris tot în **64 de variante**.

Amintim că numărul 64 apare în mod explicit în răspunsul la întrebarea a treia din interogatoriu.

Epitetul "nebun", atribuit de autor celui căruia i-a fost dedicat acest text, apare atît de frecvent încît lasă impresia că autorul este obsedat de acest termen. Sau poate că, prin această repetare, doreşte să convingă cititorul că traducerea "bolii grave" prin "nebunie" este corectă.

Astfel avem:

ori desemnează categoric învingătorul. Am văzut că în epigrama anterioară Macedonski îl acuză public de imoralitate pe adversar. Să fie un avertisment? Noua epigramă conţine şi mai apăsat această ameninţare: *"Spre-a respecta pe năuciţi/ Şi pe nebuni şi pe tîmpiţi/ V. puse muncă, puse zel/ Dar ca dovadă de respect/ Din partea sa era mai drept/ Să fi-nceput întîi cu el"*. Sînt exact 33 de cuvinte, ca şi în epigrama anterioară, dar, atenţie, trebuie numărate şi cele din ligaturi. Textul este însoţit de o cugetare "în două rînduri", care-l evocă pe Eminescu: *"Naţiunile care n-au în rîndul lor şi nebuni/ Pier de multă înţelepciune"*. 12 cuvinte (jumătatea lui 24, sfertul lui 48), numărînd *n-au* un singur cuvînt.

Semnificaţia celor 33 de cuvinte de mai sus, reieşite prin altfel de socoteală decît cea obişnuită, ar fi că jocul "se taie". Macedonski încalcă regulile, polemica s-a tranşat. De altfel, trec lunile calde ale verii, la 1 septembrie presa începe a discuta "liber" despre Eminescu: *Telegraful* este primul care anunţă că *"mai mulţi prieteni din Capitală, amici ai nefericitului Eminescu, s-au decis a contribui lunar pentru întreţinerea amicului lor în casa de sănătate. D.T. Maiorescu are partea cea mai mare în această frumoasă şi nobile acţiune"*. Lumea se obişnuieşte cu gîndul că în societatea românească

Dacă din primul şi ultimul vers reţinem primul şi ultimul lor cuvînt, obţinem structura

UN ACUM
ŞI NEBUN

care, citită începînd cu diagonala secundară şi de jos în sus, continuînd cu diagonala principală dar de sus în jos, ne conduce la mesajul **"ŞI ACUM UN NEBUN"**, care este în concordanţă cu conţinutul bileţelului pe care i l-a trimis d-na Szöke, soţia lui Slavici, lui Titu Maiorescu la 28 iunie 1883: **"Domnul Eminescu a înnebunit. Vă rog faceţi ceva să mă scap de el, că foarte rău"**, dar şi cu gestul lui Grigore Ventura care l-a dus la baia Mitraşewschi, unde l-a abandonat şi a anunţat poliţia că are de ridicat un nebun.

Ajutîndu-ne de numărul 16, obţinem următorul mesaj posibil.

Să considerăm drept cuvînt şi litera X din primul vers, iar cuvintele despărţite prin cratimă să le considerăm, pe fiecare, ca un cuvînt. În aceste condiţii, începînd cu primul cuvînt din primul vers, numărăm 16 cuvinte şi-l reţinem pe al 17-lea, acesta fiind cuvîntul **DESTINUL**.

Începînd cu cuvîntul imediat următor acestuia, numărăm din nou 16 cuvinte şi îl reţinem pe al 17-lea, acesta fiind chiar ultimul cuvînt din epigramă, adică: **NEBUN**.

Repetăm acest proces, dar începem numărarea de la ultimul cuvînt al epigramei şi ne deplasăm spre începutul ei. În acest fel, reţinem în ordine cuvintele: **SĂU**, respectiv, **UN**.

În ordinea în care au fost extrase, cele patru cuvinte formează următoarea structură:

DESTINUL NEBUN
SĂU UN

care, citită în sensul invers mişcării acelor de ceasornic, conduc la mesajul: **"Destinul său, un nebun"**.

se află un nebun pe seama căruia se duelase cu epigrame şi condamnări la moarte civilă. "Actorii" şi-au făcut datoria, rolul lor a fost acesta, de crainici ai bolii. De acum înainte steaua lui Macedonski va străluci tot mai puternic. În 1886 va obţine un "privilegiu" cu totul deosebit, datorită unor împrejurări de-a dreptul ciudate, neelucidate încă: va semna o poezie *cu tîlc* într-o publicaţie care primeşte şi semnătura lui Eminescu. Evenimentul se consumă într-o broşură ocazională, numită *Album literar* şi scoasă de Societatea studenţilor universitari *Unirea*. O cărticică de lux, în 32 de pagini, hîrtie velină cu chenare colorate, care se deschide cu o cugetare a reginei Elisabeta şi conţine, între altele, un fragment din *Poeţi şi critici* de T. Maiorescu (studiu de doctrină care a apărut în *Convorbiri literare*, la 1 aprilie 1886; broşura noastră are titlul complet: *Album literar — 15 martie 1886*, deci, în sensul titlului, fragmentul maiorescian este inedit!), fragmente din *Memoriile Trubadurului* de B.Şt. Delavrancea (G. Ibrăileanu le consideră tot inedite la data respectivă), o inedită de M. Eminescu, *Nu mă înţelegi*, datată în josul textului "1879", o poezie dedicată lui V. Alecsandri de Th. Ştefănescu, o poemă în proză semnată "X", traducerea tabloului III din *Romeo şi Julieta* de Shakespeare, făcută de Alexandru Mace-

---

Dacă ne gîndim că interogatoriul care i-a fost luat lui Eminescu, cu trei zile înainte de moarte, ajunge tocmai la această concluzie, parcurgînd mesajul de mai sus, nu poţi să nu te întrebi: "Nu cumva încă din 1883 cei care au participat la îndepărtarea din presă a poetului i-au hărăzit acest destin?".

Să considerăm textul format din al treilea şi al patrulea vers al epigramei şi să notăm frecvenţele cu care apar în el literele care compun cuvîntul NEBUN, adică

N	E	B	U	N
5	2	2	4	-

şi deci, cu literele acestui text, cuvîntul NEBUN se poate scrie în $5 \times [4 \times 2 \times 2 \times 4] = 5 \times 64$ **de variante**.

Prin acelaşi raţionament se ajunge la concluzia că, cu textul format din al cincilea şi al şaselea vers, acelaşi cuvînt se poate scrie în **5 x 48 de variante**.

Este evidentă simetria celor două rezultate. **Ceea ce este mai curios este faptul că au apărut numerele 64 şi 48, cele care apar în mod explicit în răspunsurile la întrebarea a treia, respectiv a patra din interogatoriu.**

Dar interogatoriul este "tributar" şi numărului şapte.

Referitor la semnificaţia acestui număr, N. Georgescu scrie următoarele: "Nu trebuie să studiezi multă literatură despre francmasonerie ca să afli că, în simbolistica cifrică a ei, şapte este cifra morţii ca ameninţare, ca iminenţă, cifra condamnării la moarte".

Că este aşa sau nu, din punctul de vedere al investigaţiei noastre este mai puţin important; importantă ni se pare observaţia că şi epigrama este "tributară" acestui număr.

Într-adevăr, dacă numărăm şi litera X din primul vers, atunci **tot a şaptea literă a epigramei este o consoană.** Deoarece această caracteristică nu este un indicator statistic al limbii române, ea poate rezulta ca urmare a acţiunii autorului de a disimula în textul epigramei o informaţie confidenţială.

donski, şi poezia aceluiaşi, *Apolog*. Acest album a dat multă bătaie de cap editorilor lui Eminescu; V.G. Morţun îl menţionează, la 1890, dar G. Ibrăileanu abia-l găseşte în 1928: *"L-am căutat în toate bibliotecile publice din ţară, la tot felul de particulari, timp de doi ani, dar în zadar. În sfîrşit, după a treia încercare la biblioteca* "V.A. Urechia", *din Galaţi, s-a găsit, cu destulă strategie, misteriosul* Album. *E din 15 martie 1886..."* (O.V., p. 337). Ibrăileanu ia ca certă data din titlu, ceea ce-i permite să concluzioneze că fragmentul maiorescian este inedit; se prea poate să fie o dată semnificativă, un "15 martie" aniversar al acestei Societăţi a studenţilor universitari *Unirea*, despre care nu găsim nicăieri vreo informaţie. Pe criticul ieşean nu-l interesează apropierea lui Macedonski de Eminescu; în 1944, însă, revenind asupra subiectului, Perpessicius va lansa semnale interogatoare: "Singur terenul neutral al unei ocazionale publicaţii studenţeşti putea să întrunească laolaltă scriitori învrăjbiţi, precum Eminescu şi Macedonski" (O. III, p. 302). Apropierea este mult mai interesantă: Eminescu deschide partea literară a albumului cu poezia *Nu mă înţelegi*, iar Alexandru Macedonski o închide cu poezia *Apolog*. Termenul înseamnă, reamintim, "apărare". Poezia are sens, şi o reproducem: *"Semănătorul printre brazde lăsa sămînţa lui să cadă/*

Scriem textul epigramei, începînd cu primul vers pe coloane a cîte şapte litere fiecare şi din tabelul astfel format reţinem opt perechi de litere din primele două linii, împărţite în două blocuri a cîte patru perechi, pe care le numerotăm.

Adică obţinem:

1	2	3	4
U	I	Ⓐ	U
N	N	C	S

1	2	3	4
M	I	Ⓐ	E
A	C	S	D

în care observăm poziţia simetrică a literei A, pe care o eliminăm.

Citim literele primului tabel, pe coloane, de jos în sus, parcurgînd coloanele în ordinea (1 4 2 3) şi obţinem expresia: **NUS UNIC**.

Aplicînd aceeaşi regulă, din al doilea tabel obţinem expresia: **AM DECIS**.

Deci, din cele două blocuri a rezultat mesajul: **"NU-S UNIC, AM DECIS"**, cu sensul — după părerea noastră — că **"nu-s singur, care am decis"**.

Aceasta ar însemna o recunoaştere, din partea autorului textului, că în adoptarea unei atitudini, unei măsuri, nu a fost singur, atitudinea fiind rodul hotărîrii unui grup. Mergînd mai departe cu raţionamentul, am putea afirma că mesajul de mai sus confirmă faptul că îndepărtarea din presă a lui Eminescu, la 28 iunie 1883, prin traducerea "bolii grave" prin nebunie, este rezultatul acţiunii unui grup de persoane.

Cîteva consideraţii finale:

— Apreciem că datele prezentate probează faptul că analiza statistică a unui text poate furniza noi informaţii despre acesta şi conţinutul lui, în afară de informaţia directă rezultată din lecturarea textului.

Şi-o parte i-o lua furtuna şi paserilor o da-n pradă/ O parte s-aşternea pe stîncă şi să rodească nu putea/ Şi alta pe sub bălărie ce repede o-năbuşea;/ Dar partea ce s-oprea-ntre brazde, c-o însutită rodnicie/ 'L răsplătea puţin în urmă... A semăna e datorie". Interesant este poemul în proză semnat X., ce aminteşte nu numai de primul vers al epigramei de acum doi ani: "*Un X... pretins poet...*", dar şi de stilul poemelor macedonskiene. Îl reproducem, de asemenea: "*Soarele asfinţea după deal. Şi eu priveam, gînditor, la valul de umbră care curgea încetişor la vale. Razele mureau îndărătul dealului, şi umbra se cobora mereu. Ea se tîra, pe şes, spre mine, ca ceva viu. Mă ajunse, şi stătui locului urmărind-o cu ochii cum se urca pe mine de la picioare spre creştet... Cînd mă uitai îndărăt, ea înecase toată valea, ca un potop. Aşa mă opresc şi mă îneacă valurile reci şi neabătute ale vremii. Şi m-am gîndit că mîine are să răsară soarele iarăşi, şi valurile calde de lumină or să urce încetişor, pe unde se scoboară valurile reci de umbră. Iar pe mine mă-neacă de veci al vremii întuneric*".

Dacă literatura n-ar fi "frumoasă", istoria literară n-ar fi interesantă! Poemul în proză semnat X este chiar al lui Macedonski: poetul intră sub incidenţa literei, în spatele căreia pusese, cu doi ani în urmă, un poet nebun... Întreg acest *Album literar* este pus sub semnul împăciuirii: textul lui Maiorescu, se ştie, încearcă să-l împace pe Alecsandri cu Eminescu; redacţia vrea să-i împace, punîndu-i alături, pe Delavrancea cu Maiorescu. Macedonski ne propune o secvenţă de trei piese — scena iubirii din *Romeo şi Julieta* la mijloc! — prin care se apără şi vrea să se împace cu Eminescu. Nu credem că judecăţile lui Garabet Ibrăileanu trebuiesc clintite din loc: într-adevăr, fără voia şi — probabil — fără ştirea lui Eminescu i s-a publicat, aici, poezia *Nu mă înţelegi*: altfel, de ce ar fi fost ea datată "1879"? De bună seamă, deţinătorul manuscrisului (Eminescu risipea multe manuscrise) a ţinut să fie corect. În condiţiile în care, însă, această poezie are un

— Analiza pune în evidenţă unele elemente comune ale interogatoriului şi ale epigramei, documente importante referitoare la poetul naţional Mihai Eminescu. Astfel:

- ambele documente îl etichetează drept nebun, contrar realităţii;
- sînt "tributare" aceloraşi numere: 7; 16; 33; 48 şi 64;
- textele lor au unele caracteristici statistice care conduc la concluzia că au fost "prelucrate", probabil din dorinţa de a transmite şi alte informaţii decît cele rezultate direct din lecturarea lor.

Aceste elemente justifică — cel puţin parţial — următoarea întrebare: "Grupul care a acţionat împotriva poetului şi ziaristului Eminescu la 28 iunie 1883 şi-a marcat «prezenţa» şi la 12 iunie 1889, sau la cele două momente au acţionat două grupări diferite, avînd unele elemente şi scopuri comune?"

sens în "fabula împăcărilor" — cel puţin prin titlu — avem tot dreptul să ne întrebăm dacă nu cumva editorii au ales. Asta înseamnă că aveau din ce, că deţineau, aşadar, un "stoc" de poezii eminesciene şi au tipărit una potrivită situaţiei. Simple supoziţii; pe terenul acesta putem presupune şi invers, că aceasta a fost singura piesă disponibilă, şi în jurul ei s-au organizat simetriile.

Aşadar, la doi ani şi jumătate de la bastonadele din cafenele bucureştene şi ferestrele sparte pentru a-l fi defăimat pe Eminescu, Alexandru Macedonski publică, alături de poet, într-o cărticică de lux, cu colaborări selecte. În vara fierbinte a lui 1883 cearta sa cu Ventura, o ceartă *"de lana caprina"* cum ar fi zis Eminescu, mocirlise în întreaga Europă tîrînd, apoi, şi pe malurile Dîmboviţei, cazul poetului dat afară din presă. Dintr-o dată, Ventura se potoleşte, şi cauza nu poate fi alta decît acuza din prima epigramă, repetată în cea de-a doua: *"V. nici o secundă moralmente n-a trăit"* şi *"Din partea sa era mai drept/ Să fi-nceput întîi cu el"*. Ce ar fi trebuit, oare, să urmeze dacă această polemică s-ar fi derulat normal, cu argumente la vedere? Desigur, Macedonski era obligat să producă probe că V. este imoral. Ce probe? Simplu: el nu trebuia decît să spună (să scrie, adică) ce ştiau toţi apropiaţii lui Eminescu, anume că Ventura a creat incidentul de la baia Mitraşewschi, cu chemarea poliţiei, că tot el a dat ştirea la ziare etc. — iar apoi tot el, Ventura, se lamentează că "cineva" îi face prietenul, pe Eminescu adică, nebun. Acest adevăr nu s-a spus. Grigore Ventura l-a păstrat cu străşnicie cît a trăit. Abia după moartea lui, în 1911, litera tipărită vedea povestea cum a fost. Va "exploda" Al. Ciurcu, tot redactor la ziarul francez *L'Indépendence roumaine*; după aproape 28 de ani, povestirea pare poveste: aşezînd, însă, faptele la locul lor, se reconstituie intriga. "Un om moralmente mort" nu era Macedonski, nu putea să fie el, care a avut curajul şi energia să-şi înfrîngă moartea civilă, care a ieşit în arenă creînd: acest om fusese făcut să fie Eminescu.

"ARUNCAŢI-L PESTE BORD!"

Noi pornim de la premisa că raţiuni superioare de stat au cerut, la 28 iunie 1883, desfiinţarea Societăţii *Carpaţii*, expulzarea directorului ziarului *L'Indépendence roumaine*, vizita umilitoare, la Viena, pentru scuze, a lui

Petre Grădişteanu, împreună cu ministrul de externe, D.A. Sturdza, expulzarea lui Zamfir C. Arbore şi toate celelalte gesturi prin care *axa politică a ţării* a trebuit orientată către Puterile Centrale; între aceste gesturi, căderea lui Eminescu din presă ni se pare iminentă. Presupunem, în acest punct, că o criză a poetului, cum mai avusese în ultimele luni, i-a "ajutat" pe prieteni să scape, decent, de el. Se poate pune, însă, întrebarea — logică, la urma urmei — de ce nu a putut fi atras Eminescu de partea grupului de intelectuali care au lucrat pentru acest tratat secret de alianţă? Artizanul tratatului era, doar, P.P. Carp — încurajat şi girat, pe lîngă Palat, de către Titu Maiorescu. *Junimea* cerea cu glas tare, încă din 1880, *apropierea de lumea germană*. Eminescu era, la urma urmei, de formaţie germană, lucrase chiar în diplomaţie cîteva luni, la Berlin. De ce a fost nevoie, la 28 iunie 1883, de un asemenea tratament brutal în ceea ce-l priveşte, de îndepărtarea din presă, de stigmatul "morţii civile", apoi de chetele cu *Mai am un singur dor* — în timp ce el trăia şi le vedea — de atîtea şi atîtea tentative de a-l îndepărta din Bucureşti? Într-adevăr, guvernul a găsit ieşirea din impasul creat la sfîrşitul lui iunie 1883: a dictat măsurile cerute de consulul Austro-Ungariei şi de telegramele secrete de la Berlin; s-a arătat chiar dispus să semneze pe loc celebrul tratat. Semnăturile propriu-zise au fost schimbate în toamnă, cînd s-au putut întîlni oficialităţile — dar acordul român, cerut insistent de Petre Carp de la Viena, a fost dat acum, la începutul lui iulie, după scandalurile publice abia consumate.

Care ar fi fost poziţia lui Eminescu faţă de acest tratat ce orienta politica generală a Regatului Român către lumea germană? Desigur, avem la îndemînă răspunsul teoretic: opera ziaristică a poetului care veştezeşte, de la un capăt la altul şi pe un ton constant ridicat, pretenţiile Austro-Ungariei de hegemonie în Estul şi Sud-Estul Europei. Litera secretă a tratatului — intuită, însă, de opinia publică a momentului (sînt numeroase dovezi în acest sens: discursuri parlamentare, articole de presă) — *cerea amorţirea pînă la "paralizie generală"* — ca să parafrazăm diagnosticul lui Eminescu — *a vocii pentru Transilvania*; prevedea chiar — într-o formă iniţială, pe care I.C. Brătianu a respins-o — ca Regatul Român să facă *poliţie* în propriul teritoriu împotriva celor care agită această chestiune. În compensaţie, Austro-Ungaria sugera ca România să-şi arunce ochii în Sudul Dunării, către românii de acolo. Important este, în acest sens, un discurs parlamentar al lui Anastasie Stolojan, din octombrie 1883 (zilele parafării tratatului); după ce arată că *"poţi călători cu limba română prin toată zona Balcanilor"*,

după ce atrage patetic atenţia asupra românilor din dreapta Dunării, acesta o spune cam brusc: *Regatul României este mult prea atent la mişcările din Ardeal, a fost mult prea receptiv faţă de ardeleni, lăsînd, între timp, în uitare românii din această zonă. Este timpul*, conchide Anastasie Stolojan, transmiţînd dorinţa şi voinţa guvernului (va fi întărit de I.C. Brătianu personal) *ca românii să se uite mai insistent peste Dunăre*. Asta vrea să însemne, în sensul politicii impuse mai ales de către Austro-Ungaria, abandonarea Ardealului în seama Ungariei — şi încercarea României de a se interesa, în compensaţie, mai insistent de spaţiile sud-dunărene. Să nu uităm: în vara lui 1883 nu numai Eminescu este dizlocat din sistemul presei bucureştene, dar şi Ioan Slavici: acesta este nevoit să întemeieze, la Sibiu, la 14 aprilie 1884, ziarul *Tribuna*, în inima Ardealului, aşadar. *Ardelenii nu mai pot fi sprijiniţi, în lupta lor, din Regatul României: tratatele internaţionale impun această clauză.*

Dar, desigur, răspunsurile teoretice ale operei lui Mihai Eminescu — pătimaş apărător al Ardealului şi al ardelenilor — ar trebui completate cu elemente ţinînd de *biografia politică a poetului*. De ce nu poate fi el alături de Petre Carp şi *Junimea* în această schimbare la faţă a României? Mai întîi, este bine de ştiut că Eminescu, ziarist la *Timpul*, se afla, politiceşte vorbind, în adversitate faţă de Titu Maiorescu şi grupul *Junimii*. După alegerile din mai (subiectul din *O scrisoare pierdută* de I.L. Caragiale) gruparea junimistă trecuse de partea liberalilor lui I.C. Brătianu, constituind ceea ce un N. Dimancea a numit, într-un discurs parlamentar, "opoziţia miluită". Cartelul s-a făcut din raţiune de politică externă, *I.C. Brătianu avînd nevoie şi solicitînd expres punţi de legătură cu cele două state germane, pentru a răspunde puternicelor presiuni ale acestora către alianţă: punţile erau deţinute de către P.P. Carp şi Titu Maiorescu*. Maiorescu nu mai avea nimic comun cu *Timpul*, care începe a-l ataca violent pentru "trădare politică". Eminescu, însă, rămîne la *Timpul*, alături de Al. Lahovari, Mihail Kogălniceanu, Lascăr Catargiu etc. Mai mult: el devine un conservator radical, criticînd aspru aripa ce s-a alipit la trunchiul liberal. Unul dintre articolele antimaioresciene de la *Timpul* îi aparţine chiar lui Eminescu, judecînd după stil şi după idei (deşi ediţia academică nu-l primeşte). De altfel, ca viziune politică, Eminescu se despărţise de Titu Maiorescu încă din 1881, în cursul unei lungi polemici de presă prilejuite de un studiu al criticului privind necesitatea ca România să urmeze o politică filogermană. "Paternalismul" criticului faţă de poet, din lunile iulie-august-septembrie 1883,

este, aşadar, motivat şi politic. Maiorescu însuşi scăpa de criticile aspre ale *Timpului* o dată cu îndepărtarea lui Eminescu — şi, mai ales, o dată cu crearea *cazului Eminescu*. El va proteja, de fapt, nu numai un bolnav, dar şi un adversar de idei — pare-se, un *adversar ireductibil*, intratabil. Este de presupus, apoi, că nici Petre Carp, care-l aştepta pe Eminescu bolnav la Viena şi-l va interna la un spital vienez cu medici din anturajul doctorului Kremnitz şi al lui Carol, nu s-a putut înţelege politiceşte cu poetul după însănătoşirea acestuia. În general, artizanii acestei alianţe secrete au avut mult de luptat împotriva culturii şi spiritului public românesc — care "mergeau" constant către inima romanică a Europei, către Franţa mai ales. Acest paradox specific românesc — spirit public romanic şi politică germană — se va rezolva abia în 1916, cînd *ţara*, împotriva tratatului secret de alianţă, *va intra în război împotriva Puterilor Centrale*. Se ştie figura tristă a lui Titu Maiorescu şi inflexibilitatea lui Petre Carp din consiliile de coroană ale lui 1916: ei susţin puternic Puterile Centrale, cel de-al doilea motivînd, fără echivoc, că nu poate călca un tratat pe care el însuşi l-a semnat. Puţină "politichie" nu strică pentru cine vrea să înţeleagă destinul lui Eminescu. Tratatele erau foarte dure în secolul al XIX-lea, mai ales cînd erau secrete. Iată, apoi, paradoxul în care s-a aflat o persoană marcantă a politicii româneşti, Petre Carp. După ce încheie semnarea acestei alianţe, el, conservator, trebuie să fie mereu ţinut în guvernele liberale: *este al treilea bărbat (după I.C. Brătianu şi Carol) care cunoaşte litera aşternută pe hîrtie*. Situaţia devine "jenantă" spre 1889, cînd tratatul trebuie reînnoit. În timp ce Lascăr Catargiu declară în parlament: *"Noi nu putem urma decît o politică de neutralitate, adică să fim bine cu toate puterile, căci sîntem o ţară mică, o ţară agricolă"*, în timp ce Al. Lahovari întăreşte această declaraţie, în timp ce tînărul, încă, Take Ionescu o întăreşte de asemenea — Petre Carp tace în scaun: tratatul fusese semnat şi se va reînnoi. O declaraţie a regelui către A. Goluchowski, reprezentantul austro-ungar, sună de-a dreptul tenebros: suveranul are intenţia chiar *să-l arunce peste bord* pe bătrînul Lascăr Catargiu dacă se va opune în continuare literei semnate. Dacă şeful unui partid dintre cele mai puternice, dacă bătrînul Lascăr Catargiu, a cărei personalitate era atît de puternică, riscă "aruncarea peste bord" — avem temeiuri să credem că politica mare a ţării nu se putea împiedica în poetul şi ziaristul Eminescu! Culmea este alta, însă: cînd Al. Lahovari va deveni ministru de externe şi va afla de acest tratat secret — îl va accepta fără mari probleme. La fel, Take Ionescu — şi cam toţi cei

care au văzut, în seiful secret, pe lîngă care trebuiau să treacă spre funcţii, dosarul respectiv. Asta repune în drepturi întrebarea noastră: oare Eminescu, dacă-l cunoştea (în linii mari, desigur; nu se pune problema să-i fi fost arătat!) — oare nu-i înţelegea necesitatea? Oricît de grav, de imperativ era momentul — oamenii responsabili l-au înţeles. O va spune, într-un discurs care a făcut epocă, Take Ionescu, atunci cînd va defini "politica instinctului naţional": *"Afirm cu cea mai mare siguranţă că nu e om politic, nu e partid, nu e parlament, nu e nimeni care să poată duce România pe cărarea pe care voieşte să o ducă d. Carp şi d. Stere. Noi nu am fost un stat de Don Quijoţi, dar nici un stat de inconştienţi; de la descălecatul de stat cu harta Daciei traiane, cu numărătoarea ţărilor române stăpînite de alţii, pînă la omul politic — toţi, chiar în ziua în care iscăleau un tratat care ne leagă cu Austria — în sufletul lor sta scris cu literă de foc* «Ardealul şi unitatea naţională». *Toţi gîndeau că situaţia nu e decît un provizorat, că va dura cît vor dura împrejurările europene ce împiedicau unirea neamului"*.

Ar fi fost Eminescu un "Don Quijote" care "s-ar fi pus cu ţara-n beţe", adică n-ar fi înţeles această "situaţie de provizorat"? Al. Lahovari a înţeles-o, Lascăr Catargiu la fel, Take Ionescu, iată-i poziţia. În cazul poetului s-a preferat, însă, îndepărtarea şi încarcerarea în mit. Un mit mut, care nu poate să vorbească ori se exprimă altfel decît prin vorbe. Pentru că Titu Maiorescu şi ceilalţi care ştiau treburile ascunse ale ţării înţelegeau perfect de bine că sacrificarea lui Eminescu este în interesul naţional în ultimă instanţă, că cea mai puternică voce pentru Ardeal trebuia să tacă, pentru a se face politica — şi acea voce a tăcut. De ce au ţinut ei secret acest adevăr? Oare, venind repede războiul mondial, n-au mai apucat să-l transmită? Oare n-a mai fost nevoie de *adevărul Eminescu* după război şi Marea Unire? Oare a fost o fatalitate? Mitul în sine, ca *mit*, este purtător de adevăr, iar adevărul iese, pînă la urmă, la suprafaţă; poate că aşa au gîndit maioriscienii din jurul anilor '20 ai secolului XX. Cum iese, însă, adevărul la suprafaţă din mit: cu mit cu tot, ori scuturîndu-se de el? Dar putem noi să spunem că mitul însuşi nu este adevăr? Poate conţine adevăr ceva neadevărat — minciuna, de pildă?

Nouă ne pare rău că trebuie să facem *istorie sub istorie*. Aceste lucruri, însă, au fost rezolvate de către specialişti, fără Eminescu. Un tratat de cîteva sute de pagini despre România şi Tripla Aliaţă (nu dau numele autorilor; unul dintre ei mi-e prieten, iar celălalt face politică strident naţionalistă; de altfel, asemenea cărţi sînt însoţite de sute de studii şi articole

prin revistele de specialitate — unde te întîlneşti cu acelaşi vid în privinţa numelui poetului: este o mentalitate, nu un consens) spune cîte-n lună şi-n stele despre 28 iunie 1883, ziua noastră cea mai neagră din istorie (să nu uităm nici ultimatumul de la 28 iunie 1940, cu luarea Basarabiei), dar cuvîntul Eminescu lipseşte din pagini. Asta, în timp ce sînt culese şi impresii din presă: un ziar bucureştean, de pildă, titrează pe 16 octombrie 1883, cînd se aştern în taină semnăturile şefilor de state pe Tratat: *"Cine face miau-miau pe acoperiş, d-le Brătianu?"* — arătînd că toată lumea ştie, dar toţi se fac că tac. Aşadar, alianţa fără Eminescu, presă fără Eminescu. Un alt tratat, de data aceasta două volume masive de documente riguros comentate, pentru care autorul lor va intra în Academie, este dedicat Societăţii *Carpaţii*: abia dacă apare, aici, numele poetului!

Şi atunci, cum să nu faci istorie sub istorie? Nu trebuie introdus Mihai Eminescu în timpul său, de unde a fost scos cu penseta de biografi şi analizat sub aspect fizio-patologic?

Ce vină au, în fond, istoricii de toate acestea? Ei analizează faptele şi oamenii politici; Eminescu n-a fost nici ministru de externe, nici şef de partid — iar la *Timpul* a scris, fără să le semneze, articole. Ar trebui, în mod egal, să învinuim economiştii, că nu cunosc sau nu ţin cont de ideile şi teoriile economice ale lui Eminescu şi cîntă, poete, pe coarda lui N. Xenopol de mai sus, matematicienii că nu-şi racordează studiile la ecuaţiile din manuscrisele lui etc., etc. Or, în aceste condiţii, este limpede că, ştiinţele avînd independenţa lor funciară, autonomia şi libertatea lor, este nevoie de o ştiinţă specială, care să se ocupe de aceste recorduri şi de tot ce mai este nevoie ca să se cheme ştiinţă. Aceasta nu poate să se numească decît *eminescologie* — şi chiar se numeşte astfel —, dar, vai! este doar un nume umflat: nu are sediu, nu are bibliotecă, nu are catedre universitare, institut de cercetare, nu poţi da examene în "eminescologie" (deci, nu este recunoscută ca specialitate în nomenclatoarele oficiale). Iar noi nu facem decît să-i decupăm aria de interes, şi este de aproape o sută de ani... Din cînd în cînd, însă, această arie se lărgeşte, hotarele sar în lături, cum se întîmplă acum, cînd interesul pentru Eminescu creşte.

Pentru că am semnalat aceste cîteva paradoxuri, mai insist asupra unuia. Oricîte informaţii noi vor ieşi la iveală despre Eminescu, ele se integrează greu, din ce în ce mai greu, modelului biografic propus de linia călinesciană. *Un bolnav psihic atît de lucid, atît de viguros opunîndu-se timpului său, atît de prezent în momentele de vîrf ale istoriei în locurile cele mai*

importante, atît de implicat în pliurile epocii sale? Iată de ce, cred, ca să reziste imaginea, biografia, a trebuit să se dărîme eşafodajul, să se şteargă istoria din jur. Numai că noile informaţii ce ţîşnesc din arhive şi, mai ales, din presă o dată cu reluarea operei ziaristice a lui Eminescu (ori, repet, din racordările de tipul celor de mai sus) — acestea sînt impregnate de istorie, sînt istorie curată. Şi, atunci, modelul se echilibrează de la sine: *istoria sacrificată îl sacrifică, al rîndul ei, pe Eminescu.*

În ceea ce ne priveşte, propunem mai mult intuitiv, după multe ezitări şi după încercarea multor alte ipoteze de lucru, *modelul sacrificial Eminescu* şi constatăm, nu fără durere, că acest model este foarte viabil, absoarbe cu rapiditate şi nesaţiu informaţia — întreaga informaţie, nu numai pe cea nouă — şi reconstruieşte din interior, din epocă şi din operă, chipul lui Eminescu. Mai mult, observăm că acest model, ignorat ori ţinut în rezervă (pentru că orice iubitor al lui Eminescu s-a întrebat, de-a lungul anilor: *"Dar dacă este aşa?!"*), răzbună în timp, adică Eminescu este, pe de o parte, sacrificat conştient, pe urmele prietenilor săi — iar pe de altă parte, îl sacrificăm în continuare, inconştient, complăcîndu-ne în această situaţie.

Acestea sînt, repetăm, decupajele unei ştiinţe pe care dorim s-o interogăm, s-o verificăm: există — sau nu. Dacă nu există — pentru că nu are loc sub soare ori în mintea şi inima noastră —, rămîne doar povestea, căreia povestariul îi dă, iată, drumul, căci înainte mult mai este.

Nu insistăm; sigur este, însă, că pentru mulţi alţii soluţia "aruncării peste bord" în privinţa lui Eminescu era mai de dorit. Maiorescu, vom vedea, va scoate la sfîrşitul acestui "an civil" al lui Eminescu un volum din versurile sale ce-l va disloca definitiv din sistemul ziaristicii. Volumul va conţine... exact 64 de *"poesii"*. Între ele, *Mai am un singur dor*, cu trei variante, inedite: acestea vor migra din ediţie în ediţie, se vor pune pe muzică de romanţă şi se vor cînta în cîrciumi, în saloane, la serbările şcolare, la întruniri. Eminescu însuşi, viu şi dornic să reintre în presă, îşi va asculta "prohodul" în această paranteză a anilor interzişi, 1884-1888. Cîteodată, se va revolta, va sparge vitrinele librăriilor, îşi va lua volumul de poezii din raft — şi-l va arunca în noroi, călcîndu-şi-l în picioare: atunci forţele de ordine vor interveni prompt şi-l vor duce pe "insurgent" la poliţie. Aşa s-a întîmplat la 8 noiembrie 1886, de ziua Sfinţilor Arhangheli Mihail şi Gavril, la Iaşi: poetul a fost "împachetat" pe loc şi dus, ca alienat psihic, la stabilimentul rudimentar de la Mănăstirea Neamţ. Pe lîngă arun-

carea în noroi a propriului volum de versuri, de ziua onomasticii sale, i s-a mai adus acuzaţia că "se lua de femei" pe străzile Iaşilor, le "apuca de turnura rochiilor", le atingea din mers etc. Cine va fi depus, dintre distinsele doamne ale urbei, plîngere la poliţie în acest sens? Acolo, la Mănăstirea Neamţ, poetul va definitiva — zic editorii (de fapt, va *re*-crea, pentru că diferenţa dintre variantele manuscrise şi forma definitivă este enormă, trebuie să recunoască acest lucru pînă şi Garabet Ibrăileanu) — poezia *De ce nu-mi vii?*, pe care o va trimite spre publicare lui Iacob Negruzzi, la *Convorbiri literare*, cu acest bileţel: *"Îţi trimit deodată cu aceasta mai multe versuri cărora, de ţi se par acceptabile, le vei face loc în* Convorbiri. *Îndealtminterelea, mă aflu bine şi sănătos în mijlocul acestor munţi şi-ţi doresc asemenea"*. Comentează Ibrăileanu: *"Bietul d. Negruzzi! Eminescu, deşi într-un moment de luciditate, era în papuci şi halat într-o casă de nebuni... Scrisoarea aceasta nu e de om cu minte"* (O.V., p. 365, nota). G. Ibrăileanu porneşte de la convingerea fermă, de nezdruncinat, că Eminescu n-a mai creat nimic după 1883 şi, deci, tot ce se publică din poeziile lui după această dată trebuie considerat "postum", operă fără girul autorului, fără voinţa lui de a fi publicată etc. De fapt, scopul demonstraţiei lui Ibrăileanu este altul: el atacă, risipind argumente imbatabile, ediţia T. Maiorescu din 1883, spunînd-o apăsat: *"Putea, oare, teoreticianul devenit faimos, al păturilor superpuse, apostolul naţionalismului, duşmanul marelui partid liberal, tribunul zilnic al durerilor grave ale rasei, să publice:* «Mi te dă cu totul mie», «Nu zi ba de te-oi cuprinde» (...) *Ori chiar şi acestea, nepotrivite pentru un luptător politic, cum era el atunci:* «Mai am un singur dor/ În liniştea sării/ Să mă lăsaţi să mor etc.». *Ori ideea de sinucidere din* Se bate miezul nopţii (...) *Nu cumva acum, la maturitate, şi cînd avea un stagiu de om politic, ca teoretician al unei grave ideologii sociale şi naţionale — nu cumva credea că nu i-ar fi şezut frumos să publice şi elegii amoroase ori invitaţii la dragoste şi alte poezii «uşoare» — şi unele traduse?"* (O.V., p. 329). Acesta este miezul demonstraţiei lui Ibrăileanu, el este primul care sesizează că ediţia din 1883 a schimbat cursul vieţii lui Eminescu, a făcut din cel mai mare teoretician — cel mai mare poet, a scindat viaţa şi opera. Rămîne o ciudăţenie, o "curiozitate logică", îndîrjirea criticului de la *Viaţa Românească* de a crede, sau de a considera, că în intervalul 1884-1889 Eminescu era complet *inapt* pentru creaţie. Poate fi vorba de o convingere intimă — dar şi de lipsa informaţiilor pe care le deţinem în prezent despre poet. De pildă, Ibrăileanu vorbeşte de "celebrul" stabiliment de la Mănăstirea Neamţ, pe cînd azi se ştie că era o casă pără-

ginită, fără medic permanent, unde bolnavii — destul de puţini la număr — se îngrijeau unii pe alţii, de unde Eminescu "evada" adeseori, trecînd un rîuleţ pînă în sat să închine o stacană de vin cu te miri cine... Poezia *De ce nu-mi vii?* are, apoi, un sens precis în contextul în care poetul a fost dus la Mănăstirea Neamţ pentru că agăţa femei pe străzile Iaşilor. El cheamă, într-un peisaj autumnal, o anumită femeie: *"Pe lumea asta sînt femei/ Cu ochi ce scapără scîntei/ Dar oricît ele sînt de sus/ Ca tine nu-s, ca tine nu-s"*. El o evocă: *"Ţi-aduci aminte cum pe-atunci/ Ne preumblam prin văi şi lunci/ Te ridicam de subţiori/ De-atîtea ori, de-atîtea ori"*. Poezia se afla şi în jurnalul intim al Veronicăi Micle, iar aceasta o adnotase: *"Mi-a plăcut mai mult ultima strofă* «Căci tu înseninezi mereu...»" — de unde Ibrăileanu declară: *"Veronica Micle confundă: aceasta e penultima strofă!"* Dacă, însă, poeta avea poezia cu dedicaţie, trebuie s-o fi obţinut înainte de 1883 (lucru cu care şi criticul este de acord): atunci, de ce nu se poate accepta că Veronica Micle deţinea o variantă anterioară, cu alt aranjament al strofelor, după obiceiul lui Eminescu? Principiul după care viaţa şi opera lui Eminescu sînt lucruri complet diferite nouă ni se pare prea rigid. *De ce nu-mi vii?* păstrează ecoul întîmplărilor de la Iaşi, din toamna lui 1886, şi "opune" acelor "femei" — să le zicem: "de sus" — un chip familiar, apropiat, femeia "care înseninează" — cum îi place Veronicăi — "viaţa sufletului". După "aventura" Mănăstirea Neamţ, Eminescu se va apropia — împotriva tuturor sfaturilor şi sfătuitorilor din *Junimea* — de Veronica Micle. În cele din urmă, în primăvara lui 1888, ea va produce, în viaţa poetului, acea "revoluţie" de care se temeau toţi: îl va duce de mînă pe poet la Bucureşti, unde el va regăsi pana de ziarist. Urmează o colaborare anonimă la cîteva ziare şi reviste, iar apoi, la 13 ianuarie 1889, ultimul text ziaristic al lui M. Eminescu: o polemică ce va zgudui guvernul, făcîndu-l, pentru o clipă, pe Gună Vernescu să demisioneze, rupînd o coaliţie, destul de fragilă de altfel, a conservatorilor (care luaseră, în fine, puterea) cu liberalii. Repede se află, însă, că autorul articolului în chestiune este "bietul Eminescu" — şi repede acesta este căutat, găsit, internat la sanatoriul doctorului Şuţu, şi celelalte. G. Ibrăileanu nu avea cum să ştie aceste "amănunte", pe care eminescologia le-a dat la iveală între timp. Dar el ştia lucrul esenţial: că ţara zăcea, de la 1883 în sus, pe secrete. O societate care se dezvoltă pe baza unui tratat secret de alianţă politică nu se poate să nu-şi creieze pîrghiile şi canalele sale de întreţinere a acestui secret. Ţinerea lui Eminescu deoparte face parte din logistica puterii (în epocă, "putere" însemna nu

numai guvern–parlament–partide, ci întregul cerc interesat public de destinul naţiunii). G. Ibrăileanu face abstracţie de asta, aşa cum face abstracţie de multe elemente ce constituie viaţa vie a lui Eminescu. Lupta sa exemplară pentru a dovedi că Maiorescu nu avea dreptul să publice anumite poezii ale lui Eminescu rămîne oarecum de neînţeles: cu ce scop desfiinţează, la urma urmei, ediţia din 1883? De altfel, Ibrăileanu coboară în amănunte pînă cînd, am zice, se pierde ori se ascunde în ele. Gest mefistofelic? Abstracţiune pură mai degrabă, pasiune pentru ideile în sine.

ZĂVOR LA PORŢILE ORIENTULUI

Întrebarea de ce n-a fost Eminescu înştiinţat de brusca orientare politică a ţării spre Puterile Centrale, ori de ce n-a fost avertizat cel puţin să fie mai prudent (pentru că "semnale" în acest sens veneau insistent de la Viena: se ştie, doar, că P.P. Carp îi scria lui Titu Maiorescu, printre altele: "Şi mai potoliţi-l pe Eminescu!"), se pune în termeni încă mai insistenţi cînd privim destinul operei poetului. Într-adevăr, tocmai din toamna lui 1883, ca pentru a-l însoţi pe bolnav în lumea germană, porneşte marea campanie de traducere a operei sale poetice (dar şi a prozei: se traduce şi basmul *Făt-Frumos din lacrimă*) în limba germană. Iniţiativa vine din zonele de sus ale puterii, însăşi regina Carmen Sylva traducînd poezii de Eminescu pentru revistele germane de lux (elegant răspuns la gestul poetului de a-i fi tradus, în româneşte, *Vîrful cu dor* — poem dramatic din care se detaşează *Mai am un singur dor*), însoţită fiind de Mitte Kremnitz, Jules Bethelheim, Moses Gaster etc. Se poate spune că avem de-a face cu prima campanie organizată în literatura română pentru popularizarea peste hotare a operei unui scriitor. Se mai făcuse acest lucru în perioada paşoptistă, dar la alt palier: literatura populară românească era tradusă şi publicată masiv în spaţiul cultural francez (campionul acestei iniţiative fusese Vasile Alecsandri). Acum, vîrful de lance este Eminescu — iar terenul vizat, cultura germană. Campania demarează o dată cu declararea publică a "nebuniei" poetului. Deşi detaliile acestei acţiuni ne scapă, în linii mari înţelegem intenţia oficială: se doreşte dublarea demersului politic de către cel cultural (ca să nu mai vorbim că, economic, în România companiile franceze încep să fie înlocuite cu cele nemţeşti care vor construi căi

ferate, şosele, vor aduce în ţară armament; comerţul se derulează preponderent cu Puterile Centrale, iar petrolul românesc începe a fi tot mai mult apreciat în aceeaşi zonă). E o *"nemţire"* — va încerca să strige presa, tot mai oprimată însă: în aceşti ani — numiţi ai "viziratului" lui I.C. Brătianu — se fac insistente ingerinţe în lumea presei, se atacă chiar redacţiile cu "cititori" plătiţi şi înarmaţi cu bîte, se "cumpără", de către putere, ziarele importante etc. Iar axa culturală a acestei orientări devine... poezia lui Eminescu. Se mergea pînă la amănuntul semnificativ: exact cînd poetul vizitează Veneţia — revista germană *Bukarester Sallon* traducea sonetul eminescian *Veneţia*.

Argumente oferă, desigur, poezia eminesciană, suficiente pentru a justifica apropierea culturală româno-germană — dar mai ales suportul ei filozofic, depistat în Schopenhauer şi bine pus în evidenţă. Acum începe a se înfiripa şi "mitul" antifranţuzismului lui Eminescu, bazat de asemenea pe opera poetului. O poezie precum *"Ai noştri tineri la Paris învaţă/ La gît cravatei cum se leagă nodul..."* ar semnifica acest dispreţ al lui Eminescu faţă de şcolile Parisului, motivat de "gelozie", el făcîndu-şi studiile la Viena şi Berlin.

Nu este, însă, locul exagerărilor nefolositoare. Trebuie spus că, pe filonul germanismului oficial şi pe firul roşu Eminescu, tot acum încep să vină, atraşi de Bucureşti, marii ardeleni de la sfîrşitul secolului — Ilarie Chendi, Nerva Hodoş, Şt.O. Iosif, Ioan Scurtu. Cei mai mulţi dintre ei vor face o "haltă" foarte nimerită pe la *Tribuna* ardeleană a lui Ioan Slavici. Ajunşi în Bucureşti, unii dintre ei (Chendi şi Hodoş) vor înnebuni ca şi poetul; cu toţii vor pregăti, însă, curentul redeşteptării naţionale, *Sămănătorismul*, pe structură stilistică eminesciană. *Sămănătorismul* poate fi înţeles mult mai bine în arie culturală largă, fără cantonarea strictă în literatură. Iată, de pildă, arhitectura (domeniu în care — nu cred că este nevoie să mai insistăm — se ilustrează cu strălucire francmasoneria). În 1891 se pun bazele şcolii româneşti de arhitectură şi se invită, în acest scop, la Bucureşti, iluştri reprezentanţi ai domeniului din Franţa şi Germania. Ţine un discurs celebrul Wallot, arhitectul Reichstagului german: *"Eu, unul, mă simt fericit că am găsit în România un buchet de arhitecţi şi colegi care aparţin şcolii franceze şi germane şi al căror merit l-am putut aprecia cu ocazia concursului internaţional pentru proiectele Camerei şi Senatului. După mine, faţă cu numărul şi valoarea arhitecţilor, ce n-am crezut la început să fie în România, nu mai este nevoie să se mai publice concursuri internaţionale. Proiectele expuse,*

deşi foarte bine concepute, însă fiind făcute de arhitecţi din diferite ţări, ele pot fi utilizate în mod diferit la Roma, Paris, Berlin etc. Cred că ar fi fost mult mai interesant şi original dacă proiectele erau inspirate din elementele arhitecturii româneşti. În scurtul timp cît am stat în Bucureşti, am putut căpăta convingerea că dumneavoastră aveţi o arhitectură naţională care este plină de motive interesante şi care se pot utiliza cu mare folos. De aceea, dar, recomand suprimarea concursului internaţional şi îmi permit a vă recomanda ca, în concepţiunile monumentelor ce veţi avea a construi, să vă inspiraţi din arhitectura naţională..."

Lumea arhitecţilor români era oarecum divizată în epocă: a construi după modele autohtone — ori a ne alinia arhitecturii internaţionale? Făcuse oarecare scandal casa Lahovari, construită de arhitectul Ioan Mincu în cel mai autentic stil românesc, în plin centrul Bucureştilor. Semnificativ este faptul că, la inaugurarea şcolii româneşti de arhitectură, reprezentantul Franţei refuză să participe, iar purtătorul său de cuvînt va vorbi în replică subtilă la reprezentantul Germaniei. Franţa doreşte în toate un stil unitar prin îmbinarea utilului cu plăcutul, să te simţi oriunde pe glob la fel, construcţii stas, spirit arhitectonic universal... Iată, în schimb, acest discurs al arhitectului german Wallot: el poate fi considerat actul de întemeiere a *Sămănătorismului* în România. Accentuarea specificului naţional, ridicarea "prin forţe proprii" a ţării (formulă mult îndrăgită de liberali), întărirea încrederii în valorile locale — toate acestea sînt cîştiguri certe ale secolului, în spatele cărora nu e hazardat a vedea orientarea ţării către cultura şi spiritualitatea germană. "Sincronismul" de peste cîteva decenii, în schimb, va avea totdeauna de reproşat ţării că nu intră în Europa pe poarta latină, a Franţei mai ales.

Iată că, începînd cu 28 iunie 1883, poarta franceză se închide pentru români — mai întîi pe cale politică, apoi economic, în cele din urmă cultural. Filofranţuzii noştri încep a se exila definitiv în limba şi în spaţiul fizic francez. Ruptura aceasta îi va permite lui Poincaré să ne arunce vorbele grele de la 1901: "Aici, în România, sîntem la porţile Orientului!" Zăvorul a fost, în 1883, Eminescu; cheia rămîne, după ce şi-a împlinit menirea încuierii, în tenebrele secretelor de tot felul ale secolului...

DIAMANTELE COROANEI

Vom considera că raţiuni superioare de stat cereau, la 28 iunie 1883, măsuri urgente de ordine. Nu era de glumit: Austro-Ungaria rupsese, pentru 24 de ore, în mod oficial, relaţiile diplomatice cu Regatul României, iar Germania lui Bismarck ameninţa, prin telegrame cifrate, cu intervenţia armată. Actele diplomatice în chestiune, ţinute atîta vreme prin depozite, uitate între timp ori devenite inutile oarecum, încep a fi publicate şi în româneşte: Ion Bulei, Teodor Pavel ori Gh. Căzan redau o parte dintre ele, interesante fiind, mai ales, telegramele secrete dintre Goluchowski şi Brătianu, dintre Brătianu şi Carol. Prea mult timp istoria noastră s-a făcut după spiritul public şi după *Monitorul Oficial*; de cîteva decenii, în schimb, se observă o puternică aplecare spre arhive, în tendinţa de a descifra secretele timpului. O îmbinare, o confruntare reciprocă a celor două căi ar însemna tomuri uriaşe de analize şi sinteze, care lipsesc, din păcate. O racordare a istoriei, aşa cum este ea studiată, atît cît este ea studiată, la chestiunea Eminescu nu stă nici în atenţia eminescologiei măcar. A ne păstra la nivelul criticii abstracte, aşa cum a fost ea ridicată şi dusă pe cele mai înalte culmi de un Garabet Ibrăileanu, înseamnă a propune, între cele două căi atît de fertile şi atît de neuniform călcate, o a treia. Este nevoie de atîta dispersare a forţelor? Vectorul Eminescu trebuie, deocamdată, implicat în documentele existente — şi sînt sute de documente care-l privesc pe poet şi lumea lui.

Cauza profundă a situaţiei explozive din vara lui 1883 se cunoaşte de asemenea: Societatea *Carpaţii*, adevărat partid politic paralel, cu peste 20 000 de membri în toate judeţele ţării, dispunînd de depozite de armament clandestine în Carpaţi, de voluntari transilvăneni gata să lupte, proiecta nici mai mult, nici mai puţin decît o agresiune împotriva Austro-Ungariei. Se lipiseră manifeste incendiare (tipărite cu tuş roşu) pe primăriile unor oraşe româneşti din Transilvania chemînd populaţia la luptă împotriva stăpînirii străine. Se avea în vedere trecerea munţilor prin zona Braşovului, după un plan militar bine întocmit, ocuparea pichetelor de grăniceri austro-ungare, a satelor româneşti din apropiere — sperîndu-se

că astfel, fiind creat incidentul şi atrasă în luptă populaţia satelor româneşti, statul român va fi nevoit să intervină în forţă. Este, de fapt, scenariul lui 15 august 1916, cînd România a început în acest fel războiul, trecînd munţii şi ocupînd pichetele de grăniceri străini. Dacă vom avea răgazul necesar, vom reveni la o şedinţă parlamentară din 1886, peste doi ani, citînd declaraţiile lui I.C. Brătianu însuşi pe care le-am rezumat mai sus.

În Societatea *Carpaţii* intraseră, practic, mai toţi intelectualii români de vază, inclusiv Eminescu, unul dintre membrii ei vechi, inclusiv Grigore Ventura, probabil unul dintre informatorii strecuraţi înăuntru care transmit frecvent serviciilor secrete austriece pulsul vieţii din organizaţie. Oameni politici de vază făceau parte din ea: Titu Maiorescu inclusiv. Că această societate avea şedinţe publice, "de decor", şi şedinţe secrete, de adevărată decizie — nu încape îndoială: acesta era sensul epocii, peste tot, dedesubt se aflau secrete.

La sfîrşitul lui iunie 1883, se lăţeşte, în plus, vestea despre serbările de la Iaşi. Acolo, la dezvelirea statuii lui Ştefan cel Mare, Petre Grădişteanu rostise un discurs în care-l invită pe rege, prezent la manifestări, să-şi completeze coroana cu "diamantele" lipsă (provinciile româneşti: Bucovina, Basarabia şi, mai ales, Transilvania). Regele a făcut feţe-feţe — protocolul nu prevedea momentul naţionalist (survenit în cursul consumării şampaniei, cum va comenta Eminescu la *Timpul* peste cîteva zile) — şi a plecat repede din Iaşi. Austro-Ungaria a avut grijă să ţină în tensiune aceste serbări, creînd, exact în timpul desfăşurării lor, incidentul de la Iţcani: pichetul de grăniceri români a fost în întregime arestat, în urma unor neînţelegeri cu un grup de comercianţi evrei (folosiţi, probabil, de poliţia secretă a imperiului ca diversiune; cel puţin aşa reiese din comentariile presei). Aşadar, în timp ce Iaşul îl sărbătorea pe Ştefan cel Mare, în Suceava, cetatea de scaun a lui Ştefan (acum, sub stăpînire austro-ungară), ostaşi români cu cătuşe la mîini erau conduşi, între baionete, la arestul poliţiei, ziua în amiaza mare, în văzul tuturor. Are dreptate Eminescu, la urma urmei: ce mare simţ patriotic o fi văzut lumea aceea la Petre Grădişteanu care era convins, în discursul său "incendiar", că Ştefan cel Mare şi-a avut scaunul domniei la Iaşi?! Dar şi stimabilul parlamentar, cum să amintească de Suceava, cînd toată lumea de faţă ştia că acolo era ce era?! A vrut să evite, pur şi simplu, numele cetăţii cu uniforme româneşti în cătuşe — ori să simbolizeze capitala lui Ştefan prin locul unde tocmai i se ridica monumentul...

Judecînd, însă, după ce a urmat (Petre Grădişteanu a mers, în persoană, la Viena cu "trenul-fulger" să ceară scuze publice împăratului pentru discursul cu pricina), avem de-a face cu un bărbat insistent şi în greşeală, şi în repararea ei.

Vestea despre manifestarea naţionalistă de la Iaşi a făcut, însă, ocolul Europei, fiind relatată cu lux de amănunte de către ziarul francez din Bucureşti *L'Independence roumaine*, ce avea un tiraj imens şi se difuza în toate capitalele bătrînului continent. La banchetul propriu-zis ziariştii nu au avut acces, numai că unul dintre oficialii prezenţi (se pare, V. Epureanu) i-a povestit lui C.G. Costaforu, redactor la foaia franceză, cum s-au petrecut lucrurile — şi acesta a aşternut pe hîrtie, la moment, tot ce putea constitui un subiect de senzaţie pentru o Vienă excedată de naţionalismul românesc, pentru un Paris avid după noutăţi orientale, o Budapestă irascibilă faţă de orice constituia o aluzie la pretenţiile ei etc. Scandalul n-a fost, aşadar, românesc; presa în limba română din România n-a suflat un cuvînt despre discursul cu *diamantele coroanei* — fie că nici un redactor n-a prins vreun zvon, fie că au respectat, cu toţii, "consemnul" tăcerii. Abia după aceea, din necesităţi de replică şi comentarii, ziarele româneşti preiau, pentru publicul de limbă română, faptele...

Consulul Austro-Ungariei la Bucureşti, celebrul von Mayr, a cerut, timp de cîteva zile, cu insistenţă, reparaţii din partea guvernului — punînd pe tapet, pe lîngă chestiunea ziarului francez care şi-a permis o asemenea încălcare a etichetei, şi chestiunea atît de adînc-spinoasă a Societăţii *Carpaţii*, pe care o avea sub observaţie de doi ani de zile şi despre care ştia cam tot ce trebuia ştiut ca să aibă motiv a-i cere desfiinţarea. Tratativele au durat pînă la 26-27 iunie, timp de aproape două săptămîni aşadar, iar situaţia a devenit acută în ziua aceasta atît de neagră a istoriei şi culturii române, la 28 iunie 1883. Regatul Român nu putea, în anul de graţie 1883, să răspundă unei agresiuni armate din partea maşinii de război a lui Bismarck...

La Iaşi, însă, fusese şi Eminescu — iar el a creat, acolo, "revoluţia" lui. Anume, poetul a participat la şedinţa *Junimii* şi a citit, în plen, poezia *Doină*. Comentează Iacob Negruzzi: *"Efectul acestor versuri pesimiste, care contrastau atît de mult cu celelalte ode ce se compusese cu ocazia acelei strălucite sărbători, fu adînc, indescriptibil. În contra obiceiului* Junimii *căreia nu-i plăcea să-şi manifeste entusiasmul, pentru întîia dată de 20 de ani de cînd exista societatea un tunet de aplausuri isbucni la sfîrşitul citirii, şi mai mulţi dintre numeroşii*

membri prezenţi îmbrăţişară pe poet". Asta se petrecea la 6 iunie 1883. Fratele lui Iacob Negruzzi, Leon, era primarul Iaşului şi persoana care n-a permis accesul ziariştilor la banchetul regal — lucru pentru care C.G. Costaforu îl va critica aspru la *Timpul* unde va publica ample explicaţii privind acest banchet şi modul în care a obţinut informaţii despre el. De ce *Timpul*? Va lua locul lui Eminescu de la 1 iulie 1883... Rotaţie de cadre, cu eliminări...

Lumea culturală a Iaşului s-a purtat rece faţă de sărbătoarea oficială, un motiv de discuţie pe la colţuri fiind şi acela că regele şi-a adus cu trenul, de la Bucureşti, bucătari şi alimente pentru banchet. În schimb, o adevărată sărbătoare paralelă s-a instituit la *Junimea*, în jurul lui M. Eminescu. Poetul se afla la Iaşi ca trimis special al ziarului *Timpul* şi a regăsit, pentru cîteva momente, atmosfera de la *Junimea*.

În numărul din 1 iulie al *Convorbirilor literare* i se va publica *Doină* — aşa cum o citise, fără nici o omisiune. Nu se ştie, însă, ce a apucat mai întîi să citească cititorul epocii: anunţul *Românului* în 48 de cuvinte privind boala subită a poetului, ori *Doină* din *Convorbiri*? Oricum, cele 64 de cuvinte ale *Timpului* prin care este confirmată destituirea lui Eminescu nu apăruseră încă: peste cîteva zile, după ce *Doină* va face ocolul lumii româneşti, vor apare şi acelea.

BUCLA ÎNTOARCERII ACASĂ

Rămînem, încă, la întrebarea pusă: de ce n-a fost şi Eminescu luat de valul politic filogerman al anului 1883? Toţi cei care au aflat de tratatul secret de alianţă au fost, în cele din urmă, de acord cu el. Opera poetică a lui Eminescu a servit în cel mai înalt grad acest filogermanism politic. Artizanii alianţei au fost marii junimişti, foştii lui prieteni. De ce s-a preferat, în ceea ce-l priveşte, soluţia brutală a morţii civile? Căci despre o moarte civilă este vorba în privinţa lui Eminescu în perioada aşa-zisă neagră a existenţei sale. Cum s-a încercat cu Macedonski de către Grigore Ventura: "un om moralmente mort". Macedonski a avut dreptul la replică, şi l-a ajutat Societatea *Literatorul* să-şi înfrîngă moartea civilă. Eminescu, în criză fiind, n-a putut să ia cuvîntul, şi nimeni n-a luat cuvîntul pentru ori în numele lui — iar după ce şi-a revenit n-a mai avut unde să se apere; în plus, ar fi trebuit să se apere în primul rînd de sine însuşi, ori să lupte

în apărarea sa cu versurile de iubire pe care i le publicase Titu Maiorescu, fără ştirea şi fără vrerea lui. Faptele arată că exact la 17 martie 1884, cînd poetul însănătoşit pune piciorul pe peronul Gării de Nord, ziarul *Timpul*, instituţia sa, locul său de muncă, se desfiinţează prin fuzionarea cu *Binele public*. Poetul vizitează redacţia *României libere*, dar aici se schimbase direcţia de luptă; dintr-o fostă tribună activă a ardelenilor ziarul devenise una conformist liberală. Toate acestea sînt — repetăm ca metodă consecventă a investigaţiei noastre — ori potriveli infailibile, care ţin de destinul cel mai de sus, ori maşinaţiuni puse cu grijă şi atenţie în calea vieţii poetului. De ce forţează, de pildă, Titu Maiorescu drumul poetului la Veneţia? Chibici-Râmneanu, avocatul care-l însoţeşte pe Eminescu în această buclă a drumului de întoarcere, relatează despre dorul mare pentru ţară al fostului bolnav: o dată, la Florenţa, a fugit din hotel şi a luat-o pe calea ferată în direcţia Carpaţilor săi. Să zicem că acest drum — drum, iar nu cură balneară — prin sud a fost o toană a criticului: el găsise între manuscrisele poetului sonetul *Veneţia*, îl publicase în ediţia din decembrie 1883 — iar acum dorea ca autorul să-şi vadă peisajul pe care-l descrisese. În general, Titu Maiorescu şi toată lumea din jurul lui Eminescu doreşte ca poetul să se identifice cu poezia sa.

În epocă era vestită şcoala medicală franceză; în Franţa mergeau, la tratament ori pentru îngrijire specială, oamenii politici români, protipendada, chiar oamenii de cultură. Mihail Kogălniceanu s-a lăsat operat de un chirurg francez în Franţa — şi a murit pe masa de operaţie. Alexandru Lahovari, aproape la fel. Iulia Hasdeu, de asemenea. Ce putea să aducă nou, în tratamentul psihiatric, şcoala austriacă în anul 1883 faţă de şcoala franceză ori cea germană? Trebuie spus că arhivele doctorului Leidesdorfer de la Oberdöbling (sanatoriul de lîngă Viena) au fost cercetate îndelung după moartea lui Eminescu. Cam tot ce interesează cazul din punct de vedere medical a fost publicat de Ion Grămadă, într-un studiu aplicat. El a stat chiar de vorbă cu asistentul medicului lui Eminescu, şi a obţinut de la acesta amintiri despre poet. Tot Ion Grămadă semnalează, însă, un fapt deosebit: mai multe file din jurnalul cu observaţii medicale privindu-l pe Eminescu lipsesc din condica stabilimentului de la Oberdöbling. Asistentul care şi-a amintit de Eminescu relatează sec: aceste observaţii medicale au fost luate de un român, lucrător la Ministerul de Externe. Adevărul consemnat de Ion Grămadă trece neobservat de către biografii lui Eminescu. Este, la urma urmei, absurd să comentezi ce nu există, să-ţi

dai cu părerea despre conţinutul unor fişe medicale luate din condică de un funcţionar şi duse cine ştie unde ori distruse pur şi simplu. Rămîne doar faptul: s-a furat un fragment din jurnalul medical al lui Eminescu. Lipseşte, din depozitele Arhivelor Statului, şi dosarul care privea curatela din 12 iunie 1889 instituită pentru pensia poetului. Pur şi simplu, nu există: interogatoriul cifrat al judelul Brusan a fost publicat de către Radu D. Rosetti în 1922, apoi mult mai amplu (probabil în întregime) de către Augustin Z.N. Pop — după care îl preia ediţia academică. Actul original nu e de găsit... Dar cîte lipsesc din biografia incendiară a lui Eminescu! Ce să ne mai mirăm, dacă şi la autopsie, făcută pe 16 iunie 1889, după ce s-a dat presei ştirea că Eminescu avea un creier de mărimea celui al lui Schiller, obiectul în sine, creierul adică, s-a pierdut: "din nebăgare de seamă, o îngrijitoare uitase pe fereastră, în bătaia soarelui de iunie, creierul lui Eminescu, care s-a alterat, astfel încît a trebuit să fie aruncat în lada cu rămăşiţe, frunze şi ingrediente... Autopsia se făcuse la 17 iunie" (Ion Nica). Farsa destinului, să zicem: poetul nu va fi dorit ca, după moarte, să îmbogăţească astfel colecţia cu formoluri a Institutului medico-legal cu materia minţii sale...

Şi totuşi, ceva a demonstrat această autopsie neglijentă, ceva foarte, foarte important. Să amintim, mai întîi, că ea a fost publică: *"Autopsia, făcută 24 de ore după moarte, la amfiteatrul Spitalului Brîncovenesc, de d-nii profesori Alecsianu şi Şuţu şi în faţa primului procuror Trib. Ilfov, d-lui inspector al Poliţiei, d-lui Secretar general al Min. Instr. Publice, mai multor amici, ziarişti, doctori şi studenţi"* a scos la iveală un encefal a cărui greutate *"a fost de 1490 grame (...) egală, după un doctor ce asista la autopsie, cu aceea a encefalului celebrului poet german Schiller"* (Ion Nica). Să mai amintim, apoi, că în aceeaşi zi de 17 iunie 1889 poetul a fost înmormîntat: dimineaţa i-au făcut autopsia, după care a fost depus la biserică, iar după prînz l-au dus la Bellu (murise ieri, 16 iunie). Important este, însă, altceva: toate ziarele dau această greutate a creierului lui Eminescu. M-am întrebat de multe ori de ce — şi abia citind mai cu atenţie studiile medicale (precum cele ale eruditului profesor Ovidiu Vuia), am găsit un răspuns pasibil. Într-adevăr, printre respingerile teoriei că Eminescu ar fi murit de sifilis este şi aceasta privind greutatea creierului: sifilisul consumă organul gîndirii noastre, duce la creiere cu pînă la 600 de grame, mai mici decît cele normale. Rezultă că şi din autopsia lui Eminescu s-a încercat a se face o probă, dar încercarea a eşuat: ziariştii au publicat cu rapiditate acest adevăr privind greutatea

encefalului lui Eminescu. Totuşi, zvonul public a păstrat ideea sifilisului: un Felix Aderca, de puldă, prin anii '30 ai secolului al XX-lea, estima că dacă Eminescu ar fi putut fi ţinut în viaţă încă vreo zece ani, se vindeca, pentru că se descoperise leacul împotriva sifilisului, scopolamina... Cît de simplu ar fi fost să poată fi acreditată public drept cauză a morţii poetului această boală a secolului său... Dar iată că istoria a făcut să se piardă proba anatomică după ce a fost cîntărită public.

Cei care l-au văzut pe Eminescu pe catafalc ne transmit imagini cumplit de triste. Persistă încă un amănunt în aceste imagini: o bandă neagră ce-i leagă fruntea. Pentru a părăsi definitiv acest capitol al autopsiei şi pregătirii pentru cele veşnice, trebuie să le spun cititorilor că, întrebînd şi eu medicii cum se procedează, am aflat că nici vorbă să se taie calota craniană pentru a ni se scoate creierul în caz de autopsie: operaţia se efectuează pe undeva pe la ceafă. Aşadar, banda nu lega un graniu gol. Dar ştim că la frunte poetul avea, totuşi, urmele unei lovituri. Sora sa, Harieta, se pare că a avut dreptate: *"Nenorocitul meu frate a murit în cea mai neagră mizerie şi moartea a fost cauzată prin spargerea capului ce i-a făcut-o un nebun din ospiciu, anume Petre Poenaru"*. Dacă acea rană a poetului ar fi fost un simplu "erizipel", cum ne spun biografii săi (G. Călinescu, între ei), nu era nevoie de acea bandă neagră.

În privinţa documentelor politice privitoare la viaţa lui Eminescu ori atingătoare de această viaţă — speranţele vor renaşte o dată cu recuperarea unor arhive pierdute ori înstrăinate. Ioan Scurtu, de pildă, a strîns o viaţă întreagă documente eminesciene, dar arhiva sa a fost luată de către armatele în retragere ale lui von Mackensen, după 1918. Cui i-o fi trebuit? Poate se mai găsesc ceva hîrtii prin podul vreunei case bătrîneşti de pe linia retragerii armatelor germane, eventual prin Ardeal... Arhiva mare a României, împachetată cu grijă în toamna tîrzie a lui 1916, cînd armatele nemţeşti se aflau la porţile Capitalei, ştim unde se află: stă, împreună cu tezaurul ţării, la Moscova, în lăzi de lemn sigilate. Veşti de ultimul moment ne spun, chiar, că ruşii sînt binevoitori şi vor să restituie atît tezaurul, cît şi arhiva. Vor începe cu hîrtiile — dar desigur că interesul mare ar fi mai ales pentru aur şi diamante. Şi hîrtiile au, însă, valoarea lor. Este de aşteptat că ne vom recupera, o dată cu ele, istoria politică de pînă la 1916. Este de presupus că acea faimoasă arhivă, însumînd vagoane de lăzi şi pachete, conţine atît documente privind averea ţării (deci, averea însăşi din punct de vedere juridic), cît şi altele privind unele adevăruri mai

deosebite. În graba împachetării, desigur că acolo, sub sigilii, se află mai ales actele privind relaţiile României cu Puterile Centrale: agresorul le-ar fi recuperat în primul rînd pe acestea, ca să le publice în scopul defăimării ţării noastre care, nu este aşa?, a trădat alianţa. Se va putea, oare, face lumină deplină asupra momentului 28 iunie 1883, cu tratativele, conciliabulele şi siluirile la care s-a recurs pentru acea alianţă secretă? Cine ştie, poate că filele smulse de amintitul funcţionar de la externe, din jurnalul medical al lui Eminescu, se vor găsi prin vreun fund de ladă. Ori arhiva partidului conservator, cu istoria ziarului *Timpul*, sumele pentru colaboratori (implicînd titlurile articolelor publicate, numele celui în drept să primească onorariul etc.), cu lista membrilor şi cotizaţiile... Propunem, de aceea, şi recomandăm maximă atenţie în preluarea acestei arhive, dar şi în valorificarea ei: nu numai la morgă sînt femei de serviciu care umplu coşurile cu... gunoi istoric. Eminescologia, la ora de faţă, înseamnă la noi cîţiva pasionaţi pentru Eminescu; nu avem o şcoală, o instituţie organizată care să fie gata a prelua şocul unei eventuale arhive Eminescu — astfel încît sînt de aşteptat două lucruri: ori actele semnificative vor ieşi la iveală foarte greu, cu o atenţie şi o teamă tremurată în ani lungi de îndoieli şi scrupule etice, ori vor începea, pur şi simplu, pe mîna celor grăbiţi şi avizi de senzaţional — şi atunci se va "îneca" lumea cu Eminescu, să zic aşa, va creşte rapid un antieminescianism alimentat de abundenţă. De aceea, o întrebare se pune în plus: sîntem noi pregătiţi, la ora de faţă, să-l primim pe Eminescu, să acceptăm un eventual alt chip al său?

Dar... să nu ne speriem de drobul de sare! Vină arhiva de la Moscova (împreună cu tezaurul, desigur) — şi vom vedea noi ce şi cum. Eventual, o mai ţinem ascunsă încă 50-100 de ani — dar aici, la Bucureşti, la noi acasă, ca să ne mîndrim că o avem. Nici tezaurul regelui dac Decebal nu s-a găsit încă — dar ce mîndri sîntem că se află îngropat pe aici, pe undeva!

"UMFLĂ-TE ŞI CRAPĂ!"

Dar, pînă la miraculoasa arhivă a ţării sigilată la Moscova, din 1916, sînt încă destule informaţii pe care le avem înăuntru, în tezaurul nostru intern de documente, pe care trebuie să ni le asumăm. Am vorbit de "foarfeca" franco-germană în care s-a aflat Regatul Român între 1883 şi 1916,

însemnînd mai ales înlocuirea agenţilor economici francezi de către cei germani. Ne pică sub ochi, oarecum întîmplător, un document zguduitor ce ilustrează dramatismul acestui proces istoric. Este vorba de o broşură, scoasă în România, dar în limba franceză, chiar în aceşti ani negri. Este făcută, cum scrie la sfîrşit, de un francmason şi reprezintă un fel de condamnare la moarte, ori o "moarte civilă", ca să interpretăm în limbaj modern, a unui inginer român de drumuri şi poduri, Nicolae Făgărăşanu. Citim finalul: *"Enfin, un dernier mot: L'amertume qui perce dans tous les ecrits de Monsieur Făgărăşanu, et plus particulièrement dans sa dernière brochure, nous demontre que cet ingénieur croit qu'il n'est pas apreciè à sa valeur. Qu'il se console: il y a aura toujours bien un petit coin dans le rayaume des cieux pour les ingénieurs méconnus sur notre ingrate planète. Ainsi-soit-il"*. Urmează o cruce făcută de o manieră desigur specială — după care vine autorul: *"Fait par un maître-maçon, à Sinaia, le 1/13 Septembre 1885"*. Coperta broşurii anunţă, sus: *"Première édition 1885"*, dă titlul: *"FAGARASANU et sa variante"*, şi oferă o vignetă în sepia vernil cu o broască ieşind din stufăriş şi umflîndu-se nefiresc. În jurul desenului, un vers din La Fontaine, devenit, probabil (împreună cu imaginea) parolă masonică: *"...S'enfla si bien qu'elle creva"* (Se va umfla pînă va crăpa). Este fabula îngîmfatului. Urmează tirajul: *"Tiré a mille exemplaires"* şi o notă: *"La traduction et la reproduction sont permis en Roumanie et à l'etranger"*. Broşura are 18 pagini numerotate. Se află în Biblioteca Academiei Române, la cota I 118.138, şi aici provine din preluările de-a valma de la fostul palat regal, de după 1944. A fost, deci, în biblioteca lui Carol I, trimisă probabil de către autori, de către adresant ori cerută de suveran: poate se interesa, şi el, de chestiunile atingătoare de transporturi şi francmasonerie. Nu pare a fi fost consultată pînă acum, este ca nouă, poate doar bibliotecarii care au înregistrat-o şi i-au pus cota s-o fi deschis. N-a stat în depozitul special înainte de 1989, acolo unde s-au înghesuit toate cărţile de şi despre francmasonerie. Cauza probabilă: nimeni nu ştie cine a fost acest Făgărăşanu. Totuşi, biblioteca are, sub numele lui, vreo şapte broşuri, care de care mai interesantă. Uneia dintre ele îi răspunde francmasonul "maître" de la Sinaia. Îl sfătuieşte pe Nicolae Făgărăşanu "să se consoleze: va fi oricînd un colţ în regatul cerurilor pentru inginerii nemulţumiţi pe ingrata noastră planetă" — ceea ce şi întăreşte: "Aşa să fie!", punînd chiar crucea pentru adeverire. Nu ştim dacă a fost nevoie de o a doua ediţie a acestor ameninţări. Ceea ce am aflat este că Nicolae Făgărăşanu era inginer de drumuri şi poduri, avusese o dură

polemică scrisă cu o societate franţuzească de profil şi va muri curînd după apariţia acestei broşuri în sensul meseriei sale: tăiat de roţile unui tren. Am mai aflat că era un foarte bun prieten al lui Eminescu, apoi că-l cunoştea şi Titu Maiorescu — şi vom vedea că el repetă, pînă la un punct, destinul poetului. Cu o mică diferenţă însă: în loc să-şi ducă pînă la o moarte oarecare crucea "morţii civile", a fost aruncat peste bord din barcă! Aşa a fost să fie...

PROPRIETARI ŞI CHIRIAŞI

Despre Nicolae Făgărăşanu cel condamnat la moarte prin broşura "metrului" francmason de la Sinaia ne vorbeşte mai pe larg Alexandru Ciurcu, într-un context eminescian cu totul şi cu totul interesant. Anume, în 1911, Al. Ciurcu publică, în *Adevărul*, textul *Eminescu. Din amintirile mele*, unde relatează, în fine, incidentul din 28 iunie 1883, cînd poetul a fost declarat nebun. Pentru că deschidem un capitol nou, spectaculos într-adevăr, în investigarea misterelor eminesciene, se impun de la început cîteva precizări. Mai întîi, Al. Ciurcu este cel care a preluat, de la Emile Galli, *L'Indépendence roumaine*. Fiind expulzat din ţară la 28 iunie 1883, Emile Galli a trebuit să-şi vîndă ziarul în grabă — a găsit un angajat, pe Al. Ciurcu, şi afacerea s-a tranşat la un preţ modic, nu fără anumite condiţii în favoarea fostului director, însă: acesta va publica în continuare "Scrisori din exil" pe prima pagină a ziarului, iar în contextul marelui scandal din 1885, cu procesul Societăţii *Carpaţii* şi expulzarea lui Al. Ciurcu, va reveni în Balcanii Europei, la Rusciuc, nu ca să-şi cumpere cărţi şi tutun bulgăresc, ci ca să ameninţe că va scoate, împreună cu proaspătul său coleg de exil, un ziar pe teritoriul Bulgariei, care va face să cadă guvernul de la Bucureşti. Al. Ciurcu va prelua, aşadar, *L'Indépendence roumaine* în iulie 1883 — şi o va pierde, fiind şi el expulzat şi obligat să vîndă în pripă, în septembrie 1885. O spune el însuşi, într-unul dintre articolele sale de bătrîneţe: *"În 1885,* L'Indépendence roumaine *valora pentru mine două milioane şi, fiind expulzat cu călcarea tuturor legilor dumnezeieşti şi omeneşti, am fost nevoit s-o dau pe nimic. Ion Brătianu m-a dat afară din ţară, dar m-a respectat. Interpelat în Cameră de Kogălniceanu, m-a acuzat doar că voiam să iau Transilvania* ("Monitorul" *e de faţă*), *însă în consiliul de miniştri rezistase timp de doi ani răspun-*

zînd celor care cereau capul meu că nu mă poate expulza pe tema naţionalismului" (*Canibalii*. În *Adevărul*, 10 iunie 1910, p. 1). Expulzarea lui Ciurcu se va petrece în septembrie 1885, în momentele cînd apare şi broşura "metrului" francmason de la Sinaia, prin care este condamnat la moarte Nicolae Făgărăşanu. Sîntem, aşadar, la locul faptei, în epicentrul evenimentelor, astfel încît informaţiile ce urmează ne vor interesa într-un grad înalt.

Al. Ciurcu povesteşte, în 1911, ce s-a întîmplat în 1883 — şi amintirea lui despre baia Mitraşewski este singurul document tipărit, mărturie aşadar, pe baza căruia s-a refăcut itinerarul lui Eminescu în ziua de 28 iunie. Refacerea în sine, fără a ţine cont de cronologia surselor, de interferenţa şi importanţa lor, a rămas ca o poveste. Ştim, deci, că în dimineaţa aceea poetul a făcut un mic scandal la gazda sa, dna Szöke, soţia lui Ioan Slavici. Prozatorul nu era acasă, se afla la tratament pentru reumatism, undeva în Austro-Ungaria. Presupunem, judecînd după intensa campanie a ziarului *Timpul*, întreţinută insistent cu articole eminesciene, că la mijloc sînt şi diferenţe de politică... religioasă: d-na Szöke, catolică ferventă, trebuie să fi participat la marea procesiune de la sfîrşitul lunii mai, pe care Eminescu o prezentase în ziar în asemenea cuvinte: *"Miercuri seară mitropolitul romano-catolic s-a întors de la Roma şi a fost primit cu mare pompă la gara Tîrgovişţii. Peste cincizeci de preoţi catolici, elevii seminarului de la Cioplea, şi cîţiva dintre notabilii comunităţii romano-catolice din Bucureşti l-au felicitat pe viitorul prelat român şi cu ocazia aceasta s-au văzut cele dintîi pălării late la Bucureşti. De la gară, monseniorul Paoli s-a întors la Bărăţie, unde-şi are deocamdată reşedinţa. Alaiul de vreo şaptezeci de trăsuri a trecut de-a lungul podului Mogoşoaiei şi, desigur, trecînd prin lumina lămpilor electrice de la palat, manifestanţii şi-or fi zis cuvintele:* Alea jacta est. *Erau multe flori, cununi, ghirlande mari, buchete de tot felul, multă veselie era şi multă speranţă oglindită în deosebite feţe..."* (*Timpul*, 29 mai 1883; O.XIII, p. 306). Seria "catolică" de la *Timpul* reprezintă ultima campanie polemică a lui Eminescu (se va desfăşura în luna iunie 1883) şi va determina o atitudine oficială: episcopul Melchisedec va prezenta Sinodului un studiu amplu privind istoria şi scopurile catolicismului în România, studiu care va fi dat şi presei largi; *Timpul* va începe să-l publice din ziua de 28 iunie 1883, cu o notă editorială din partea redacţiei care-i aparţine lui Eminescu (nota nu se află în ediţia academică). Punctul de vedere al lui Eminescu este că "îndărătul înfiinţării episcopiei catolice este mîna politicei orientale a Austriei", şi în mod special a Habsburgilor "care au făcut şi fac propagandă catolică; o fac din Bosnia şi-o fac din

Bucureşti". Locuinţa lui Ioan Slavici — o casă lungă, cu vreo şapte camere care se închiriau (aici voia să se stabilească Eminescu împreună cu Veronica, pentru a întemeia un cămin) se afla în Piaţa Amzei, alături de Calea Victoriei (fostul pod Mogoşoaia), astfel că poetul a văzut procesiunea trăsurilor şi a "pălăriilor late" din pragul casei, cum s-ar zice. Catedrala Sf. Iosif din Nuferilor-Berthelot abia se ridicase, reşedinţa provizorie a monseniorului Paoli era, încă, la Bărăţie, lîngă Piaţa Unirii. Sînt inerente, aşadar, discuţiile dintre gazdă şi chiriaş, pe tema religiei catolice, în iunie 1883, cînd chiriaşul ducea această ultimă campanie de presă a sa. În fine, d-na Szöke, în dimineaţa zilei de 28 iunie se scandalizează de comportarea poetului şi-i trimite un bilet lui Titu Maiorescu (pe strada Mercur, la cîteva case de fapt, cam în zona actualului magazin "Eva"), prin care-l roagă, îl somează, s-o scape urgent de domnul ziarist. Maiorescu aranjează, în grabă, ca Eminescu să fie dus la sediul Societăţii *Carpaţii*, pe strada Ştirbei Vodă, cam în dreptul Cişmigiului. Acel sediu era, putem presupune, un fel de locuinţă de rezervă a lui Eminescu, de vreme ce de aici (sau din apropierea lui) doi prieteni ai săi vor ridica, după moartea poetului, lucrurile sale — vezi amintirile lui Ilarie Chendi. De altfel, dacă adresele s-au pierdut iar numerele caselor s-au schimbat, locurile au, încă, amintiri vii: la coborîrea în Cişmigiu dinspre strada Ştirbei Vodă se află izvorul numit, tradiţional, al lui Eminescu — motivaţia fiind că poetul venea deseori aici să se recreeze. Aici, la sediul Societăţii *Carpaţii*, voia să-l trimită şi Titu Maiorescu — îngrijorat, probabil, de soarta societăţii despre care se zvonea, în seara zilei de 27 iunie, că va fi desfiinţată şi, prin urmare, toţi membrii ei activi, marcanţi, se aflau strînşi în sediu, să apere ce se mai putea apăra. Tot aici Eminescu avea prieteni care-l puteau ajuta la nevoie. Văzînd că lucrurile sînt grave, Maiorescu notează intenţia ca unul dintre ei să fie rugat a-l duce pe bolnav pentru internare la stabilimentul doctorului Şuţu, din strada Plantelor, tocmai lîngă Foişorul de Foc. Criticul notează, în jurnalul său, vizita poetului derutat pe la ora 10 (deci, imediat după scandal, Eminescu a plecat de la d-na Szöke, pe urma biletului). Mai scrie acolo că i-a dat cinci lei pentru o birjă şi i-a indicat birjarului direcţia.

De aici încolo trebuiesc făcute legăturile cu însemnările lui Al. Ciurcu. Acesta povesteşte întîlnirea dintre Eminescu şi Grigore Ventura în cafeneaua Capşa, lîngă Universitate. Aşadar, preţul de cinci lei fiind prea mare pentru un drum atît de scurt (din strada Mercur pînă în Ştirbei Vodă

sînt cîteva sute de metri), poetul s-a hotărît să facă un ocol pe la Universitate, să ia un "şnaps", să mai afle noutăţile zilei, şi apoi să meargă la Societatea *Carpaţii* aflată în pericolul desfiinţării. La Capşa — Gr. Ventura. Iar Al. Ciurcu ne povesteşte, în 1911, după moartea lui Ventura (1909), episodul, începînd aşa: *"Să fi auzit pe Grigore Ventura cum a descoperit el primele simptome ale demenţei bietului Eminescu.* Relata refero". Deci, Ventura povestea — Al. Ciurcu redă cele relatate de altul (acesta este sensul expresiei latineşti). Şi totuşi, Al. Ciurcu va vorbi şi despre N. Făgărăşanu, nu doar despre Eminescu. Vom vedea cum. Ca să ne despărţim, însă, de d-na Szöke, trebuie să amintim că unii biografi ai poetului cred că disensiunile dintre chiriaş şi proprietară au intervenit în urma unor relaţii intime între ei, ori între doamna în cauză şi altcineva, Eminescu interceptînd "trădarea" conjugală. De altfel, Ioan Slavici va divorţa de dînsa, în urma unui proces lung, păgubos şi nu fără scandal. Politica este, însă, mult prea aproape de ferestrele casei din Amzei, ca să nu constituie adevărat motiv de ceartă. Iar doamna în cauză era pe străzi, cu buchete de flori şi speranţe, în însoţirea prelatului catolic la Bucureşti.

IMPRESII DINTR-O "BAIE LA PUTINĂ"

Redăm sec episodul Capşa după povestitor: *"Eminescu intrase în cafeneaua Capşa şi, postîndu-se în faţa biroului unde era instalată doamna Capşa, începu o tiradă politico-socialò-naţională ce puse pe gînduri pe Ventura, care se afla de faţă. Pe doamna Capşa o interesau prea puţin teoriile pe care i le debita Eminescu pe un ton violent, cu o voce de stentor şi cu o aprindere care mergea tot* crescendo. *Dar n-avea încotro, era nevoită să-l asculte pe orator şi să... aprobe. La un moment dat, Eminescu începu să zbiere tare de tot şi îşi încheie tirada scoţînd din buzunar un revolver şi spunînd: — Şi la toate acestea nu e decît un singur leac: să împuşc pe rege. Gluma se îngroşase, cu atît mai vîrtos că Eminescu continua să peroreze gesticulînd cu mîna în care ţinea revolverul pe dinaintea doamnei Capşa, care îngălbenise. Dar nu îndrăznea să se mişte de la birou, de frică să nu irite mai rău pe orator. Ventura, văzînd pericolul, dar mai ales spaima doamnei Capşa, se puse în faţa lui Eminescu şi, aprobînd toate nebuniile pe care le debita, gesticula şi el cu amîndouă mîinile învîrtind braţele ca şi cînd ar înota şi formînd astfel o pavăză pentru doamna Capşa. Dar gîndul lui Ventura era să*

pună mîna pe revolver, lucru pe care nu reuşea să-l facă căci Eminescu învîrtea revolverul cu multă energie şi iuţeală".

După această imitare a gesturilor, Grigore Ventura continuă imitînd gîndurile lui Eminescu, propunîndu-i, adică, să meargă împreună la Cotroceni, unde se afla regele, ca să facă dreptate deplină pe lumea aceasta, slobozind pistolul unde trebuie. Cei doi au luat, aşadar, birja (presupunem că era aceeaşi birjă cu care a venit poetul; pentru cei cinci lei "muscalul" aştepta în stradă) — iar Grigore Ventura a avut, probabil, de ales cum să-l compromită pe Eminescu în această zi de 28 iunie, pe la prînz, cînd s-a lăţit în toată urbea zvonul expulzării lui Emile Galli, acela al desfiinţării Societăţii *Carpaţii*, al vizitei pentru scuze ce urmează s-o întreprindă Petre Grădişteanu etc. (Ştirile sînt în presa zilei.) Bine, cel puţin, că nu l-a lăsat pe poet să-şi detune pistolul în faţa porţilor de la palatul Cotroceni; ar fi ieşit circ în lege, cu lume şi jandarmi. Se pare, însă, că şi regele a fost împotriva acestei "variante": Carol lipsea de la palat, ori li s-a spus celor doi că lipseşte — ori Grigore Ventura n-a avut curaj să ducă pînă la capăt degetul poetului pe trăgaci... Cert este că cei doi s-au întors de la Cotroceni pe Splaiul Dîmboviţei, ori aşa înţelegem noi ruta, pentru că Al. Ciurcu încheie: *"Venind pe Splaiul Dîmboviţei şi trecînd pe dinaintea băilor Mitraşewski, îi veni lui Ventura ideea că o baie i-ar face bine lui Eminescu, şi-l duse acolo cerînd o baie de putină. După ce-l instală în baie, Ventura se duse să înştiinţeze prefectul poliţiei. Se ştie că Eminescu a stat multe ore în baie, şi că a dat drumul la atîta apă încît s-a opărit şi, cînd au venit să-l scoată, a ieşit din putină roşu ca un rac fiert".*

...Dar fără pistol, după cum arată procesul verbal de constatare dresat la faţa locului de către un oarecare locotenent Niculescu, spre seară. Ceea ce înseamnă că Grigore Ventura reuşise să i-l smulgă, în cele din urmă, lui Eminescu, ducîndu-se repede să-l arate doamnei Capşa, ca să vadă şi ea, mai bine, de ce armă era să moară. Iar respectivul proces verbal, descoperit prin anii '50 ai secolului XX (pierdut, între timp, şi acest act după ce a fost editat de către acelaşi Augustin Z.N. Pop), nu poartă semnătura reclamantului, a lui Grigore Ventura: acesta a anunţat poliţia, pe prefectul poliţiei în persoană — şi-a făcut datoria de cetăţean —, după care a spălat putina, cum se zice. Pe scurt, putem spune că Eminescu şi-a cumpărat un pistol chiar în aceste zile (i-l arătase lui Creangă, la Iaşi, cînd cu citirea *Doinei*) — pentru că ieşeau din închisoare, graţiaţi prin voinţă regală şi insistenţă guvernamentală, cei trei atentatori la viaţa lui I.C. Brătianu,

din decembrie 1880, condamnaţi iniţial la muncă silnică pe viaţă. Acel atentat fiind înscenat de către primul ministru însuşi, pentru a-şi creşte popularitatea (aşa cum presupune Eminescu, chiar în cursul evenimentelor; aşa cum par a confirma documentele istorice) — atentatorii respectivi făcuseră o puşcărie "de catifea" şi, la 10 mai 1883, unul dintre ei fusese pus în libertate, ceilalţi doi urmînd să fie de asemenea graţiaţi. Împotriva lor scrisese Eminescu rîuri de texte: după graţierile din 10 mai 1883 se revoltase iarăşi. Totuşi, un pistol nu strică pentru propria apărare. După alegerile din mai, mulţi ziarişti fuseseră agresaţi în Bucureşti — presa stă martoră.

Cam asta este povestea pistolului şi a graţierilor regale din 1883. Revenind la ziaristica epocii, observăm un lucru nu lipsit de importanţă: nu numai Eminescu se gîndea să tragă cu pistolul (în d-na Capşa, în rege ori în Gr. Ventura însuşi), dacă el se gîndea, într-adevăr! — acesta era un "obicei" mai larg. Iată, de pildă, ziarul *Poporul*, al lui N. Bassarabescu, ziarist care se interfera des la *Timpul*, scriind chiar unele texte care lui Eminescu nu-i plăceau. În numărul din 6-7 iulie 1883, pe pagina I, ziarul publică această scrisoare ciudată:

"Domnului Bassarabescu,
Redactorul ziarului Poporul
Loco

Domnule!

Miler, puşcaşiu din faţa palatului, ca instrument meschin al lui Bosse secretarul Regelui, 'ţi poartă sîmbetele. De cîteva ori l-am auzit zicînd că are să te împuşte, dacă te vei mai atinge de M-S.: că eşti canalie ş.a. Ia seama căci elveţienii sînt periculoşi cînd li se atinge interesele.

Un amic".

N. Bassarabescu publică scrisoarea şi cere, alertat, ajutor. În lipsă de alte informaţii ori documente care să ne ateste că redactorul *Poporului* face un gest cu adresă precisă la delaţiunea lui Ventura (simetria situaţiilor este evidentă: tot un ziarist "se ia" tot de rege — şi este ameninţat cu moartea), consemnăm faptul cu simpla intenţie de a arăta spiritul antiregalist al momentului; Eminescu nu inventa, nu i se năzărise din senin că singurul remediu la toate e moartea regelui: şi alţi ziarişti gîndeau la fel.

De la Cotroceni, drumul său spre adresa indicată de Titu Maiorescu trebuia să treacă peste Dîmboviţa. S-a întors, însă, pe mal, la vale pînă aproape de tribunal, mai exact pînă lîngă biserica Bucur, unde poetul nu şi-a urmat ruta, probabil pentru că era însoţit de Gr. Ventura (poate că trebuia să meargă la *Carpaţii*); sau poate că acolo nu mai avea ce apăra ori cum pătrunde prin cordonul de poliţişti. Vom vedea că tocmai şefii *Carpatinilor* vin la el să-l convingă să iasă din cadă. Neputînd provoca un scandal la Cotroceni, Ventura căuta, probabil, alt prilej. Cît despre apa fiartă care l-ar fi opărit pe poet, iată ce nu ştie nici Al. Ciurcu, nici povestitorul său: Eminescu era obişnuit cu ea. Încă din 1877 el publicase, în *Curierul de Iaşi*, o traducere după Al. Dumas cu titlul *O baie caldă în Egipet*, unde se descrie pe larg sistemul băilor aşa-zise turceşti, în care trupul omenesc se obişnuieşte treptat cu apa fiartă. Fie şi pentru coincidenţa cu imaginaţia lui Ciurcu — Ventura merită citat un fragment din această traducere eminesciană: *"Aceasta v-o spui că mi s-a întîmplat mie: cum am intrat, doi ţapeni de feciori băieşi puseră mîna pe mine, mă dezbrăcară de haine, pe urmă unul mă înfăşură într-o fotă de lînă de la brîu în jos, în vreme ce altul zicea că mă încalţă (...). Trecurăm într-o altă odaie, însă acolo, oricît aş fi vrut a mă împotrivi, n-aveam încotro: aburii erau aşa de deşi şi căldura aşa de mare încît simţeam că mă îneacă, îmi venea să crăp (...). Astfel trecurăm prin vreo patru-cinci odăi a căror temperatură de ce mergea se mai înfierbînta aşa de treptat şi repede, încît în sfîrşit începui a crede că cinci mii de ani omul nu şi-a nemerit elementul şi că adevărata lui preursire şi vocaţie este de a fi fiert sau fript (...). Cu toate acestea, după cîteva minute începui a mă deprinde cu aşa temperatură infernală. Începură a-mi mai veni simţurile şi vrui să-mi arunc ochii cu sfială împrejurul meu (...). Înainte-mi vedeam curat nişte oameni cari pot zice că fierbeau în clocote şi cari semăna că simt cea mai mare plăcere în această chinuire (...). Simţeam atunci un fel de huzur, o fericire oarecare ce nu se poate tălmăci; mă simţeam cu desăvîrşire fericit, însă într-o astfel de slăbiciune încît, cînd veniră iar la mine peste o jumătate de ceas, mă aflară tot în poziţia în care mă lăsaseră, atît nu puteam să mă mişc (...). În sfîrşit intrară şi făcui semn că voi să ies. Mă îmbrăcară şi mă duseră în odaia din tindă, unde-mi aflai mantaua; pe urmă plătii pentru baia aceasta, ce ţinuse trei ceasuri, pentru băieşi, pentru frămîntătorul ce m-a pisăgit, pentru ciubuc, cafea, miroase, într-un cuvînt pentru toate plătii şaizeci de parale. Adică mai ieftin decît cu atît n-are cineva cum fierbe"* (O.XIV, p. 575-777, passim). Fără cafele şi ciubuce, Eminescu a stat, totuşi, în baia Mitraşewski, încălzindu-şi apa după sistemul egiptean, cîteva ore bune,

un miez de zi în miezul verii, făcîndu-i pe cei din jur să creadă că "se opăreşte", cînd, de fapt, experimenta — cum o mai făcuse, probabil, de multe ori — o metodă terapeutică. Într-adevăr, aceste băi se recomandă cînd e căldură mare afară — iar în iunie 1883 a fost o lună caniculară: Hasdeu povesteşte cum transpira, dimineaţa, în îmbrăcăminte lejeră; chiar ziarul *L'Indépendence roumaine* dă sfaturi cititorilor să combată efectul canicule stropind perdelele de la ferestre... Eminescu folosea metode empirice, deprinse din lecturile de tinereţe, spre exasperarea lumii din jur, a lui Ventura mai ales, care nu ştia ce înseamnă o baie egipteană... "de putină". În fine, pentru ca lucrurile să se apropie cît mai mult de lectura din Dumas, vor veni şi gealaţii.

Grigore Ventura "se lăuda", prin anii '90 ai secolului al XIX-lea, să zicem, că este primul care a descoperit nebunia "bietului Eminescu", dar nu-şi scria amintirile. După moartea sa, Al. Ciurcu îi oferă replica: mult înainte de 28 iunie 1883, el însuşi, Al. Ciurcu, descoperise nebunia lui Eminescu. Şi anume, îl descoperise pe Eminescu nebun alături de un alt nebun, Nicolae Făgărăşanu. Este personajul care ne interesează.

"CUM MAI STĂM CU POLITICA?"

Avem, aşadar, de rezolvat cazul lui Nicolae Făgărăşanu, inginer român de drumuri şi poduri condamnat de către francmasonerie la moarte civilă în septembrie 1885 şi mort în sensul meseriei sale: tăiat de roţile unui tren. Am avut, înainte, o poveste despre Eminescu "opărit" cu apă fiartă — în sensul unei scrieri traduse şi publicate de el după Al. Dumas. Ciurcu iese din relatarea lui Grigore Ventura cu o oarecare răutate: *"Deşi Ventura avea obiceiul să exagereze, cred că de astă dată a fost veridic"*. Să urmărim, însă, veridicitatea lui Ciurcu însuşi: *"Cu mult înainte de asta am avut şi eu o întîmplare, care este absolut autentică. Printre pleiada de ingineri români veniţi din Transilvania era şi inginerul Nicolae Făgărăşanu, cu care fusesem coleg la* România jună. *Fiu de ţărani din Lisa, de lîngă Făgăraş, Cula — aşa îi ziceau prietenii — făcuse studii strălucite şi dobîndise repede o situaţie frumoasă la secţia lucrărilor noi a căilor ferate. El a construit, între altele, linia ferată Cîmpina-Doftana. A scris şi o broşură foarte bine văzută de Ion Brătianu în chestia liniilor înguste. Ca mai toţi românii ardeleni, îl pasiona politica — nu atît politica de*

partid cît politica generală a ţării şi îndeosebi politica externă. De unde se afla, îmi trimitea ştiri şi articole pentru L'Indépendence roumaine *şi, cînd mă întîlnea la Bucureşti, mă lua de braţ şi mă întreba misterios:*

– Cum mai stăm cu politica? Ce e nou? Cum vezi tu (în cutare sau cutare chestiune)?

– Bine, frate Cula, îi răspundeam eu, întotdeauna surîzînd, eu dacă fac politică o fac din meserie, fiindcă sînt gazetar, dar tu ce dracu' ai cu politica şi nu-ţi vezi de ingineria ta? Ai o ocupaţie atît de frumoasă şi o situaţie de minune. Mai las-o păcatelor de politică.

Dar orice aş fi spus era în zadar. Fratele Cula nu putea trăi fără politică. Într-o bună zi veni la Galaţi vestea că fratele Cula a înnebunit. Deschisese noaptea ferestrele de la locuinţă şi începuse să zbiere, să cînte, să peroreze. Toţi prietenii fratelui Cula fură cuprinşi de o adîncă durere la această ştire. Peste vreo două zile mă duceam la redacţie cu o cabrioletă, cu un armăsar Isabelle pe care-l cumpărasem de la fratele Cula, căci el n-avea ce mai face cu el după terminarea liniei Cîmpina-Doftana. Cam în faţa Pasajului Roman venea pe trotuar în sens invers amicul Aurel Beleş, alt inginer român din Ungaria, şi fost coleg cu Făgărăşanu la Politehnica din Viena. Mă opri şi-mi spuse că fratele Cula e la hotel Union şi se duce să-l vadă.

– Într-o clipă vin şi eu. Mă duc la ziar să dau manuscrisul şi vin şi eu la hotel.

Şi ne despărţirăm. Cînd mă dusei la hotel, erau deja adunaţi la Făgărăşanu 6-7 prieteni, printre care Chibici-Râmneanu şi Eminescu".

Surpriza este mare: Eminescu în vizită la un nebun! Putem data exact această "bună zi", după scrisoarea lui Eminescu din 2 iunie 1883 către Titu Maiorescu: *"Ieri, sosind Făgărăşanu de la Galaţi, nu am fost deloc la redacţie. Numai aşa se explică cum s-a strecurat articolul infect al lui Bassarabescu. Am declarat că mă retrag de la* Timpul *dacă nu se va face o deplină şi sinceră retractare a acelor şiruri injurioase. Nu ştiu absolut nimic de existenţa acelui articol, care n-a fost comunicat nimănui şi trimis în modul anonim în care acest individ continuă a-şi trimite insanităţile la* Timpul". (Este vorba de un text injurios pe tema "trădării" lui Maiorescu – dar textul vine după un altul, tot antimaiorescian, însă foarte calm şi teoretic, cu inflexiuni eminesciene în stil. *Timpul* va face retractarea cerută de Eminescu.) Aşadar, întîmplarea s-a petrecut pe 1 iunie 1883, cînd Chibici-Râmneanu, avocat la căile ferate, junimist, însărcinat cu misiuni mai deosebite de către *Junimea*, l-a adus pe Nicolae Făgărăşanu de la Galaţi. Tot el îl va duce şi-l va aduce pe Eminescu

din Occident. Este o mică inadvertenţă la Al. Ciurcu: nu "cu mult înainte" de 28 iunie i s-a petrecut lui această întîmplare semnificativă, ci doar cu 28 de zile. Despre Nicoale Făgărăşanu, Titu Maiorescu notează, în jurnalul său, diferite însemnări, importante fiind cele referitoare la drumurile inginerului român în Germania sau Austro-Ungaria, pentru a cumpăra şine de cale ferată (în 1882, dar şi în 1883). Îl mai găsim colaborator la *Timpul*, o dată prezentat de către redacţie ca un bun specialist. Fiind din grupul *României june* de la Viena, este firesc să se afle în jurul lui Eminescu. Şi pe lîngă Al. Ciurcu, desigur. Cît priveşte "nebunia" de la Galaţi — motivată, din zvon public, prin "zbierete" (cuvînt obsedant la Ciurcu: îl folosise şi în legătură cu Eminescu la Capşa), cîntece şi peroraţii —, ea apare ca ceva cu adevărat ciudat. Înainte de a-i vedea, însă, cauza (pe care memorialistul o sugerează: este interesul prea mare pentru politică, şi nu politică de partid, ci privind ţara în general, adică situaţia românilor din Transilvania), să urmărim efectele ei bucureştene.

MARII ŞI MICII NEBUNI AI LUMII

Cum se manifestă, aşadar, un nebun de Galaţi la Bucureşti? Ne relatează în continuare Al. Ciurcu: *"Abia mă zări, şi fratele Cula îmi ieşi prietenos înainte, îmi strînse mîna cu multă afabilitate şi mă aşeză pe canapeaua înaintea căreia avea o masă şi în jurul mesei prietenii. Eminescu şedea pe scaun, în partea dintre strada Regală. Parcă-l văd. Cula sună şi comandă servitorului o dulceaţă pentru mine. Intrasem în odaia fratelui Cula cu o impresie penibilă, dar seninătatea lui mă surprinse în chipul cel mai plăcut. Înţelesei că prin intrarea mea întrerupsesem finalul unei discuţii, căci abia mă aşezai pe canapea şi o vie discuţie se încinse între Eminescu şi nu mai ştiu cine, asupra unei chestiuni economice. Eminescu susţinea nişte teorii aşa de absurde, încît mă amestecai în discuţie şi-l combătui. Dar se înfurie, şi acum discuta bătînd cu pumnii în masă. Făgărăşanu se silea în modul cel mai blînd şi mai afabil să ne astîmpere, şi, cum şedea lîngă mine, mă trăgea de pulpana hainei vrînd să potolească discuţia. La plecare făcui cu ochiul fratelui Beleş să mă urmeze şi, ieşind din cameră, îi zisei:*

— Bine, frate Beleş, m-ai adus să văd un nebun. Dar care e nebunul? După mine, fratele Cula e cel mai cuminte om ce se poate vedea, iar nebunul pare a fi

Eminescu. El a venit, ca şi noi, să vadă un nebun — şi cînd colo a găsit un om mai cuminte decît el.

Nefericitul Eminescu nu dăduse pînă atunci nimănui prilej să bănuiască starea sa mintală, şi nici unul dintre prietenii lui de faţă nu vedeau ceva anormal la el. Eu am avut însă impresia că Eminescu nu mai era acela pe care îl cunoşteam.

Multă vreme după această întîmplare fratele Cula şi-a văzut de treabă în chipul cel mai înţelept. E drept că pînă la urmă tot s-a aruncat sub un tren a cărui locomotivă i-a retezat capul".

Aceasta este amintirea pe care Al. Ciurcu o oferă în replică la Grigore Ventura, pentru a convinge publicul anilor 1911 că el, Ciurcu, descoperise nebunia lui Eminescu înainte de cel care anunţase poliţia. Cel mai potrivit comentariu al acestui "diagnostic", pus de memorialist, se găseşte tot în întreprinderea *Adevărul*, în acelaşi an, 1911, şi-l redăm. Iată ce e cu "nebunia" în înţelesul anului şi locului: *"Eminentul profesor Grasset, care s-a ocupat multă vreme cu bolile mintale, a expus într-o carte foarte documentată cunoscuta lui teorie asupra legăturii dintre geniu şi nebunie. După dînsul, cea mai mare parte a oamenilor celebri au fost anormali psihic, geniul fiind una dintre formele nebuniei. Aceasta se explică prin viaţa intensă pe care o au unele celule din creierul lor, în detrimentul celulelor vecine: de unde detracarea creierului şi dezechilibrul, care nu se întîlneşte în creierul omului normal, de inteligenţă mijlocie. E foarte lungă lista acestor seminebuni care au avut o înaltă valoare socială. Să enumerăm cîţiva:*

Guy de Maupassant, *despre care s-a spus că rădăcinile talentului se confundă cu rădăcinile nebuniei lui;*

Jean Jacques Rousseau, *nebun lucid, veşnic în prada delirului persecuţiunii;*

Flaubert, *histeroepileptic;*

Baudelaire, *mort de paralizie generală, îşi vopsea părul în verde şi se deda la acte impulsive, ca în ziua cînd a încercat să sugrume pe tatăl său;*

Alfred de Musset, *veşnic neliniştit, vizionar, supus la crize de epilepsie alcoolică;*

Bernardin de St. Pierre, *care toată viaţa lui s-a crezut persecutat;*

Voltaire, *neurastenic, ipohondric;*

Molière, *melancolic;*

Malherbe, *maniac;*

Balzac, *megaloman, supus la acte de manie deambulatorie;*

Alex. Dumas fiul, *cu dese impulsiuni criminale urmate de crize de misticism;*

Nietzsche, *internat de mai multe ori şi mort într-un azil de alienaţi din Jena;*

Swift, *mort în stare de completă demenţă;*

Hoffmann, *alcoolic;*

Edgar Poe, *mort într-un acces de* delirium tremens;

Newton, *supus la accese de alienaţie mintală, mort nebun;*

Goethe, *ale cărui epoci de producţie doctorul Möbius le compară cu fazele de nebunie circulară; Goethe a descris, după propriile sale senzaţiuni, tulburări mintale mergînd pînă la histerie şi nebunie;*

Frederic II, *care avea mania de a se purta veşnic în aceleaşi haine. N-a schimbat decît două sau trei costume;*

Darwin, *neurastenic în ultimul grad;*

Wagner, *supus delirului de persecuţie, nebuniei grandomane şi misticismului".*

Articolul se încheie în notă naţională, ca să zicem aşa: *"Şi, pentru a cita şi unul de la noi, se ştie că Eminescu a fost paralitic general şi a murit nebun"* (Almanahul ziarului *Adevărul* pe anul 1911, p. 173).

Este vorba, aşadar, de o teorie, cea a lui Grasset; se putea alege, în mod egal, teoria lui Lombroso. Evident că pentru ziaristul anului 1911 este o chestiune de mîndrie naţională a-l aşeza pe Eminescu alături de marile nume ale lumii: nebunia devine pretext pentru justificarea geniului. Ca simptomatologie, Al. Ciurcu explică: "pentru că bătea cu pumnii în masă cînd argumenta". Făgărăşanu fusese, de asemenea, considerat nebun pentru că "zbierase" la fereastră. Dar, ce să ne mirăm atîta? Chiar în anii '80 ai secolului al XIX-lea "nebunia" avea etichete ciudate. Titu Maiorescu, de pildă, venind cu trenul de la Tîrgovişte, a scos capul pe fereastră şi i-a luat vîntul pălăria, celebrul "ţilindru". Ce să facă?! A coborît cu capul descoperit în gară, şi, tot aşa, a mers prin oraş spre casă. A doua zi lumea şoptea pe la colţuri: a înnebunit Titu Maiorescu, merge pe stradă fără pălărie pe cap. În zilele noastre, moravurile s-au schimbat, poţi merge pe stradă şi despuiat fără a fi nebun pentru asta. Pe vremea lui Eminescu, însă, etichetele erau foarte rigide, se căuta orice abatere de la norma comună pentru a se descoperi nebunul din om. Şi iată, se instituise un adevărat obicei, ca un fel de ritual: cînd cineva înnebunea — veneau prietenii la el să-l vadă, să se convingă. Dacă da — ori dacă nu.

RETRACTEAZĂ, D-LE FĂGĂRĂŞANU!

O lungă căutare prin depozitele norocoase ale Bibliotecii Academiei ne pune în faţă "fişele Făgărăşanu". El este unul dintre acei "oameni speciali" la care apelează guvernul lui I.C. Brătianu în chestiuni privind dezvoltarea economică a ţării. El intră în polemică dură, tranşantă, cu două companii de construcţii de căi ferate, amîndouă franţuzeşti: cea a lui Guilloux şi, apoi, cea a lui Eugen Gerber.

În 1882 se votase, în favoarea lor, o lege prin care li se plătea de către statul român o sumă fabuloasă (40.000 lei aur pe kilometru) pentru construirea căilor ferate Filiaşi — Tîrgu Jiu, Rîmnicu-Vîlcea — Piatra Olt — Corabia; Goleşti — Cîmpulung etc. N. Făgărăşanu scoate o broşură, *Căile ferate înguste*, în care se ridică împotriva legii votate de către parlament. El arată, mai întîi, că în Europa nu se mai construiesc asemenea căi ferate, pentru că ecartamentul îngust impune transbordarea mărfurilor, schimbarea vagoanelor, depozite speciale etc., ceea ce ridică nefiresc costurile suplimentare. Dimpotrivă, căile ferate normale asigură unitatea internă a transportului ţării. Pune, apoi, în discuţie preţul şi arată, cu cifre şi calcule, că este foarte exagerat. Ei bine, de aceea reţine Al. Ciurcu "amănuntul" că această broşură i-a plăcut mult lui I.C. Brătianu: îl ajută pe primul ministru să rediscute legea din 1882. La mijloc fiind sute de mii de lei aur, dar şi interesul unor companii de construcţii bine consolidate în ţară — nu e de mirare că, pe marginea şedinţei parlamentului, izbucneşte o polemică de presă. Împotriva lui Nicolae Făgărăşanu se ridică, vijelios, *Curierul financiar*, ziar scris în limba română şi în limba franceză, care, prin pseudonimul «Novatian de la Peatra», susţine punctul de vedere al companiilor franceze, luînd apărarea căilor ferate înguste (mai ieftine, repede fezabile, necesare pentru transportul lemnului sau cărbunelui spre marile porturi fluviale ori maritime etc.). Nu este adevărat, zice *Curierul financiar*, că în Europa s-au abandonat aceste căi ferate şi dă exemplul Lombardiei unde acestea abia au fost date în exploatare. I se cere insistent inginerului român "să retracteze" acuzele aduse marilor specialişti străini şi minciunile care aduc prejudicii materiale companiilor respec-

tive. Nicolae Făgărăşanu se angajează într-un răspuns polemic, discutînd punct cu punct contra-argumentele pseudonimului de la *Curierul financiar*, dar, cînd ajunge la căile ferate din Lombardia, temperatura discursului său creşte brusc: afirmă, cu angajarea propriei persoane — "pe cuvînt de onoare", cum s-ar zice — că acele căi ferate nu sînt înguste, ci cu ecartament normal. De ce minte *Curierul financiar* în chestiuni ştiinţifice verificabile oricînd pe teren? În cursul acestei polemici, care se prelungeşte pînă în mai 1883, la un moment dat Nicolae Făgărăşanu îi cere lui Novatian de la Peatra să-şi arate adevărata identitate, ca să ştie lumea cu cine polemizează. Este contextul în care vine, de la Galaţi, zvonul că N. Făgărăşanu "a înnebunit", începînd să "zbiere" în casă cu ferestrele deschise, să cînte şi să strige. În fond, un fel de a argumenta bătînd cu pumnii în masă! Între timp, parlamentul urmează a decide — şi va decide chiar în aceste zile, în sensul broşurii lui Nicolae Făgărăşanu, dînd o nouă lege prin care se vor construi căi ferate normale, cu alte preţuri.

Este de la sine înţeles că agenţii economici, pe cale de a-şi vedea atîta bănet scăpîndu-le printre degete, uzează, în polemici, de orice mijloace, inclusiv de declararea nebuniei asupra adversarului. Cum e în presă, e şi în viaţă; iar în presă, lui Eminescu, de pildă, încă de prin 1881-1882, i se răspundea, pentru teoriile sale sociale, că... este nebun. Însuşi Al. Ciurcu îl consideră nebun pe Eminescu — pentru că pierde, în faţa sa, o polemică de salon. Aflînd despre sine că ar fi nebun, Nicolae Făgărăşanu vine în Bucureşti însoţit de Chibici-Râmneanu, avocat la căile ferate, ia o cameră la hotelul *Union* şi se expune în public chemînd prietenii să fie văzut, să se convingă singuri. El dă, în sensul zilelor noastre, un fel de conferinţă de presă, cu dulceţuri şi cafele, de faţă fiind mai ales ziarişti, precum Al. Ciurcu, M. Eminescu, dar şi un avocat. Este de presupus un joc subtil al redactorului de la *L'Indépendence roumaine*, al cărui director era încă Emile Galli (sîntem la 1 iunie 1883, destituirea se va face la 28 iunie): ziarul susţinea, discret, companiile străine în discuţie, iar Al. Ciurcu venea la faţa locului, la hotel *Union*, în chip oarecum de martor al acestora, eventual pentru a descoperi "nebunul" şi a-l stigmatiza public. Al. Ciurcu vrea, în fond, să ne spună în această "fabulă" că şi el, ca şi Grigore Ventura, a fost obligat la un moment dat să joace acest rol, să descopere şi să arate cu degetul un "nebun" politic — numai că la 1 iunie piesa nu s-a putut pune în scenă. Era de faţă şi Eminescu, al cărui pumn mai bătea, încă, destul de tare în masă!

Am putea să insistăm, dilatînd episodul N. Făgărăşanu, dar ar fi fastidios pentru scopul nostru. Amintim doar că, după această polemică pe care I.C. Brătianu o cîştigă cu argumentele sale, inginerul român va mai publica numeroase studii şi articole, reunite apoi în broşuri, pe teme financiare, economice şi de căi ferate. Citindu-l, observăm expresii din ziaristica eminesciană la tot pasul, ideile economice ale lui Eminescu, tonul său ferm. Este unul dintre puţinii ziarişti "de dublaj" ai poetului din epocă, aducînd ştiinţa aplicată în sprijinul teoriilor eminesciene. În 1885 el publică, în ziarul *România liberă*, articolul *"Linia ferată Ploieşti-Predeal şi variantele sale"*. Textul va fi tradus în franceză şi publicat chiar în *L'Indépendence roumaine*, la începutul lunii august. Inginerul român critică foarte aspru această linie ferată construită de companiile Crawley-Guilloux (englezul a lăsat treaba neterminată la începutul Războiului de Independenţă, francezul o va prelua prost după război şi o va termina în aceşti ani). Îi răspunde, în *România liberă*, un specialist, I. Condiescu, cerîndu-i insistent să retracteze acuzele lansate. N. Făgărăşanu nu numai că nu retractează, dar scoate studiul în broşură, în mai multe limbi. (Biblioteca Academiei are varianta românească.) Pentru specialişti, textul stă la dispoziţie. Amintim, doar, că această linie ferată dintre Ploieşti şi Predeal a dat mult de furcă inginerilor români, pînă prin anii '40 ai secolului al XX-lea tot lucrîndu-se la consolidarea ei şi recunoscîndu-se constant viciul iniţial de proiectare pe care Nicolae Făgărăşanu îl sesiza chiar în momentele fierbinţi ale dării ei în exploatare. Ca şi compania Gerber, compania Guilloux va fi nevoită în cele din urmă să părăsească terenul construcţiilor de căi ferate în România. De altfel, aceşti ani sînt denumiţi de istoricii căilor ferate române "anii marii epopei naţionale": lucrările de construcţie sînt preluate, rînd pe rînd, de către specialişti români, se execută cu forţă de muncă autohtonă şi la preţuri mult mai mici (mai puţin de jumătate!) faţă de cele pretinse de companiile străine, prepondertent cu materiale nemţeşti (alianţa secretă a României cu puterile centrale are acest efect vizibil şi pipăibil: ce e franţuzesc se retrage — ce e nemţesc ne inundă). La această broşură din august 1885, privind calea ferată Ploieşti-Predeal, răspunde "metrul" mason de la Sinaia, la 1/13 septembrie acelaşi an, cu broşura prin care Nicolae Făgărăşanu este invitat să părăsească "biata noastră planetă" pentru imperiul generos al cerurilor. În retragere din ţară, capitalul străin loveşte, răneşte, ameninţă. Noi nu mai ştim nimic despre Nicolae Făgărăşanu din Lisa după această polemică: nu am găsit nici ce a

mai scris, nici cînd a murit. Constatăm, cu surprindere şi părere de rău, că numele său nu populează nici măcar lucrările de strictă specialitate din domeniul istoriei căilor ferate române, nici măcar listele cu numele inginerilor români. Calea ferată Cîmpina-Doftana, pe care a construit-o el, a fost inaugurată oficial cu fanfară şi oficialităţi, s-au făcut şi fotografii care se află în albume speciale: se prea poate ca unul dintre chipurile ce se bucură de reuşită să fie al lui Făgărăşanu — dar nicăieri nu apare numele său. Un banal boicot al istoriei, vom zice. Lucrurile se reflectă, însă, şi în eminescologie. Am văzut, doar, că amintirea lui Al. Ciurcu din 1911 conţine, pe aceeaşi pagină, momentul Ventura şi momentul Făgărăşanu. Ei bine, biografii lui Eminescu (G. Călinescu, primul dintre ei) citează doar primul moment, nu amintesc nimic despre episodul de la hotel *Union*, peste care, trebuie s-o mărturisim, noi am nimerit în urma unei verificări de rutină a surselor. G. Călinescu nu doreşte, probabil, să intre în labirintul atît de încîlcit al faptelor, mulţumindu-se cu imagini generale. Noi, pentru că tot ne aflăm în acest labirint, ne vom continua pipăirea prin întuneric — fără a avea, deocamdată, dorul de a ieşi. Am spus-o, doar: în amănunte se ascunde diavolul, iar exorcizarea lui din complexul eminescian trebuie făcută, odată şi odată.

"LANGAJUL" ŞI ŞANTAJUL

Expulzarea lui Emile Galli, din 28 iunie 1883, a fost urmată de cîteva furtuni parlamentare care s-au prelungit pînă în toamnă, însoţind, de altfel, o lungă şi sterilă campanie de presă în favoarea ziaristului francez care se stabilise în România de cîteva decenii şi avea meritele lui în ziaristică. Încolţit de "interpelări", primul ministru trebuie, în cele din urmă, să spună cu voce tare, în parlamentul ţării, "de ce". Va ocoli cu abilitate — pînă la interpelarea lui George Panu, din octombrie 1883, lungă şi dură, adevărat rechizitoriu al politicii liberale. Acum, I.C. Brătianu se va ridica, destul de nervos, şi va declara: Emile Galli a introdus, în presa românească, un "morb" occidental — *Le language de la presse*, de aceea s-a cerut şi s-a aprobat expulzarea lui din ţară. Noi am putea să ne oprim aici, declarînd că am obţinut confirmarea oficială, din partea lui I.C. Brătianu însuşi, a "secretomaniei" presei pe care am presupus-o. Ziarele preiau zgomotos expresia,

cu mirare şi surprindere, şi o interpretează "pieziş", ca violenţă de limbaj, "febre stilistice" etc. — cu trimitere la gazetele conservatoare, mai ales la *Timpul*. Cum să fie Emile Galli "vinovat" de un "morb" atît de... autohton?! Răsfoind, în continuare, *Monitorul oficial*, după această replică a primului ministru, dăm, însă, peste o completare. Peste cîteva zile, în parlament, conform obiceiului (statutului), înainte de trecerea la ordinea de zi se discută stenogramele apărute deja în *Monitorul oficial*. N. Dimancea, acelaşi care lansase formula "opoziţie miluită" în privinţa junimiştilor, se ridică şi-l întreabă pe primul ministru ce a vrut să spună cu expresia franţuzească apărută în *Monitor* şi preluată în presă; el, N. Dimancea, şi alţi deputaţi prezenţi, au auzit *"Le chantage de la presse"*, nu *"le language"*! Primul ministru dă vina pe stenografi, spune că are enorm de mult de lucru şi nu găseşte răgazul să-şi corecteze textele, şi trece neted peste incident cu vorbele: "Am zis ce-am zis, nu mai ţin minte amănuntele!"

"Limbajul presei"? Asta ar însemna nu numai stil, ci şi parolă, acele anunţuri cifrate, de tipul denunţului nebuniei lui Eminescu în 48 de cuvinte, confirmat în 64 de cuvinte, de tipul polemicii cu cheie dintre Macedonski şi Ventura, de tipul declarării "nebuniei", ca în cazul Făgărăşanu... Eminescu însuşi, în mai multe rînduri — dar mai ales în contextul polemicii cu *Românul* pe marginea atentatului la viaţa lui I.C. Brătianu din 2 decembrie 1880 — se ridicase împotriva "cabalei" presei, a mesajelor transmise public prin "limbajul" tipărit. Ediţia stă martoră; dar ecouri din această campanie a sa pentru proprietatea stilului se regăsesc chiar în *Scrisoarea III*, unde avem versurile: *"Şi deasupra tuturora, oastea să şi-o recunoască/ Îşi aruncă pocitura bulbucaţii ochi de broască..."*

Faza parlamentară se repetă, însă, ca trasă la indigou, după expulzarea din 1885 a lui Al. Ciurcu. Acelaşi ziar, *L'Independence roumaine*, acelaşi motiv: traducerea în limba franceză şi difuzarea în Europa a unui manifest incendiar. În 1883 fusese vorba de discursul lui Petre Grădişteanu — în 1885 în discuţie va fi proclamaţia Societăţii *Carpaţii* către românii din Transilvania (deşi desfiinţată oficial, societatea continuă să activeze clandestin). Cum numărul cu soţ place zeilor, vom urmări repetarea din 1885 a situaţiei, atenţi la amănunte — care vor sări, de altfel, repede în ochi. După cîteva tentative de interpelare pe tema expulzării lui Ciurcu (G. Mîrzescu este, pur şi simplu, tras cu forţa de la tribună de către D.A. Sturdza), guvernul acceptă, la 11 februarie 1886, interpelarea lui M. Kogălniceanu pe o temă mai largă: toate expulzările din septembrie

trecut. Este o zi mare: la 11 februarie 1886 se împlineau 20 de ani de la arestarea şi... expulzarea lui Alexandru Ioan Cuza de către complotul brătienisto-rosettist, în complicitate cu D. Leca, şeful gărzii personale a domnitorului. Să ne aducem aminte de drumurile lui Pristanda din "O scrisoare pierdută" de I.L. Caragiale (piesă de teatru ce-şi ia conţinutul alegerile acestei veri fierbinţi a lui 1883): în aceeaşi capitală de judeţ exista "Piaţa 11 Februarie", unde se puneau steaguri, şi "Bariera Uniunii", pe unde se intra în urbe. Lumea lui Caragiale îl sărbătoreşte în acelaşi timp pe Cuza şi pe cei care l-au detronat, această schizofrenie socială începe a nu mai deranja pe nimeni, tunetele şi fulgerele unui Eminescu, la *Timpul*, pe tema trădării capului statului, de către sfetnicii apropiaţi, răscolind din amintirile celor care au mai avut timp să păstreze amintiri în *cascada* modernizării ţării. Fostul sfetnic al lui Cuza, bătrînul — acum — Kogălniceanu ridică vocea în parlament, pentru a se interesa de expulzări şi cauza lor. Răspunde I.C. Brătianu cu un calm... revoltător, am putea spune. Ne atrage, însă, atenţia fraza prin care primul ministru revine asupra exprimării ambigue din octombrie 1883: *"D-lor, ceea ce francezul numeşte* CHANTAGE, *era pînă acum cîţiva ani cu totul necunoscut la noi, şi astăzi văd că începe a forma şi la noi o şcoală din cele mai detestabile"*. Oratorul accentuează: este vorba, aşadar, de *şantajul* presei, aviz celor care se culcă pe laurii primelor găselniţe nimerite din frunzişul atît de stufos al *Monitorului oficial*. În viziunea "juridică" a primului ministru şi a guvernului său, expulzările s-au dictat pentru şantaj de presă, nu (numai!) pentru "langaj". În speţă, aveam de-a face cu traducerea şi difuzarea în Europa a unui text incendiar acum, a unui discurs prea înfocat în 1883. Ar fi interesant de înţeles de ce se simte primul ministru (guvernul) şantajat prin aceasta? Desigur, în discuţie intră — ca şi astăzi, ca totdeauna — imaginea României în exterior. Apoi, internaţionalizarea cauzei transilvane care, deie-ni-se voie a o spune, de data aceasta jena Imperiul Austro-Ungar, nu oficialităţile româneşti. Acelaşi D.A. Sturdza, care nu accepta cu nici un preţ vocea presei în chestiune, ajuta în secret cu sume bunicele de bani pe românii din Transilvania, nu fără ştirea guvernului, a lui I.C. Brătianu însuşi. Întreţinea chiar cauza luptătorilor naţionalişti din Ardeal, iar în preajma mişcării memorandiste va încuraja revolta. Oricum am lua-o, în epocă funcţiona un cod dublu de semnale: pe faţă şi pe dos, aparenţa era una — transparenţa se sancţiona sever. Ieşirile din cod erau considerate "şantaj de presă" şi se soldau cu... pedepse. Cînd intrau în discuţie chestiunile

mari, desigur; în cazul şantajului operat prin limbaj împotriva lui Eminescu, pentru scoaterea lui din viaţa publică, n-au fost nici interpelări, nici pedepse; pedepsit a rămas tot... păgubaşul. În fond, între "şantajul presei" şi "langajul presei" nu vedem o mare diferenţă: este cam acelaşi lucru; în plus, şantajul se poate face foarte simplu prin langaj.

Este interesant, totuşi că asanarea morburilor occidentale de tipul "şantaj/langaj" se încearcă de sus în jos, din vîrful piramidei, nu este lăsată în paza strictă a culturii scrise. În fond, întreaga campanie ziaristică a lui Eminescu se poate considera şi o luptă pentru scuturarea limbajului ziaristic de sofisme, parole, minciuni; lumea nu cunoştea, însă, prea bine ziaristica eminesciană. În generaţia următoare această "asanare" se va face, într-adevăr, cu opera lui Eminescu — editarea şi reeditarea jurnalisticii sale este cerută şi de acest imperativ al punerii ziaristicii şi ziariştilor în rosturile drepte ale cuvîntului. La 1883 şi 1885, însă, I.C. Brătianu îşi pune în practică propria teorie, repetată pînă la fixarea în loc comun: revoluţia la români, spune el, s-a făcut de sus în jos, prin (auto)educarea unei elite în spirit democratic, european, şi apoi prin iluminarea, de către ea, a maselor. Procesul era în curs, după opinia primului ministru: în întreaga sa carieră politică, de altfel, I.C. Brătianu nu face decît să-l evoce şi să-l aplice, "educîndu-şi", "moralizîndu-şi" — uneori prea aspru — partidul. Lucrurile au stat, pare-se, chiar aşa. O dovadă ne-o oferă însăşi opera lui Eminescu. Spre 1890, de pildă, liberalii pe care el îi blama se "eminescianizează" oarecum în mod natural, îi auzi în parlament rostind discursuri ce vin, parcă, chiar din ziarul *Timpul*. Ce vreţi, aşa se scrie istoria, "eminescianizarea" liberalilor după Eminescu este un proces lent, dar necesar. Să nu uităm, pentru a-i da, aici, un răspuns lui Nicu Xenopol că Eugeniu Carada, de pildă, unul dintre indivizii cel mai aspru criticaţi de către ziaristul de la *Timpul*, a întemeiat Banca Naţională şi, după ce şi-a creat sieşi o situaţie materială stabilă, a devenit un patriot autentic. La fel, Anastase Stolojan, Emil Costinescu; întreg "infernul" eminescian îşi arată, la un deceniu după Eminescu, pavajul bunelor intenţii. Să fi folosit la ceva biciul lui Eminescu? Da' de unde, este vorba de un proces istoric natural, de o devenire. Dimpotrivă, opera eminesciană reeditată peste un deceniu sau două şi care îi jenează pe bravii liberali va fi aruncată la coş sub etichete, nu se vor recunoaşte în ea... Aşa a fost să fie.

"BRĂTIENE, BRĂTIENE, NE-AI ADUS PE CAP BELELE!"

...Se vorbeşte mult despre "viziratul" lui I.C. Brătianu dintre 1883-1888; epoca este, totuşi, parlamentară, marile chestiuni ajung, în cele din urmă, în discuţie publică; or, din toate aceste dezbateri publicate în *Monitorul oficial* reiese un orator de mare forţă, un I.C. Brătianu care învinge — şi convinge! —, dar nu dictatorial, ci prin cuvînt. O istorie cam prea "aristocratică", precum aceea care se practică la noi de mai bine de o jumătate de secol, pare a avea repulsie faţă de pădurea de tomuri ce înseamnă *Monitorul oficial*, preferînd să-şi exercite argumentaţia în zona actelor de arhivă mai puţin cunoscute, în aceea a memoriilor şi amintirilor, căutînd cu precădere "mărturii noi" în diverse şi varii domenii etc. "Calea regală" a faptelor şi ideilor, adică actele publice, oficiale, ale istoriei se cam înţeleneşte şi devine greu de bătut... Şi totuşi, iată acest dialog "la vîrf" dintre I.C. Brătianu şi M. Kogălniceanu, din 11 februarie 1886: în parlamentul ţării se face lumină asupra uneia dintre cele mai importante mişcări pentru unirea Transilvaniei cu Regatul Român, moment ce ar merita studiat mai cu aplicaţie, şi nu numai în context eminescian, cum sîntem noi ţinuţi să-l abordăm datorită temei pe care ne-am asumat-o. Dar... să nu le facem istoricilor "programe" de cercetare! M. Kogălniceanu îşi tipăreşte separat interpelarea — una dintre cele mai frumoase pagini ale oratoriei sale — şi se poate regăsi în seria academică actuală a *Operelor* sale; dacă I.C. Brătianu n-a avut, cum de atîtea ori se plînge, timp să-şi facă opera, dacă emulii (urmaşii) săi n-au recuperat acest timp — nu este neapărat vina istoricilor... Vedem, dar, din cazul lui Eminescu: editorii sînt aceia care crează imaginile oamenilor mari.

Prima parte a discursului lui Kogălniceanu este o largă incursiune în istorie, incursiune pe care I.C. Brătianu o răstoarnă, abil, în cîteva fraze: *"Onorabile D-le Kogălniceanu, eu îmi ziceam adineauri: cum se poate ca un om inteligent ca d-ta, un om cu atîta experienţă, un om căruia nu-i poate zice nimeni că nu este competinte în istorie, cum se poate să nu ştie că istoria nu se face de la tribună? La tribună numai se serveşte cineva de citaţiuni din istorie. Partea întîi*

a discursului d-lui Kogălniceanu a fost consacrată numai ca să facă istorie". Iată un raţionament prin care primul ministru anulează cîteva ropote de aplauze bine intenţionate, pe care le primise interpelatorul. În continuare, I.C. Brătianu va face şi... puţină istorie, dar va reveni pe teren politic: *"Şi această societate, numită a* Carpaţilor, *ştiţi d-voastră ce era? A fost mai întîi societatea* Transilvania, *fondată de regretatul Papiu Ilarian şi la care noi cu toţii am contribuit mereu şi am apărat-o toţi românii, fiindcă nu avea un scop politic. Dar Societatea* Carpaţilor, *ce rol avea? Ea zicea că se fondează în scopul de a strînge bani ca să ajute pe românii de dincolo spre a se duce înapoi cu mijloace de la noi. Dacă ar fi fost într-adevăr aşa, nimeni nu putea să zică nimic. Dar ia să vedem cum s-a manifestat ea, chiar de cînd s-a constituit? Ca societate literară? Ca societate de binefacere? Nu, ci ca o societate politică — şi dacă ar fi fost numai politică, tot n-ar fi fost nimic. Dar era o societate de agitaţiuni, şi onor. d. Kogălniceanu a fost indus în eroare, fiindcă mulţi dintre amicii d-sale erau agitatori"*. Intervine, aici, Kogălniceanu: *"Amicii mei?!"* I.C. Brătianu: *"Mi se pare că te lepezi!* (Aplauze)".

Ai crede că urmează un soi de şantaj parlamentar. Să-l urmărim, însă: *"Apoi, onor. d-ni, cînd iese cu drapelul pe stradă, şi ameninţă că are să se ducă să spargă geamurile ministrului austriac, nu este asta agitaţiune? A trebuit ca poliţia să apere mai multe zile casa pe care ei o puseseră la ochi. De aceea-ţi zic, d-le Kogălniceanu, că n-ai fost bine informat"*. Iarăşi răspunde M. Kogălniceanu: *"Eu nu ştiu de aceasta!"* — şi constatăm, nu fără surprindere, că este silit a spune (declara) că nu ştie ceea ce o lume întreagă ştia, pentru că presa dăduse suficiente ştiri despre aceste fapte. *"Ştiu* — răspunde I.C. Brătianu — *că nu ştii, că nu mă crezi atît de tîmpit să-mi imaginez că un om de stat ca d-ta ar putea să se amestece în asemenea lucruri"*. M. Kogălniceanu: *"Le dezaprob din toate puterile mele!"* — ca om de stat, desigur, nu ca om, poate nici măcar ca parlamentar. "A şti", în acest context, are înţelesul de "a fi amestecat în", "a participa" — nu "a fi informat". În fond, întreg acest "şantaj parlamentar" are un scop precis: a oferi lumii europene informaţii oficiale despre ceea ce se întîmplă în ţară. Guvernul face... concurenţă loială presei de scandal, mai ales celei franţuzeşti. Fuseseră, într-adevăr, demonstraţii de stradă în Bucureşti, la ferestrele consulului austriac — dar erau motivate de ceea ce o lume întreagă ştia: înfiinţarea societăţii EMKE la Budapesta, al cărei scop declarat era maghiarizarea tuturor românilor din Transilvania — mai întîi, maghiarizarea numelor de persoane şi de localităţi —, apoi impunerea limbii maghiare în grădiniţe şi

şcoli, pe stradă şi în casa fiecăruia. În epocă — şi acest lucru se ştia bine, şi se insista asupra lui — discuţiile privind "drepturile omului" se duceau la Viena, cu Împăratul, nu cu Budapesta; ungurii se aflau mai totdeauna la mijloc, între cleştele românesc şi cel european, de aici complicaţiile privind adresabilitatea ştirilor, sensul lor etc. Iar informaţiile oficiale "curg", în continuare, în cascadă de la tribuna parlamentului român — parcă nu fără zăduf: *"Dar credeţi că se făcea numai atît? În acelaşi timp, cînd acţiunea se încerca a prinde temei aici, se lăţea şi prin judeţe, se îndemnau oamenii să se scoale şi să treacă Carpaţii, şi ştiţi ce li se spunea? Li se spunea că au arme multe ca să treacă în Transilvania. Va să zică, putea să ne facă şi încurcătura aceasta: căci dacă ar fi trecut peste frontieră numai vreo zece inşi, cu arme cît de ruginite, vă închipuiţi dumneavoastră la ce consecinţe ne puteam aştepta! Apoi, d-lor, şi mai alaltăieri am primit raportul că se face asemenea propagandă, mai ales în judeţele de spre munte. Cercetaţi, d-le Kogălniceanu, pe la ministerul de interne şi pe la poliţie, ca să vedeţi că de un an şi jumătate le-am dat toate poveţele, i-am rugat şi iar i-am rugat să se astîmpere..."*

Este interesant reperul cronologic (pe care l-am regăsit şi la Al. Ciurcu, atunci cînd zicea: *"... însă în consiliul de miniştri* /I.C. Brătianu/ *rezistase timp de doi ani, răspunzînd celor care-mi cereau capul meu că nu mă poate expulza pe tema naţionalismului"*): desfiinţată formal la 28 iunie 1883, Societatea *Carpaţii* a continuat să funcţioneze, iar de prin vara lui 1883 — cînd cu "nebunia" lui Eminescu — îl interesa direct pe I.C. Brătianu care intervenea personal în potolirea "insurgenţilor"... O întrebare se impune, totuşi: unde este această arhivă în care primul ministru îşi invită colegii de parlament să "cerceteze"? Oare ce n-a vrut să "cerceteze" M. Kogălniceanu ar putea face cercetătorul de azi? Desigur, împreună cu tezaurul ţării de la Moscova se află şi arhivele de acest fel, atît de importante, a căror lipsă istoricii sînt nevoiţi s-o suplinească prin acte izolate şi cercetări în arhive străine... O ţară fără arhive este o ţară fără istorie, lăsată în voia miturilor şi amintirilor, care de la o generaţie la alta se reîmprospătează, se schimbă, se reformulează. În fond — trebuie s-o recunoaştem cinstit — noi nu facem decît să reformulăm mituri şi tradiţii, din 1916 încoace, într-un efort disperat al formelor de a-şi găsi fondul...

"NOI N-AVEM FACULTATE AICIA, LA RUSCIUC..."

Cei cinci expulzaţi din septembrie 1885 sînt doi studenţi: G. Secăşanu şi G. Ocăşanu, amîndoi prieteni cu M. Eminescu (G. Secăşanu l-a preluat pe poet din baia Mitraşewski la 28 iunie 1883, împreună cu comisarul de poliţie G. Niculescu), un funcţionar la căile ferate, I. Droc Bănciulescu (acuzat că a înlesnit transportul unor manifeste româneşti în Transilvania), cărora li se adaugă directorul ziarului *L'Independence roumaine*, Al. Ciurcu şi tatăl său, un bătrîn de 65 de ani, Nicolae Ciurcu, casierul ziarului — om ce-şi revendică merite speciale în revoluţia de la 1848 (I.C. Brătianu i le contestă, însă). G. Secăşanu şi G. Ocăşanu fac parte din conducerea Societăţii *Carpaţii* şi sînt autorii de fapt ai manifestului tipărit cu tuş roşu şi strecurat în Ardeal cu ajutorul lui Ion Droc Bănciulescu, prin lucrători de la căile ferate. Manifestul, o foaie volantă format tabloid, se află în cabinetul de foi volante al Bibliotecii Academiei Române (există şi o copie a lui în format mai mic, tipărită cu tuş negru); a fost lipit de clădirea unor primării din Ardeal. Este o chemare la luptă armată împotriva stăpînirii maghiare, pornind de la pretextul bine definit al înfiinţării societăţii EMKE. În discuţiile parlamentare — cam libere! — din februarie 1886, M. Kogălniceanu întreabă, la un moment dat: *"De ce nu i-ai dat în judecată în loc să-i arunci afară din ţară?"*, iar primul ministru explică: *"De ce nu i-am dat în judecată în loc să-i arunc afară din ţară? Apoi, d-le Kogălniceanu, şi la aceasta ai fost indus în eroare, fiindcă numai aruncaţi nu au fost. Binevoieşte a te informa că pentru dînşii am luat mai multe precauţiuni decît pentru înşişi copiii mei cînd i-am trimis la studii, în străinătate. Nu i-am aruncat, ci am luat toate precauţiunile ca să nu sufere"*. Asta, în privinţa tinerilor studenţi Secăşanu şi Ocăşanu; grupul Ciurcu are un alt tratament. Într-adevăr, Al. Ciurcu pierdea o avere însemnată, vindea în grabă, cu cinci milioane, o gazetă care-l costase unsprezece milioane în 1883 (cumpărătorul este G.Em. Lahovari, iar ziarul va deveni repede o tribună liberală conformist-mondenă). Împreună cu tatăl său, el se exilează la Rusciuc, în Bulgaria, unde venise şi Emile Galli şi de unde bombardează guvernul cu scrisori, articole, apeluri publicate prin presă. O nostimadă: bătrînul Nicolae Ciurcu

trimite această poezie (publicată în *Războiul* din 28 februarie 1886), intitulată *Petiție către cameră*:

"Cinstită Adunare,
Stimabili deputați,
Vă rog pentru-o favoare:
O bursă să-mi votați

Căci voi s-ascult povața
Sfătosului bătrîn
Și să mă duc în Franța
Să-nvăț a fi român.

A zis Ion cel Mare
Culpabili că veți fi
Mijloace de-nvățare
De nu ne-ați hărăzi.

Noi n-avem facultate
Aicia, la Rusciuc,
Și trebuie departe,
În lume să mă duc.

Vă rog dar cu-nfocare:
O bursă să-mi votați,
Cinstită Adunare,
Stimabili deputați".

Poezia este datată "Rusciuc, 16 februarie 1886" și semnată "de Nicolae Ciurcu. Pentru copie întocmai Al. Ciurcu". Despre o "bursă" propriu-zisă, votată pentru studenții discutați în Parlamentul României, noi nu avem cunoștință; o voce din sală grăiește, la un moment dat: *"Mor de foame!"*, iar I.C. Brătianu replică: *"Atunci sîntem vinovați dacă noi toți nu ne vom uni să-i ajutăm. Au să învețe, și atunci are să le vină mintea la cap..."*. La această replică face aluzie poezia lui Nicolae Ciurcu; legea propriu-zisă, pentru eventualele burse evocate, se va fi ascunzînd încă prin nisipișul *Monitorului oficial*. Cert este că nu se mai știe mare lucru despre cei doi tineri studenți expulzați din țară. În revista *Boabe de grîu* din 1933 (p. 348), I. Georgescu

face o scurtă prezentare a lui G. Secăşanu, din care aflăm că acesta a fost, mulţi ani, profesor la liceul din Tulcea. Alte amănunte mai dau *Analele Dobrogei* (vezi indicele) — dar informaţiile sînt, peste tot, disparate, nu se face legătura între personaj şi Eminescu, nu se aminteşte acest episod al expulzărilor. Mai importantă ni se pare declaraţia lui G. Secăşanu din momentul plecării din ţară, septembrie 1885. O găsim într-un ziar gălăţean, *Vocea Covurluiului* (plecarea din ţară s-a făcut prin portul Galaţi, cu un vapor franţuzesc): *"Am luptat şi lupt pentru unirea Transilvaniei cu România. N-am voit să fac această declaraţie pînă nu voi pune piciorul pe vaporul francez. Acum, cînd plec, fac această declaraţiune asigurînd că oriunde voi fi voi lupta pentru acest scop cu amicii mei"*. Tot acest ziar dă scurte biografii ale tuturor expulzaţilor. Meritele Societăţii *Carpaţii* mai trebuiesc "cîntărite" şi cu *Cartea centenarului*, un album istorico-literar scos la Bucureşti, "cu ocazia centenarului" Revoluţiei lui Horea, în 1884 (cartea apare în luna octombrie). Între altele, aici se publică integral, pentru prima dată, memoriul lui Al. Papiu Ilarian către Al.I. Cuza, adevărat catehism al politicii externe româneşti, la care ardelenii au ţinut cu ardoare.

Este interesantă o ştire despre M. Eminescu, din septembrie 1885, luna expulzărilor: *Drepturile omului* din Iaşi anunţă că "dl. Eminescu" se află în urbe, în bună dispoziţiune, şi doreşte să reintre în presă, colaborator la un ziar conservator. Ştirea este din 22 septembrie 1885, iar Secăşanu şi Ocăşanu părăsiseră ţara la 11 septembrie 1885; broşura francmasonului de la Sinaia, prin care era condamnat la moarte Nicolae Făgărăşanu, este datată 1/13 septembrie 1885. Acestea rămîn simple semnale, legături posibile în contextul epocii. Destinul ca limbaj ontologic paralel nu vrea să le mai lege; sau poate sînt fragmente dintr-o plasă mai largă pe care nu o găsim noi. În 1885, la 1 iulie, lui Eminescu i se publică, în *Convorbiri literare*, poezia *Sara pe deal...* De pana ziaristică a lui Eminescu ar fi avut, bineînţeles, nevoie ziarele — pentru că iată ce mai zice, în parlament, I.C. Brătianu, la 11 februarie 1886: *"Citit-ai d-ta, d-le Kogălniceanu, acea proclamaţie? Adineauri făceai apel la mine, la ideile pentru care luptam în tinereţile mele, dar fac şi eu apel la d-ta şi te rog să spui dacă noi recomandam cuiva dinamita ca să facă să sară hoţul în aer?"*. O replică de efect a lui Kogălniceanu: *"Pe atunci nu era dinamită!"*, după care, fără ca *Monitorul* să consemneze "aplauze" sau "ilaritate", revine primul ministru: *"Dinamită nu era, însă alte mijloace incendiare şi distructive erau şi atunci. Asasinatul exista de cînd lumea, dar nici d-nul Kogălniceanu şi nici eu nu l-am propagat vreodată"*.

Ei, da, iată de ce ar fi fost nevoie, între altele, de pana lui Eminescu în aceşti ani: poetul fusese singurul care-i amintea, destul de des, agasant în unele momente, lui I.C. Brătianu de atentatul acestuia, de la Paris, la viaţa lui Napoleon III (tentativă pentru care, în cele din urmă, împăratul îl iertase pe tînărul "Firfiric", cum era poreclit pe atunci I.C. Brătianu). Acum, "cinstita adunare" tace şi acceptă; "stimabilii deputaţi" sînt, probabil, pe punctul de a vota o bursă preşedintelui Societăţii *Carpaţii*, ca să înveţe, la Paris, să fie român... Iar la Iaşi "dl Eminescu" îşi manifesta, încă, public dorinţa de a reintra în presă. Nu va mai aştepta mult, doar încă doi ani, şi va reveni în presă, chiar la Bucureşti; dar I.C. Brătianu va fi căzut între timp de la putere, împreună cu partidul său, omul însuşi va fi căzut sub pămînt, în odihnă veşnică printre colinele de la Florica... Nu-l putem suspecta în nici un fel pe I.C. Brătianu de "machiaverlîcuri" faţă de Eminescu; numai lumea e de vină, epoca, spiritul public cu etichetele lui — şi ce bine e să dai vina pe toţi, să nu fii obligat a căuta un "ţap ispăşitor" bun la toate. Pentru că, la urma urmei, spunînd "lumea", spui şi Eminescu: şi el face parte din ea — are, deci, şi el partea lui de vină.

BUDAPESTA ÎN CLEŞTELE ROMÂNO-EUROPEAN

Rămîn faptele: martorii ridicării lui Eminescu din baia Mitraşewski în iunie 1883 sînt expulzaţi în septembrie 1885. Peste cîteva luni de la această expulzare, la 24 ianuarie 1886, Societatea *Carpaţii* organizează, fără capii de pînă acum, un mare banchet la sala "Orfeu" din capitală. Societatea se constituise la 24 ianuarie 1882, de ziua Unirii, şi acum îşi sărbătorea patru ani de existenţă. Participă reprezentanţi ai presei, dar şi persoane marcante. Rostesc discursuri: V. Maniu, deputatul I.G. Rădulescu, deputatul V. Epureanu, noul preşedinte al Societăţii *Carpaţii*, C.D. Dobrescu. Societatea îşi caută, aşadar, sprijin printre persoanele oficiale. Grigore Ventura, deputat de Galaţi, "urează repede reîntoarcere în ţară a expulzaţilor", iar Petre Grădişteanu, acelaşi care a provocat scandalul de la Iaşi, din vara lui 1883, spune printre altele: *"S-a zis că astăzi serbăm ziua de 24 ianuarie 1859. Iertaţi-mi naivitatea mea. Eu mă întreb: Cum? Serios? Pentru asta ne-am adunat? Ca să punem flori pe capul bătrînilor care există şi pe mormîntul acelora care nu*

mai există, şi care au îndeplinit această mare operă naţională, unirea Moldovei cu România? De aceea ne-am întrunit într-un banchet al tinerimii? Acesta numai să fie scopul? Nu cred... Eu am înţeles (...) că sărbătorind astăzi unirea trecută ne pregătim pentru unirea viitoare. (Aplauze) *D-lor, aveţi în inimi ceea ce toţi românii au în inima lor: nu unirea României cu Moldova, ci unirea întregii Românii. Nu unirea de la 24 ianuarie 1859 sărbătorim azi în realitate, ci marele principiu al Unirii tuturor românilor..."* În fond, personajul smulge cu toate prilejurile aplauze de la Istorie: avem de-a face cu un înflăcărat unionist în anii '80 ai secolului al XIX-lea care, în toate împrejurările, cu toate riscurile — trebuind, chiar, să meargă la împărat cu scuze, să suporte sudălmile lui Eminescu pentru că nu ştie unde şi-a avut Ştefan cel Mare cetatea de scaun — proclamă "marele principiu al Unirii tuturor românilor"! La aceeaşi adunare, maiorul Şonţu citeşte o poezie de circumstanţă în care vrea ca vinul să se preschimbe în sînge: *"Însă nu în sînge stors din cei vrăjmaşi/ Ci din cei ostaşi/ Care şi-au dat mîna nu cu vorbe goale/ Ci cu jertfă mare/ Întru prosperare"*. Un asemenea sînge "de jertfă" ar trebui să-i "îmbete" pe toţi cei de faţă. Aluzia la banchetul din iunie 1883 pare... rozalie. D.A. Laurian (fostul director al *României libere*, ziar care a suferit, între timp, modificări de program şi de oameni, ca şi *Timpul*, ca şi *Binele public*, ca şi *L'Indépendence roumaine*) îşi încheie toastul: *"Nu ştiu, zău, dacă armata română nu ar scutura acum nădragii honvezilor din Dunărea de la Budapesta"*.

Aşadar, în toamna lui 1885 se expulzează cinci agitatori ai chestiunii transilvane, iar la începutul lui 1886 un "buchet" de parlamentari români are permisiunea celei mai clare "instigări la agitaţiune". Afară din ţară cu Al. Ciurcu pentru că a tradus un text incendiar — dar trăiască Petre Grădişteanu, că a avut marele curaj al unui discurs atît de înălţător! Să fie vorba numai de funcţia parlamentară care le conferă imunitate celor din sala "Orfeu"? De cadrul organizat al manifestării lor, o sală oficială cu anunţuri din timp, cu supraveghere de rigoare? Să fie la mijloc dorinţa lor sinceră de a forţa mîna guvernului, de a repeta fapta din septembrie, pentru a dovedi că guvernul nu poate repeta expulzările? Ce ar fi urmat? Conform legii, nu puteau fi expulzaţi din România decît rezidenţii şi cei care nu aveau cetăţenie română. Cei dovediţi români ori cu acte de încetăţenire nu cădeau sub incidenţa legii expulzărilor. Cel puţin, în principiu; guvernul interpreta legile...

Storcînd, şi noi, un adevăr general, vom spune ca o posibilă concluzie pozitivă: asemenea fapte, de natură a arăta lumii că problema ardeleană

este explozivă în România, vor fi reluate în parlament şi spuse de pe poziţie oficială. În fond, Budapesta a fost continuu supravegheată, "arbitrată" de România, de Viena însăşi, de Europa — iar mandatul ei de administrare a Transilvaniei expiră la 1 decembrie 1918 mai ales pentru că se adunaseră, timp de o jumătate de secol, atîtea abuzuri încît dovada se făcuse: "contractul" se anula de la sine. Sîntem în anii care vor duce la mişcarea memorandistă, luptă legală şi legitimă a românilor din Transilvania pentru drepturi naţionale. Este, şi aici, vorba de o devenire, de un proces natural: văzînd că lupta nu poate fi continuată la Bucureşti ori Iaşi, în centrele politice ale românilor, românii ardeleni se conving că trebuie s-o reia din interior, din Sibiu, Cluj, Oradea. Guvernul I.C. Brătianu (ca şi guvernele care vor urma) era silit din exterior, în virtutea tratatului militaro-strategic pe care l-a semnat în 1883, să suprime naţionalismul intern, "agitaţiunile" — şi o va face prin mijloacele pe care le vedem: expulzări, schimbarea programelor unor ziare, orientarea economică şi culturală spre lumea germană etc. Lupta naţională pentru unire îşi va schimba teritoriul, va trebui să-şi găsească teren chiar în Transilvania. Abia înfiinţata *Tribună* a lui Ioan Slavici va prelua făclia. Cu inima, toţi românii erau pentru unire; rigorile epocii cereau, însă, etichetele de rigoare. Se luptă, în acest final de secol, cele două mari principii: organicismul şi contractualismul, inima şi mintea. Explozia va fi groaznică: războiul mondial din 1914. După care va triumfa, însă, principiul organicist ce a dus la consfinţirea statelor naţionale.

La 24 ianuarie 1886 a fost, aşadar, o mare manifestaţie pentru unirea tuturor românilor. Peste numai 18 zile, la 11 februarie, se discută în parlament chestiunea expulzărilor, iar primul ministru arată raţiunile pentru care statul român este nevoit să acţioneze punitiv, restrîngînd libertăţile cetăţenilor săi.

"ACEASTA-I O RUŞINE, JUPÎNE BRAT-IVAN!"

După interpelarea lui M. Kogălniceanu din 11 februarie 1886, Al. Ciurcu pierde speranţa că va putea veni curînd în România. Înainte de a pleca din Rusciuc pentru Paris (unde va face o strălucită carieră de inventator), el trimite, însă, multe scrisori şi articole presei româneşti. Interesantă este

poezia *Tot lui...*, pe care o găsim în *Gazeta săteanului* din 20 februarie 1886. Punctele de suspensie ne fac să credem că lipsesc cîteva versuri din text. Într-adevăr, poezia este reluată, în întregime, în *L'Indépendence roumaine*, 23 februarie 1886, de unde transcriem numai textul în discuţie (este vorba de două strofe lipsă din *Gazeta săteanului*) — nu înainte de a avertiza că autorul indică a se cînta pe aria *Deşteaptă-te, române*. Ne aducem aminte, de la episodul Macedonski: în poezie se pot spune mai multe adevăruri incomode decît în proză.

Pietraru şi Pătescu, ce ţi-au făcut ei, oare,
În neagra puşcărie de ce mi i-ai pitit?
Români sînt aceşti oameni, de n-au vrut să te-omoare?
De ce i-ai pus în lanţuri, de ce i-ai pedepsit?

Te-nşeli amar, fîrtate, de crezi că-i o ruşine
A-nfige iataganul în trupu-unui tiran.
A sta în capul ţării şi-a face rău, nu bine —
Aceasta-i o ruşine, jupîne Brat-Ivan!".

Jocul de cuvinte pe seama numelui primului ministru este un loc comun în epocă; alţii îl trag din "Brat-Iani", făcîndu-l pe primul ministru grec; Ciurcu preferă aluzia la înţelegerea cu "Ivan" pentru cedarea Basarabiei din 1878... *L'Indépendence roumaine* primeşte ceea ce *Gazeta săteanului* cenzurase: aluzia autorului la atentate. În parlament, I.C. Brătianu declarase că n-a îmbrăţişat şi că refuză această formă de luptă politică. I se replică chiar cu atentatul din 2 decembrie 1880, a cărui victimă a fost nimeni altul decît el însuşi, atentatorii fiind graţiaţi de 10 mai 1883 (unul dintre ei, scos din puşcărie). Interesant este, însă, altceva. Presa ajunsese de mult la un consens în privinţa relaţiei dintre Brătianu şi atentatorii săi: Eminescu sugerase, într-o serie lungă de articole, iar *Binele public* spunea apăsat, împreună cu *Poporul* lui N.A. Bassarabescu, încă din mai-iunie 1883, că Brătianu şi-a pus singur la cale atentatul, pentru a-şi creşte popularitatea, în declin spre finalul anului 1880. De ce va fi legitimînd, oare, Al. Ciurcu pe atentatori, cînd spiritul public mergea în sensul înţelegerii dintre ei şi "victimă"? Mai mult: Al. Ciurcu fusese, în zilele lui decembrie 1880, consilierul lui I.C. Brătianu, iar după 14 martie 1881 (data cînd în Parlament se anunţă declararea României ca Regat, după care I.C. Brătianu se retrage strategic din Cabinet, lăsînd fratelui

său, Dumitru Brătianu, grija organizării serbărilor oficiale de la 10 mai) tot Al. Ciurcu va rămîne un fel de sfetnic de taină al noului premier, D. Brătianu, însoţindu-l în casele de la marginea Bucureştilor, unde acesta "se ascundea" ca să nu dea ochii cu ambasadorii marilor puteri, cu membrii parlamentului etc. Al. Ciurcu însuşi va povesti, peste ani, într-o notă ce frizează pînă la ridicol naivitatea, cum, între ziua numirii în funcţie şi serbările pentru declararea Regatului, D. Brătianu se ascundea, după ce moralizase public, foarte aspru, turpitudinile partidului liberal (motiv pentru care Eminescu îşi întărise brusc, alimentat de citaţiuni din acele discursuri, campania antiliberală de la *Timpul*). Expulzatul de la 1885 ştia, aşadar, foarte bine — cel puţin, foarte de aproape! — secretele de la Cabinet din iarna lui 1880-1881. De ce, atunci, legitimează acel atentat de paradă? "Iatagan" — şi Pietraru?! Eminescu vorbea de un cuţit de bucătărie ruginit anume pe unde trebuia să se rupă în paltonul primului ministru. "Neagra puşcărie"?! Ziarele relatează de cafele, joc de cărţi, zaiafeturi (Mircea Rosetti, fiul lui C.A. Rosetti, vizita frecvent închisorile şi apoi scria prin ziare că ar trebui desfiinţate de pe faţa pămîntului, că sînt incompatibile cu progresul secolului etc.).

De altfel, Al. Ciurcu îşi face prea mare publicitate în aceste zile; va sfîrşi prin a se desolidariza de membrii Societăţii *Carpaţii*, implorînd iertare şi, desigur, în cele din urmă primind-o. Micul său "război" cu "iataganul lui Pietraru" alimentează, deja, amorul propriu al primului ministru care — păi, cum altfel? — doreşte ferm ca să se ştie că atentatul din 2 decembrie 1880 a fost real, odios, condamnabil etc. Dar, cu acelaşi "iatagan", Al. Ciurcu vorbeşte de "capul ţării", de "tiranul" care trebuie pedepsit... Mesajele se întretaie în acest punct şi se bruiază reciproc. Poetul acceptă "varianta Brătianu" a atentatului, o accentuează — dar regretă că pumnalul n-a străpuns paltonul! Atentatul din 2 decembrie 1880 merită, într-adevăr, o atenţie specială; în context eminescian, desigur. I-o vom acorda, după ediţie, dar şi după texte pe care ediţia le refuză, deşi sînt în ziarul *Timpul*, deşi sună foarte eminescian.

IUBESC TRĂDAREA, DAR DETEST PE TRĂDĂTOR

Vom avea, aşadar, de "cercetat" (urmînd sfatul lui I.C. Brătianu către M. Kogălniceanu, dar neavînd la îndemînă arhivele, ci doar colecţiile publice) trei condamnări la moarte făcute în mod public, prin ziare, în final rămînîndu-ne întrebarea dacă nu cumva Eminescu însuşi a participat, cu sau fără voia lui, la acest "joc" al timpului, pentru că cea mai răsunătoare dintre aceste condamnări apare chiar în ziarul *Timpul*, ocupînd prima coloană a paginii întîi, fiind pavoazată cu o cruce (în stilul broşurii din 1885) — şi asta, în primele zile ale directoratului lui Eminescu la foaia conservatoare. Dur, foarte dur acest joc politic de-a moartea care a sfîşiat limbajul presei în anii eminescieni; se pare, totuşi, că poetul i-a pus capăt — acesta fiind marele pas pe care l-a făcut ziaristica românească prin pana lui. De cealaltă parte, în parlament, I.C. Brătianu a încercat să îngroape definitiv această epocă a "limbajului şi şantajului presei", prin legi speciale puse cu adevărat la lucru.

Este vorba, în privinţa *Timpului*, de un text din ziua de 14 martie 1881, cînd s-a declarat regatul: persoana care face publică, în parlament, decizia guvernului este colonelul de vînători D. Leca, fostul trădător al lui Cuza, retras din viaţa publică şi chemat urgent de către liberali la putere. Lui i se adresează această condamnare ce ocupă o treime din prima coloană a paginii prime, printr-un text scris cu litere groase şi însoţit de o cruce. În momentele festive ale acelor zile se comentează puţin gestul publicistic. *Telegraful* din 18 martie dă, însă, o notă: *"Noi credem că acel articol este al d-lui Teulescu şi publicat fără ştirea membrilor partidului conservator, căci dacă ar fi ştiut sîntem siguri că nu l-ar fi tolerat"*. Ziarul *Timpul* nu dă vreo dezmin-ţire; textul nu conţine "parole cifrice" (este, de altfel, prea lung pentru "cheile" 33 — 48 — 64). Chiar dacă n-a fost scris de Eminescu, acest text are, însă, girul primului redactor. De altfel, în editorialul din 18 martie, Eminescu justifică această condamnare, şi teoretizează procedeul în sine: *"Morţilor de soiul acesta nu li se datoreşte, nu li se cere răspundere. Ei sînt afară de cercul omenirii, precum a fost Cain a cărui faptă e o copilărie pe lîngă cea din*

noaptea de 11 februarie. Dacă acest d. ar fi avut curajul pe care pretinde a-l avea azi, cînd orice fiinţă vieţuitoare îl dispensează de răspundere, ar fi sfîrşit de-a doua zi după 11 februarie cu sine însuşi, pentru a şterge pata de pe nişte bieţi soldaţi nevinovaţi şi amăgiţi, care fuseseră scoşi din cazarmă sub pretextul că «Doamna născuse un fiu». Dar au conspirat toţi atuncea, şi conservatori şi liberali? Ei, şi? Oameni independenţi, liberi a ataca actele unui Domn ce făcuse o lovitură de stat, erau pe calea de a comite o crimă politică, care, reuşind, avea să fie un succes politic. Se-nţelege că oamenii politici trag tot folosul posibil pentru cauza lor dintr-un act de trădare care le vine la-ndemînă; dar aceasta nu va să zică că ei aprobă trădarea sau iubesc pe trădător. Odată faptul mişelesc îndeplinit, cel ce l-a comis se înlătură din viaţa publică, pe de-a pururea. De vrea să trăiască fiziceşte mai departe, trăiască, căci impunitatea judecătorească i-e asigurată; dar moraliceşte e mort, şi un rol în viaţa publică nu mai poate juca".

Să fie, aceasta, sentinţa căreia i se va supune, în 1883, şi Eminescu? D. Leca organizase complotul împotriva lui Alexandru I. Cuza — şi acum îl proclamă rege pe Carol I. Eminescu insistă: *"Să se ţină bine minte că Vodă Cuza a iertat prin viu grai şi în scris tuturor... absolut tuturor, numai colonelului Leca şi altor cîţiva nu; nu pentru el personal, ci pentru pata pe care acesta a pus-o pentru vecii vecilor pe steagul ţării"*. Eminescu acceptă trădarea politică, este de acord că o anumită forţă politică (partid) are dreptul s-o speculeze şi s-o aplice, dar disjunge net între acţiune şi persoana care o săvîrşeşte: cine a îndeplinit actul trebuie să se retragă, după aceea, din viaţa publică. În plus, colonelul Leca era militar, nu factor politic. El a trădat jurămîntul militar şi a antrenat în această trădare "de castă", "de profesiune", trupele. Cu o asemenea motivaţie, ziarul *Timpul* — în numele partidului conservator — dezaprobă gestul liberalilor, sugerînd că ar fi acceptat ca declararea regatului să fie făcută de oricine altul, dar nu de trădătorul lui Cuza.

De nesinceritate ori acuzaţii ascunse nu putem, totuşi, suspecta nici textul de pe pagina întîi din *Timpul*, nici, cu atît mai puţin, editorialul din 18 martie: tot ce e de spus se spune pe faţă, cu tot aplombul, cu o armătură teoretică solidă. Ce ne spune, însă, istoria, iar Eminescu trece sub tăcere? Printre insurgenţii lui 11 februarie 1866 colonelul D. Leca a fost "mîna de fier" care a acceptat să-şi calce jurămîntul dar a pus condiţii, a tăiat elanuri cosmopolite ce puteau duce ţara în pericol. El a fost, de fapt, garantul, a asigurat tranziţia ordonată de la Cuza la Carol, a împăcat — cu vorbe aspre uneori — pretenţiile politicienilor. La el, ca garant, apelează liberalii acum, în 1881, pentru a declara oficial regatul. Va fi înaintat la gradul de

general şi va reintra, astfel, în viaţa publică, rămînînd preşedintele Camerei Deputaţilor, funcţie pe care o va exercita cu autoritate şi energie. Trebuie spus, pentru a-i acorda circumstanţe atenuante lui Eminescu: D. Leca era un moralist şi un moralizator al liberalilor (care, de altfel, din aceste momente se vor scinda în jurul celor două personalităţi ale partidului, I.C. Brătianu şi C.A. Rosetti). Eminescu ceartă aprig pe cineva care, la rîndul lui, ceartă şi mai aprig. Dedesubt se află aceeaşi tagmă de postulanţi, corupţi şi corupători. A moraliza moralistul, va să zică a-i acorda girul, pînă la proba contrară, ca să zicem aşa, a-i acorda şansa, a-i arăta limita maximă a toleranţei admise. De altfel, pana poetului nu se va mai opri, în acest an, 1881, la numele lui D. Leca: nu va mai avea prilej. Personajul n-are nimic de-a face cu lumea "infernului eminescian", este adus de I.C. Brătianu cu scopuri organizatorice — şi-şi face meseria onest. Evenimente neplăcute se vor petrece pentru familia Leca la 29 iunie 1883, o zi după destituirea lui Eminescu din presă: atunci vor izbucni în ziare scandalurile de la Bacău, cu ţărani bătuţi pe moşii, dar nu ne interesează aceste fapte — de altfel, foarte încîlcite. Se pare că nu este, apoi, în ordine sentimentală, vreo legătură strînsă de rudenie între D. Leca şi Cleopatra Lecca Poenaru, muza din *Pe lîngă plopii fără soţ*. Studiile de genealogie nu reţin nici legătura, pe care am crezut-o un timp posibilă, între aceasta şi tenorul Petrea Poenaru a cărui piatră a pus capăt zilelor lui Eminescu. Sînt simple potriviri... întîmplătoare în larga plasă a destinului, din care noi abia de prindem peştii mari de tot...

Vom insista, însă, asupra declarării regatului, pentru a vedea că nu numai D. Leca era chemat, din viaţa civilă, către politica activă, ci şi alte personaje, în general bărbaţi în puterea vîrstei, oameni cinstiţi şi oneşti care să sporească încrederea în partidul liberal.

"DOMNUL MI-A SPUS SĂ SPUN CĂ NU ESTE ACASĂ"

Ridicarea ţării la rangul de regat însemna intrare în concertul puterilor europene, discuţie de la egal la egal cu ele, independenţă deplină şi "plenipotenţă". Abia după această dată se va dezvolta reţeaua noastră de ambasade şi consulate în marile capitale ale lumii. Gestul trebuie, însă,

girat de către marile puteri, acceptat, recunoscut. Austro-Ungaria condiţionase recunoaşterea regatului român de anumite cedări din partea ţării noastre în privinţa Dunării. Practic, Austro-Ungaria şi Germania patronau comerţul pe Dunăre, prin marile companii de navigaţie, şi doreau o recunoaştere politică a acestei stări de fapt, urmînd a organiza o poliţie fluvială, a regulariza cursul Dunării la Cazane (lucrare foarte dificilă), a moderniza porturile etc. Imperiul obţinuse, formal (verbal), acordul lui I.C. Brătianu în acest sens încă de prin 1879, şi-şi dăduse, în schimb, tot formal, principial, acordul cu declararea regatului. După ce se anunţă, brusc, la Bucureşti, în ziua de 14 martie 1881, această declarare a regatului — I.C. Brătianu demisionează din funcţia de prim-ministru, pentru a nu fi, oficial, interogat de către ambasadori. Aceasta este o pagină importantă a "politicii de risc" în care a implicat ţara vechea echipă liberală. În locul premierului este chemat urgent, din postul de ambasador, fratele său, Dumitru Brătianu — care va conduce guvernul pînă la 10 mai 1881, cînd se organizează marile serbări ale regatului. România a vrut să ia prin surprindere Europa, făcînd declaraţia, organizînd serbările naţionale, instituind, de fapt, regatul; în cele din urmă, a reuşit. Între 14 martie şi 10 mai, Dumitru Brătianu nu ţine şedinţe, nu stă de vorbă cu ambasadorii marilor puteri, se ascunde cum poate. Situaţia, destul de ingrată, va fi făcută publică, într-o oarecare măsură, prin izbucnirea aşa-zisei chestiuni a Dunării, cel mai lung şi mai spectaculos scandal politic din următorii doi ani. Lucrurile se vor dezbate în presa românească, dar şi în cea străină, mai ales în ziarele franţuzeşti. Ziare pariziene cu faimă vor veştezi purtarea duplicitară a lui I.C. Brătianu, şi nu numai a lui, promisiunile neţinute, angajamentul neonorat. Franţa nu va susţine România în chestiunea Dunării, dînd "cîştig de cauză" Austro-Ungariei, *pro honore*. Acum se conturează ruptura româno-franceză, care se va accentua în următorii ani. M. Kogălniceanu, V. Boerescu, dar mai ales Al. Lahovari (a cărui statuie din piaţa care-i poartă numele are, lîngă soclu, pe zeul Danubius, care-i mulţumeşte) vor ţine discursuri devenite celebre în epocă; se vor edita tomuri masive de acte doveditoare că fluviul aparţine României de cînd lumea... În cele din urmă, P.P. Carp va fi acela care, într-un turneu diplomatic lung şi anevoios, va reuşi să stingă conflictul. În locul Dunării, Germania şi Austro-Ungaria se mulţumesc cu intrarea României în Tripla Alianţă. Tratatul se va semna în secret, în toamna lui 1883, venind cu expulzările de care ne ocupăm.

Între martie şi mai 1881, însă, este foarte delicată poziţia de prim ministru a lui Dumitru Brătianu, chemat să spele, în grabă, onoarea liberalilor. Şi, ca să înţelegem mai bine cum se scrie istoria, cum se reţine mai bine zis, vom recurge la amintirile aceluiaşi Al. Ciurcu despre aceste zile. El şi le publică în *Adevărul*, la 8 august 1910, sub titlul *Moravuri* — şi vom vedea o dată în plus de ce trebuie să-l citim invers: *"Dar acela dintre bărbaţii noştri de stat care a pus vîrf tembelismului oriental a fost, fără îndoială, regretatul Dumitru Brătianu. Idealist, poet, om de inimă, D-tru Brătianu avea o fire de boem, şi nu se putea împăca cu disciplina şi eticheta. Cînd Ion Brătianu a făcut pe supăratul şi a plecat la Florica, a chemat pe fratele său de la Constantinopol ca să-i ia locul. Se ştie că D-tru Brătianu a fost vreo trei luni prim ministru şi ministru de externe. Mult haz s-a făcut atunci. D-tru Brătianu, făcînd apel la mine îndată după sosirea în ţară, i-am servit cîtva timp de secretar benevol, neplătit, ba încă cheltuind din pungă cu birjele şi cu alergăturile. Consilii de miniştri nu se puteau ţine, fiind continuu contramandate, şi eu serveam de linie de unire între primul ministru şi colegii lui, colindînd pe la toţi cu misiunea ca să-mi comunice mie ce au de spus primului ministru. Diplomaţii străini nu puteau da ochii cu ministrul de externe, fiindcă acesta uita de audienţele ce le acordase şi trebuia să mă duc pe la ei şi să le cer scuze. De avea de plecat undeva, scăpa regulat trenul. Dacă trebuia să asiste la vreo festivitate, sosea prea tîrziu.*

Nu primea aproape pe nimeni şi, pe cînd stam amîndoi într-o odaie din casa sa situată într-o vastă curte din strada Pensionatului, unde e acum casa d-lui Procopescu, lîngă o masă în mijlocul camerei, eu despuind voluminoasa corespondenţă diplomatică şi fumînd amîndoi din ţigaretele ce le adusese de la Ţarigrad şi care erau într-o cutie mare deasupra unui vraf de cărţi şi hîrtii trîntite fără ordine pe masă, soseau mereu la vizite. Scara era lîngă o fereastră a odăii în care ne aflam, şi cel ce se suia pe scară ar fi putut vedea în odaie. Atunci, îndată ce se auzea că urcă cineva scara, la un semn al regretatului D-tru Brătianu, ne ascundeam amîndoi sub masă şi stam aşa, de-a buşilea, pînă cînd, feciorul spunînd că d. ministru nu e acasă, auzeam că vizitatorul a coborît scara. Şi această manevră se repeta la fiecare cinci minute. Se poate închipui ceva mai comic? Eram tînăr pe atunci, şi-mi venea să rîd, dar D-tru Brătianu era foarte serios, foarte preocupat de interesele statului şi eu aveam o deosebită veneraţiune pentru bărbatul patriot, respectam toate fanteziile sale, atribuindu-le unei înalte diplomaţii..."

Desigur că era o diplomaţie înaltă aceea de a fi prim ministru şi ministru de externe, reuşind să nu iei contact cu consulul Austro-Ungariei ori cu ambasadorul Germaniei, ambii foarte interesaţi să afle în ce condiţii s-a

declarat România regat! De cine s-o mai fi ferind, însă, Al. Ciurcu în 1910, că nu spune lucrurilor pe nume, noi nu mai înţelegem. Reţinem, deocamdată, că, precum D. Leca e adus noaptea la parlament să întocmească declaraţia regatului, şi Dumitru Brătianu trebuie să vină din afară ca să pregătească, în secret, serbările de la 10 mai. Cu asemenea oameni "providenţiali", are dreptate şi P.P. Carp că României nu-i trebuiesc politicieni, ci momente potrivite, noroc.

"UN BĂTRÎN ATÎT DE SIMPLU..."

Dumitru Brătianu instalează, în sfîrşit, Cabinetul său la 27 aprilie 1881 şi ţine un discurs: *"Acum, d-lor deputaţi, negreşit că voiţi să vă dau citire programului nostru ministerial (...). În adevăr, programele s-au cam deochiat. Pentru aceste motive, am crezut că e mai bine să schimbăm schema, şi, în loc să vă promit acum cîte în lună şi în stele, într-o frumoasă programă, mai bine am să vă dau seamă peste cîteva luni de ce voi fi făcut (...). Dar ca să facem această îndreptare trebuie ca fiecare să fie la locul său: hoţul la puşcărie, acei care speculă binele public în interesul lor în carantină, iar omul onest la lucru. Mai mulţi cu care am avut ocaziunea să vorbesc la venirea mea la minister mi-au zis că nu vom avea cu cine face aceste îndreptări, căci în ţara asta nu sînt oameni oneşti..."*

Eminescu va relua îndelung fragmente din acest discurs, "puşcăria" şi "carantina" constituind, de acum, refrene în articolele sale îndreptate împotriva corupţiei. De altfel, în lipsa oratorului de la alte întruniri publice care să-i dea prilejul a mai vorbi încă, acest discurs al său va fi preluat de presa românească, dar mai ales de cea străină: franceză (Eminescu semnalează ecouri de cîteva ori), germană (preluată, de asemenea, de către poet). Europa pare a intra în panică: în loc să-şi plătească "datoria de onoare" pentru declararea Regatului, liberalii din România au de gînd să stingă corupţia, România îşi moralizează politicienii...

Acelaşi Al. Ciurcu ne povesteşte finalul acestei guvernări de pomină: *"Dar vine proclamarea regatului şi se fac cu această ocazie mari festivităţi, printre care defilarea carelor festive şi alegorice. Pe bulevardul Universităţii sînt numai tribune, iar pe treptele Universităţii se ridică impozanta tribună regală. Sosesc toţi invitaţii, tribunele se umplu cu public, cu lume oficială, lume diplomatică, şi*

se aşteaptă sosirea suveranilor şi a înalţilor oaspeţi, printre care principele Leopold de Hohenzollern cu prinţişorii. Primul ministru şi ministrul de externe urma să primească nu numai pe suverani, dar şi pe reprezentanţii puterilor străine. Dar, Dum. Brătianu... nicăieri. În fine, sosesc suveranii cu oaspeţii, începe parada — şi după cîtăva vreme iată că vine în faţa tribunei regale o birjă dintre cele mai păcătoase, cu două mîrţoage ca vai de ele, cu un birjar zdrenţăros şi unsuros, iar din birjă se coboară în frac şi cu decoraţiile de gît simpatica figură a lui Dum. Brătianu. Aşa că, în loc ca primul ministru să primească pe suverani şi pe oaspeţi — s-a întîmplat tocmai pe dos. Dar regretatul Dumitru Brătianu, fără a pierde cumpătul, s-a scuzat spunînd că n-a găsit birjă".

Modelul coboară, recunoaştem repede, din *Scrisoarea III* de M. Eminescu: *"un bătrîn atît de simplu..."* în faţa impozantei tribune regale cu oaspeţi. Dacă a întîrziat şi pe la chioşcuri, Dumitru Brătianu a putut cumpăra chiar ziarul *Timpul* cu data de 10 mai 1881 (apărut cu o zi înainte, pe 9 mai) şi, dacă în birja cea murdară s-a afundat destul de comod, desigur că l-a deschis — mai ales că nu era prea grăbit să ajungă în faţa reprezentanţilor marilor puteri, a regelui şi a invitaţilor săi de peste hotare, să le spună ce e cu chestiunea Dunării şi cu declararea Regatului. Ei bine, acolo, în pagina de mijloc, a putut citi o lungă poezie semnată "M. Eminescu" şi intitulată simplu: *Scrisoarea III*. Acesta a fost răspunsul lui Eminescu la parada de la 10 mai 1881, la şedinţa furtunoasă din 13 martie acelaşi an, şi în general la toate formele de corupţie ale vieţii politice.

În ceea ce-l priveşte pe Al. Ciurcu, avem, desigur, temeiuri serioase să ne îndoim că "simpaticul Dumitru Brătianu" făcea cabotinaj ori că întruchipa "vîrful tembelismului oriental" la noi. Ca om ce a salvat guvernul la momentul oportun, şi chiar ţara în ceea ce se cheamă onoarea ei, el a avut dreptul să rostească o replică usturătoare în parlament şi, apoi, să-şi aleagă metodele ce i s-au părut cele mai potrivite în îndeplinirea misiei. Eminescu l-a stimat din tinereţe, iar acum, citîndu-l, şi-l ia ca aliat în lupta pentru îndreptarea moravurilor publice.

De acum înainte, însă, *Românul* lui C.A. Rosetti va uita de "puşcăria" şi "carantina" din discursul fostului premier — şi va prelua, în schimb, cuvintele corespunzătoare din poemul eminescian: *"Ce face, în schimb, presa opoziţiei?* — se întreabă ziarul în editorialul său din 25 august 1881. — *Înjură din răsputeri pe Costinescu, Pherekyde, Giani, Cariagdi şi chiar pe d. Carada care nu a voit să ocupe nici o funcţiune, îi ameninţă cu spînzurătoarea şi cu ţeapa, iar despre proiect, despre chestiune ori tace, ori spune că este rău, nu se*

poate mai rău (...). Înjurături şi calomnii stereotipe, a doua zi dezminţite, teorii bolnăvicioase, reacţionaro-revoluţionaro-socialiste, care tind a arăta că naţiunea întreagă este o adunătură de imbecili esploatată de o mînă de mişei, că profesiunile liberale – comercianţi, meseriaşi, profesori, medici, avocaţi – în general tot ce este liberal – sînt canalie, vulg, noroi, mocirlă socială; că nu există în ţară adevăraţi români decît cîţiva ţărani din vîrful munţilor şi boierii şi ciocoii patroni ai ziarelor respective, încolo toţi sînt străini care trebuiesc curăţaţi din ţară cu frînghia de cînepă..." Este, dată fiind apropierea în timp, primul comentariu al *Scrisorii III* (ţeapă, mişei, canalie...). Vor urma altele, cu "puşcărie", "spital de nebuni" etc. Despre "frînghia de cînepă" (pentru spînzurători) – trebuie spus că această imagine nu-i aparţine în propriu lui Eminescu: ea fusese lansată tot în parlament, într-o dispută cam aspră dintre Petre Grădişteanu (acelaşi patriot intransigent!) şi C.A. Rosetti; în poezie, Eminescu o va folosi abia la 6 iunie 1883, în *Doină*, la sfîrşitul carierei sale ziaristice.

NEPOŢI ŞI BUNICI

Am trecut cam neted peste amintirile trucate ale lui Ciurcu, din 1910, despre Dumitru Brătianu. Este, poate, momentul să ne întrebăm dacă nu cumva avem de-a face cu un spirit al epocii. Nu pare verosimil ca, în numai 30 de ani, între 1881 şi 1910, lumea să fi uitat într-atît cine a fost Dumitru Brătianu, gestul său salvator din 1881, şi să accepte că subtila lui diplomaţie reprezintă "vîrful tembelismului oriental" la noi. Povestitorul însuşi i-a fost secretar; e de necrezut că nu ştie, nu-şi mai aduce aminte de ce se ascundea primul ministru, de ce nu ţinea şedinţe de Cabinet. O oarecare "marjă de siguranţă" sesizăm, totuşi, la Ciurcu atunci cînd declară că admiră necondiţionat "diplomaţia" înaltă a fostului său şef, ori cînd acceptă că era prea tînăr şi nu prea înţelegea politica (avea 35 de ani!). Dar... e suficient? Vreau să zic: aceste "cheiţe" ale discursului îi ajung cititorului din anul 1910 pentru a descuia, cu ele, adevăruri de la 1880? Forţînd "secretomania" ca mod de a fi, am putea spune că "tînărul" secretar al lui Dumitru Brătianu din 1881, expulzat pe probleme de politică externă în 1885, era... tînăr spion faţă de care, avertizat fiind ori suspicios din fire, abilul diplomat a jucat cu adevărat teatru — şi acest teatru e tot

ce reţine memorialistul de mai tîrziu. Ori poate că în 1910 el vrea să amuze lumea, să scrie "ceva comic" cu tot dinadinsul — şi-şi regizează "comedia", armonizîndu-se la "comedia cea de obşte". Trăia, doar, Caragiale, care scrisese *Căldură mare*, o schiţă unde modelul Dumitru Brătianu pare la el acasă...

Am văzut că despre cei doi nebuni ai zilei de 1 iunie 1883, N. Făgărăşanu şi M. Eminescu, întîlniţi în aceeaşi cameră de hotel, Al. Ciurcu ne dă, dacă acceptăm discreta sa invitaţie de a trece dincolo de perdeaua convenţiilor, informaţii foarte preţioase. El oferă un exemplu paralel, o "dublură" a lui M. Eminescu, şi ne invită ca, studiind acest al doilea caz, să-l înţelegem mai bine pe primul.

Dar, unde ajungem noi, oare, căutînd peste tot spioni? Pe de altă parte, acceptăm absurdul la Ciurcu în relatarea despre Dumitru Brătianu; a transmis trucat faptele, ori cum le-a înţeles el. Dar lumea din jur, cea care ne interesează într-un grad atît de înalt? Era o altă Românie în anii 1910, şi o alta în anii 1880? Doar trăiau Maiorescu, Petre Carp, N. Filipescu, Take Ionescu, I.I.C. Brătianu, fostul preşedinte al Societăţii *Carpaţii* era, cum am amintit, profesor de liceu la Tulcea, Slavici era activ. În 30 de ani lumea nu se schimbă, chiar dacă e război la mijloc ori schimbare de secol!

Poate că avem, însă, de-a face cu altceva, poate că omul cititor al anului 1910 înţelege acest "mesaj" cum îl înţelegem şi noi, dar nu mai are nevoie de atîtea "decodări", de atîtea explicaţii. Sînt, în fond, anii numiţi "la belle époque" — haine scorţoase, muzici, saloane, petreceri infinite, luminaţii electrice, "Titanicul" scufundat între gheţuri, exploratori blocaţi la Polul Nord. Feerie aici, nenorociri undeva, departe; lux şi bogăţie etalate în public — sărăcie în lumea de jos, acasă la fiecare... Poate că-l jenează pe cititorul anului 1910 atît vecinătatea sărăciei, cît şi înfrîngerile anilor trecuţi. A fost ce-a fost, poate că-şi zice el, cititorul acestor ani, am greşit eu, sau ei, sau noi toţi — dar nu s-a putut altfel, ce mai atîta vorbărie, să acceptăm anecdota şi să rîdem de "tembelismul oriental" al "simpaticei figuri a regretatului domn Dumitru Brătianu"! Am fost cu nemţii, deşi sîntem popor latin şi inima noastră politică, literară, culturală bate ritmul Parisului. Situaţia este cam aceeaşi şi azi, la 1910, ce să facem? A trebuit să desfiinţăm Societatea *Carpaţii*, la presiuni externe, să "înghiţim" umilinţa în chestiunea Dunării, politica de risc a bătrînilor în general, să acceptăm umilirea transilvănenilor — şi cîte şi mai cîte... În fond, discursuri precum acela al lui Take Ionescu din preziua războiului mondial ne transmit o

stare de spirit: *"Afirm cu cea mai mare siguranţă că nu e om politic, nu e partid, nu e parlament, nu e nimeni care să poată duce România pe cărarea pe care voiesc s-o ducă d. Carp şi d. Stere. Noi nu am fost un stat de don Quijotişti, dar nici un stat de inconştienţi; de la descălecatul de stat, cu harta Daciei traiane, cu numărătoarea ţărilor româneşti stăpînite de aliaţi, pînă la omul politic — toţi, chiar în ziua cînd iscăleau un tratat care ne leagă cu Austria, în sufletul lor sta scris cu litere de foc:* «Ardealul şi unitatea naţională». *Toţi gîndeau că situaţia nu e decît un provizorat, că va dura cît vor dura împrejurările europene ce împiedicau unirea neamului"* (17 decembrie 1915). Există, aşadar, un "instinct naţional" (pe care Take Ionescu ori un Nicolae Filipescu încearcă să-l surprindă şi să-l teoretizeze în aceşti ani), care a răzbătut prin încercările de pervertire a spiritului public, care a supravieţuit schimbării axei cultural-politice a ţării, care s-a exprimat dincolo de "fabula" timpului, care a stat la pîndă sub platoşa groasă a "donquijotismului", a minciunii asumate.

Noi nu punem, în fond, în discuţie un sentiment al culpabilităţii generale la 1910, o umilinţă tăcută fardată cu uitare voită şi rapidă. Aşa ceva nu s-a petrecut nici după 1944, nici după 1989 — şi este puţin probabil că se va putea petrece vreodată. Ceea ce tratatele de sociologie actuale numesc *"metanoia"*, schimbare completă de atitudine a unui grup social; vine din greceşte, iar cuvîntul s-a păstrat în româna "mătanie". Mătănii nesfîrşite fac religioşii fervenţi în numele celor care au greşit sau sînt în greşeală. Este posibil ca presa, a cărei voce şi-o asumă Al. Ciurcu, să execute la aceşti ani un fel de ritual al "metanoiei", o ideologizare de tipul celei experimentate (şi reuşite!) după 1944. Desigur, nu avem intenţia (nici n-am reuşi) să descriem ori să decodăm acest limbaj al mătăniilor (care sînt, la alt nivel al termenului, în lumea laică, simple "temenele"). Ne gîndim, însă, că în acea lume de la începutul secolului, lumea nepoţilor lui Eminescu şi a bunicilor noştri în fond, se ştia adevărul şi se accepta "minciuna convenţională" (Max Nordau). Aici s-a "rupt" transmiterea istoriei mai departe: căzînd acest spirit al timpului, faptele au ieşit din învelişul lui, informaţiile au migrat mai departe, dincolo de războiul mondial, fără suportul care, de fapt, le crease. Ironia a devenit (a ajuns)... adevăr.

În acest caz, n-ar fi mai simplu să oprim toată investigaţia noastră la acest nivel median, n-ar fi mai eficient să încercăm a descoperi ce ştia prima generaţie post-eminesciană despre Eminescu? Numai că ne aflăm,

bine-mersi, în cerc vicios, pentru că ei, nepoţii poetului şi bunicii noştri, nu spun exact ceea ce ştiu, ci trîmbiţează adevăruri generale ale timpului. Anii 1909-1911 sînt decisivi pentru receptarea operei şi modelului Eminescu; acum Titu Maiorescu scoate ultima sa ediţie din *Poesiile* lui Eminescu, acum se lansează puternic Ioan Scurtu, acum se consumă marea polemică de presă pe marginea operei şi a meseriei de ziarist a lui Eminescu — polemică ce a antrenat, practic, toate ziarele importante, care s-a soldat cu ruperea în două a operei eminesciene şi aruncarea la coş, ca netrebuitoare, a ziaristicii. Acum N. Xenopol, de pildă, coboară iarăşi în arena ziaristică, pentru a arunca ultime injurii lui Eminescu. Acum s-a exaltat nebunia lui Eminescu drept argument suprem al caducităţii operei sale de ziarist, sărăcia lui drept argument adiacent al necesităţii sale de a-şi închiria pana unui partid politic, şi cîte şi mai cîte. Epoca nu numai că ascunde, cu oarecare bucurie, adevărul, dar se şi teme de el, nu are nevoie de el. "Donquijotiada" românească era abia la 1910; va trebui să vină zguduirea de la 1916, apoi resortul Mărăşeştilor care să reîncordeze neamul în arcul Carpaţilor, pentru ca platoşa să se scuture, iar apoi, în sentimentul regăsirii întregului neam la un loc, să nu mai fie nevoie stringentă de Eminescu şi sacrificiul său pentru acest scop — ori pur şi simplu acest sacrificiu să fie uitat, neglijat, ca dobîndă la marea împlinire. Iar această ultimă ipoteză, abia ea, ne-ar arăta că sacrificiul acesta a fost şi unul de sine, conştient, voluntar: exact ca în *Rugăciunea unui dac*.

"IATAGANUL" LUI PIETRARU

A doua condamnare la moarte prin presă, pe care avem s-o consemnăm, pe scurt, este aceea a lui I. Pietraru împotriva lui I.C. Brătianu. Povesteşte Titu Maiorescu, în furtunoasa şedinţă parlamentară din 13 martie 1881 (o zi înaintea declarării Regatului); evenimentele s-au derulat în decembrie 1880, presa le-a comentat aprig timp de cîteva luni, după care afacerea ajunge şi în parlament, sub forma interpelării lui Maiorescu ce va cere deschis guvernului lui I.C. Brătianu să ia măsuri restrictive împotriva presei, cel puţin în cazuri atît de grave cum sînt atacurile la integritatea fizică a persoanelor: *"Atentatul s-a publicat în ziare. D-lor, eu posed un număr dintr-un asemenea jurnal. Atentatul s-a întîmplat în ziua de*

2 decembrie, şi aici este numărul unui jurnal din 17 noiembrie, vîndut public în gara din Roman precum se vindea public şi în capitală. Acolo se vorbeşte despre acest atentat plănuit, dar redactorul jurnalului îşi face rezervele sale contra comitetului de 50, de la care se zice că vine declaraţiunea. Iată, domnilor, ce s-a publicat prin jurnale; acesta s-a publicat nu numai în jurnalul ce-l am aici, dar şi în alte foi, şi chiar înainte de acest număr, s-a publicat făţiş declaraţia pentru acest asasinat" (*M.O.*, martie 1881, p. 1770). Redăm faptele din 2 decembrie 1880 în descrierea şi comentarea lui Eminescu: *"Ieri, la 5 1/4 seara, d. Brătianu părăsea Camera. În momentul în care îşi căuta trăsura, un individ, anume Pietraru, s-a aruncat cu un cuţit asupra primului ministru, cercînd să-l înjunghie. După o scurtă luptă în care ministrul izbutise a abate lovitura întîia, d. Goga a sfărîmat cuţitul atentatorului cu bastonul său, şi astfel s-a înlăturat pericolul în care plutise cîteva minute grele viaţa unuia dintre cei mai populari oameni de stat din România"*. După ce îşi arată compasiunea faţă de persoana primului ministru, Eminescu reia versiunea de moment, oarecum oficială, privind cauzele atentatului: *"De mult se ştie că în România se află ramificaţiuni ale unei societăţi internaţionale care voieşte răsturnarea organizaţiunii existente, răsturnarea tuturor instituţiilor ce stăpînesc în sistemele moderne. E de datoria guvernului de a face cercetări şi de a stabili focarele în care s-au încuibat nu numai ideile răsturnătoare, dar şi începuturile criminale de execuţiune"*.

Atentatul are aspectul unei crime organizate: un comitet de 50 de indivizi declară moarte primului ministru, prin presă, spunînd că se va trage la sorţi făptaşul. Sorţii căzuseră pe I. Pietraru, funcţionar liberal din Tîrgovişte, care-şi alesese încă două ajutoare (sau martori), pe învăţătorul Pătescu şi pe diaconul Cîrlova, amîndoi tîrgovişteni. În 1880 şi 1881 se comit multe asasinate politice în Europa, inspirate de nihilismul rusesc ori de mişcările anarhice franceze; sîntem, de altfel, în ajunul asasinării ţarului Alexandru al II-lea, nihiliştii vastului imperiu declanşează acţiuni concertate, în Occident răspunzîndu-li-se prin apologeţii lui Blanqui. Este temei real de îngrijorare şi pentru România. Eminescu cere ca guvernul să ia măsuri. Şeful poliţiei Capitalei arestase, în grabă, un număr mare de suspecţi (printre ei, şi poetul H. Grandea, redactorul şef al *Războiului*), după numai două zile dîndu-le, însă, drumul, în lipsă de probe, şi cerînd fonduri suplimentare de la buget pentru investigare şi "întărirea poliţiei secrete". Pietraru îşi recunoaşte imediat fapta, la poliţie, şi trage după el pe cei doi complici. Nu se poate, însă, afla nimic despre reţea, despre cei

50 care au comandat asasinatul: ancheta se concentrează asupra celor prinşi care nu spun cu nici un chip mai mult decît ştie presa. Primul ministru s-a ales cu cîteva zgîrieturi, a stat în casă cîteva zile supravegheat de medic, s-au publicat în ziare comunicate oficiale privind sănătatea lui. Sosesc în grabă telegrame de încurajare din toată lumea, i se fac manifestaţii cu torţe la fereastră. *Românul* lui C.A. Rosetti întreţine publicul cu psihoza ramificaţiilor internaţionale ale complotului — pînă spre 10 decembrie cînd scrie, oarecum dezamăgit că nu s-a descoperit nimic: *"Asasinatul nu este românesc. Aceasta a fost şi este credinţa noastră. Din nenorocire, s-a afirmat că fostul profesore Pietraru este român. Nu ştim dacă, cercetîndu-se bine, nu s-ar găsi că moşul sau bunicul sau n-au fost români. În orice caz, se dovedeşte o dată mai mult că, oricît de tari sînt sădite în inima românului simţimintele sale nobile, totuşi nici ele nu pot rezista mult timp în acei români care avură nenorocirea a convieţui cu viţiul"*. Exagerarea etnicului nu-i este proprie *Românului*; în această situaţie însă, cînd despre un complot cu ramificaţii internaţionale nu se află nimic, ziarul guvernamental vrea să "dirijeze" opinia publică spre "cercetarea" străinismului în genealogia celui reţinut de către poliţie, să estompeze faptele căutînd cauzele în infinit. Între timp, însă, se află incredibilul: că cel puţin doi dintre atentatori, Pietraru şi Pătescu, sînt membri ai partidului liberal, puşi în funcţii de către guvernul liberal. Trece şi asta, se însănătoşeşte primul ministru, revine în parlament — unde aplauzele şi urările de sănătate se prelungesc cîteva zile. I.C. Brătianu cîştigă o simpatie publică deosebită. Se întîmplă, însă, că ancheta se muşamalizează, nimeni nu mai află nimic despre cei reţinuţi şi despre marele complot internaţional. Şi atunci se ridică Eminescu, într-un pamflet vijelios, la data de 9 decembrie 1880. Trebuie să ne oprim asupra lui, este un text extrem de important. Să amintim, însă, că la sfîrşitul anului 1880 partidul conservator se reorganizează, cu Lascăr Catargiu preşedinte (contestat de Petre Carp şi Titu Maiorescu, acceptat de Eminescu, Al. Lahovari), şi că de la 1 ianuarie 1881 direcţia ziarului *Timpul* va fi dată poetului. Cu această polemică din decembrie 1880 el cîştigă conducerea unui ziar — şi-şi va începe anul glorios de atac, 1881, anul de vîrf al ziaristicii eminesciene. Are girul şi încrederea bătrînului Lascăr Catargiu; i se va permite aproape totul, pînă şi gestul din 14 martie 1881, cu aruncarea blamului "morţii civile" asupra lui D. Leca. Va reuşi un lucru fără precedent în presă: ziarul *Timpul*, cu un tiraj modic, va bloca pur şi simplu *Românul*, oficiosul guvernamental,

obligîndu-l ca, în loc să desfăşoare un program, să răspundă zi de zi la polemici.

"ARGUMENTE ADRESATE OMULUI CUGETĂTOR"

Rezumă, aşadar, Eminescu. Mai întîi, el constată că *"evenimentul ne-a indignat mai mult şi chiar mai adînc decît pe amicii săi* [ai lui I.C. Brătianu] *politici"*, după care comentează: *"Maniera noastră de a vedea cuprinde în sine condamnarea atentatelor, întărită prin amărăciunea că omorul lui Barbu Catargiu a rămas nepedepsit, că asupra lui Lascăr Catargiu, om atît de drept şi de sincer, s-a ridicat asemenea braţul îndrăzneţ al unui atentator"*. De aici, delimitările: *"Dimpotrivă, n-o putem susţine aceasta şi despre principiile la care s-a închinat guvernul roşu din ţara noastră. Precum nu e de minune dacă Robespierre cade prin teoriile şi nedreptăţile aceleiaşi revoluţii căreia-i dăduse naştere, tot astfel nu e de minune dacă un roşu, un luptător în alegeri, ridică mîna sa asupra capului partidului său propriu"*. Poetul îşi ia infinite precauţiuni înainte de a-şi dezvolta teza: *"Deşi e dureros a o discuta, totuşi o vom face-o nu numai pentru binele ţării, dar şi pentru binele d-lui Brătianu însuşi. Trebuie să se ştie că un om care-a fost obiectul unui atentat, chiar de-ar fi adversar, devine simpatic părţii bine-cugetătoare a ţării, şi asigurăm că şirurile de mai jos, chiar de-ar părea recriminaţiuni, nu sînt în esenţa lor imputări la adresa adversarului, ci argumente adresate omului cugetător în contra manierei de-a vedea pe care o are el şi partidul său"*. Urmează, acum, argumentele grele: *"Din acest punct de vedere judecînd, vom vedea că sistemul de guvernămînt al d-lui Brătianu şi al partidului său a creat atmosfera în care asemenea fapte sînt posibile, în care autorii lor găsesc o legitimare a scopurilor lor (...). La 1848 s-a făcut asemenea o tragere la sorţi ca cea indicată de Pietraru. Era vorba a se trage la sorţi asasinul lui Vodă Bibescu. Dac-am întreba cine-a prezidat acel act, d. C.A. Rosetti şi-ar pleca ochii (...). Cînd un om ce, după propria sa mărturisire, soldat fiind, a luat parte la răsturnarea suveranului său şi care, după ştiinţa tuturor, a proclamat răsturnarea Domnitorului la Ploieşti, devine sub d. Brătianu adjutant domnesc, ataşat ca om de încredere pe lîngă suveranul pe care a voit să-l răstoarne, d. Brătianu va permite tuturor rebelilor libertatea de-a conchide că impunitatea unui atentat la siguranţa*

statului, a formei de guvernămînt, sub domnia sa, e un titlu de recomandaţie pentru a înainta pe scara ierarhiei sociale". (Exemplul lui Candiano Popescu. Am înţeles, din dezbaterea cazului lui D. Leca, de mai sus, că Eminescu acceptă trădarea în sine, dar cere trădătorului să iasă din scena publică definitiv, să "sfîrşească cu sine însuşi" — adică să se sinucidă politic). Cu argumentele acestea, redactorul şef al *Timpului* taie, dintr-un condei, "străinismul" atentatului de la 2 decembrie, indicînd chiar posibilul său model autohton. El conchide: *"Din punctul de vedere cosmopolit şi roşu, d. Brătianu nu culege, din nefericire, decît ceea ce a semănat din nou în ţara noastră dreaptă şi veche".* Şi încheie, imprudent ori provocator: *"Cu drept cuvînt, dar, un ziar de provincie esclamă, la înregistrarea odioasei fapte: Ale tale dintru ale tale, Brătiene!".*

Era formula prin care se încheia şi acea bizară condamnare publică din noiembrie, pe care o reia, după tentativa eşuată de asasinat, un ziar din Focşani, *Luptătorul.* Cu sau fără voie, însă, Eminescu a rostit o formulă secretă, o "parolă" pare-se, chiar parola de recunoaştere între ei a asasinilor, a comitetului secret de 50. Este o expresie biblică (Cain o rosteşte către Iehova cînd îi duce daruri; o va rosti şi după ce-l ucide pe Abel, socotind că tot ce se petrece pe lumea asta este din voia lui Dumnezeu, că, aşadar, a ucide e un proces natural, cum ar creşte iarba ori merele în măr...). *Românul* va reacţiona nu atît la exemplele poetului, ce fac, prin asemănarea situaţiilor, ca atentatul să pară autohton, cît la deconspirarea acestei parole. Să nu dublăm, însă, ediţia academică, nici să n-o completăm cu citate (acestea ar fi fost necesare, totuşi: o polemică este o polemică, nu poţi edita doar textele eminesciene, făcînd abstracţie de răspunsurile care li s-au dat!). Vom aminti, doar, că poetul revine a doua zi, implicîndu-l şi pe rege în asigurarea acestui climat propice atentatelor la noi în ţară. El lansează, cu această ocazie, expresia "Carol Îngăduitorul", care va deveni recurentă de acum înainte — şi unul dintre indiciile că textele din *Timpul* care o conţin sînt scrise de Eminescu. Merită, pentru interesul faţă de persoana lui D.A. Sturdza, pasajul ce-l priveşte: *"...Un ilustru academician descrie, sub pseudonimul Erdnan de Hahn, persoana domnitorului ca pe prima şi principala cauză a tuturor nenorocirilor noastre, ba o descrie ca fiind în conivenţă cu gheşeftarul Strousberg şi prinţişorii coţcari. La venirea ministrului liberal, Domnul îşi rezervă anume ca pseudonimul de mai sus să nu fie colegul d-lui Brătianu, iar acesta izbuteşte, totuşi, a-l introduce. Condeiul răbdător iscăleşte decretul de numire. Acelaşi academician scoate din arsenalul istoriei şi*

al vastelor sale cunoştinţe o armă cît se poate de periculoasă, teoria că, în caz de necesitate, uciderea regilor este permisă; ilustrul teoretician nu se sfieşte a fi, astăzi, ultradinastic..."

Pentru respectul faţă de adevăr, trebuie spus că D.A. Sturdza n-a fost doar un academician de paradă, deşi nu are studii esenţiale (în epoca anterioară, însă în cea a lui Cesar Bolliac scrisese articole pertinente pe teme arheologice şi numismatice); suficient să amintim că a donat Academiei Române, pentru biblioteca ei, cele mai importante piese de colecţii speciale: gravuri de Rembrandt care se găsesc în toată lumea în cinci exemplare (trei dintre ele se află la Biblioteca Academiei Române), o colecţie de numismatică dintre cele mai bogate din Europa, incunabule şi postincunabule pe care nici Parisul nu le are, un număr imens de cărţi rare, un vraf de manuscrise vechi româneşti, acte vechi româneşti, sume importante de bani (vreo 60.000 lei aur) pentru achiziţii etc. Practic, biblioteca s-a întemeiat cu donaţia sa. Dar... asta nu face ca ce spune Eminescu la 1881 să fie mai puţin adevărat. Ar fi, poate, momentul să spulberăm o prejudecată: scrisul ziaristic al lui Eminescu nu creează "portrete", "monografii" de personaje, nu defineşte caractere împietrite, ci ne dă doar fragmente de frescă de epocă. De fapt, poetul nici nu-şi propune mai mult. Teoria sa, după care trădătorul necesar trebuie să se retragă din viaţa publică după ce şi-a jucat rolul, nu putea fi acceptată: toată lumea, în acest moment de creştere florală a ţării, dorea să meargă înainte, închidea ochii la trecut şi păşea spre viitor. Că s-a exagerat, însă, tocmai "trădătorii" fiind ajutaţi să treacă, asta este altă chestie: ţine de lipsa de măsură a climatului, de generalizarea "cainismului", ca resort teoretic al faptei, de acel "laissez-faire, laissez-passer", care a însemnat lipsa spiritului critic — şi chiar a frînelor — de alt tip, mai larg social, care trebuie să ţină lumea în forme.

"CARTEA CU ŞAPTE PECEŢI"

Românul reacţionează prompt la implicarea, în "climat", a lui I.C. Brătianu şi C.A. Rosetti. O serie de şapte editoriale masive, greoaie, ocupînd întreaga pagină întîi a ziarului — unele dintre ele avînd şi continuare în interior — vin să "restabilească adevărul", cum se pretinde. Treptat, aceste articole se transformă în atac la persoană, iar după şedinţa furtunoasă

din 13 martie 1881, cînd cazul se dezbate în parlament, din ele va izvorî ideea *Românului* că *Timpul* instigă la revoltă generală, la atentat împotriva lui I.C. Brătianu, apoi la atentat împotriva regelui însuşi — pe fundalul acestor acuzaţii ţesîndu-se insistent teza, preluată şi de alte ziare din anturajul *Românului*, că primul redactor de la *Timpul* nu este în deplinătatea facultăţilor mintale. În mai 1883, de pildă, pe fundalul campaniei anticatolice a lui Eminescu, *Românul* va susţine că redactorul de la *Timpul* vrea să provoace detronarea lui Carol, pentru a aduce, în locul lui, un rege... ortodox. Din aceste polemici de presă, mărunţite timp de cîţiva ani buni şi necercetate cu aplicaţie pînă astăzi, creşte şi "mitul" din cafeneaua Capşa, cu discursul antimonarhic al lui Eminescu, pe care l-ar fi curmat Grigore Ventura, punîndu-şi pieptul în dreptul pistolului "nebunului", pentru a o proteja pe patroană! Am sugerat, apoi, că atmosfera antimonarhică a vremii îşi găseşte ecou şi altfel: N. Bassarabescu stă mărturie. Antimonarhismul lui C.A. Rosetti era, pe de altă parte, destul de des acuzat de către Eminescu, încît bătrînul republican ar fi avut motive să respingă, aruncînd asupra autorului, epitetele care i se atribuiau. Climatul este, altfel spus, destul de încărcat de semnificaţii: ceea ce spune Eminescu despre "toleranţa" regelui care face posibilă trădarea, despre "acoperirea" pe care o oferea I.C. Brătianu trădătorilor de tot felul, ei bine, acestea se pot răsfrînge, la modul general, şi asupra lui însuşi. Nu avem răgazul — şi nu stă în intenţia acestui studiu al nostru — a detalia chestiuni de acest fel. Noi ne propunem un scop mult mai mic: să demonstrăm că în epocă funcţionau secrete, parole, şi să recuperăm cîteva dintre ele, urmărindu-le la lucru. Nici din cele 7 editoriale ale *Românului*, din decembrie 1880, nu vom cita excesiv, mulţumindu-ne doar a avertiza că Eminescu se sesizează de cifra respectivă. Interesant este, însă, că *Timpul* tace pe tot parcursul acestei campanii, nu o întrerupe. Doar "revista presei" din pagina a treia a ziarului consemnează, pe scurt: "Românul *continuă expectoraţiile sale contra* Timpului, *pentru ideile desfăşurate de acesta cu ocazia atentatului contra persoanei primului ministru*"; "Românul *înşiră a patra serie de aberaţiuni mintale ale şefului său la adresa* Timpului, *aberaţiuni pe care o minte sănătoasă s-ar încerca în van a le rezuma, sau chiar a le combate, căci de la început pînă la sfîrşit nu conţin decît o neagră calomnie, plină de rea credinţă*"; "Românul *urmează cu tenacitate excesivă filipicele sale contra* Timpului, *ameninţîndu-l astăzi cu urgia poporului, care, zice el, la un semn al d-lui Brătianu, ar face să cază cu grămada sub loviturile sale membri ai partidului conservator*"; "Românul

nu se lasă odată cu capul, aşa că filipicele sale contra Timpului *par fără sfîrşit. Mult se vede că i-a usturat sentenţa:* Ale tale dintru ale tale"; "Românul *polemizează cu noi în chestiunea fatală pentru dînsul:* Ale tale dintru ale tale"; "Românul *tot mai continuă cu năpustirile sale contra* Timpului, *care a zis primului ministru în urma atentatului:* Ale tale dintru ale tale".

Nici unul — dar nici unul dintre aceste anunţuri — nu conţine un număr de cuvinte relevant în sistemul limbajelor secrete. Ce spune, în fond, *Românul* în editorialele sale este simplu de înţeles: că *Timpul* a deconspirat formula de recunoaştere a atentatorilor, că îi încurajează, deci, să acţioneze în continuare, absolvindu-i de vină (vina cade asupra lui... Brătianu, în virtutea expresiei biblice) etc. Se insinuează, chiar, că de la *Timpul* a pornit această formulă fatidică şi că, deci, "creierul" complotului s-ar afla între conservatori. Iar printre acestea toate: *"Credem cu tărie — şi supunem credinţa noastră opiniunii publice — că fiecare om era şi este dator să devină un agînte al liniştii, inteligînte şi pe deplin drept al parchetului, al societăţii. Fiecare om era şi este dator să respingă toate foile destrăbălate, să respingă pe agînţii recunoscuţi ai viţiului, să se uite bine prin toate unghiurile, să caute de-a vedea bine şi să ajute parchetului, societăţii, la descoperirea acestui complot străin şi în orice caz antiromânesc, anti-naţional"*. Ziarul vrea să creeze iluzia că se fac cercetări, prin poliţie, pentru descoperirea marelui complot; în realitate, cercetări nu se fac, iar îndemnul către delaţiune publică nu face, şi nu este decît pentru a da de lucru poliţiei lui Radu Mihail... *"Cu durere, cu spaimă chiar, văzurăm şi ne vedem siliţi a recunoaşte că contrarie a fost şi este calea lor* [a celor de la *Timpul* — n.n.]. *Nu se vindecară rănile făcute de cuţitul complotului, cînd însuşi* Timpul, *organul eminenţilor bărbaţi ai partidei politice ce se zice conservatoare, strigă în unire cu nu ştim care forţă:* Ale tale dintru ale tale. *Sîngele i-a ameţit pe cei de la* Timpul *(...). Cine, dar, n-a trebuit să simtă cea mai sinceră durere cînd văzu că capii partidului ce se zice conservator, că foştii şi viitorii miniştri ai României, în loc de-a căuta să descopere complotul îl încurajează, îl aprobă şi ascut cuţitele asasinilor strigînd în public:* Ale tale dintru ale tale, Brătiene! *(...). Este dar constatat că* Timpul *a adoptat în privinţa asasinilor politici deviza asasinilor. Pe această cale poate merge departe. Depinde de partidul conservator de a proba ţării, printr-o dezaprobare categorică, că nu în numele ei* Timpul *a adoptat această deviză; altfel ar putea să intre în societatea noastră un virus disolvator care să nu cruţe pe membrii partidei conservatoare mai mult decît pe membrii partidei liberale; şi la fiecare lovitură de cuţit sau de pistol ar răsuna deviza:* Ale tale dintru ale tale..." .

Desigur, *Timpul* nu va "dezaproba categoric", nu se va desolidariza de Eminescu; dimpotrivă, îi va da mînă liberă poetului să ducă această polemică. "Virusul disolvator" era, deja, încuibat în societate, în presă mai ales — de vreme ce se recunoştea forţa, funcţionalitatea unor "parole" şi se pune, în viziunea *Românului*, doar problema evitării ori desprinderii de ele. Eminescu va rezolva problema "radical": nu va recunoaşte "statutul de parolă" pentru anumite cuvinte sau expresii, va desfiinţa privilegiile cuvintelor în general şi va arunca, astfel, la coş grămezi întregi de "lozinci" încifrate în texte ziaristice, instaurînd ceea ce se cheamă "proprietatea stilului", adică responsabilitatea deplină a celui care scrie asupra scrisului său. Deocamdată, observăm că demersul său ziaristic este întîmpinat cu un "blindaj" neaşteptat de tare, poetul pare un "naiv" picat între "rechinii presei", pare a nu avea habar de "legile" şi "regulile" scrisului la gazetă. Un lucru, însă, ştie ferm: că un ziarist care nu este în stare să-şi păstreze anonimatul, care este silit să retracteze cu semnătură ori provoacă retractarea cu indicarea numelui său de către instituţia la care lucrează este un ziarist ca şi mort, descalificat oricum. Anonimatul este prima condiţie a ziaristului profesionist în aceste vremuri. Anonimatul, în sensul strict al termenului, desigur, adică dispensarea de semnătură, crearea unui stil propriu inconfundabil care să nu aibă nevoie de "ştampila numelui". Presa va încerca, în repetate rînduri, să provoace "dezaprobarea categorică" a lui Eminescu de către conducerea ziarului *Timpul*; nu va reuşi. O singură dată, Nicolae Xenopol va izbuti să-i smulgă, lui Eminescu iritat, semnătura: va fi în aprilie 1882 şi va însemna pentru poet începutul declinului. A doua oară numele său va apare în nota din 28 iunie 1883, prin care se anunţa lumii largi destituirea lui.

"UN TRIANGUL CABALISTIC"

Şi totuşi, cîtă dreptate în sine are *Românul*: o formulă de acest fel lăsată să circule poate folosi oriunde, oricui. Cîte crime ori atentate se vor produce, autorii lor vor fi "îndreptăţiţi" a spune că au fost îndemnaţi de către *Timpul*, că cel agresat "a meritat" agresiunea! Cît de importantă este, altfel spus, formula respectivă — şi peste ce secrete a picat, din întîmplare, Eminescu! Dar... de ce să rămînă, la urma urmei, această parolă "în vigoare",

capabilă, oricînd, a aduna aderenţi? Cinci din cele şapte articole ale *Românului* se dedică, de fapt, explicării acestei lozinci, "pentru ca naţiunea să ştie". *Românul* descrie o armă şi sfătuieşte adversarii să n-o folosească!

Eminescu va cere, în schimb, categoric distrugerea armei. Cu răspunsul din 17 decembrie 1880 al poetului ne aflăm în faţa unuia dintre cele mai importante articole din întreaga jurnalistică eminesciană, piatră de hotar în ziaristica românească. Poetul pune, de fapt, punct unei epoci întregi de jurnalism cu parolă. Nu în sensul că devine "exemplu" recurent, că peste ani şi ani, să zicem, mînuitorii condeiului vor aminti, în momente cheie, acest articol al "zeului ziaristicii româneşti" ş.c.l. Nu. El va instaura acum, pe moment, o uzanţă, o regulă care va pătrunde în "deontologia presei", cum s-ar zice, care devine practică obişnuită, "intră în sîngele ziaristicii" ca îndeletnicire omenească. De altfel, articolul în chestiune nici nu se cunoaşte foarte bine, trece printre polemicile obişnuite. Importanţa lui se stabileşte după faptul că, de la această dată în sus, practicile parolelor ziaristice dispar. Proprietatea stilului devine, de acum înainte, normă. Că din aceste premise va izbucni marea ziaristică polemică de după Eminescu, în care limbajul presei devine tot mai strident, presărat chiar cu înjurături; că parole vor mai fi, încă, folosite; că se va inventa un cod de cifruri "ad hoc" care va mai funcţiona (care, trebuie să presupunem principial, funcţionează continuu în regim de presă concurenţială şi interesată politic) — acestea sînt efecte secundare ale evoluţiei ce va pregăti marii ziarişti ai finalului de secol ce vor miza preponderent pe forţa vie a cuvîntului. Cu acest moment începe ieşirea din anonimatul funciar, ce va însemna trecerea într-o altă epocă — şi semnarea, chiar cu pseudonime, a articolelor de presă. Eminescu a pus bazele acestui proces, nu prea lung — doar de cîţiva ani, dar destul de contorsionat. Nu înainte, însă, de a arăta cine şi în ce împrejurări a lansat moda aceasta a formulelor de adresare cu cifru — ameninţări, atenţionări, sentinţe etc. *"Există, se vede, între radicalii din România, un fel de dicţionar secret de locuţiuni, de parole ce au valoarea unor ordine de zi, care ne rămîn necunoscute nouă, profanilor, precum:* Veghiaţi, ora a sosit! — *şi altele de acest fel. O foaie din Focşani,* Luptătorul, *dînd seamă despre atentatul încercat împotriva d-lui Brătianu, încheie cu cuvintele* Ale tale dintru ale tale, frate Brătiene. *Fost-or-fi potrivite cu ceea ce se petrecuse, avut-or-fi aceste cuvinte alt farmec asupră-ne, nu ştim; destul că, la încheierea unui articol în care condamnam fapta, cercam însă a esplica cum instinctele rele, înclinările criminale ale oamenilor găsesc în precedentele create de principiile şi*

apucăturile roşiilor o atmosferă ce le prieşte, pusesem şi noi cuvintele rămase în minte la citirea ziarului de provincie: Ale tale dintru ale tale. *Nici prin vis nu ne trecea că din întîmplare pusesem mîna pe una din acele locuţiuni mistice, din acele devize ale partidului roşu de care ascultă orbeşte toată suflarea patriotică, că noi, neconsecraţi în misterele organizaţiunii internaţionale ale societăţii de esploatare, atinsesem cu vîrful condeiului un triangul cabalistic din marea carte secretă a partidului. Odată atinsă, această formulă a început să geamă sub pana d-lui C.A. Rosetti, d-sa s-a ţinut obligat a ne da o esplicare pe larg a acestor vorbe şi a făcut-o în cinci articole consecutive ale* Românului *în acel stil onctios şi apocaliptic care-i e propriu".*

De remarcat: după "proprietatea stilului", Eminescu deduce autorul; pentru că *Românul* nu va dezminţi, trebuie să-l considerăm pe C.A. Rosetti însuşi "hermeneutul" care explicase sensul şi implicaţiile formulei "Ale tale dintru ale tale". Foaia guvernamentală este luată prin surprindere de acest răspuns al *Timpului*: se făcuse apel la "manierele epocii", la "cod", la "desolidarizare" şi, în loc să urmeze acest apel, *Timpul* abordează, dimpotrivă, frontal, o problemă atît de delicată şi spinoasă cum este aceea a secretomaniei presei. Nu trecem mai departe, fără a semnala două lucruri. Mai întîi, secretele de presă nu le aparţin exclusiv liberalilor: Eminescu le atribuie şefului lor în context polemic, pentru că acesta se sesizează de chestiune. "Langajul presei", de introducerea căruia la noi I.C. Brătianu îl va acuza, în 1883, pe Emile Galli, s-a folosit constant în presa paşoptistă — şi nu numai de o parte a ziariştilor. Paşoptiştii înşişi trăiau, să nu uităm, pe marile secrete ale francmasoneriei, lansau semnale şi urmăreau semnale pentru a se recunoaşte între ei etc. Mai important, însă, decît acest amănunt — care rămîne, de altfel, de stabilit în limitele exactităţii prin alte exemple — este demersul lui Eminescu însuşi pentru "reabilitarea" acestei formule creştineşti, compromise prin uzanţa secretoasă. Încă din martie 1881 el va începe a introduce, în articolele sale de ziar, ca un refren, expresia "Ale tale dintru ale tale": *"... că pîne şi sare nu se cade a se oferi decît domnului legiuit al ţării, zicîndu-se oarecum «din pînea şi sarea ta mîncăm, Doamne, în zilele Măriei Tale, ale Tale dintru ale Tale», o străveche rămăşiţă din principiul juridic că dintru început tot pămîntul ţării domnesc a fost"* (6 martie 1881, O.XII, p. 96). O vom regăsi în mai multe rînduri, aşa cum "pilda" lui Cain şi Abel va fi folosită des de către Eminescu (poetul exagerînd, nu o dată, în sensul moralizator al acestei pilde, zicînd că liberalii sînt "Caini" care au dus ţara de rîpă etc.). În 1883, după alegerile din mai, cîştigate de liberali,

un ziarist agresat la un banchet se va plînge public, în *Poporul*, încheindu-şi imprecaţiile la adresa bătăuşilor cu vorbele "Ale voastre dintru ale voastre!". Ca orice expresie mult rodată, şi aceasta cîştigă o independenţă anumită, dar şi o valoare de întrebuinţare simbolică. De altfel, de o reabilitare a ei la modul categoric nu poate fi vorba, pentru că nici nu fusese definitiv şi iremediabil compromisă în limbajul ziaristic. Pentru cei interesaţi, semnalăm că "Ale tale dintru ale tale" se regăseşte, ca *motto*, pe unele cărţi ale lui B.P. Hasdeu şi Vasile Alecsandri, din anii '60 şi '70 ai secolului al XIX-lea, avînd sensul normal, dedicatoriu: un prinos adus ca recunoştinţă anilor de studii ori învăţătorilor. Valoarea de parolă a acestei formule biblice se instaurează, în ziaristica românească, la o dată anumită, stabilită de către Eminescu, nu fără acribie filologică şi istorică, am zice.

"ALE TALE DINTRU ALE TALE"

Există indicii că în această polemică din decembrie 1880 sînt antrenate, sub pana lui Eminescu, şi persoane politice marcante. Se conturează, acum, o prietenie ce va dura dincolo de interese de partid — deşi le va implica mai ales pe acestea: cea dintre Eminescu şi Lascăr Catargiu. Preşedintele partidului conservator şi redactorul-şef al ziarului de partid *Timpul*, doi moldoveni, vor face un "cuplu" de taină, redutabil. În persoana lui Lascăr Catargiu, conservatorii au ales un simbol pentru a-l opune numelor cu rezonanţă care au făcut îndelung istorie şi politică în ţară: I.C. Brătianu şi C.A. Rosetti. Conservatorii s-ar fi putut opri la M. Kogălniceanu (pe care, de altfel, îl vor cîştiga de partea lor la 20 mai 1883); bătrînul sfetnic al lui Cuza face, însă, cu greu politică angajată la vîrf. Îl puteau alege, apoi, pe Al. Lahovari, aprigul parlamentar, unul dintre cei mai activi oratori, stîlpul opoziţiei conservatoare în Camera Deputaţilor, adevărata "pereche" a lui Eminescu (discursurile sale se împletesc frecvent cu articolele poetului din ziarul *Timpul*; Eminescu preia des idei şi chiar expresii din oratoria lui Al. Lahovari); acesta va declara, însă, în 1881, că "face politică angajată numai de 15 ani", nu are, deci, "vechimea" necesară confruntării cu bătrînii, nu poate opune o experienţă la fel de lungă cuplului Rosetti-Brătianu. Lascăr Catargiu face, în schimb, parte din generaţia lor, a luptat împreună cu ei, a participat împreună cu ei la "marile trădări" şi marile

împliniri paşoptiste — şi îşi va manifesta disponibilitatea de a organiza partidul conservator. Om cinstit şi onest, nu de puţine ori incomod (să ne amintim că, în anii '90, regele însuşi se gîndea "să-l arunce peste bord", dacă se va opune pînă în pînzele albe politicii inaugurate după 1883), intransigent, acesta avea, în plus, o slăbiciune aparte pentru M. Eminescu şi va fi, în multe ocazii, "platoşa" ziaristului. Poetul se foloseşte de autoritatea sa în campania de desfiinţare a acestei formule-cheie a limbajului cabalistic din epocă. I se prezintă *Românului* un fel de poveste care-l obligă a se privi în oglindă: *"Poate fi sigur d. C.A. Rosetti că nu-i sîntem decît mulţumitori pentru această esplicaţie. Am suportat cinci articole de insinuaţiuni nemeritate pînă acum, pînă să ni se esplice marele cuvînt cabalistic al religiei revoluţionarilor. Deodată ni s-a luminat dinaintea ochilor, deodată am simţit că atinsesem triangulul mistic al conspiratorilor, deodată ne-am adus aminte că acest fatal* Ale tale dintru ale tale *a mai fost întrebuinţat într-o ocazie analoagă, de către chiar esplicatorul ei actual. În adevăr, în ianuarie 1876, un om, anume Paraschivescu, care nu putea justifica întrebuinţarea unei sume, îndealtmintrelea de loc neînsemnate, din fondurile poliţieneşti, şi care n-o putea restitui, a fost depărtat din funcţie. Ministrul prezident de pe atunci, d. Lascăr Catargiu, refuzînd în mod constant de a-l mai numi în vreo funcţie, dar ştiindu-l în mare mizerie, îl ajuta din cînd în cînd cu cîte-o mică sumă. Din cauza refuzului de a-l pune în funcţie, acest om a comis un atentat asupra ministrului president. Iată, însă, ce scria* Românul *la 15 ianuarie 1876 asupra acestui atentat:*

> *«Oricît de reprobabil este faptul, dacă vreodată cuvintele* ale tale dintru ale tale *şi-au găsit o mai esactă aplicare este acum, la adresa primului ministru. Cum cutează* Monitorul *a spune că acest funcţionar a delapidat, cînd depiladatorul n-a fost dat judecăţii, astfel ca să nu mai aibă cuvînt de-a cere slujbă, nici îndrăzneală de-a mai călca pragul primului ministru? Deci,* ale tale dintru ale tale. *D. Catargiu a înlăturat juraţii; a dat pe delapidatori la tribunale; pentru ce, dar, îl ocroteşte?* Ale tale dintru ale tale.
>
> *...Şi dacă l-a primit şi s-a servit de dînsul, pentru ce la urmă l-a dat afară?* Ale tale dintru ale tale.
>
> *...Însuşi prim ministrul este bătut de propriul său agent poliţienesc:* ale tale dintru ale tale.
>
> *...Iată-te acum bătut de tocmai cei pe care-i plăteai:* ale tale dintru ale tale...».

Va să zică, această vorbă pe care noi am împrumutat-o unui ziar de provincie, Românul *a aruncat-o într-un singur articol de şapte ori la adresa d-lui Lascăr Catargiu. Cînd şi cui? — După un atentat, victimei atentatorului. Va să zică, de şapte ori, cu deplină conştiinţă a înţelesului grav ce-l au aceste vorbe,* Românul *a pronunţat legitimarea crimei, de şapte ori a fost în culmea neomeniei, de şapte ori într-un articol a rostit deviza asasinilor şi a aruncat un virus disolvator în societate..."*

Pe lîngă autoritatea vîrstei şi moralităţii necontestate de către nimeni, Lascăr Catargiu mai are, dintr-un anumit punct de vedere, încă o îndreptăţire de a compare, ca martor, în aceste întîmplări: fratele său, Barbu Catargiu, fusese împuşcat în funcţie, în condiţii misterioase, la ieşirea din clădirea parlamentului, în 1862. Secretele acelei crime se pierd în secretele groase ale epocii, dar Eminescu îi implică pe prietenii lui C.A. Rosetti şi I.C. Brătianu în urzirea complotului.

Eminescu încheie: *"Hotărît, e ceva din soarta tragică a regelui Oedipus în purtarea roşiilor. În Teba, cetatea cu o sută de porţi, trăia acest nefericit rege care, fără să o ştie, ucisese pe părintele său şi se cununase cu mumă-sa. Aflînd de la oracolul din Delfi că ţara este bîntuită de ciumă din cauza acestei crime nemaipomenite, pe al cărui autor nu-l ştia, a pronunţat cu mare furie o osîndă energică asupra autorului... asupra sa însuşi. Astfel îi vezi pe roşii căzînd într-o adîncă furie cînd îşi condamnă vorbele şi faptele lor proprii. Sînt momente de taină în viaţa oamenilor cînd ei se sperie de ei înşişi, cînd descopăr demonul relelor în ei şi-l blestemă orbeşte, neştiind că lovesc cu această estremă cruzime în pieptul lor propriu".*

În loc de comentarii, o singură observaţie: Teba din Elada nu avea o sută de porţi, ca cea din Egipt, ci... exact *şapte*. Modelul este, însă, tragedia lui Eschil, "Cei şapte contra Tebei", despre care Vlahuţă ne transmite că, prin anii bolnavi, lui Eminescu îi plăcea în mod deosebit, considerînd-o cea mai "mare" dintre piesele de teatru ale antichităţii. Într-atît a marcat această polemică viaţa lui Eminescu, încît modelul cultural prin care a ieşit din cleştele *Românului* s-a fixat în memoria lui ca pe o placă de patefon, urmărindu-l pînă dincolo de luciditate (fără ca, fireşte, Vlahuţă să aibă habar de ce). Totuşi, de ce "taie" el mesajul? Nu se potriveau bine cele şapte porţi ale Tebei cu cele şapte citări, pe care le numără şi le anunţă, ale *Românului*? În 1883, Al. Macedonski va ieşi victorios, tot dintr-un joc cu parolă, rupînd convenţia: un text al său nu mai conţinea numărul convenţional de cuvinte, ci un cuvînt în plus. Poate că execută, şi Eminescu,

acelaşi ritual. Evident, informaţiile despre 15 ianuarie 1876 îi sînt furnizate de către Lascăr Catargiu însuşi, "victima" lui Paraschivescu şi a *Românului*. Poate că bătrînul conservator, obligat să le ştie pe toate, de vreme ce fratele său suferise moartea secretă, de vreme ce pe el însuşi îl urmăreau formulele cabalistice, i-a explicat tînărului său prieten cîte ceva din tainele lumii cu care se luptă. Poate că l-a învăţat cum "se taie mesajul"...

În această ordine a relativităţii, însă, avem dreptul să presupunem că nici cei de la *Românul* nu erau tobă de carte încît să ştie diferenţa dintre Teba Eladei şi cea a Egiptului: Eminescu trebuia, dacă intră în joc, să ofere semnale mai simple, palpabile, pe înţelesul adversarului avizat... Le vom găsi uşor în chiar textul său. Noi trebuie, însă, să atenţionăm că, pentru a nu ştim cîta oară, am recurs la un exemplu paralel: poetul însuşi ne-a îndemnat. Această eponimie a întîmplărilor este fascinantă, într-adevăr. Expulzări în 1883 — expulzări în 1885; din comparaţia copiei cu originalul iese un oarecare adevăr. Condamnări prin presă în 1880 — condamnări idem în 1876; adevărul stă, pare-se, în repetiţie. Zeului, ziceau cei vechi, îi plac numerele pare...

ŞOAPTELE CIFREI ŞAPTE

Nu trebuie să studiezi multă literatură despre francmasonerie, ca să afli că, în simbolistica cifrică a ei, şapte este cifra morţii ca ameninţare, ca iminenţă, cifra condamnării la moarte. Eminescu dă pe faţă, aşadar, în decembrie 1880, nu numai semnificaţia unei formule secrete, dar şi semnificaţia repetării ei de şapte ori. În 1876 Lascăr Catargiu era prim-ministru într-un guvern conservator dur "bombardat" de către liberali, care va demisiona, de altfel, la 31 martie 1876 — şi va fi dat în judecată în bloc (un proces unic în analele istoriei, care în cele din urmă nu se va ţine). Liberalii au "conspirat în secret" pentru răsturnarea conservatorilor, iniţiind aşa-numita coaliţie de la Mazar-Paşa. Fapta secretă trebuie să aibă expresie publică cifrată. *Românul* orchestrează *canonada* împotriva *cancelarului* (cum i se zicea lui Lascăr Catargiu) — şi sesizăm apropierea în timp a acestui text, pe care Eminescu îl consideră un text cu parolă (15 ianuarie), de căderea efectivă a guvernului. În privinţa chestiunii Paraschivescu, *Românul* publică mai multe texte în afara acestuia, din 17 ianuarie, pe

care-l analizează sumar Eminescu în 1880 (greşind, însă, data publicării lui). Cu o zi înainte, la 16 ianuarie (articol pe care Eminescu îl semnalează şi-l va republica în *Timpul* din 19 decembrie 1880; nu se află în ediţia academică pentru că nu are intervenţii din partea redacţiei, este o simplă reluare cu o propoziţie prin care sînt atenţionaţi cititorii de unde provine), *Românul* vorbise de Lascăr Catargiu *moraliceşte mort* datorită actelor sale, atins fiziceşte de efectele despărţirii de foştii prieteni. Este vorba, aşadar, de a treia condamnare la moarte (civilă), condamnare de care am promis că ne vom ocupa.

Recitim, totuşi, cu oarecare nedumerire textul eminescian:

"Va să zică, această vorbă mistică, pe care am împrumutat-o unui ziar de provincie, Românul *a aruncat-o într-un singur articol de şapte ori la adresa d-lui Lascăr Catargiu"*. Poetul este cel care a subliniat cifra şapte, dar noi numărăm: Eminescu citează numai şase ocurenţe ale formulei "Ale tale dintru ale tale". Facem, desigur, legătura cu "Teba, cetatea cu o sută de porţi...": Teba lui Oedip avea şapte porţi. Ne miră, în plus, şi greşeala poetului privind data la care a apărut articolul din *Românul*. De ce, oare, aceste "bruiaje", să le spunem aşa? Un drum la raft, la colecţia *Românului* pe anul 1876, aduce oarecari lămuriri. Textul pe care-l citează Eminescu rezumîndu-l nu conţine de şapte ori formula incriminată, C.A. Rosetti, ori cine ştie cine altul, o lansează de opt ori asupra lui Lascăr Catargiu. Eminescu nu numai că n-a "numărat" pînă la opt, dar a precizat că sînt şapte citaţiuni şi a transcris numai şase. Greşind, oarecum în compensaţie, şi în privinţa Tebei lui Oedip. Ar fi simplă presupunerea că poetul a fost distrat, neatent etc.: avem în faţă un text foarte concentrat, o dare pe faţă a unui cifru, făcută cu ajutorul şefului partidului conservator şi în sprijinul său; nu se putea "greşi" în aceste condiţii. De altfel, greşeala nu este amendată de către *Românul*...

Poate găsim, aici, un sens mai larg. A fi continuat, simetric, acelaşi joc al parolelor ar fi însemnat că redactorul de la *Timpul* acceptă jocul în sine, se înscrie într-un eventual dialog secret cu întrebare şi răspuns, cerere şi ofertă etc. Ori, poetul "strica" jocul în sine, refuza dialogul secret. De aceea se "agaţă" el de cifra şapte, dedusă abuziv, neexprimată în exemplele citate: fiind o cifră fatidică, în rezonanţă cu simbolistica neguroasă a formulei, autorul foloseşte doar pretextul s-o anunţe. De altfel, cel mai simplu răspuns al *Românului* la acest contraatac al *Timpului* ar fi fost tocmai acesta: a-i demonstra adversarului că a numărat greşit şi a citat şi mai

greşit. *Românul* nu face aceasta, ci însăilează glume de circumstanţă pe tema "bastonadei Paraschivescu", zicînd că redactorul de la *Timpul* face "teatru", şi anume: "păpuşerie". Nici măcar nu atenţionează asupra "păpuşeriei" ca teatru în teatru ("Hamlet"), spune, pur şi simplu, că a fost o glumă la 1876, nu se poate compara în nici un fel cu atentatul din decembrie.

Nu e deloc simplu jocul formulelor şi ieşirea din încîlcita lor viaţă secretă: trebuie să intri, pînă la un punct, în el, şi apoi să ieşi brusc, chiar brutal, fără a mai privi înapoi — oarecum ca Orfeu, dacă ar fi vrut cu adevărat s-o scoată pe Eurydike din Infern. Similitudinea cu polemica lui Macedonski-Ventura rămîne frapantă, dar tot pînă la un punct: şi Macedonski a "pedalat" pe cifre cu cheie, pînă cînd, anunţînd verde că are de gînd să dea adevărul pe faţă, şi-a permis o mică deviere — iar polemica s-a stins.

De fapt, că e vorba de un joc refuzat, o spune chiar Eminescu, după ce l-a descoperit, în termeni care nu lasă loc echivocului: *"Nu, liniştească-se* Românul, *nu primim deviza asasinilor, nu legitimăm, nu justificăm nicicînd crimele. E o lege constantă a spiritului omenesc, legea cauzalităţii, care sileşte pe orice inteligenţă de-a esplica ceea ce se întîmplă. Dar de la o esplicare curat cauzală pînă la scuză, pînă la legitimare, pînă la justificare care implică un act de aprobare din partea simţului nostru comun de dreptate şi a conştiinţei noastre, e o deosebire cît cerul de pămînt"*. Poetul ridică la teorie şi subordonează sferei morale demersul publicistic, tăind astfel elanul continuării discuţiei în zona jocului nevinovat ori secret. În numerele următoare, *Românul* încearcă, pe tema "păpuşeriei" deja anunţate, să conducă discursul spre Shakespeare, "Hamlet", dar Eminescu refuză a-l însoţi; el a ieşit din joc.

> *"... Şi cine mai rămîne în această partidă? Cei mai însemnaţi sînd dd. Lascăr Catargiu, general Florescu, Teodor Rossetti şi Titu Maiorescu.*
>
> *Cinci peste tot. Capitalul este foarte mic, dar în fine tot este ceva prin valoarea acestor bărbaţi.*
>
> *Aceşti cinci, însă, sînt ei cel puţin uniţi supt un singur drapel, au ei o singură cale politică?*
>
> *Domnul Lascăr Catargiu şi general Florescu adoptat-au programa scrisă şi subscrisă de d. Maiorescu? Nu. Însuşi domnia sa spune, şi chiar în acea programă, că numai juma dreaptă merge p-acea cale politică.*
>
> *Astfel, dar, partita se compune de cinci în total, şi-aceşti cinci au cel puţin două drapele, două programe politice.*

Partita zisă conservatoare fu părăsită treptat de toţi membrii ei cei mai însemnaţi.

Redusă acum la capitalul de cinci, aceştia n-au nici o singură programă politică, adoptată de cîte cinci şi pe faţă propusă naţiunii. (...)

Grupul celor cinci salută marele act al naţiunii, încercîndu-se a-l înnegri prin atacuri asupra celor doi membri ai corpurilor legiuitoare care în ziua de 14 Martie presintară Adunărilor propunerea.

Cînd se face un act atît de mare, cînd se-ncoronează faptele cele glorioase ale naţiunii, mai poate intra în inima unui om alt simţămînt decît iubirea şi-nfrăţirea? Criminalii se iartă de către cei virtuoşi în asemenea momente; cei cinci, de ură fură chinuiţi şi venin luptară să verse pe inima românilor arzînd de iubire..."

Ciudat editorial din *Românul*, 6 aprilie 1881, unde se vorbeşte de cinci şefi conservatori, dar sînt enumeraţi doar patru. După polemica pe tema "Ale tale dintru ale tale", *Românul* face o nouă invitaţie la jocul cifrelor. *Timpul* nu răspunde.

Ceea ce reuşeşte, practic, această scurtă serie polemică eminesciană (2 articole!) este să elucideze cazul Pietraru şi să taie euforia presei guvernamentale de a căuta comploturi internaţionale în România etc. Cazul Pietraru este, într-adevăr, similar cazului Paraschivescu — copiat, probabil, după el. O comedie dîmboviţeană în mai multe ediţii, pusă în scenă pentru ca I.C. Brătianu să nu piardă cu totul simpatia publică.

O ADUNARE LINIŞTITĂ

Şedinţa parlamentară din 13 martie 1881 este dedicată, în întregime, atentatului lui Pietraru şi, implicit, presei. Se citează masiv articole din ziarul *Timpul*, toate eminesciene, nici unul atingător de chestiunea concretă a atentatului, însă "cititorii", deputaţi liberali, între care C.A. Rosetti însuşi, vrînd să demonstreze că asemenea articole instigă la răsturnarea ordinii sociale, evocă atentatul etc. Printr-o convenţie ce ţine de codul parlamentar, aici se dezbat probleme teoretice generale. Oratorii iau cuvîntul alternativ: un reprezentant al liberalilor şi unul al conservatorilor. Fiind vorba de discuţii derulate pe parcursul a opt ore, fără pauză, nu ne vom hazarda să deschidem, aici şi acum, această pagină atît de încărcată a eminescologiei — ce merită, are nevoie de o tratare specială. Vom aminti, doar,

că Titu Maiorescu cerea, în interpelarea sa, ca presa să fie mai strict preluată sub controlul legilor, să se poată face mai simplu proces de presă pentru atac la persoană. I.C. Brătianu, arbitrul întregii adunări (unde se înfruntă, cu vorbe de ocară uneori, persoane importante dintre liberali şi conservatori), refuză să primească sugestia, cu un discurs de final memorabil: *"Ne faceţi acuzările cele mai violente, dar să fiţi siguri că nu vom face procese de presă decît atunci cînd vom vedea că presa aduce într-adevăr un pericol pentru ţară, şi să fiţi încredinţat, d-le Maiorescu, că atunci cînd vom vedea că este un pericol pentru statul românesc, nu principiile absolute ne vor opri de a lua măsurile cele mai energice contra oricui, şi atunci poate vor fi mulţi dintre D-voastră care vor ţipa mai tare! Dar nu numai în contra Dvs., ci chiar în contra amicilor mei celor mai intimi, în contra fraţilor mei, în contra tatălui meu dacă ar trebui — voi lua acele măsuri, dacă voi vedea că ei pun în pericol statul român"* (M.O., martie 1881, p. 1783). Primul ministru îşi ia un adevărat rol de *pater patriae*. Măsurile respective le va lua, într-adevăr, începînd cu 1883: mai întîi împotriva lui Emile Galli, pe care-l consideră insistent autorul limbajului şi şantajului presei la noi, apoi împotriva lui Al. Ciurcu şi a grupului din septembrie 1885, împotriva celor 11 evrei în frunte cu Lazăr Şăineanu şi Moses Gaster etc. Pînă a detalia asupra "mijloacelor" pe care "părintele patriei" şi le creează în acest scop, mai semnalăm că şedinţa trebuia să continue a doua zi, datorită numeroaselor intervenţii ce n-au apucat a fi rostite de la tribună. Consemnează Titu Maiorescu, în însemnările sale: *"Şedinţa Camerei a durat pînă la 7 seara. La 8 1/2 am venit, cu trăsura, la Cameră şi am făcut corectura stenogramei pînă la 1 1/2 noaptea, luptînd foarte cu obositul meu cap. În aceeaşi seară, însă, roşii aveau adunare a majorităţii. Simţiseră înfrîngerea şi hotărîseră, pentru a para lovitura, să proclame a doua zi Regatul. Aceasta se şi făcu, prin iniţiativa Camerei (Generalul Leca propunător!)"*.

Iată motivul pentru care proclamarea Regatului a surprins pe toată lumea: cînd presa, cititorii, spectatorii obişnuiţi ai Parlamentului — toţi se aşteptau să se continue cu citarea ziarelor şi chemarea ziariştilor la bară (s-a avansat şi această idee), a apărut la tribună colonelul Leca, în costum de gală, şi a anunţat declararea Regatului. E mai bună totdeauna o sărbătoare — chiar provocată — decît un lung prilej de certuri necurmate.

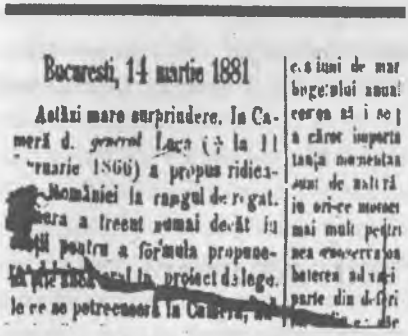

Bucuresti, 14 martie 1881

Astăzi mare surprindere. In Cameră d. general Leca (+ la 11 [illegible]ruarie 1866) a propus ridicarea României la rangul de regat. [illegible]ra a trecut numai decât în [illegible] pentru a formula propunerea [illegible] la proiect de lege. [illegible] ce se petrecusera în Cameră, [illegible] ...ajului de mar[illegible] ...geului anual ...ceron să i se [illegible] a cărei importanţa momentană sunt de natură [illegible] ...ie ori-ce moment mai mult pentru [illegible] ...nea evenimentelor [illegible] ...luierea adresei [illegible] ...parte din d[illegible]

Nota din *Timpul*, 14 martie 1881 — *Telegraful* crede că e scrisă de Tăulescu. Primul paragraf are 17 cuvinte (fără paranteză) — ultimul, 35 de cuvinte. După numele *Leca*, în paranteze apare crucea şi data "decesului": 11 februarie 1866.

Qu'il se console; il y aura toujours bien un petit coin dans le royaume des cieux pour les ingénieurs méconnus sur notre ingrate planète.

Ainsi-soit-Il!

Finalul broşurii, cu condamnarea la moarte a lui N. Făgărăşanu, însoţită de o cruce specifică.

Semnul mirării din paranteza lui Maiorescu se datorează aceloraşi motive pentru care *Timpul* va scrie, în prima coloană a numărului care anunţă evenimentul: "În Cameră d. general Leca (+ la 11 februarie 1866) a propus ridicarea României la rangul de Regat". Motivele le ştim de la Eminescu, cel care nu acceptă, în viaţa unui om, mai mult de o singură trădare; cruciuliţa din paranteză este mică, de formatul literelor (12 cursiv), şi stilizată oarecum în sensul "treflei" de la cărţile de joc. Jocul nu e morbid; textul e lung şi cam încîlcit (nu-i aparţine lui Eminescu; poate doar semnul "treflei" să-l fi acceptat redactorul şef lîngă numele bravului colonel devenit peste noapte general). Se închide, însă, cercul cu acest semn al crucii: liberalii n-au voit ieri să facă proces de presă pentru condamnări la moarte prin presă — iată o asemenea condamnare, ca să vadă şi ei unde duce acest refuz! *Ale tale dintru ale tale, Brătiene*, am putea comenta în sensul epocii, dînd circumstanţele atenuante lui Eminescu, dar, cînd ne gîndim că această cruciuliţă a crescut, în cîţiva ani, pînă la crucea în linii duble de mărimea unghiei de la degetul cel mare, prin care va fi condamnat la moarte, în septembrie 1885, prietenul lui Eminescu, inginerul Nicolae Făgărăşanu, cînd ne gîndim că în "umbra crucii" pusă acum, poate din joacă ori pentru joc, lîngă un nume de om viu, vor creşte atîtea buruieni printre care se pierde şi cea care a otrăvit viaţa lui Eminescu între anii 1883-1889 — la aceste gînduri zîmbetul îngheaţă. Ne consolăm la aducerea aminte a faptelor: poetul îşi revedea, acum, pentru publicare chiar în

Timpul, la momentul potrivit, *Scrisoarea III. Quid multa?* — *Similia similibus curantur*: cîtă otravă a vărsat, şi el, peste vremea lui — un singur strop care i se întoarce împotrivă nu e pagubă mare. Au, şi liberalii, Dumnezeul lor.

ROMÂNI, *"STRĂINI DE ORIGINE ROMÂNĂ"*

...În ceea ce ne priveşte, noi multe lucruri nu mai avem de spus, nici la plural nici la singular, despre cabala antieminesciană, a cărei ţesătură a fost începută în anii 1880-1881 şi încheiată în linii mari la 28 iunie 1883, cu prelungirea firelor cît s-a putut, adică pînă la 15 iunie 1889. Năvodul mare, acesta îl bănuim a fi; reţele mai fine, pînă la subţirimea pînzei de păianjen, se pot depista de oricine, dilatînd noduri înnodate, urmînd fire risipite, scotocind colţuri uitate în colbul vremii...

Trebuie, însă, să încheiem cu efectul imediat al şedinţei parlamentare din 13 martie 1883: aşa-zisa "lege pentru petrecerea străinilor în ţară". Anunţată la 28 martie 1881, de către Eugen Stătescu (viitor ministru de externe în cabinetul Dumitru Brătianu; munca la elaborarea acestei legi i-a asigurat ascensiunea), ea a fost citită, conform regulamentului, de trei ori şi i s-au adus mai multe amendamente pînă la votare, la 1 aprilie 1881. În sensul legii, guvernul putea dispune, în interesul statului, expulzarea ori domiciliul forţat pentru acei străini ce puneau în pericol siguranţa statului. Decizia de expulzare se transmitea, pe cale administrativă, celui în cauză, care trebuia să se execute în termen de 24 de ore de la primirea ei. Guvernul nu era obligat să dea explicaţii în legătură cu decizia respectivă. Este, cum vedem, exact instrumentul care-i trebuia lui I.C. Brătianu, ca să-şi împlinească rolul de "părinte al patriei" pe care şi-l dorise la 13 martie 1881. V.Boerescu explică, în senat, la 26 martie: *"D-lor senatori, guvernul aderă la acest proiect şi-l primeşte. Totodată, guvernul crede de datoria sa a vă arăta că această lege care este provenită din iniţiativa senatului, nu are nici un caracter altul decît acela care este spiritul ei, adică că statul român ia simple garanţii de siguranţă contra tuturor acelor străini care ar putea să compromită interesele sale interioare şi exterioare. Dacă zic aceste cuvinte, este ca să nu se bănuiască cumva că această lege este rezultatul vreunei impuneri esterne sau influenţe străine. Ideea confecţionării acestei legi este mult anterioară de procla-*

marea regatului care s-a făcut la 14 martie, şi fiecare dintre noi a simţit că interesul statului român este a se lua măsuri pentru a i se garanta interesele. Noi n-am făcut decît ce au făcut şi alte state mai mari, a căror independenţă, din toate punctele de vedere, nu se poate contesta..." Se dă exemplul Franţei şi al Belgiei care aveau asemenea legi. Mai apăsat, categoric, vorbeşte I.C. Brătianu: *"D-lor, să fie bine înţeles că, precum guvernul are facultatea de a espulza pe un străin, tot asemenea are facultatea pentru asemenea fapte din articolul 6, să le ia cînd crede de cuviinţă pentru o categorie de oameni pe care va crede el; căci poate să nu fie nevoie să aplice aceste măsuri pentru toţi străinii (...). Este nevoie de o asemenea măsură, pentru că ţara românească a ajuns să fie inundată de vagabonzi şi făcători de rele. Ni se va zice, poate, că avem măsurile poliţieneşti, că străinii au paşapoarte, dar se ştie că aceste măsuri nu sînt suficiente. Este bună, dar, această dispoziţiune, dar să se înţeleagă că ea nu este obligatorie pentru guvern..."*

Cît despre acordul asupra legii, M. Eminescu consemnează o atmosferă destul de încordată a dezbaterilor: *"Legea în contra străinilor care ar compromite interesul statului este monarhică. Ei bine, dacă mai mulţi membri din opoziţie ar fi lipsit din cameră, proiectul de lege ar fi trecut cu o majoritate de un vot numai. E a se însemna totodată că d. C.A. Rosetti n-a prezidat acea şedinţă. Faţă, deci, cu consecvenţa întemeierii monarhiei, majoritatea compusă din demagogi au început să şovăie. Acest incident au dat loc la un schimb de cuvinte semnificative între d-nul Ion Brătianu şi C.A. Rosetti: «Dacă-i aşa, fă-te d-ta prim ministru!», ar fi zis cel dintîi celui de-al doilea. – «Ba, dacă eu sînt cauza tuturor relelor, nu primesc nici eu această sarcină!», ar fi răspuns d-nul Rosetti. C-un cuvînt, majoritatea actuală s-arată incapabilă de a-şi aplica în mod organic regalitatea pe care-a votat-o, nici nu pricepe ce i se cere"* (O.XII, p. 133-134).

Este primul act juridic care-i desparte pe cei doi şefi ai partidului liberal; C.A. Rosetti ar fi vrut să se opună acestei legi care îngrădeşte, întrucîtva, libertatea individului...

...Lege care a avut, şi în presă, un efect puţin scontat. O mare parte a polemicilor lui Eminescu pe tema "străinilor" îşi au originea aici. Nu întîmplător, atacurile presei liberale pe tema "originii" poetului (turc, bulgar, rutean etc.) se înteţesc în această perioadă. Străin, în sens juridic, înseamnă neîmpămîntenit, fără acte de cetăţenie română (asta se cerea, după Războiul de Independenţă, individual, prin parlament, cu martori şi memoriu de loialitate faţă de ţară), iar Eminescu, scandalizat la un moment dat că atîţia străini de origine română nu sînt primiţi să se stabilească în ţară, după ce au făcut drum lung din Ardeal pînă în Dobrogea unde

găsiseră pămînturi ce aveau nevoie de stăpîni, ajunge a se întreba care este, la urma urmei, dovada de cetăţeni români a cutăror ori cutăror liberali: *"Iată o chestie serioasă. Sînt în ţară români ardeleni care au servit statului cîte 30-40 de ani, sînt saşi aşezaţi din timpul Basarabilor cu anume privilegii, sînt familii evreieşti, puţine, în adevăr, dar vechi, cel puţin de după Petru cel Şchiop, apoi maghiari, germani, mai ştim şi noi ce. Ei bine, la toţi aceştia, pentru ca să exercite drepturi politice, se cer încă formalităţi de împămîntenire. Întrebatu-s-au oare cineva dacă d. Fleva, Caligaris, Giani, Carada, Cariagdi, Pherekydis, Culoglu etc. sînt împămînteniţi în regulă? Ne rămăşim că cei mai mulţi dintre ei sînt neîmpămînteniţi, au fost pînă ieri supuşi turceşti şi greceşti, azi sînt supuşi nimănui..."*. (18 august 1881).

Nu ştim cine ar fi cîştigat rămăşagul; ştim, însă, că de legea pentru petrecerea străinilor în ţară au "beneficiat", cu precădere, ardelenii. Pe Eminescu îl privea, pare-se, un "articol provizoriu" de lege, sugerat tot de către primul ministru, tot în parlament: în virtutea acestui articol poeţii şi ziariştii intransigenţi, români sau străini, "beneficiau" de serviciile unor mănăstiri special amenajate...

SCARA DE INCENDIU

...Totdeauna există o uşă de rezervă pe care poţi să ieşi, la nevoie, dintr-o casă: fie fereastra, fie hornul (cum recomanda Mefisto pentru Faust), fie chiar o uşă adevărată, ascunsă. Societăţile moderne au inventat, pe lîngă scările mari de marmură, spiralate, ori pe lîngă treptele ascuţite din beton, zigzagate, pe lîngă lifturi, în fine — scara de incendiu: o are orice edificiu. Cum să ieşi dintr-o arhitectură atît de complicată cum este lumea actelor eminesciene altfel decît pe această scară de rezervă? Ne-o propune chiar I.C. Brătianu, la 13 martie 1881, cînd s-a judecat, în Parlament, ziarul *Timpul* şi în general moravurile ziariştilor, conţopiştilor, funcţionarilor şi altor proletari ai condeiului: *"Apoi dacă este şi la noi în ţară acest proletariat, pentru acela n-avem nevoie să luăm măsurile pe care le-au luat celelalte societăţi europene, căci cu un singur articol de lege provizoriu vom şti să populăm mănăstirile cu acei vagabonzi în mănuşi albe, şi să le tăiem pofta de instigaţiuni şi machinaţiuni, care sînt străine ţării româneşti şi care nu găsesc în România aderenţi decît la cei care sînt flămînzi de putere sau de Domnie şi la*

acei care nu au ce mînca numai din cauză că nu sînt obişnuiţi să muncească (aplauze); *numai la aceştia găsesc un echo. Ei bine, pe aceşti vagabonzi, străini mai toţi, îi vom lovi şi vom face ca acei care ar putea deveni victima lor să fie puşi la adăpost de asemenea nenorociri".*

La mănăstire, aşadar, vagabonzii în mănuşi albe! Noi nu cunoaştem vreun asemenea "articol de lege provizoriu"; în practică, însă, în mănăstiri erau şi insurgenţi cu o foarte relativă explicare a cauzelor: scandalagii, alcoolici, alienaţi psihic. Şi Pietraru, atentatorul la viaţa lui I.C. Brătianu, a stat un timp la o mănăstire, făcîndu-şi cuvenita detenţie. M. Eminescu însuşi a petrecut cîteva luni bune, din toamna lui 1886 pînă în primăvara lui 1887, în bolniţa Mănăstirii Neamţ — trimis acolo de prefectul poliţiei din Iaşi cu acordul unor medici specialişti (cu un certificat de consultaţie semnat de către aceştia). Cauza: agăţa femei pe stradă, la Iaşi. O dată şi-a luat propria carte şi a aruncat-o în noroi. Este vorba de cele 64 de *Poesii* scoase de Titu Maiorescu în decembrie 1883, fără ştirea şi fără voia poetului, între care *Mai am un singur dor*, cu variantele sale, a electrizat lumea ca un... bocet al său, al poetului, cîntat la chetele publice, în timp ce el trăia şi nu voia să cerşească...

Noi nu ne vom întreba de ce şi de cînd medicii trimit bolnavii la mănăstire şi nu la spital. Vom reaminti, însă, că sănătatea poetului se probează, pentru acest răgaz, cu registrele stabilimentului, în care socotelile contabile pentru alimentele bolnavilor şi ale personalului sînt scrise de mîna ce a lăsat şi caietele de la Academie. Această sănătate se mai probează cu poezia *De ce nu-mi vii?*, trimisă de el la *Convorbiri literare* şi publicată de Iacob Negruzzi. Alte probe mai sînt scrisorile sale publice către ziarul *Lupta*, din Bucureşti, care organiza chete fără să-l consulte: una dintre aceste scrisori a fost publicată, alta a rămas în buzunarul lui Vlahuţă. Pe o carte, Ion Creangă a consemnat că într-o anumită zi de iarnă l-a vizitat, împreună cu V.G. Morţun, iar "omătul era de o palmă domnească de mare" şi pe cer s-a văzut un curcubeu ciudat. Era 2 februarie 1887, iar cea de-a doua scrisoare a lui Eminescu prin care cerea imperios sistarea amintitelor chete publice este datată 27 ianuarie acelaşi an. Creangă nu deplînge boala prietenului său, ci situaţia-limită creată: poetul nu-i poate convinge cu nici un preţ pe tinerii socialişti să renunţe la planul lor de a "zdrobi orînduiala cea crudă şi nedreaptă"... cu dezbaterea publică a "cazului" său! Mai există, însă, un înscris pe o carte, făcut de un preot care l-a vizitat pe Eminescu, adus de poliţia ieşeană, chiar la sosire. El sună astfel: *"Pe*

zioa de Sf. Voievozi la anul 1886 m-au chemat la m-rea Neamțu, la bolniță, și l-am spovedit și l-am împărtășit pe poetul M. Eminescu. Și au fost acolo Ion Ghiorghiță, din Crăcăoani, care este acum primar. Iar M. Eminescu era limpede la minte, numai tare posac și trist. Și mi-au sărutat mîna și au spus: Părinte, să mă îngropați la țărmurile mării și să fie într-o mănăstire de maici, și să ascult în fiecare seară, ca la Agafton, cum cîntă Lumină lină. *Iar a doua zi...*" Atît s-a păstrat din însemnarea descoperită de Paul Miron și publicată în 1981, într-un studiu dedicat lui Eugeniu Coșeriu.

Într-adevăr, se poate vorbi de un "complex *Mai am un singur dor*" la Eminescu, în perioada tîrzie a vieții. Poezia care a migrat din volumul editat de Titu Maiorescu și s-a răspîndit atît de repede în popor, devenind cîntec de chetă pentru autor, ajunge a-l stăpîni deplin. După formula liberală a timpului, pe care o explică atît de insistent: "Ale tale dintru ale tale". Văzînd, înțelegînd că nu-și poate înfrînge opera — mai bine zis, imaginea tiranică pe care i-a fixat-o opera poetică —, Eminescu, de bună seamă obosit, poate chiar și bolnav, de vreme ce atîta lume îl dorește astfel, se identifică, testamentar, cu ea.

Că era "limpede la minte", preotul n-o spune decît pentru că are cu sine întărirea unui martor, primarul din Crăcăoani. Era 8 noiembrie 1886, adică ziua onomastică a lui Eminescu; dacă și-o sărbătorea în Iași, cine știe ce banchet ar fi ieșit cu insurgentul în libertate... Iarăși scuze la împăratul, ori la primar, ori la șeful poliției (cum făcuseră de atîtea ori prietenii ieșeni ai poetului, să-l scoată de la arest), iarăși explicații, motivații... iar omul ar fi luat-o iarăși de la capăt.

Punct, și de la capăt. Mereu de la capăt: la asta ne obligă mitologia țesută științificește în jurul vieții lui Eminescu, la un cult al repetărilor. Mitul, oricît de bine zidit, n-a reușit să închidă, să se oficieze pe sine însuși — ci, dimpotrivă, creează cerc.

"CARTE TRISTĂ ȘI-NCÎLCITĂ..."

În decembrie 1883 iese, la editura Socecu et Comp., București, volumul *Poesii* al M. Eminescu, "în lipsa poetului din țară", cum menționează editorul, Titu Maiorescu, în notița însoțitoare. Criticul declară, în jurnalul său, dar și în corespondență, că a lucrat mult la acest volum. În ce va fi

constat munca propriu-zisă, e greu de spus. Volumul are, numărate cu acribie, mai mult de o mie de greşeli de tipar, de ortografie şi de lecţiune, pentru cele 304 pagini; din punct de vedere filologic, este o babilonie editorială. Pentru un caz similar, poetul Ion Barbu îşi va retrage din librării volumul *După melci*, ca să nu se compromită. Poeziile lui Eminescu trec, însă, cu greşeli cu tot; cartea are o grafică deosebit de atractivă, iese pe fondul unui interes acut al publicului pentru viaţa poetului şi strînge, pentru prima dată la un loc, o operă atît de însemnată. De altfel, noi, azi, contabilizăm greşelile în funcţie de textul definitiv pe care-l cunoaştem ori de lecţiunile lui Perpessicius. Un cuvînt schimbat nu înseamnă mult în ordinea largă a valorii poeziilor eminesciene. Publicul de la 1883 citea, de pildă: "Singurică-n *cămăruţă* braţe albe eu întinz", în timp ce noi rectificăm: "Singurică-n *cămăşuţă* braţe albe eu întinz" (*Călin*); *"Caii mării, albi ca spuma"* — pentru "*Cai de mare* albi ca suma" (*Povestea codrului*); "Şi de crunta-mi *vijelie* tu te aperi c-un toiag" — pentru "Şi de crunta-mi *vitejie*..." (*Scrisoarea III*); "Toţi se *scutură* aicea şi formează patrioţii" pentru "Toţi se *scurseră*..." (*idem*). Acest public — şi criticii lui — nu-şi pune/puneau încă problema care-l va frămînta pe Ibrăileanu, în anii interbelici, dacă Eminescu gîndea la "*o oră* de iubire" ori la "*o oară* de iubire", dacă, adică, iubirea lui Hyperion era cantitativă ori calitativă, dura (*o oră*, un ceas) ori se întîmpla (*o oară*, o singură dată). Nu-şi punea întrebarea atît de complicată a finalului poeziei *Floare albastră*: *"Totuşi este trist în lume"*, sau *"Totul este trist în lume"*.

Nu insistăm, nici noi, asupra acestor chestiuni de termeni. Doar că, de la ediţie la ediţie, greşelile acestui volum se îndreaptă mai mult pe apucate, se înmulţesc, apărînd unde nu te-ai aştepta. El n-a fost supravegheat de corectură. Mai mult, în urma unei lungi şi anevoioase cercetări, s-a constatat că acele greşeli flagrante, de neînţeles, intră în volum direct din *Convorbiri literare*, unde au fost publicate pentru prima oară poeziile. E ciudat să constaţi, de pildă, că în *Împărat şi proletar* ediţia Maiorescu pune "*cumşe* frigiene" în loc de "*cuşme* frigiene", ori "clopotul... cu limba lui de *spijă*", în loc de "limba lui de *schijă*" (îndreptate, amîndouă aceste erori, în ediţia a doua din 1885), iar în *Convorbiri literare*, unde a fost publicat poemul prima dată, greşelile sînt identice. Maiorescu a dat, practic, foaia tipărită la tipografie — iar tipografii n-au avut curaj nici să îndrepte greşelile evidente. O "revoltă" ori o "necolaborare" a tipografilor cu editorul? Asemenea întrebări sînt oţioase. Nouă ne rămîne, doar, să tragem concluzia

că Maiorescu n-a lucrat filologic volumul, n-a făcut corecturi etc. Şi totuşi, el declară de mai multe ori că munceşte mult, obositor, la această carte. În ce constă munca?

S-a remarcat că Titu Maiorescu a aranjat poeziile într-un anumit fel, nu în ordinea cronologică a apariţiei lor în reviste, nici în ordinea cronologică a creării lor de către Eminescu, nici strict tematic — ci după alte criterii. Acest aranjament al pieselor în întreg este ceea ce a studiat îndelung criticul, este munca lui pe care şi-o consemnează în jurnal şi o mărturiseşte în scrisori. Pompiliu Eliade observa, de pildă, cît de bine "cade" poezia *Se bate miezul nopţii*, cam la mijlocul volumului, fiind un adevărat punct de echilibru. În replică subtilă, Garabet Ibrăileanu vorbeşte de "*ideea de sinucidere din* Se bate miezul nopţii" (O.V., p. 329). Iată un fir pe care încercăm să-l tragem din ghem: aşadar, piesa pe care Pompiliu Eliade o lăuda pentru poziţia în volum lui Garabet Ibrăileanu i se pare a conţine "ideea de sinucidere". Vom zice că Ibrăileanu forţa, totuşi, nota. Îl ajuta şi ediţia Maiorescu, punînd în versul 3: "Pe căi bătute-adesea vrea *moartea* să mă poarte", în loc de "... vrea *mintea*...", cum e în manuscris; făcînd, deci, obsesie din ideea morţii.

Dar ideea de a căuta un "scenariu" al ediţiei Maiorescu nu o vom putea neglija. În ce fel anume, cu ce sens sînt "încatenate" cele 64 de poezii ale lui Eminescu, în anul 1883, după ieşirea poetului din viaţa activă; ce model uman propune acest volum? El se deschide cu poezia *Singurătate* (fără logică în cronologia publicării ori a creaţiei eminesciene; poetul o publicase la 1 martie 1878, în *Convorbiri literare*, nici la începutul creaţiei sale, nici în anul de vîrf al poeziei sale — 1879 —, nici în amurgul poetic) — şi tema singurătăţii străbate, ca un fir roşu, întregul ciclu selectat de Maiorescu din poeziile publicate şi din lada de manuscrise a lui Eminescu. Mai mult: ideea pare pusă la lucru, singurătatea devenind însingurare, avînd cauze, efecte, cerînd pedepse, căutînd vinovaţi. Vinovată este, mai totdeauna, femeia...

Dar aceasta este numai o linie tematică a volumului. Iar intenţia lui Maiorescu nu este, totuşi, una tematică: în acest caz, el ar fi putut construi mult mai simplu, fără atîta muncă de care ajunge a se plînge la un moment dat şi în scrisori.

La *un moment dat* surprindem, şi noi, anumite legături formale între poezii, în şirul curgerii lor de la numărul 1 la numărul 61. Poezia *Melancolie*, de pildă, se încheie cu versul: *"Ca de dureri străine?... Parc-am murit de mult!"*, iar poezia următoare, *Rugăciunea unui dac*, începe cu versul: *"Pe*

cînd nu era moarte, nimic nemuritor..." Elementul formal care le leagă este un cuvînt. Versurile pregnante din *Rugăciunea unui dac* sînt: "*Străin şi făr' de lege de voi muri, atunce/ Nevrednicu-mi cadavru în uliţă l'arunce*", iar poezia următoare este *Pe aceeaşi ulicioară*. În altă secvenţă, poezia *Ce e amorul* se încheie cu imaginea lacului ("*Căci te-a cuprins asemenea/ Lianelor din apă*") şi urmează, imediat, poezia *Lacul*. Mai jos, *Înger de pază* se continuă cu *Atît de fragedă*, elementul de legătură fiind evident ("*Şi ca un înger dintre oameni/ În calea vieţii mele ieşi*"). *O, mamă...* are pregnantă imaginea teiului, iar după ea urmează poezia *Făt Frumos din tei*. *Povestea codrului* are un "personaj central", numit ("*Împărat slăvit e codrul*") şi lăsat să vorbească binecuvîntînd iubirea: după această poezie urmează *Împărat şi proletar*. Interesantă este trecerea de la *Strigoii* la ciclul *Scrisorilor* — poemul de tinereţe al lui Eminescu se încheie cu imaginea bătrînului preot dac: "*Barba-n pămînt i-atîrnă şi genele în piept*", iar *Scrisoarea I* începe cu versul "*Cînd cu gene ostenite seara suflu-n lumînare...*" (scenarizarea propune, aici, o figură în spatele "bătrînului dascăl": critica eminescologică vrea să-l găsească pe Kant, dar Maiorescu pare a indica un preot păgîn).

Sînt, acestea, simple artificii formale prin care editorul vrea să lege poezie de poezie, să propună "catene", "inele" ornante? Iată, însă, secvenţa numerotată de către editor, aceea care cuprinde cele patru postume din ciclul *Mai am un singur dor*. Cea de-a patra variantă, *Iar cînd voi fi pămînt*, conţine mai apăsat decît celelalte ideea mormîntului la marginea mării. Urmează, imediat, poezia de tinereţe *Epigonii*, cu versurile de început: "*Cînd privesc zilele de-aur a scripturilor române/ Mă cufund ca într-o mare de visări dulci şi senine*". Editorul pare a-şi însoţi, într-adevăr, autorul în "marea" visată. Urmează un "catalog" al poeţilor, şi el se completează bine cu ultimele versuri din *Iar cînd voi fi pămînt*, care sînt acestea: "*Luceferi de foc/ Privi-vor din cetini/ Mormînt făr' de noroc/ Şi fără prietini*". În contextul scenariului de editor, "prietenii" poetului, "luceferii" ce-l primesc şi-l privesc sînt scriitorii din "*zilele de-aur a scripturilor române*" care, pentru ca să se ştie, sînt în marea lor majoritate morţi la momentul 1883. Maiorescu îşi imaginează un dialog al lui Eminescu-cel-de-dincolo-de-mormînt cu "prietenii" de dincolo de mormînt ai poetului. S-a zis că această ediţie "greşeşte" prin aceea că nu antologhează poezia lui Eminescu dedicată lui Eliade Rădulescu. Nu o antologhează, dar lui Eliade Rădulescu îi este dedicată, în *Epigonii*, o strofă întreagă — iar imediat după *Epigonii* ediţia Maiorescu pune poemul *Călin*, care aminteşte pregnant de *Sburătorul* lui

Eliade. *Călin* — nu putem trece cu vederea — infirmă aserţiunea poetică: *"Iară noi, noi epigonii?... Simţiri reci, harfe sdrobite..."*: pe tema "sburătorului", poemul eminescian rivalizează cu cel eliadesc; aşadar, epigonii sînt egali şi chiar mai mari decît cei dinaintea lor, comparaţia presupusă o spune limpede. După feeria din *Călin* urmează, la Maiorescu, poemul *Strigoii*, prelungind nunta din poveste cu o nuntă între umbre, între strigoi. Editorul construieşte cu intenţii declarate drumul dincolo de moarte al poetului.

Întrebarea se naşte de la sine: de ce această "coborîre în infern" după Eminescu? Luate din contexte diferite, din perioade de creaţie diferite şi aranjate într-o secvenţă unică, aceste poezii creează un sens, spun altceva decît spune fiecare în parte. Ne rod îndoielile, dar trebuie să ducem pînă la capăt acest fir. Căderea de după *Mai am un singur dor* vine, într-adevăr, imediat după *Doină*, poemul-problemă al lui Eminescu, ultima sa creaţie din 1883, dată cu mîna sa la *Convorbiri literare*. Este, totodată, şi singurul poem naţional din volumul lui Titu Maiorescu (pentru că *Scrisoarea III* n-a fost resimţită ca atare în epocă).

Aşadar... volumul lui Titu Maiorescu conţine 64 de poezii (61 numerotate, la care se adaugă încă trei variante la *Mai am un singur dor*), cîte cuvinte are anunţul-răspuns din *Timpul* prin care Eminescu este dat afară din presă, cîte cuvinte găsim în textul cifrat al interogatoriului poetului din 12 iunie 1883... Dacă acest volum conţine o parolă, iar dacă această parolă este atingătoare de chestiuni privind viaţa/moartea (puse în poemul lui median, *Se bate miezul nopţii*), ei bine, atunci parola se află aici, în succesiunea *Doină – Mai am un singur dor – Variantă – Altă variantă – Altă variantă – Epigonii – Călin – Strigoii*. Acest lanţ de 8 poezii propune scenariul unei culpabilizări, urmărite pînă dincolo de sine.

Noi n-o luăm de la capăt, cu numărători şi ecuaţii, dar această scurtă poezie eminesciană, *Se bate miezul nopţii*, care a interesat mult pe criticii ediţiei Maiorescu, pentru poziţia, semnificaţia, dar şi pentru eufonia ei deosebită, ne obligă la anumite recapitulări, să le zicem aşa tehnice. Iată textul în ediţia din 1883:

SE BATE MIEZUL NOPŢII...

Se bate miezul nopţii în clopotul de-aramă
Iar somnul, vameş vieţii, nu vrea să-mi iee vamă.
Pe căi bătute-adesea vrea moartea să mă poarte

S'aseamăn între olaltă viaţă şi cu moarte;
Ci cumpăna gîndiri-mi şi azi nu se mai schimbă
Căci între amîndouă stă neclintita limbă.

Poemul se află între *Floare albastră* (nr. 30) şi *Înger de pază* (nr. 32). Maiorescu l-a preluat din lada de manuscrise a poetului, dar cercetările actuale acreditează posibilitatea ca Eminescu să-l fi dat, împreună cu alte poezii, lui Iacob Negruzzi pentru publicarea în *Convorbiri literare*: apare, într-adevăr, după ediţia din 1883, în grupajul din februarie 1884, în secvenţa *Te duci... Se bate miezul nopţii... Peste vîrfuri*. Diferenţele dintre ediţie şi *Convorbiri literare* sînt minime: Maiorescu scrie (şi va păstra în ediţiile ulterioare) "între olaltă", revista pusese cratima: "între-olaltă". Această inedită eminesciană, fragment din poemul MUREŞANU, dar aflată în copie de sine stătătoare, propune o simetrie a numărului cuvintelor în vers cu totul ieşită din comun. Citind cu ligaturile pe care le-am operat anterior (cuvintele legate între ele prin cratimă sau apostrof fiind numărate ca un singur cuvînt), structura cifrică este 7-9-8-7-9-6; un total de 46 de cuvinte. Citind, însă, normal, cuvînt cu cuvînt, structura cifrică este 8-10-9-8-10-6. Simetria ne îndeamnă a împărţi textul în două etaje: primele trei versuri la un loc — următoarele trei versuri la fel. Astfel, structura cifrică 7-9-8 (cu ligaturile făcute) dă suma 24, iar structura cifrică 8-10-6 (fără ligaturi) dă aceeaşi sumă, 24: un total de 48 de cuvinte. Se poate spune, mergînd cu circumspecţia pînă la capăt, că editorul a evitat ligatura pentru "între olaltă" ca pentru a indica să se citească fără ligaturi versurile din etajul al doilea.

Nu ne-ar fi interesat în mod deosebit aceste măsurători, dar ne atrage atenţia poezia *Peste vîrfuri*, aflată în grupajul din *Convorbiri literare*, imediat după *Se bate miezul nopţii*, iar în ediţia Maiorescu la numărul de ordine 47, la 16 propoziţii distanţă faţă de *Se bate miezul nopţii*. Fiind una dintre poeziile mai scurte ale lui Eminescu, numărăm cuvintele — şi oferim oricui posibilitatea de a le număra:

PESTE VÎRFURI

Peste vîrfuri trece lună.
Codru-şi bate frunza lin,
Dintre ramuri de arin
Melancolic cornul sună.

Mai departe, mai departe,
Mai încet, tot mai încet,
Sufletu-mi nemîngîiet
Îndulcind cu dor de moarte.

De ce taci, cînd fermecată
Inima-mi spre tine'ntorn?
Mai suna-vei, dulce corn,
Pentru mine vre odată?

Noi mărturisim, dacă nu s-a înţeles pînă acum, că la această alchimie algebrică a poemelor lui Eminescu nu ne-am gîndit niciodată, fiind ultimul mod în care o creaţie autentică, de o atît de mare importanţă, poate fi mărunţită şi desfiinţată în suflul ei viu. Pornind, însă, de la premisa că Faust avea dreptate, şi diavolul se ascunde în amănunte, trebuie să căutăm maşinaţiunile acolo unde le bănuim. Textul din ediţie cu cel din *Convorbiri literare* sînt identice ca număr de cuvinte: şi colo, şi colo 48 de cuvinte numărînd cu ligaturile făcute. Ca să nu fie discuţie, am supus unui examen aritmetic similar toate poemele eminesciene din ediţia Maiorescu: acestea singure, *Se bate miezul nopţii* şi *Peste vîrfuri*, au numărul de cuvinte ce aminteşte parola pe care o căutam în actele privitoare la Eminescu. În ediţie, cele 48 de cuvinte din *Peste vîrfuri* se repetă la 16 "praguri" distanţă de cele 48 de cuvinte din *Se bate miezul nopţii*; în revistă, urmează imediat. Bătăii clopotului îi răspunde chemarea cornului: "Îndulcind cu dor de moarte" şi accentuînd tema din *Mai am un singur dor*.

Sînt, credem, motive suficiente pentru a suspecta ediţia Maiorescu de păstrarea şi transmiterea unui cifru, a unei parole. Sesizînd-o la un moment dat, cînd s-a însănătoşit, Eminescu şi-a negat volumul, l-a smuls din rafturile librăriei şi l-a aruncat în noroi. Cabala s-a ţesut, însă, în continuare — fără voia poetului. Iar ediţia Maiorescu a născut, prin reacţie, o ştiinţă: editologia eminesciană. Toţi editorii lui Eminescu au pornit de la negarea modelului maiorescian, instaurînd fie ediţiile cronologice, fie pe cele tematice, fie despărţirea antum-postum, fie cronologia internă a operei poetice, fie alte modele — toate, însă, fără excepţie, despărţindu-se de modelul tiranic maiorescian. "Secretomania" lui Titu Maiorescu nu se potriveşte cu opera limpede "plutind în adevăr", pe care o încifrează cu sens...

Întîmplător sau nu, din volumul scos de Titu Maiorescu se detaşează două poezii, care vor face imediat ocolul lumii româneşti: *Doină* şi *Mai am un singur dor*. Aceasta din urmă s-a pus pe note muzicale în timpul vieţii poetului, s-a cîntat mult în epocă, a fost reluată de tinerii socialişti care organizau chete publice în sprijinul poetului. Asta făcea, practic, imposibilă reintrarea lui Eminescu în presă, ca ziarist angajat, polemist, teoretician. Poetul a fost izolat de lume prin opera lui: singur şi-a creat "singurătatea", pe care o anunţă prima poezie din antologia criptică a lui Titu Maiorescu. Antologie care, cu vorbele lui Eminescu despre Eliade Rădulescu: *"Stă şi azi în faţa lumii, o enigmă neesplicată"*.

Poate că acesta este rostul ei, poate că de aceea s-a reeditat de atîtea ori din 1883 pînă astăzi (ediţia Maiorescu are peste 30 de reeditări, fiind de departe cea mai frecventă carte din literatura română). Cum să "explici" o enigmă? Ea trebuie doar să existe, să "stea". În jurul ei poţi "explica", eventual, cîte ceva, pe ici pe colo. În sine însăşi, enigma — ca taină — are acea forţă magnetică ce organizează simetrii, ritualuri, viaţă culturală. Pentru că în sine însuşi stă însuşi Eminescu, înclinat, la rîndul său, în sine însuşi, un sfînt scos din calendar, murdărit cu răni şi noroi lumesc.

O COALĂ EDITORIALĂ PIERDUTĂ

Într-o scrisoare către sora sa, Emilia Humpel, scrisoare datată 6/18 decembrie 1883, Titu Maiorescu scrie: "În răstimpul acesta am trimis astăzi corectura ultimei coli (nr. 20) tipografiei Socec-Teclu, care tipăreşte într-o admirabilă ediţie poeziile lui Eminescu, aşa că peste vreo zece zile apare volumul pe care, natural, ţi-l voi trimite imediat. Îi mai scriu numai o scurtă prefaţă. Poeziile, aşa cum sunt ordonate, sunt cele mai strălucite din cîte s-au scris vreodată în româneşte şi unele chiar în alte limbi. Unele absolut inedite, mai ales un foarte frumos sonet despre *Veneţia* şi o *Glossa* (...) În ultimele trei săptămîni am corectat zilnic cîte patru coli, două din Eminescu şi două din Kotzebue..."

În lipsa altor documente sau mărturii privind ediţia princeps Eminescu, această scrisoare a fost — şi este — considerată dovada sigură că editorul, Titu Maiorescu, a făcut corectura şi a organizat poeziile, în această curgere

atît de originală, una după alta (cu ignorarea completă a cronologiei, cu intercalarea ineditelor în locuri surprinzătoare la prima vedere).

Din păcate, discuţiile teoretice pe marginea acestui subiesc scapă cu totul din vedere aspectul tehnic. Ediţia princeps Eminescu nu are 20 de coli editoriale, cîte mărturiseşte că a corectat Titu Maiorescu, ci 19 coli editoriale (o coală = 16 pagini). Acest amănunt ne îndreptăţeşte să facem consideraţiile care urmează.

Ediţiile Maiorescu, 11 la număr, pornesc de la sumarul din 1883 şi, pe parcurs, adaugă, la final ori în structura acestui sumar, încă 12 poezii de M. Eminescu. Aceste 12 poezii care completează succesiv ediţiile Maiorescu au următoarea confihuraţie cronologică:

1. *Diana* — publicată pentru prima oară în *Convorbiri literare*, grupajul din februarie 1884 (apărut imediat după ediţia princeps). Neinclusă în ediţia princeps (omisiune? scăpare?).

2. *Sara pe deal* — *CL.*, 1 iul. 1885.

3. *Nu mă înţelegi* — *Album literar*, 15 mar. 1886.

4. *La steaua* — *CL.*, 1 dec. 1886.

5. *De ce nu-mi vii* — *CL.*, 1 feb. 1887.

6. *Kamadeva* — *CL.*, 1 iul. 1887.

7. *Dalila* — *CL.*, 1 feb. 1890 (anterior, un fragment de 55 versuri în *Epoca ilustrată*, 1 ian. 1886, reluat în *Fîntîna Blandusiei*, nov. 1889. Republicarea ei în *CL* şi apoi în ediţia V Maiorescu, 1890, este un act reparatoriu, întrucît fragmentul din *Epoca ilustrată*, fază anterioară manuscrisă, smulsă de nu se ştie cine de la Eminescu şi încredinţată tiparului, proiecta asupra poetului un misoginism mult pea acuzat).

8. *Sonet* (*Oricîte stele...*) — *CL.*, 1 feb. 1890.

9. *Pe un album* — Ediţia VI Maiorescu (1892).

10. *Între paseri* — Ediţia VI Maiorescu (1892).

11. *Fragment* — Ediţia VI Maiorescu (1892).

12. *Rugăciune* — Ediţia VI Maiorescu (1892).

Aceste poezii au fost primite în ediţiile Maiorescu în următoarea ordine cronologică şi de conţinut:

4. *La Steaua*. 5. *De ce nu-mi vii*. 6. *Kamadeva*. Toate trei în ediţia III Maiorescu (1888), în această ordine, la finele volumului (după *Criticilor mei*).

3. *Nu mă înţelegi*. În ediţia V Maiorescu, între *Călin* şi *Strigoii*, nesemnalată în *Cuprins* (şi, ca atare, în bibliografiile Eminescu; omisiunea ei din cuprins poate fi motivată prin introducerea în grabă, în ultimul mo-

ment, sau printr-o intervenţie din afară a altcuiva decît editorul, Maiorescu. Poezia a apărut în *Album literar*, 1886, publicaţie literară de Al. Macedonski, putînd constitui, în momentul apariţiei, o probă a "împăcării" acestuia cu M. Eminescu — probă reiterată, poate forţat, în ediţia V Maiorescu. Nu-şi afla locul firesc, natural, între *Călin* şi *Strigoii*). O altă ipoteză ar fi că Titu Maiorescu o publică pentru că apăruse în ediţia V.G. Morţun, cu care această a V-a ediţie este în strînsă concurenţă cronologică.

1. *Diana*. În ediţia V Maiorescu (1890), între *Strigoii* şi *Scrisoarea I*. De fapt, *Nu mă înţelegi* şi *Diana* ridică la 5 numărul poeziilor dintre cele patru elegii *Mai am un singur dor* şi cele patru scrisori (*Epigonii — Călin — Nu mă înţelegi — Strigoii — Diana*). Se conturează, astfel, un final pentadic al volumului, dacă *Doină* este considerată ca făcînd parte din pentada *Mai am un singur dor*, iar *Luceafărul* este considerată ca făcînd parte din pentada *Scrisorilor*. Începutului pentadic al volumului (cele trei cicluri: *Singurătate, Melancolie, Despărţire*) i se oferă un final organizat tot în pentadă. Este greu, însă, de întrevăzut aici voinţa autorului, a lui Eminescu. *Scrisorile* sînt patru la număr (cea de-a cincea n-a fost definitivată de către el), după ele volumul se încheie cu *Luceafărul* şi *Criticilor mei*. Finalul ediţiei princeps este 4-3-4-2 (patru *Mai am un singur dor, Epigonii, Călin* şi *Strigoii*, patru *Scrisori, Luceafărul* şi *Criticilor mei*), iar o modificare 5-5-5 risca o simetrie mecanică, de umplutură.

2. *Sara pe deal*. În ediţia V Maiorescu, după *Kamadeva*.

8. *Sonet* (*Oricîte stele...*). 7. *Dalila*. Ambele în ediţia V, în această ordine, după *Sara pe deal*. Ediţia V Maiorescu (1890) adăuga, aşadar, 5 poezii (dintre care una nenumerotată în sumar), două încercînd să reconstituie o pentadă, iar celelalte trei aglutinate la sfîrşit, după aglutinările operate deja în ediţia III (1888). Finalul ediţiei V: *Criticilor mei, La Steaua, De ce nu-mi vii, Kamadeva* (de la ed. III) — *Sara pe deal, Sonet* (*Oricîte stele...*), *Dalila*. Ca ritm al construcţiei, după ce întregeşte formal simetria 5-5-5, ediţia V propune un final de 7 poezii care, însă, nu sînt legate organic între ele, contituind — să zicem — o heptadă.

9. *Pe un album*. 10. *Între paseri*. 11. *Fragment*. 12. *Rugăciune*. Toate patru, în ediţia VI Maiorescu (1892), în această ordine, după *Sonet* (*Oricîte stele*). În ediţia VII Maiorescu şi următoarele, *Dalila* trece pe ultimul loc, după *Rugăciune*, încheind volumul. Nu se mai desprind intenţii ritmice privind construcţia finalului volumului. Aceste intenţii au rămas plantate în ediţia

V Maiorescu, rotunjind la cinci numărul poeziilor dintre *Mai am un singur dor* şi *Scrisori*.

Cantitativ, aceste 12 poezii introduse succesiv de Titu Maiorescu în ediţiile sale ocupă următorul spaţiu tipografic, raportîndu-ne la distribuţia din ediţia princeps:

1. *Diana*: patru strofe a cîte 8 versuri = 3 pagini (vezi *Glossă*).
2. *Sara pe deal*: 6 strofe a cîte 4 versuri = 2 pagini.
3. *Nu mă înţelegi*: 25 de rînduri = 2 pagini (vezi *Scrisori* etc.).
4. *La steaua*: 4 strofe = 2 pagini.
5. *De ce nu-mi vii*: 6 strofe = 2 pagini.
6. *Kamadeva*: 5 strofe şi o notă = 2 pagini.
7. *Dalila*: 113 rînduri = 7 pagini (vezi *Scrisori* etc.).
8. *Sonet* (*Oricîte stele...*): 4 strofe = 2 pagini.
9. *Pe un album*: 4 strofe = 2 pagini.
10. *Între paseri*: 4 strofe = 2 pagini.
11. *Fragment*: 3 strofe = 2 pagini.
12. *Rugăciune*: 9 versuri = 1 pagină.

Totalul paginilor: 29. Adăugînd 3 pagini (vignete, spaţiu liber) se ajunge la 32, adică două coli editoriale (16 + 16). Titu Maiorescu ne spune, însă, că volumul iniţial trebuia să aibă 20 de coli editoriale, deci numai 16 pagini în plus pe lîngă cele 304 ale ediţiei princeps. Nu ne interesează, deocamdată, de ce cantitatea este dublă faţă de cea necesară. Observăm, însă, o separaţie pe care o propune editorul însuşi într-o notă la ediţia VI: "Următoarele şase poezii de Eminescu scrise, pe cît se vede, în prima aruncătură a condeiului, au rămas nerevăzute de poet, nepublicate..."

Aceste şase poezii sînt:

8. *Sonet* (*Oricîte stele...*)
9. *Pe un album*
10. *Între paseri*
11. *Fragment*
12. *Rugăciune*
7. *Dalila*.

Aceste şase poezii, preluate de către Maiorescu direct din manuscrise (nota sa: "nepublicate de el" se referă în mod expres la *Dalila*) alcătuiesc 16 pagini, o coală editorială (tipografică), dar compactă, fără a mai socoti eventualele pagini lăsate pentru ca fiecare poezie să înceapă pe pagina de dreapta.

Celelalte şase poezii, în schimb: *Diana, Sara pe deal, Nu mă înţelegi, La Steaua, De ce nu-mi vii, Kamadeva* — toate publicate în timpul vieţii poetului, trei dintre ele (*La steaua, De ce nu-mi vii* şi *Kamadeva*) reluate în ediţia a III (1888), iar celelalte trei în ediţia V (1890) — însumează un spaţiu tipografic de 13 pagini compacte. *Diana*, avînd ea singură 3 pagini, sfîrşeşte pe pagina de drepata, ceea ce impune ca pagina următoare, de stînga, să fie liberă (vigneta). Sîntem foarte aproape, cantitativ, cu cele 14 pagini rezultate, de coala editorială despre care ştim că lipsea din ediţia princeps. Oricum, acesta este *roiul de poezii eminesciene care a însoţit, în timpul vieţii poetului, ediţia princeps*. Ne-am putea întreba dacă între ele nu poate încăpea şi *Din noaptea...*, poezie apărută în *Familia* 12/24 feb. 1884 (din grupajul dat de poet lui Iosif Vulcan, în primăvara lui 1883) şi scăpată complet din vederile lui Maiorescu, deşi, chiar cînd a văzut revista, editorul îi scrie interogator lui Iacob Negruzzi: "Ai văzut în ultima *Familie* poezia cu totul inedită a lui Eminescu? Poate ar trebui reprodusă în *Convorbiri*, pentru totalitate. Este din cele 5 ce i le dase lui Vulcan în primăvara trecută". Scrisoarea este datată 13/25 februarie, o zi după apariţia *Familiei* (la data imprimată ne referim), iar grupajul din *Convorbiri literare*, cu ineditele eminesciene din ediţia princeps, apăruse la 1 februarie 1884. Nu ştim ce vrea să însemne "pentru totalitate": au Maiorescu-Negruzzi cunoştinţă de o "totalitate" a poeziilor lui Eminescu ori doresc să adune, în *Convorbiri literare*, tot ce se publica de Eminescu prin alte reviste? Se pare, însă, că "ar fi trebuit reprodusă" nu înseamnă "trebuie" sau "va trebui", cum pare a înţelege Perpessicius ("Din pricini necunoscute, pe care ar fi zadarnic să încercăm a le pătrunde, Iacob Negruzzi n-a dat urmare sugestiei lui Maiorescu şi poezia *Din noaptea...* n-a fost reprodusă în *Convorbiri...*"). Uzul limbii române rezervă pentru condiţional-optativul trecut sensul unui regret pentru ceea ce putea fi făcut, dar n-a fost făcut. *Din noaptea...*, în eventualitatea că a aparţinut "pachetului" destinat ediţiei princeps, urmează soarta *Dianei*, lipsă, şi ea, din ediţie, dar prezentă în grupajul din *CL*, feb. 1884.

Revenim la acest *roi de poezii* care constituie, cantitativ, o coală editorială (16 pagini): avem dreptul să ne întrebăm unde şi-ar fi găsit locul firesc. Facem abstracţie de încercarea lui Maiorescu de a schimba structura ediţiei princeps (prin introducerile anunţate mai sus, dar şi prin schimbarea locului poeziei *Se bate miezul nopţii* cu poezia *Floare albastră*, în ediţia III). Sînt recuperări tardive care nu imprimă o consecvenţă ediţiilor următoare celei

de-a V-a, de vreme ce editorul va aglutina, în continuare, poezii eminesciene la finele volumului. Noi considerăm roiul acesta *compact*, de vreme ce face parte dintr-o coală editorială, şi, înainte de a încerca să punem o ordine în interiorul lui, dorim să-i găsim un loc în interiorul volumului. Un loc între două coli editoriale, unde volumul s-a fracturat. În epocă, manopera tipografică se executa pe coli tipografice, aşa cum corectează şi T. Maiorescu volumul.

Grafica ediţiei princeps ne oferă un fir călăuzitor. Cu poezia *Dorinţa* (6 strofe, pag. 63-64) se încheie coala a patra, dar fără vigneta obişnuită (textul curge pînă în josul paginii, deasupra coloncifrului). Mai sînt încă două situaţii similare: *Făt-frumos din tei* (pag. 111-116) şi *Cînd amintirile...* (pag. 173-174), dar ambele în interiorul colilor editoriale respective. În volum, imediat după *Dorinţa* urmează *Mortua est!* printr-o trecere prea bruscă, nepregătită, de la un registru la altul. *Dorinţa* continuă, apoi, imediat chemările din *Sonete* (cele două perechi de chemări-răspunsuri, încheiate cu refuzul chemării şi certitudinea din *Veneţia*: *"Nu-nvie morţii..."*). Dar în roiul de poezii "pierdute" avem, pe de altă parte, *Sara pe deal*, sentimentul întîlnirii sigure, la ceasul de taină, între codru şi sat, răspunsul la *Dorinţa*: *"Vino-n codru la izvorul"* — *"Sub un salcîm, dragă, m-aştepţi tu pe mine"*. *Dorinţa* anunţă teiul — *Sara pe deal* anunţă, imediat, salcîmul, sinteza făcîndu-se mai apoi, în *O, mamă...*

Dar în acelaşi roi de poezii pierdute găsim *De ce nu-mi vii*, tot o chemare, şi, să nu uităm totuşi, *Din noaptea...*, poezie care pregăteşte cum nu se poate mai bine *Mortua est!*. Rămîne, însă, *Diana*, tot o întîlnire în codru, şi rămîn, în fine, *La steaua* şi *Kamadeva*. Secvenţa dintre *Dorinţa* şi *Mortua est!* poate fi reconstruită din aceste şase piese (nu luăm în consideraţie *Nu mă înţelegi*, poezie de circumstanţă a cărei publicare într-o revistă macedonskiană are alt sens) care au scăpat din ediţia princeps.

Interesantă ni se pare, însă, o observaţie, asupra căreia am avizat în treacăt, în altă parte. Vorbind de *Rugăciunea unui dac*, constatăm că este a şaptea din volum şi cinţine 7 strofe (aşa cum a treia poezie din volum, *Şi dacă...*, conţine 3 strofe, iar *Pe aceeaşi ulicioară*, a opta poezie, conţine 8 strofe). Măsurariul acesta cu cifra 7 ni-l propune însuşi Eminescu, în *Sărmanul Dionis* (publicat în 1872, dată la care presupunem că poetul se gîndea la structura volumului său de versuri): *"Dar vei fi băgat de seamă o împrejurare: cartea mea, citind-o în şir, rămîne neînţeleasă... dar oriunde-i începe răsfoind tot la a şaptea filă, o limpezime dumnezeiască e în fiecare şir"*. "Tot la a

şaptea filă" înseamnă din şase în şase. Încercăm această scală a lui Dan-Dionis pentru prima parte a volumului, pînă la *Se bate miezul nopţii*:

1. *Singurătate*
7. *Rugăciunea unui dac*
13. *Odă (în metru antic)*
19. *Sonet (Cînd însuşi glasul...)*
25. *Egipetul*
31. *Se bate miezul nopţii.*

Sînt reflexii filozofice asupra civilizaţiilor, dintre care ne mirăm cum de lipseşte *Veneţia* (poziţia 21 din volum), pe care le-am putea completa cu *Kamadeva* din cele şase poezii de rezervă. Coala editorială pierdută am localizat-o între *Dorinţă* (22) şi *Mortua est!* (23). Urmînd scara 7, *Kamadeva* ar trebui să se situeze pe poziţia 19 + 6, deci pe locul 25, în locul ocupat de *Egipetul*, care urmează să se deplaseze pe locul 31. În eventualitaea lui *Kamadeva* pe locul 25, urmează că înaintea ei sînt necesare două trepte, pentru locurile 23 şi 24 (locul 22: *Dorinţa*). O pereche la *Dorinţa* ar putea fi *Sara pe deal* (23), iar o punte de legătură între aceasta şi *Kamadeva* este *De ce nu-mi vii* (tot o chemare-invocaţie). *Kamadeva* aminteşte, desigur, de *Pajul Cupidon* (poziţia 4 în volum; 25 - 4 = 21; 7 x 3). *Kamadeva* fixează o civilizaţie şi este o sinteză a chemărilor-invocaţii (*"L-am chemat în somn pe Kama"*): ca răspuns, zeul vine şi se instalează continuu, definitiv în cel care l-a chemat. Concluzia: *"Şi de-atunci în orice noapte/ Plîng pe patul meu deştept"*, intituie starea de durere permanentă şi permite, astfel, continuarea aventurii cunoaşterii prin iubire.

Kamadeva instituie, apoi, iluzia drept categorie operantă, funcţională, puternic proiectată în *Egipetul*, ca mod de salvare a civilizaţiilor (mirajul).

Mai rămîn, însă, pînă la *Mortua est!* trei trepte libere, 26, 27 şi 28. *Diana* după *Kamadeva*? *La steaua*? *Din noaptea*? Oriunde am insera aceste trei poezii, ele pregătesc *Mortua est!* şi se potrivesc cu *Kamadeva*. Nu putem trece, însă, peste cuplul realizat de poeziile *La steaua* şi *Din noaptea*... "Icoana", iluzia stelei ce-a murit (cîtă potrivire cu *Kamadeva*!) există ca atare şi este pusă la lucru, ca iluzie, în *Din noaptea...*: *"Şi dacă ochii ce-au lucit/ Nu sunt de raze plini/ Tu mă priveşti liniştit/ Cu stinsele lumini;/ Şi dacă glasul adorat/ N-o spune un cuvînt,/ Tot înţeleg că m-ai chemat/ Dincolo de mormînt"*. (Am citat din mss. b, 2270,83 — vezi toate poeziile date de Eminescu la *Familia* care se regăsesc în manuscrise în forme de lucru mai avansate.) Ce altă pregătire mai potrivită pentru *Mortua est!*, unde moartea fizică este negată, nerecunoscută,

EL din cuplul EL-EA asumîndu-şi destinul lui Orfeu? *Diana* aşadar, trecînd iluzia din registrul indian în cel european, poate sta imediat după *Kamadeva* şi trebuie urmată de *La steaua, Din noaptea...*

Urmează curgerea firească a poeziilor din coala a cincea, începînd cu *Mortua est!*. *Egipetul* va cîştiga, astfel, poziţia 31, iar *Se bate miezul nopţii*, poziţia a doua din partea a doua a volumului de versuri care are, în structura astfel încercată de către noi, 70 de poezii (7 x 10), 64 publicate de Maiorescu şi acestea şase publicate în timpul vieţii lui Eminescu. Pierzînd o coală editorială din volum (probabil, din cauza timpului extrem de scurt în care trebuia să apară cartea, vezi corectura foarte rapidă pe care a făcut-o), Titu Maiorescu a încercat, pe parcursul ediţiilor următoare, s-o recupereze, dar, lipsind total dialogul cu autorul, fie a adăugat piesele la sfîrşit, fie le-a intercalat unde a crezut de cuviinţă sau unde şi-ar fi adus aminte că ar fi fost puse la început.

Se ştie că lui Eminescu nu i-a plăcut volumul său de versuri. Una dintre cauze este şi aceasta: cuprinsul stabilit de el, o adevărată structură iniţiatică, nu se regăseşte în cartea tipărită. O altă cauză o reprezintă, desigur, diferenţele de lecţiune dintre textul poeziilor publicat în *Convorbiri literare* şi cel apărut în volum. Nu este vorba de "greşelile" — puse de obicei pe seama lui Maiorescu, dar care sînt şi în *Convorbiri*, pentru că editorul a dat la cules tăieturile din revistă, deci tipăriturile —, ci de abaterile lui Maiorescu. Mai ales de logica introdusă de către editor în text, prin semne de punctuaţie.

RITMURILE EDIŢIEI PRINCEPS

O analiză mai aplicată a ediţiei princeps putem face, comparînd între ele două ediţii Eminescu tîrzii: cea a lui G. Ibrăileanu (1930) şi aceea a lui C. Botez (1933).

În privinţa organizării volumului, C. Botez urmează principiul cronologic, citîndu-l la fiecare pas pe G. Ibrăileanu, dar abătîndu-se de la acesta: publică *Sara pe deal* la anul 1885, cînd a fost tipărită prima dată (Ibrăileanu o punea la anul 1871, după *Noaptea*, cînd deducea că a fost concepută), la fel *Nu mă înţelegi* (la anul 1879, în ediţia Ibrăileanu, la anul 1885 — în ediţia C. Botez). Cronologia este totdeauna... susceptibilă de îmbunătăţiri, argumentele găsindu-se pentru un an sau pentru altul. Important este

faptul că, în privinţa poeziilor de după *Luceafărul – Doină*, C. Botez îşi permite exact libertatea lui G. Ibrăileanu: aşa cum acesta oferea o ordine oarecare, cu totul alta decît în grupaje sau în ediţia Titu Maiorescu, pentru poeziile din *Convorbiri literare*, ianuarie-februarie 1884, tot astfel C. Botez propune ordinea sa, alta decît în grupaje, alta decît în ediţia Ibrăileanu.

Ordinea lui C. Botez este următoarea (alături punem ordinea cronologică strictă, cea din grupaje pentru *Convorbiri literare*, ordinea din ediţia Ibrăileanu şi cea din ediţia Maiorescu).

Ordinea ineditelor (1)

C. Botez	*Familia*	G. Ibrăileanu	T. Maiorescu	*C.L.**
1. *S-a dus amorul*	(F. 24 aprilie 1883)	5	42	9
2. *Cînd amintirile*	(F. 15 mai 1883)	9	50	8
3. *Adio*	(F. 5 ianuarie 1885)	6	26	11
4. *Ce e amorul*	(F. 17 iulie 1893)	11	27	19
5. *Pe lîngă plopii fără soţ*	(F. 28 august 1883)	8	40	10
6. *Şi dacă...*	(F. 13 septembrie 1883)	4	3	6
7. *Glossă*		15	41	1
8. *Odă (în metru antic)*		16	13	2
9. *Se bate miezul nopţii*		17	31	14
10. *Cu mîine zilele-ţi adaogi*		14	36	18
11. *Peste vîrfuri*		13	47	15
12. *Somnoroase păsărele*		2	48	5
13. *De-or trece anii*		3	45	16
14. *Lasă-ţi lumea*		1	4	2
15. *Te duci...*		7	46	13
16. *Din valurile vremii*		10	37	7
17. *Veneţia*		la *Sonete*	21	3
18. *Iubind în taină*		la *Sonete*	16	–
19. *Trecut-au anii*		la *Sonete*	20	–
20. *Ce te legeni*		la 1879	5	22
21. *La mijloc de codru*		la 1879	14	21
22. *Mai am un singur dor*		26	52	–
23. *Nu voi mormînt bogat*		27	53	–
24. *De-oi adormi*		28	54	12
25. *Iar cînd voi fi pămînt*		29	55	–
26. *Criticilor mei*		23	61	21
27. *Diana*		12	–	17

*Considerăm că pentru *CL* a existat un singur "teanc" de poezii, fragmentat în redacţie.

Această adevărată breşă făcută de Garabet Ibrăileanu în privinţa grupajelor din ianuarie-februarie 1884, din *Convorbiri literare*, se păstrează

la fiecare editor în parte, pînă la Perpessicius (el însuşi oscilînd în cazul cîtorva poezii). Demonstrînd că acestea sînt postume, publicate fără dorinţa şi voinţa autorului, Ibrăileanu le tipăreşte într-o ordine arbitrară ("arbitrariul" ţine cont de două constante: să nu semene cu succesiunea din grupaje şi să se încheie cu *Mai am un singur dor*). C. Botez păstrează principiul — deci, îşi ia libertatea editorială pentru ordinea pe care o consideră mai adecvată. Ordinea sa ar putea fi una psihologică, urmărind pragurile deznădejdei la Eminescu cel rup de lumea reală. Pentru grupajul din *Familia* ar putea exista o justificare: aşa au fost publicate poeziile în revista lui Iosif Vulcan. Să urmărim, însă, ordinea poeziilor în *Familia* faţă de cea din ediţia princeps şi faţă de cea din *Convorbiri literare*.

Ordinea ineditelor (2)

1. *S-a dus amorul* —	24 aprilie 1883, nr. 42 în ediţia princeps, între *Glossă*, o inedită şi *Departe sînt de tine*, 1878; nr. 9 în *Convorbiri literare*, între *Cînd amintirile* şi *Pe lîngă plopii fără soţ*.
2. *Cînd amintirile* —	15 mai 1883, nr. 50 în ediţia princeps, între *Revedere* (1878) şi *Doină* (15 iunie 1883), nr. 8 în *Convorbiri literare*, între *Din valurile vremii* şi *S-a dus amorul*.
3. *Adio* —	5 iunie 1883, nr. 26 în ediţia princeps, între *Egipetul* (1872) şi *Ce e amorul* (inedită), nr. 11 în *Convorbiri literare*, între *Pe lîngă plopii fără soţ* şi *De-oi adormi*.
4. *Ce e amorul* —	7 iulie 1883, nr. 27 în ediţia princeps, între *Adio* (inedită) şi *Lacul* (1876), nr. 19 în *Convorbiri literare*, între *Cu mîne zilele-ţi adaogi* şi *Criticilor mei*.
5. *Pe lîngă plopii fără soţ* —	28 august 1883, nr. 40 în ediţia princeps, între *Împărat şi proletar* (1874) şi *Glossă* (inedită), nr. 10 în *Convorbiri literare*, între *S-a dus amorul* şi *Adio*.
6. *Şi dacă* —	13 noiembrie, nr. 3 în ediţia princeps, între *Lasă-ţi lumea* (inedită) şi *Pajul Cupidon* (1878), nr. 6 în *Convorbiri literare*, între *Somnoroase păsărele* şi *Din valurile vremii*.

7. *Din noaptea* —	12 februarie 1884 — lipsă din ediţia princeps, lipsă din *Convorbiri literare*.

Din capul locului ne atrage atenţia *Adio* — *Ce e amorul*, nr. 26-27 din ediţia princeps (aceeaşi secvenţă). *Pe lîngă plopii fără soţ*, nr. 40 în ediţia princeps, şi *S-a dus amorul*, nr. 42, formează tot o secvenţă, pentru că între ele se află *Glossă*, nr. 41, de asemenea inedită. *Cînd amintirile...* are numărul 50 în ediţia princeps, iar între 42 (*S-a dus amorul*) şi ea se mai găsesc: *Departe sînt de tine* (1878), *Freamăt de codru* (1879), *De-or trece anii* — *Te duci* — *Peste vîrfuri* — *Somnoroase păsărele*, toate patru inedite şi *Revedere* (1878). *Şi dacă...*, rămîne singură, stingheră, numărul 3 în ediţia princeps, după *Lasă-ţi lumea*, tot o inedită însă, şi înainte de *Pajul Cupidon*. Poeziile date de Eminescu lui Iosif Vulcan devin, în ediţia princeps, secvenţe, nu sînt alese întîmplător din, să zicem, ultimele sale creaţii. Ordinea în care le publică *Familia* este "mişcată" — iar revista tipăreşte cîte o poezie pe lună, deci din patru în patru numere (*Familia* iese săptămînal).

Secvenţa 1-2-3-4-5-6-(7) din *Familia* reprezintă secvenţa 42-50-26-27-40-3-(?) din ediţia princeps, ceea ce sugerează că grupajul dat de Eminescu a fost schimbat, ca ordine, de Iosif Vulcan: ar fi trebuit să fie 6-3-4-5-1-2-(?).

Privind ordinea (şirul) poeziilor din *Convorbiri literare*, observăm o interesantă tendinţă descrescătoare pe anumite secvenţe faţă de ordinea (şirul) poeziilor din ediţia princeps.

În *Convorbiri literare*:	= în ediţia princeps
1. *Glossă*	= 41 (între 40: *Pe lîngă plopii fără soţ*, inedită, şi 42: *S-a dus amorul*, tot inedită).
2. *Odă (în metru antic)*	= 13 (12: *Crăiese din poveşti*, 1876-14: *La mijloc de codru des*, inedită).
3. *Sonet (Veneţia)*	= 21 (20: *Trecut-au anii*, inedită — 22: *Dorinţa*, 1876).
4. *Lasă-ţi lumea*	= 2 (1: *Singurătate*, 1878 — 3: *Şi dacă...*, inedită).
5. *Somnoroase păsărele*	= 48 (47: *Pe lîngă plopii fără soţ* — 49: *Revedere*, 1878).
6. *Şi dacă...*	= 3 (2: *Lasă-ţi lumea*, inedită — 4: *Pajul Cupidon*, 1879).
7. *Din valurile vremii*	= 37 (36: *Cu mîne zilele-ţi adaogi*, inedită — 38: *Povestea codrului*, 1878).

8. *Cînd amintirile...*	= 50 (49: *Revedere*, 1878 — 51: *Doină*, 1883).
9. *S-a dus amorul*	= 42 (41: *Glossă*, inedită — 43: *Departe sînt de tine*, 1878).
10. *Pe lîngă plopii fără soţ*	= 40 (39: *Împărat şi proletar*, 1873 — 41: *Glossă*, inedită).
11. *Adio*	= 26 (25: *Egipetul*, 1872 — 27: *Ce e amorul*, inedită).
12. *De-oi adormi*	= 53 (52: *Mai am un singur dor* — 54: *Mai am un singur dor*, inedite).
13. *Te duci*	= 43 (45: *De-or trece anii* — 47: *Peste vîrfuri*, inedite).
14. *Se bate miezul nopţii*	= 31 (30: *Floare albastră*, 1873 — 32: *Înger de pază*, 1871).
15. *Peste vîrfuri*	= 47 (46: *Te duci* — 48: *Somnoroase păsărele*, inedite).
16. *De-or trece anii*	= 45 (44: *Freamăt de codru*, 1879 — 46: *Te duci*, inedită).
17. *Diana*	— —
18. *Cu mîne zilele-ţi adaogi*	= 36 (35: *Făt Frumos din tei*, 1878 — 37: *Din valurile vremii*, inedită).
19. *Ce e amorul*	= 27 (26: *Adio*, inedită — *Lacul*, 1876).
20. *Criticilor mei*	= 61 (60: *Luceafărul*, 1883 — fine).
21. *La mijloc de codru des*	= 14 (13: *Odă*, inedită — 15 *Venere şi Madonă*, 1870).
22. *Ce te legeni, codrule*	= 5 (4: *Pajul Cupidon*, 1878 — 6: *Melancolie*, 1876).

Dintre aceste 22 de poezii: 1, 12, 13, 15 se află, în ediţia princeps, *între inedite*; 8, 14, 22 *între poezii publicate*; 2, 4, 10, 11, 16, 18, fiecare *după o poezie publicată* şi 3, 5, 6, 7, 9, 19, 21, fiecare *înainte de o poezie publicată* (4-3-6-7). *Criticilor mei* se află după o poezie publicată, dar este ultima poezie din volum. Secvenţa 4-3-6-7 poate deveni 4-3-7-7, dacă adăugăm *Criticilor mei* la grupul poeziilor inedite plasate după o poezie publicată, iar secvenţa 4-3-7-7 poate deveni 4-4-7-7, dacă considerăm că *Diana* se integrează între poezii tipărite anterior. Cazul *Dianei* se va confirma:

Titu Maiorescu o va prelua, în ediţia a V-a, între *Epigonii* şi *Strigoii*, ambele poezii tipărite.

În cazul şirului 4-4-7-7, văzînd simetria, putem presupune că este intenţionată. Cel care a construit ediţia princeps (noi credem că Eminescu) ştia că are de adăugat 4 poezii într-un loc, 4 în alt loc, 7 în al treilea şi încă 7 în al patrulea. Mai mult: considerînd că din ediţia princeps lipseşte o coală editorială, şi că aceasta este compusă din cele 6 inedite de după 1884 (cele discutate de Ibrăileanu), putem presupune că se distribuie cîte 3 pentru fiecare grupă de 4 (trei între inedite şi 3 între poezii publicate), obţinîndu-se, astfel, simetria 7-7-7-7. Cifra 7 am constatat că stă, oarecum, la baza ediţiei princeps — şi amintim că un grupaj de 7 poezii a trimis Eminescu la *Familia*, în primăvara lui 1883.

Aceasta este, însă, o situaţie statistică... idilică. Nu ţine seama de structura volumului privind distribuirea poeziilor publicate şi a celor "de intercalat" înainte de tipărirea grupajelor din ianuarie–februarie 1884. Volumul are, în plus faţă de grupaje:

— *Iubind în taină*, poziţia 16 (între *Venere şi Madonă*, 1870, şi *Afară-i toamnă*, 1879).

— *Trecut-au anii*, poziţia 20 (între *Cînd însuşi glasul*, 1879, şi *S-a stins viaţa falnicei Veneţii*, inedită).

— 3 variante la *Mai am un singur dor* (prima, după *Doină*, a treia între două inedite şi a patra între o inedită şi *Epigonii*).

Simetria din volum devine, astfel, 5-5-8-9, şi trebuie să mai luăm în consideraţie *Din noaptea...*, tipărită în *Familia*, 13 feb. 1884, şi scăpată atît din ediţia princeps, cît şi din *Convorbiri literare*. De dragul cifrelor, ca să obţinem structura 5-5-9-9, ar trebui s-o integrăm în categoria a treia, înainte de o poezie tipărită.

Situaţia nu este, însă, nici pe departe atît de simplă şi echilibrată cum reiese din aceste cifre. N-ar fi, poate, lipsit de interes să revedem întregul cuprins al ediţiei princeps cu situaţia fiecărei poezii în parte. Cele 64 de poezii sînt următoarele:

1. *Singurătate* — 1 martie 1878
2. *Lasă-ţi lumea* — inedită
3. *Şi dacă...* — 13 septembrie 1883 (*Familia*) — dar de intercalat
4. *Pajul Cupidon* — 1 feb. 1879
5. *Ce te legeni* — inedită
6. *Melancolie* — 1 septembrie 1876

7. *Rugăciunea unui dac* — 1 septembrie 1879
8. *Pe aceeaşi ulicioară* — 1 februarie 1879
9. *De cîte ori, iubito* — 1 septembrie 1879
10. *O, rămîi* — 1 februarie 1879
11. *Despărţire* — 1 octombrie 1879
12. *Crăiasa din poveşti* — 1 septembrie 1876
13. *Odă* — inedită
14. *La mijloc de codru des* — inedită
15. *Venere şi Madonă* — 15 aprilie 1870
16. *Iubind în taină* — inedită
17. *Afară-i toamnă* — 1 octombrie 1879
18. *Sînt ani la mijloc* — 1 octombrie 1879
19. *Cînd însuşi glasul* — 1 octombrie 1879
20. *Trecut-au anii* — inedită
21. *S-a stins viaţa falnicei Veneţii* — inedită
22. *Dorinţa* — 1 septembrie 1876
23. *Mortua est!* — 1 martie 1871
24. *Noaptea* — 15 iunie 1871
25. *Egipetul* — 1 octombrie 1872
26. *Adio* — 5 iunie 1883, *Familia* — dar de intercalat
27. *Ce e amorul* — 17 iunie 1883, *Familia* — dar de intercalat
28. *Lacul* — 1 septembrie
29. *Înger şi demon* — 1 aprilie 1873
30. *Floare albastră* — 1 aprilie 1873
31. *Se bate miezul nopţii* — inedită
32. *Înger de pază* — 15 iunie 1871
33. *Atît de fragedă* — 1 septembrie 1879
34. *O, mamă...* — 1 aprilie 1880
35. *Făt-Frumos din tei* — 1 martie 1878
36. *Cu mîne zilele-ţi adaogi* — inedită
37. *Din valurile vremii* — inedită
38. *Povestea codrului* — 1 martie 1878
39. *Împărat şi proletar* — 1 decembrie 1874
40. *Pe lîngă plopii fără soţ* — 28 august 1883, *Familia* — dar de intercalat
41. *Glossă* — inedită
42. *S-a dus amorul* — 24 aprilie 1883, *Familia* — dar de intercalat
43. *Departe sînt de tine* — 1 martie 1878

44. *Freamăt de codru* — 1 octombrie 1879
45. *De-or trece anii* — inedită
46. *Te duci* — inedită
47. *Peste vîrfuri* — inedită
48. *Somnoroase păsărele* — inedită
49. *Revedere* — 1 octombrie 1878
50. *Cînd amintirile...* — 15 mai 1883, *Familia* — dar de intercalat
51. *Doină* — 1 iulie 1883, *Convorbiri* — dar de intercalat
52. *Mai am un singur dor* — inedită
53. *Mai am un singur dor* — inedită
54. *Mai am un singur dor* — inedită
55. *Mai am un singur dor* — inedită
56. *Epigonii* — 15 ugust 1870
57. *Călin* — 1 noiembrie 1876
58. *Strigoii* — 1 decembrie 1876
59. *Satira I* — 1 februarie 1881
60. *Satira II* — 1 aprilie 1881
61. *Satira III* — 1 mai 1881
62. *Satira IV* — 1 septembrie 1881
63. *Luceafărul* — 1 august 1883 — dar de intercalat
64. *Criticilor mei* — inedită.

Avem, pe de o parte, poeziile publicate pînă la 1 septembrie 1881, de către Eminescu — pe de altă parte, poeziile de după 1881, de la *Luceafărul* înainte. Toate acestea, indiferent că au fost publicate anterior ediţiei princeps, concomitent cu ea ori după ea, sînt poezii de intercalat, cu vorbele lui Eminescu din scrisorea către Titu Maiorescu, 1888: "Poezii nepublicate, de intercalat în noua ediţie, nu am". Publicate sînt: 1, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 15, 17, 18, 19, 22, 23, 24, 25, 28, 29, 30, 32, 33, 34, 35, 38, 39, 43, 44, 49, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62. În total 36 de poezii. Este de presupus că, publicarea acestor poezii de către Eminescu încheindu-se în 1881, la 1 septembrie, cu *Scrisoarea IV*, aproape doi ani, de la această dată şi pînă în aprilie 1883 cînd apare *Luceafărul* în *Almanahul Societăţii academice social-literare «România Jună»*, poetul s-a ocupat de întregirea volumului său. (Vezi scrisoarea Veronicăi Micle din 10 fe. 1882.)

Poeziile de intercalat (*id est:* intercalate, aşa cum le găsim în ediţia princeps) sînt: 2, 3, 5, 13, 14, 16, 20, 21, 26, 27, 31, 36, 37, 40, 41, 42, 45, 46, 47, 48, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 63, 64. În total: 28 de poezii.

Aceste două şiruri, îmbinate, dau următorul ritm (distribuţie între publicate şi intercalate; punem în paranteză cele de intercalat) 1-(2-3)/ (4-5)/ 6-7-8-9-10-11-12(13-14)/ 15-(16)/17-18-19-(20-21)/ 22-23-24-25-(26-27)/ 28-29-30-(31)/ 32-33-34-35-(36-37)/ 38-39-(40-41-42)/ 43-44-(45-46-47-48)/ 49-(50-51-52-53-54-55)/ 56-57-58-59-60-61-62-(63-64).

Adică: 1-2; 1-1; 7-2; 1-1; 3-2; 4-2; 3-1; 4-2; 2-3; 2-4; 1-6; 7-2. Sînt 12 grupe — iar îmbinarea şirurilor dă, într-adevăr, un ritm, ceea ce face ca îmbinarea să nu pară cu totul întîmplătoare.

Refăcînd cele patru situaţii anterioare, găsim: 3 poezii inedite între poezii publicate, 7 inedite între inedite, 8 inedite înainte de poezii publicate şi 9 inedite după poezii publicate: 3-7-8-9. În total 27 poezii de intercalat (cea de-a 28-a, *Criticilor mei*, este după *Luceafărul*, inedită după poezie de intercalat, situaţie atipică). Ca să ajungem la structura 7-7-7-7, din volumul "ideal" de mai sus (avînd 28 de poezii de intercalat lucrul este posibil, pentru 7 x 4 = 28), trebuiesc redistribuite poeziile astfel: încă patru la prima grupă, scoţînd una din grupa a treia şi una din grupa a patra, şi găsind un loc pentru *Criticilor mei*. Orice aranjament de acest fel, însă, presupune o cu totul altă ordine a întregului volum. Noi am pornit de la premiza că, lipsind o coală editorială din ediţia princeps, această coală conţine compact, una după alta, un număr de poezii — că, deci, celelalte coli n-au fost deranjate în ordinea lor iniţială. Ni se pare că premiza trebuie păstrată, pentru că lucrul (corectura) pe coli editoriale distincte era obişnuit în epocă. Pe de altă parte, sumarul de 70 de poezii, rezultat din cele 64 existente şi cele 6 adăugate (coala în discuţie) nu mai permite grupuri de cîte 7 inedite; un eventual al cincilea grup ar trebui să aibă 6 poezii. Ar mai trebui, cu alte cuvinte, încă o inedită, ca să fie cu toate 35 în loc de 34, dar ar trebui scoasă, în acelaşi timp, o poezie tipărită, ca să rămînă 35 în loc de 36. Să zicem că adăugarea unei inedite este posibilă; ce poezie tipărită, însă, ar trebui scoasă din volum? Oricît de ispititoare ar fi această egalitate la care se ajunge cu cifrele — 35 de poezii tipărite + 35 de poezii de intercalat, oricît de "frumoasă" ar fi cifra 70 pentru sumarul ediţiei princeps, mai mult decît atît noi nu putem încerca să înaintăm în sumarul ediţiei princeps. Matematica ar putea, probabil, oferi soluţii (variante), dar abordarea noastră rămîne, în intenţia ei declarată, la nivelul filologiei.

Revenind, însă, la şirul poeziilor publicate în ianuarie-februarie 1884 în *Convorbiri literare*, un lucru mai avem de adăugat.

Că în *Convorbiri literare*, ianuarie-februarie 1884, poeziile nu respectă cronologia (poziţia) din volum, este simplu de observat. Dar tot la fel de simplu de observat este tendinţa de organizare a şirului în secvenţe descrescătoare. Pentru ianuarie: 41-13-21. Pentru februarie: 2-48-3-37 (secvenţe crescătoare) — dar 50-42-40-26; 53-46-31; 47-45-? (*Diana*) — 36-27, şi, în fine, 61-14-5. Practic, cine a primit grupajul (ori cine l-a dat la cules, ori cine l-a paginat), a luat foile în ordine inversă, de desubt, rupînd teancuri ici şi colo cu tendinţa de a amesteca, însă neducînd amestecul pînă la capăt. Ruptura teancului s-a făcut în zona mediană: la *Glossă* (41), la *Cînd amintirile...* (50), *De-oi adormi* (53), *Peste vîrfuri* (47). Ordinea celor 22 de poezii din *Convorbiri literare*, de după ediţia princeps, nu este cu totul întîmplătoare, ci presupune această mişcare secvenţială. Este de presupus că Eminescu a dat grupajul la revistă în succesiunea intercalării poeziilor în volum, aşa cum el însuşi va spune în scrisoarea din 1888 către Titu Maiorescu: "Poezii nouă de intercalat nu am" — dar aici această ordine s-a fragmentat, aşa cum s-a fragmentat şi pentru grupajul de şapte poezii din *Familia*. Vezi amintita scrisoare a lui Titu Maiorescu: "mai ales un foarte frumos sonet despre *Veneţia* şi o *Glossă*". Maiorescu citează *Veneţia – Glossă*, iar în grupajul din ianuarie 1884 al *Convorbirilor* se vor tipări în ordine inversă: *Glossă – (Odă) – Veneţia*. Ruperea teancului în zona *Glossei* pare, aşadar, motivată: Maiorescu atrage atenţia că între poezii se află cîteva foarte frumoase — şi acestea se scot din grupaj.

Atunci cînd a organizat aceste poezii cu totul diferit, atît faţă de succesiunea din grupaje cît şi faţă de cea din ediţia princeps, Garabet Ibrăileanu a dorit, probabil, să atragă atenţia, să işte discuţii, analize, măsurători etc. C. Botez înţelege, însă, doar că are şi el dreptul să alcătuiască această parte a volumului cum doreşte. Poeziile de după ediţia princeps, fiind martori ai volumului, trebuiesc preluate în ordinea grupajelor din *Convorbiri*, iar cele din *Familia* ordonate separat. *Diana* şi *Din noaptea...*, pînă cînd li se va stabili un loc anumit în structura ediţiei princeps, trebuiesc preluate, de asemenea, separat — cu indicaţiile de rigoare privind locul şi data apariţiei*.

*Ar mai trebui, poate, să efectuăm ceea ce se cheamă o reconstituire, punînd teanc poeziile aşa cum am presupus că s-au aflat ele pe masa lui Titu Maiorescu, cele scrise de mînă intercalate între cele tipărite, avînd, apoi, la îndemînă un alt teanc de foi scrise de mînă reprezentînd grupajele pentru *Convorbiri literare*, ianuarie-februarie 1884, şi, desigur, al treilea teanc, cu grupajul din *Familia*. Eminescu a avut trei teancuri de poezii cu diferenţe între ele: unul pentru ediţie, altul pentru *Convorbiri* şi al treilea pentru *Familia*; nu se poate spune că nu a fost atent cu opera sa în această fază (primăvara tîrzie a lui 1883). Unde s-a rupt teancul

PREFAŢĂ LA EDIŢIA DINTÎI

Colecţia de faţă cuprinde toate poesiile lui Eminescu publicate în Convorbiri literare *de vreo doisprezece ani încoace, precum şi cele aflate pînă acum numai în manuscript pe la unele persoane particulare.*

Publicarea se face în lipsa poetului din ţară. El a fost totdeauna prea impersonal şi prea nepăsător de soarta lucrărilor sale, pentru a fi putut fi înduplecat să se îngrijească însuşi de o asemenea culegere, cu toată stăruinţa amicilor săi literari.

Poesiile, aşa cum se presintă în paginile următoare, nu sunt dar revăzute de Eminescu şi sunt prin urmare lipsite de îndreptările ce avea de gînd să le facă, cel puţin la cele [mai] vechi (Venere şi Madonă, Mortua est!, Egipetul, Noaptea, Înger de pază, Împărat şi proletar, Rugăciunea unui dac, Înger şi demon).

Dacă totuşi am publicat şi aceste poesii, împreună cu celelalte, aşa cum se găsesc, am făcut-o dintr-un simţămînt de datorie literară. Trebuiau să devie mai uşor accesibile pentru iubitorii de literatura noastră toate scrierile poetice, chiar şi cele începătoare, ale unui autor, care a fost înzestrat cu darul de a întrupa adînca sa simţire şi cele mai înallte gîndiri într-o frumuseţe de forme, sub al cărei farmec limba română pare a primi o nouă viaţă.

Bucureşti, decemvrie 1883.

T. Maiorescu

Convorbirilor, încît succesiunea din grupaje nu mai este aceeaşi cu cea din volum pentru poeziile scrise de mînă? Desigur, cînd s-a luat din acest teanc *Glossa*, *Oda* şi *Veneţia*. Dar, teoreritc vorbind, unde se putea el rupe şi *unde nu se putea rupe*? Sînt scrise mai multe poezii pe o coală — ceea ce înseamnă că nu se pot despărţi! — ori este cîte una singură?

Aceste preparative ale reconstituirii ne depăşesc prin amănunte; le lăsăm specialistului sau celui pasionat.

Mai degrabă ar trebui, în ceea ce ne priveşte, să discutăm scrisoarea lui Eminescu din 8 februarie 1882 către Veronica Micle, publicată de d-na Cristina Zarifopol-Illias în cartea "Dulcea mea doamnă/ Eminul meu iubit", ed. Polirom, 2000, p. 188 (cu facsimilul la p. 189-190). Este chiar scrisoarea căreia îi răspunde Veronica la 10 februarie 1882 spunîndu-i, într-un *P.S.*: "Sunt foarte mulţumită că tu vrei să-ţi editezi frumoasele tale versuri." Iată, însă, cum îi anunţă Eminescu această veste: "...Titus îmi propune să-mi editez versurile şi am şi luat de la el volumul 1870-71 din *Convorbiri* unde stau *Venere şi Madonă* şi *Epigonii*. Vai, Muţi, ce greşeli de ritm şi rimă, cîte nonsensuri, ce cuvinte stranii! E oare cu putinţă a le mai corija, a face ceva din ele? Mai nu cred, dar în sfîrşit să cercăm."

Textul a fost scris de Titu Maiorescu după 6/18 decembrie 1883 ("*îi mai scriu numai o scurtă prefaţă*", o anunţa el pe Emilia Humpel în epistola din 6/18 decembrie 1883, în ziua în care transmitea la tipografie ultima coală editorială corectată, a 20-a) — deci, după corectura întreagă a manuscrisului-martor. Va deveni "text canonic" al tuturor ediţiilor Maiorescu, sub titlul *Prefaţă la ediţia d'intîi*. În ediţia princeps nu are titlu [la "Cuprins" specificîndu-se: "Prefaţa editorului"]. Cele patru paragrafe ale acestei prefeţe propun şi o simetrie cifrică interesantă privind numărul de cuvinte. Primul paragraf are 32 de cuvinte (cu titlul presupus "prefaţă", 33 de cuvinte). Cel de-al doilea paragraf are 8 cuvinte pentru prima propoziţie şi 33 de cuvinte pentru cea de-a doua. Cel de-al treilea paragraf de 33 de cuvinte pînă la paranteză, şi 8 titluri de poezii în paranteză, făcînd un fel de "rimă îmbrăţişată" cu paragraful doi. Al patrulea paragraf are 23 de cuvinte pentru prima frază şi 55 de cuvinte pentru cea de-a doua, un total de 78 de cuvinte la care, dacă se adaugă data, locul şi semnătura, adică încă patru cuvinte, rezultă cifra de 82 (41 + 41, adică însumarea cuvintelor din paragraful doi şi trei). Nu cunoaştem sensul acestei (acestor) parole, în care cifrele 8 şi 33 par a juca un rol — iar pentru un posibil "joc" cu locul de ordine al poeziilor, cu numărul de litere din numele poetului (*Eminescu* = 8 litere, nume anunţat de două ori în text) etc., chiar dacă am fi pregătiţi, nu avem repere spre a estima unde poate duce. Aceste relaţii simetrice au ciudăţeniile lor, şi atestă, încă o dată, că actele şi mărturiile privind viaţa tîrzie a lui Eminescu (darea lui afară din presă, mai ales, declararea publică a bolii psihice etc.) sînt învăluite într-un

---

Acest fragment de scrisoare ne pune în mare dificultate după ce ne-am construit scenariul de mai sus. Cel mai simplu ar fi să nu-l luăm în seamă, prevalîndu-ne de faptul că n-am văzut scrisoarea în original, ci în copie: dacă este o "plastografie", cum ar zice venerabilul nenea Trahanache (ori G. Călinescu despre scrisorile aflate la Octav Minar)? E greu de crezut că Eminescu, în 1882, nu-şi recunoaşte poeziile publicate în 1870, cu numai 12 ani în urmă — ba, încă, poezii pe care le avea în lada de manuscrise. Atît de puternic să-l fi lucrat "morbul ziaristic", încît să-i fi schimbat mentalitatea? Într-o altă scrisoare din acelaşi lot al d-nei Cristina Zarifopol-Illias el îi mărturiseşte Veronicăi Micle că are de gînd să încheie cariera poetică pentru că se crede predestinat către proză. Fie... Lui nu-i plac, iar ea îi răspunde: "...frumoasele tale poezii"; ca într-un dialog al surzilor.

Constatăm, însă, că, în anul 1870, cifra 7 este scrisă apăsat peste 6. A avut, deci, intenţia să scrie anul *1869-1870*. *Convorbirile* încep cu luna martie, deci tomul IV conţine materia dintre 1 martie 1870 – 1 martie 1871. Eminescu a debutat cu *Venere şi Madonă* la 15 aprilie 1870; el reţine că a fost într-o primăvară — şi crede că este vorba de tomul III, 1 martie 1869 – 1 martie 1870, dar se corectează pe minut. Da, numai că în tomul pe care-l are în mînă se mai află şi *Mortua est!*, publicată exact la 1 martie 1871, în ultimul număr, ultimele două file

mister fabricat. Cele opt poezii eminesciene citate de Titu Maiorescu, pentru care editorul crede că *sunt lipsite de îndreptările ce avea de gînd să le facă*, cel puţin la cele mai vechi, au următoarea ordine în ediţie şi cronologia aferentă:

15. *Venere şi Madonă* (1870)
23. *Mortua est!* (1871)
25. *Egipetul* (1870)
24. *Noaptea* (1871)
32. *Înger de pază* (1871)
39. *Împărat şi proletar* (1874)
7. *Rugăciunea unui dac* (1879)
29. *Înger şi demon* (1873).

În afară de prima poezie, *Venere şi Madonă*, debutul lui Eminescu în CL, deci un început, celelalte nu respectă ordinea cronologică a publicării poeziilor. Nu este respectată nici ordinea în ediţie. Surprinde includerea *Rugăiunii unui dac* (publicată de Eminescu în *CL*, la 1 septembrie 1879) printre poeziile "mai vechi". Pînă la *Rugăciunea unui dac*, Eminescu publicase în *Convorbiri literare*: *Epigonii* (15 august 1870), *Mortua est!* (1 martie 1871), *Înger de pază*, *Noaptea* (15 iunie 1871), *Egipetul* (1 octombrie 1872), *Înger şi demon* (1 aprilie 1873), *Floare albastră* (idem, ibidem), *Împărat şi proletar* (1 decembrie 1874), *Melancolie*, *Crăiasa din poveşti*, *Lacul*, *Dorinţa* (1 septembrie 1876), *Călin* (1 noiembrie 1876), *Strigoii* (1 decembrie 1876), *Povestea codrului*, *Povestea teiului*, *Singurătate*, *Departe sunt de tine* (1 martie 1878), *Pajul Cupidon*, *O, rămîi*, *Pe aceeaşi ulicioară* (1 februarie 1879) — după

---

din tom: la ea de ce nu se referă cînd vorbeşte de *greşeli de ritm şi rimă*, de *nonsensuri şi cuvinte stranii*? Nu are nimic de spus la 1882 despre *a tău* din 1871? Reluăm: "volumul 1870-1871 din *Convorbiri* unde stau *Venere şi Madonă* şi *Epigonii*. Nu vede că şi *Mortua est!* stă acolo? Şi iarăşi despre încurcarea anilor: să zicem că nu vede cotorul tomului, dar *Epigonii* se află pe pagina I, la 15 august 1870, sub data şi titlul revistei.

Este limpede, aşadar, că n-a avut timp să citească, doar a răsfoit în grabă, abia a luat revista şi e dornic să-i împărtăşească imediat Veronicăi impresiile. Viitorul său volum se află la începutul începuturilor, abia se preurseşte: încă este o negaţie.

Fac, însă, legătura cu o discuţie pe care am avut-o cu dl. prof. George Muntean tocmai pe tema ediţiei princeps Eminescu. Dînsul îmi spune că, prin anii '60, însuşi Perpessicius era preocupat de o altă ipoteză decît a "teancului", şi anume de posibilitatea ca ediţia să se fi lucrat după tomurile *Convorbirilor literare*, cu semne puse unde trebuiesc culese poeziile. E uşor de imaginat că asta presupune o inginerie întreagă, cu liste de ordine, intercalări etc., de care îl putem suspecta chiar pe Eminescu. Dacă această scrisoare este adevărată (şi iată misterul în care pluteşte întreg acest lot de scrisori: este posibil ca şi Perpessicius s-o fi văzut sau să-i fi fost citită!), rezultă că Eminescu ori a glumit cu Veronica, ori nu va fi avut în lada sa

care urmează grupajul din 1 septembrie 1879 în care se include şi *Rugăciunea unui dac* (*De cîte ori, iubito...*, *Rugăciunea unui dac*, *Atît de fragedă*).

Iată, aşadar, un total de 21 de poezii, pînă la grupajul din 1 septembrie 1879, dintre care Titu Maiorescu crede că, fiind poezii mai vechi, Eminescu avea de gînd să le îndrepte. Ulterior, acest lot va mai adăuga trei poezii. Considerînd că *Rugăciunea unui dac* este o "scăpare", pînă la *Împărat şi proletar* (1 decembrie 1874) rămîn poeziile din lista de mai sus. În fond, cu totul şocantă rămîne neincluderea printre poeziile mai vechi a *Epigoniilor* (1870) — ca să nu mai vorbim de *Floare albastră*, ori de *Strigoii* (la tipărirea căreia Maiorescu reacţionase prin cunoscuta scrisoare, cerînd îndreptări din partea poetului; îndreptări pentru ce? — în vederea unei republicări, desigur!). Titu Maiorescu nu alege aceste opt poezii mai vechi ale lui Eminescu nici după un ghid al greşelilor posibile, considerate ca atare de către critic: în afară de finalul *Rugăciunii unui dac* (omisiunea negaţiei), aceste opt poezii nu ridică dificultăţi editorului (formele mai greoaie din *Împărat şi proletar* le rezolvă prin punctuaţie). Altele sînt poeziile dificile pentru un editor eminescian, oricare ar fi el. Alegerea întîmplătoare a exemplelor, după memorie, dacă este într-adevăr întîmplătoare, cum rezultă de altfel, denotă că Maiorescu nu era familiarizat cu cronologia expresă a poeziilor lui Eminescu (datele publicării). Presupunînd că el ţine cont de data debutului lui Eminescu la *Convorbiri literare*, 15 aprilie 1870, cu prima poezie din lista sa *Venere şi Madonă*, rămînem surprinşi să constatăm că aproximează timpul scurs de la această dată pînă la ediţia pe care o scoate la... "vreo doisprezece ani". Din aprilie 1870 pînă în decembrie 1883 sînt aproape... vreo 14 ani!

---

cu manuscrise sau în bibliotecă nici o tăietură din *Convorbiri* cu poeziile publicate acolo. Este posibil ca, după *Scrisoarea IV* (septembrie 1881), poetul să fi avut o reală intenţie de a nu mai scrie poezii, de a se depărta de poezie în general. Totuşi, manuscrisele sale sînt martori care nu greşesc, în 1882-1883 a scris pentru sertar enorm de mult — nu numai că a definitivat poeziile care sînt adăugate la antume în ediţie, dar a deschis universuri creatoare noi. Probabil că acest şoc al recitirii şi propunerea lui Titu Maiorescu îl readuc la poezie (Titu Maiorescu era un foarte bun psiholog şi este posibil să fi intuit criza şi să fi ştiut remediul). Oricum, în privinţa teancului final, bănuim că poetul n-a stricat planurile lui Maiorescu să şi-l confecţioneze. Repetăm: dacă această scrisoare este adevărată (ea poate fi citită şi ca o glumă ori ca o etopee).

Rămîne, însă, ceea ce am înţeles că este voinţa poetului: textele tipărite la 1870-1871 trec neschimbate în ediţia din 1883, cu greşeli de ritm şi rimă, nonsensuri etc. Maiorescu schimbă doar punctuaţia — aşa cum schimbă şi punctuaţia poeziilor noi depuse de Eminescu la *Convorbiri* şi la tipografie pentru completarea volumului. Înţelegem că, la a doua lectură, mai aplicată, poetul îşi acceptă poeziile de tinereţe şi îşi regăseşte "scenariul" proiectat pentru volum în anii cînd le publica piesă cu piesă, ori în grupaje, pentru a construi acest volum.

Rămîne cert faptul că Titu Maiorescu este surprins de prezenţa, în această "colecţie", a poeziilor de tinereţe (unele dintre ele) ale lui Eminescu.

Cu totul interesant rămîne, în această prefaţă, paragraful al doilea: *"Publicarea se face în lipsa poetului din ţară"*. S-ar putea crede că este un anuţ simplu: Eminescu nu se află în ţară — şi, prin urmare, îndreptările de ultim moment nu are cine le face. Despre îndreptări, însă, se va vorbi în paragraful următor, al treilea. Lipsa poetului din ţară este legată de altceva: *"El a fost totdeauna prea impersonal şi prea nepăsător de soarta lucrărilor sale, pentru a fi îndemnat să se îngrijoreze însuşi de o asemenea culegere, cu toate stăruinţele amicilor săi literari"*. Lipsa poetului din ţară este legată, de către Titu Maiorescu, de îngrijirea unei "asemenea culegeri": cartea se tipăreşte *pentru că* el nu este de faţă, lipsa lui înlesneşte tipărirea. Tipărirea — ori alcătuirea colecţiei/culegerii?! Amicii săi literari au stăruit pe lîngă el, dar nu l-au putut îndupleca. Îndupleca, în ce privinţă: să tipărească (să-şi ia grija tipăririi) — ori să alcătuiască o colecţie/culegere? Prea impersonal — şi prea nepăsător cu soarta lucrărilor sale, Eminescu? Cu soarta lucrărilor tipărite, desigur, ori făcute publice după lectură (publică). S-a ocupat, aşadar, altcineva de "soarta lucrărilor sale"? Textul antologiei atestă că piesele s-au tipărit, fiecare în parte, după tipăriturile din *Convorbiri* (aceleaşi greşeli). Între tăieturile din *Convorbiri* se aflau, însă, poezii transcrise caligrafic de Eminescu pentru tipar (ineditele din grupajele separate).

Editorul arată, încă o dată, că nu stăpîneşte materialul pe care-l are în faţă. Din enunţul său se înţelege lipede că lui nu-i vine să creadă că Eminescu însuşi a organizat volumul. Maiorescu intră, de fapt, în posesia volumului manufacturat, a "pachetului" cum spune Perpessicius — pe ce căi, însă, nu ştim; aşa cum nu ştim pe ce căi va intra criticul în posesia lăzii cu manuscrise a lui Eminescu — şi-şi face următorul raţionament: el a fost totdeauna prea impersonal şi prea nepăsător de soarta lucrărilor sale, pentru a fi putut fi îndemnat să se îngrijească însuşi de o asemenea culegere, cu toată stăruinţa amicilor săi literari. Deci: nu el a făcut culegerea. Fiind, însă, făcută totuşi — trebuie publicată, cu atît mai mult cu cît este absent (din ţară), ca un fel de surpriză, dar şi din datoria faţă de literatura română. Titu Maiorescu descrie o împrejurare, nu o situaţie de fapt. Nu motivează de ce el, Titu Maiorescu, a luat iniţiativa de a aduna poeziile lui Eminescu, de a le adăuga celor publicate pe cele aflate în manuscrise, şi de ce le publică. Ne declară expres, explicit, că el, Titu Maiorescu,

a făcut această muncă. Faptul că a făcut efectiv corectură? Asta se va descoperi peste ani şi ani, o dată cu scoaterea la iveală a scrisorilor sale, a *Însemnărilor zilnice*, a altor mărturii. Acum, în 1883-1884, cititorul acestei cărţi nu află cine a editat-o de fapt. Titlul volumului este — să nu uităm — POESII de M. Eminescu, nu M. Eminescu: POESII. În primele rînduri editorul vorbeşte de "colecţie/culegere".

Paragraful al treilea începe şi mai explicit: *"Poesiile, aşa cum se prezintă în paginile următoare, nu sunt dar revăzute de Eminescu..."* Nu se referă numai la îndreptări grafice, ci şi la modul cum se prezintă poeziile în paginile următoare. Practic, descrie un manuscris ce urmează a fi citit. Singurul "gir" editorial pe care-l dă Titu Maiorescu este pentru aceste opt poezii pe care le consideră mai vechi: *"Dacă totuşi am publicat şi aceste poezii, împreună cu celelalte, aşa cum se găsesc, am făcut-o dintr-un simţămînt de datorie literară"*. În virtutea aceluiaşi simţămînt se puteau publica şi poezii mai vechi de ale lui Eminescu, de la *Familia*; formula este de circumstanţă, editorul observă că cele opt poezii în discuţie constituie, sînt piese de bază în antologie — şi îşi motivează neputinţa de a le exclude, pe generalităţi. El a vorbit, pentru a treia ori a patra oară, de aceste poezii... aşa cum se găsesc. A definit, în continuare, manuscrisul pe care-l posedă. Întreagă această prefaţă este construită din termeni ambigui, are o dublă intenţionalitate, editorul pare mai degrabă a se apăra pe sine însuşi. Instaurează, astfel, duplicitatea în eminescologie, mergîndu-se pînă acolo încît i s-a atribuit lui Titu Maiorescu selecţia ediţiei din decembrie 1883. Această prefaţă-stas se repetă şi la ediţiile a II-a şi a III-a, cînd Eminescu era încă în viaţă. Se ştie că poetul nu şi-a recunoscut, de altfel, acest volum. Mai exact spus: după ce l-a dăruit, cu o dedicaţie în limba germană, medicului său curant de la Oberdöbling, în primele zile ale lui 1884, a avut, prin 1886, o reacţie violentă, spărgînd vitrina unei librării din Iaşi, luîndu-şi de acolo volumul şi călcîndu-şi-l în picioare, după unii biografi, strîngîndu-şi-l la piept, după alţii. Nu ştim ce se poate deduce de aici. Poetul şi-a cerut insistent, continuu, lada lui de manuscrise înapoi. A intenţionat o anti-ediţie Maiorescu, prin V.G. Morţun, dar aceasta se va publica abia după moartea sa. Nu a colaborat cu editorul nici la ediţia a doua, nici la ediţia a treia. Prefaţa-stas a lui Titu Maiorescu pare a-l împiedica, într-un fel, pe poet, a-l provoca la o reacţe: nu se cunoaşte vreuna. Deşi volumul este organizat de el însuşi pînă în cele mai mici amănunte, totuşi nu şi-l reia în formulă proprie. O posibilitate — pe care am presupus-o de mai

multe ori — ar fi că unele schimbări de amănunt, totuşi, l-au deranjat. Ar mai fi posibilitatea ca să-l fi surprins migrarea, din volum, a elegiei *Mai am un singur dor*, care a devenit cîntec de petrecere şi — mai grav! — cîntec de chetă, însoţind demersul tinerilor sau mai vîrstnicilor socialişti, care s-au angajat într-o campanie de anvergură naţională: să strîngă bani pentru "bietul Eminescu". O asemenea campanie îi bara, de altfel, drumul spre presă, cum observa încă Garabet Ibrăileanu.

O altă posibilitatea ar putea fi volumul însuşi, demonismul excesiv în care s-a "aventurat" constructorul său. Fiind, însă, vorba de probleme de conţinut, ele trebuie discultate ca atare (dezbătute teoretic); de altfel, notele noastre le evidenţiază suficient de insistent, credem, pentru o ediţie.

Dintre toate posibilităţile ediţiei din 1883, însă, una se exclude: posibilitatea ca această ediţie să-i fi aparţinut lui Titu Maiorescu. Editorul a girat-o, a avut curajul — istoric! — să editeze "pachetul" găsit, şi nimic mai mult.

După cum se ştie, Titu Maiorescu revine cu explicaţii suplimentare la prefaţa sa, în prezentarea amplă din *Convorbiri literare*, la 1 noiembrie 1889 ("Eminescu şi poeziile lui": fragmente din prima parte a acestui studiu vor constitui prefaţa sa definitivă, *Poetul Eminescu*, ataşată ediţiilor ulterioare): *"O rezervă trebuie făcută din capul locului, şi este cu atît mai importantă cu cît mulţi din imitatorii lui Eminescu nu par a o fi făcut. Volumul, în care sînt adunate poeziile sale, nu este publicat de el însuşi, din cauza împrejurărilor cunoscute şi atinse în prefaţa noastră la ediţia I de la 1883. Dacă, în starea în care se afla Eminescu atunci, am putut lua asupra-mi datoria de a publica culegerea poeziilor lui, nu aveam dreptul nici de a le modifica, nici de a lăsa pe unele la o parte. Prin urmare, aşa cum se prezintă şi astăzi unicul volum, el cuprinde toate poeziile, şi cele de la început, pe care însă autorul declarase de mult că voia să le îndrepte şi în parte să le suprime. Nici cele 8 poezii citate în prefaţă la ediţia I, nici* Călin, *nici* Epigonii, *nici* Strigorii *nu sînt Eminescu în toată puterea lui. Contururile tremurînde ale descrierilor fără destulă precizie intuitivă, lipsa de claritate a gîndirii, greşeli în accentul ritmic şi în rimă sînt defecte, al căror cel mai aprig critic era chiar Eminescu. Dacă totuşi şi aceste poezii au meritat şi vor merita să figureze în opera lui literară, este fiindcă în fiecare din ele apare deodată din mijlocul imperfecţiilor o frumuseţe de limbă şi o înălţare de gîndire, care prevesteau de la început ce avea să devie poetul ajuns la culmea lui".*

Cele trei poeme asupra cărora se extinde rezerva criticului tot nu le acoperă pe toate cele 21 de pînă la *Rugăciunea unui dac*. În plus, constatăm

încă o dată că Maiorescu nu le citează nici în secvenţa cronologică, nici în ordinea ediţiei sale, de data aceasta părînd a urmări o ierarhie a rezervelor: mai întîi în privinţa lui *Călin*, apoi în privinţa *Epigonilor* şi, pe al treilea loc, *Strigoii*. Imperfecţiuni de rimă, ritm ori de pecizie intuitivă etc., în *Călin*?! În *Epigonii*? Poate în *Strigoii* (vezi rezervele iniţiale ale criticului, la publicare). Argumentele lipsesc, vorbele par spuse mai degrabă ca să fie, un fel de scuză tîrzie că au fost uitate la prefaţa ediţiei I. Titu Maiorescu ia în discuţie exact triada dintre cele patru variante *Mai am un singur dor* şi cele patru *Scrisori*, ansamblu de piese foarte necesare, indispensabile construcţiei volumului: ce-ar fi fost, de pildă, ca *Scrisoarea I* să continue imediat după *Mai am un singur dor*? Ar fi fost ca şi cum imediat după *Revedere*, care defineşte eternitatea astrelor, s-ar fi aflat *La steaua*, care defineşte contrariul etc. Această triadă — *Epigonii–Călin–Strigoii* — va fi şi singurul loc în volum unde Maiorescu va interveni, plasînd *Diana* într-o ordine firească, şi scăpînd nenumerotată în cuprins *Nu mă înţelegi*, care nu-şi are locul între *Strigoii* şi *Scrisoarea I*. Textul său din *CL*, neinclus în studiul *Poetul Eminescu*, anticipează această intervenţie.

Pe lîngă această argumentaţie — care, cel puţin în chestia arhitecturii volumului, nu există — reţinem, din revenirea lui Titu Maiorescu: editorul... *nu avea dreptul nici de a le modifica, nici de a lăsa pe unele la o parte*. Prin urmare, aşa cum se prezintă şi astăzi unicul volum, el cuprinde toate poeziile... Cu aceste afirmaţii-profesiune de credinţă, Titu Maiorescu recunoaşte, implicit, că nici sumarul nu l-a modificat, prin adaos sau scădere. După criticile repetate timp de mai bine de patru ani, între 1884 şi 1889, după apariţia postumelor eminesciene din *Fîntîna Blanduziei* — nu se mai poate susţine că Titu Maiorescu n-ar fi avut cunoştinţă de poeziile de tinereţe ale lui Eminescu, publicate în *Familia*, de pildă. Nu putem, aşadar, înţelege prin *"el cuprinde toate poeziile — toate poeziile publicate de Eminescu"*; editorul se referă la toate poeziile colecţiei/culegerii pe care a editat-o, la manuscrisul, "pachetul" (Perpessicius), în posesia căruia a intrat. Lipseşte, din păcate, acest manuscris-martor al ediţiei princeps, aşa cum lipsesc documentele în legătură cu tipărirea lui. Nu trebuie, însă, "probe infailibile" pentru a înţelege ceea ce este mai mult decît evident: că, deşi nefinisată de către autor (Eminescu), arhitectura ediţiei princeps îi aparţine. Îndepărtarea (forţată) a lui Eminescu de lada lui de manuscrise, după publicarea volumului său de poezii, n-a fost un gest bine cugetat — în sensul salvării ciornelor, formelor bruionare, aurului risipit etc. Nu

numai ca proprietar i se cuveneau manuscrisele sale, dar şi ca deţinător al "cifrului" acestui labirint iniţiatic: trebuia lăsat să-şi desăvîrşească opera. Totul în privinţa lui Eminescu are aspectul de neterminat, de neîncheiat. Studiile, familia, activitatea de revizor şcolar, cea de bibliotecar, apoi cea de ziarist: sînt drumuri începute, linii largi — şi frînte brusc.

În fond, punînd faţă în faţă aceste afirmaţii ale lui Titu Maiorescu şi aceea, tot a lui, din scrisoarea către Emilia Humpel din 16 decembrie1883, totul se reduce la o singură întrebare, grea şi... ascuţită. Cum se împacă expresia maioresciană: *"el* (volumul) *cuprinde toate poeziile"* cu declaraţia sa că a corectat inclusiv coala nr. 20, care lipseşte din volum şi ale cărei avataruri, în timpul vieţii lui Eminescu, le-am urmărit? De ce simte nevoia să spună: *"toate poeziile"*? A contestat cineva întregul? Cine? Unde? Cînd?

Această întrebare este grea, pentru că este gravă. Îl pune faţă în faţă pe editor cu ediţia din care ştie că lipseşte o fascicolă şi... nu mărturiseşte, dimpotrivă, muşamalizează. Lărgirea cuprinsului ediţiilor Maiorescu se poate, aşadar, să fie făcută succesiv sub semnul culpabilizării. Concurenţa lui cu V.G. Morţun ar putea spune mai multe, dar lipsesc documentele. El nu a recuperat coala editorială integral, ci piesă cu piesă, ajutat întrucîtva şi de Eminescu însuşi, care şi-a publicat, ici şi colo, cînd şi cînd, poezii lipsă din ediţia princeps. El nu propune însă, în final (ediţia a VI-a) configuraţia iniţială a poeziilor din ediţia princeps, nu reface volumul, ca ultimă voinţă editorială, în datele lui iniţiale. Probabil că nu ţine minte ce şi pe unde s-a pierdut. Indiferenţa lui Titu Maiorescu faţă de poeziile lui Eminescu iese, încă o dată, în evidenţă. Ajungem, astfel, pe căi cu totul diferite, la concluziile lui Pompiliu Constantinescu, din *Eros şi Daimonion*, studiul din 1939 (Revista Fundaţiilor Regale, 6 (1939), nr. 7, iulie p. 84-89): "Că pe Maiorescu nu l-a interesat structura specifică a poetului, şi ca problemă esenţială a criticii literare, stă dovadă şi lipsa lui de interes faţă de manuscrisele lui Eminescu, pe care le-a păstrat douăzeci de ani fără să le cerceteze, donîndu-le apoi Academiei, ca pe o relicvă pioasă". Pompiliu Constantinescu nu descoperă o situaţie, preia un loc comun. Lumea eminescologică interbelică ştia despre acest dezinteres al lui Maiorescu faţă de lada de manuscrise a lui Eminescu.

Cu aceasta, revenim la al doilea aspect al întrebării noastre: am spus că ea mai este şi ascuţită. Vrem să spunem: înţepătoare. Scrisoarea cu pricina a fost publicată de I.E. Torouţiu, în vol. IV din *Studii şi documente literare*, p. 18. A fost văzută de eminescologii noştri interbelici. Nici unul,

dar nici unul n-a atras atenţia asupra neconcordanţei. Sînt alunecări (*lapsus*) care merg pe falia memoriei colective.

Oricum ar fi, eminescologia, ca ştiinţă, se naşte din refuzul ediţiei princeps: toţi editorii, după Maiorescu, vor un alt Eminescu decît cel al ediţiei Maiorescu, ediţie care se bazează, ca orice lucru menit să dureze, pe o greşeală, pe o pierdere/furt, pe o neatenţie.

PARTEA A DOUA

MARTORI MINCINOȘI

P. ZOSIN: UN ÎNTEMEIETOR

Ca şi alţi eminescologi fără voie — oameni care s-au rostit întîmplător despre viaţa şi opera lui Eminescu, venind de obicei din cu totul alte domenii decît literatura, încercînd să "lumineze" din unghiul specialităţii lor aspecte care pentru literatura propriu-zisă stau într-o funciară şi tentant de misterioasă obscuritate — nici Panaite Zosin (Panait Zosîn, cum semna în tinereţe) nu este un personaj prea cunoscut. În afară de "miezul" scrierilor sale despre Eminescu — respectiv, un articol din 1903 în care produce acte şi amintiri — numite de către el însuşi cu un titlu generic "documente", despre şederea poetului la Mănăstirea Neamţ (1886-1887), mai nimic n-a rezistat din opera acestui "doctor în medicină". Articolul din 1903, însă, este citat cu consecvenţă de către toţi cei care se ocupă de viaţa lui Eminescu; uneori este citat chiar fără a fi citit. Apăruse, doar, în revista de specialitate *Spitalul*, fusese tras în broşură aparte şi a înzestrat, în timp, toate bibliotecile respectabile. Panaite Zosin este primul medic care certifică nebunia lui Eminescu, întemeietorul unei serii în lanţul căreia va străluci, în cele din urmă, chiar Gheorghe Marinescu, atunci cînd va deveni medicul numărul 1 al ţării în domeniu, adică în perioada interbelică. Nu pentru a porni de la o întrebare, dar pentru a scăpa de primul răspuns incomod, amintim că Gheorghe Marinescu a scris despre nebunia lui Eminescu fiind somat de către studenţi şi invocat de către alţi oameni de ştiinţă: el făcuse autopsia poetului în stabilimentul lui Al. Şuţu, lui i se datorează, în parte, pierderea "piesei anatomice" fundamentale: creierul poetului (uitat în laborator, s-a alterat, apoi o pisică s-a jucat cu el, iar femeia de serviciu l-a aruncat la coş). Peste ani, invocat să-şi aducă aminte, Gheorghe Marinescu va vorbi din amintiri, deplîngînd, el însuşi, lipsa probelor anatomice materiale... O va face, însă, tîrziu, între timp în chestiune se angajase cu toată energia Panaite Zosin, unul dintre elevii săi.

Mai mult decît ce spune el însuşi despre sine, de o referinţă fugară a lui Ilarie Chendi (pe care nu-l convinge) şi de alte cîteva menţiuni depistate întîmplător prin ziare, nu ştim nimic despre Panaite Zosin. Dar mantia operei nu-l ascunde, totuşi; dimpotrivă ne dezvăluie mult din personali-

tatea sa. În 1935, aşadar, scoate ultima carte (va muri peste doi ani), la tipărirea căreia, cum citim pe spatele paginii de titlu, *"au contribuit fosta administraţie municipală ieşeană, cu 10.000 de lei, şi 50 de subscriitori, cu 7.000 de lei, unii subscriind cîte mai multe exemplare; tuturora li se mulţumeşte cu toată recunoştinţa. Restul, pînă la 40.000 de lei, cît a costat în total, s-a acoperit de autor"*. Cartea a avut 1.000 de exemplare, a apărut în editura autorului (la Tipografia concesională Alexandru Terek din Iaşi). Se numeşte *Cartea unei vieţi* şi este un manual de învăţături morale, pe care un tată — autorul — le scrisese către fiul său adoptiv.

Modelul există aiurea, dar şi în sînul literaturii române: *Învăţăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie*; redescoperirea lui fără voie mi se pare cu atît mai interesantă, cu cît vine dinspre ştiinţă, nici dinspre literatură. Interesul sporeşte atunci cînd este vorba de Panaite Zosin, primul medic român care s-a ocupat în lucrări ştiinţifice de nebunia lui Eminescu. Şi încă: atunci cînd aflăm că este de loc din satul Gorbăneşti, judeţul Botoşani — aproape de Ipoteştii lui Eminescu (deşi nu cunoaşte nici satul, nici familia poetului — în zadar căutăm urme în acest sens în opera sa). Materia cărţii este sistematizată, *"alcătuind-o despre vîrste, aşa ca fiecare vîrstă să-şi găsească, în partea respectivă, învăţătura şi orientarea respectivă"*. Autorul, un împătimit al pozitivismului (a tradus masiv din Auguste Comte, declară că are un studiu solid în manuscris despre filozofia acestuia), împarte viaţa omului în heptade, după modelul maestrului său: *"întîia copilărie 7 ani, a două copilărie 7 ani, adolescenţa 7 ani, tinereţea 7 ani, virilitatea 14 ani, adică două septenate, maturitatea 21 de ani, adică trei septenate; şi de acolo înainte bătrîneţea"*. Cartea are, aşadar, patru capitole: *Copilăria şi adolescenţa, Tinereţea, Virilitatea, Maturitatea şi bătrîneţea*. Nu este numai o carte de învăţături morale şi medicale; autorul mai spune: *"...mi-a răsărit în minte ca să-l iniţiez eu, în scris, pe cît posibil în toate privinţele şi în toate domeniile, servindu-mă de propria mea viaţă în episoadele ei adecvate, fie pentru a ilustra calea binelui ca să fie urmată — fie cea a răului ca să fie evitată"*. Foarte atent, el revine imediat: *"Expunerea ce-o fac atingătoare de fapte din viaţa mea nu-i atît o biografie, care n-ar avea ce să intereseze, cît o revelare de anumite circumstanţe, alcătuind mai mult o autocritică, spre a face mai evidente învăţăturile ce trebuiesc trase dintr-însa"* (din viaţă, desigur!).

Cartea fusese scrisă în 1932, cînd Panaite Zosin avea 59 de ani (născut în 1873), şi este foarte interesantă culmea gîndului de pe care autorul împarte învăţăturile sale morale. Nu numai A. Comte este invocat, citat,

comentat ca îndreptar al vieţii — dar şi Socrate, Al. Vlahuţă, B.P. Hasdeu, şi — mai ales — Eminescu!

De la bun început, autorul se aşează sub semnul lui Eminescu, de vreme ce prefaţa sa se încheie astfel: *"De voi fi izbutit să înlătur din calea vieţii copilului meu măcar acest gen de înşelare prin închipuire, care trebuia să-mi fie personal spre pagubă, ca şi din calea orişicui m-ar citi şi mai ales a tineretului dispus foarte uşor pentru înfăptuirea dreptăţii închipuite şi nu a acelei posibile şi reale (...), pentru îndeplinirea* "lumei celei gîndite" *şi nesocotirea celei trăite* "aevea", *cum constată Eminescu — voi fi făcut un bine real şi măcar sub acest raport cartea aceasta nu va fi fost o osteneală zadarnică"* (p. 6; urmează patru versuri din *Scrisoarea II*). Într-adevăr, făcîndu-şi destul de aspru autocritice, Panaite Zosin consideră *"înşelarea prin închipuire"* una dintre cauzele pentru care *"a greşit"* în viaţă — lucrul fiindu-i *"personal spre pagubă"*. Poetul este invocat mai pretutindeni: *"Călătorind prin această Românie, aşa cum vălmăşagul vremurilor a readus-o astăzi în fiinţa ei iniţială dacică, vei înţelege cum a putut fi încălcată şi copleşită de fel de fel de seminţii umane şi că elementul băştinaş a trebuit foarte des să se simtă la strîmtoare, cum arată Eminescu"* (p. 57; citează o strofă din *Doină*). La capitolul *Deşteptarea instinctului sexual*: *"Încît şi Auguste Comte a putut formula sentenţios că «individul repetă specia în îndoita ei evoluţie organică şi spirituală», o realitate despre care şi Eminescu s-a exprimat atît de plastic în* Scrisoarea IV: *«Nu trăiţi voi — ci un altul vă inspiră, el trăeşte/ El cu gura voastră rîde, el se-ncîntă, el şopteşte;/ Căci a voastre vieţi cu toate sînt ca undele ce curg/ Veşnic este numai rîul. Rîul este Demiurg»"* (...) *"La animale în general — nu numai la păsări cum le-a vizat Eminescu — este epoca sexuală, rutul..."* (p. 64-65); *"Sentimentele sînt animalitatea noastră, baza vieţii noastre, pe cînd ideile nu-s decît umanitatea noastră, floarea vieţii noastre; şi ideile pot fi trecătoare ca şi florile, cele mai multe idei neajungînd să fructifice, după vorba poetului: «Multe flori sînt, dar puţine/ Rod în lume au să poarte/ Toate bat la poarta vieţii/ Dar se scutur multe moarte»"* (p. 86) — ori această interesantă caracterizare a Iaşului (pe fondul — trebuie să anticipăm — certurilor sale cu Bucureştiul pentru ridicarea unei statui a lui Eminescu; Panaite Zosin a făcut parte din Ateneul Tătăraşi, atunci cînd a avut şi o funcţie municipală în Iaşi, unde timp de un deceniu şi mai bine s-a bătut apa în piuă pe tema statuii lui Eminescu: unde să fie amplasată, ce machetă să se accepte — examene peste examene —, de unde să se procure fondurile, etc., etc.; în cele din urmă, Bucureştiul a intervenit în dispută strîngînd prin liste de subscripţie propriile fonduri pentru o eventuală statuie bucu-

reşteană a poetului): *"Iaşii îndură păgubitoarea influenţă bucureşteană, dar nu i se identifică; aşa că toţi veniţii ce-l sălăşluiesc vremelnic cu pretenţiunea să-l înalţe, se scurg: iar Iaşii rămîn în tradiţionala şi impasibila lor stare de suflet, zicîndu-le parcă odată cu Eminescu: «Trăind în cercul vostru strîmt/ Norocul vă petrece —/ Ci eu în lumea mea mă simt/ Nemuritor şi rece»"* (p. 145).

Nu "culegem" toate referirile la opera poetului (*"Simţirile ne înşeală asupra realităţii, vorba lui Eminescu... etc."*), dar revenim asupra finalului: deschisă cu un citat din *Scrisoarea II*, cartea se încheie, într-adevăr, în tonul *Glossei*: *"Gîndeşte-te că marii îndrumători ai omenirei, marii descoperitori şi născocitori, marii ei binefăcători, marii ei apostoli au fost îndeobşte în afară de oficialitate, care, mai ales în împrejurările de astăzi, cu alegerea din şi prin grămadă, nu poate fi decît mediocră, şi vezi în ce bună companie te-ai găsit avînd o strofă similară. Dar chiar neavînd acea strofă, poţi aprecia din toate cîte ţi-am expus că nu poţi fi decît mai cîştigat, şi mai ales mai împăcat în sine privind lucrurile, omeneşti mai ales, sub acest unghi de înţelepciune; căci în măsura în care îţi lărgeşti şi-ţi înalţi cugetul şi demnitatea, pierzi tot mai mult din defectele ce te-ar putea face agreat; aşa că, şi după spusa lui Eminescu din* Glossă*: «Nu spera, cînd vezi mişeii/ La izbîndă făcînd punte;/ Te-or întrece nătărăii/ De ai fi cu stea în frunte»"*.

Acest final al cărţii a fost publicat şi separat, în ziarul *Opinia* din Iaşi (5 iul. 1933), ca reclamă şi invitaţie la prenumerare (autorului i-au trebuit doi ani ca să strîngă fondurile necesare), ziar pe care ne simţim datori a-l aminti, pentru că pe firul său am reuşit a strînge cîteva informaţii mai consistente despre Panaite Zosin.

Calea unei vieţi este, aşadar, dacă nu dominată excesiv de stoicismul eminescian din *Glossă* şi din *Scrisori*, oricum o carte plină de bunăvoinţă faţă de poet (la 1900, Panaite Zosin nu avea vreo consideraţie deosebită pentru Eminescu, îl credea doar unul dintre autorii "pesimismului contemporan" şi lupta să dovedească lumii că, bolnav fiind, ideile poetului nu trebuiesc urmate!), pusă sub semnul lui, uzînd de autoritatea lui pentru a penetra în mediile tinere.

Ultima observaţie a autorului, cea privitoare la despărţirea dintre "oamenii mari" şi "oficialitate", poate face şi obiectul alor tipuri de abordare a spiritului epocii. Cîtă deosebire, într-adevăr, între Panaite Zosin şi — de pildă — Mircea Eliade! În această perioadă eseistul de la *Vremea* ducea una dintre cele mai spectaculoase campanii ale sale pe tema rolului şi rostului intelectualului în istorie (temă importantă; dezbateri cu largi

ecouri în presă — Mircea Eliade îl preia pe Camil Petrescu, dar argumentează şi cu opera şi exemplul lui Nicolae Iorga ori C. Rădulescu-Motru). Da, zice Eliade, marile revoluţii spirituale au crescut în afara cadrelor sociale organizate, dar după ce s-au născut în interiorul acestor cadre şi au fost expulzate din ele. Renaşterea, de pildă, s-a născut pe teritoriul bisericii catolice (el foloseşte insistent exemplul lui Gioacino da Fiore, călugăr catolic din secolul al XI-lea), n-a fost acceptată în acest cadru, a trebuit să se "exileze" (să se laicizeze), şi astfel, alături de biserică, Renaşterea a pierdut simţul metafizic pe de o parte şi a luptat, pe de altă parte, împotriva bisericii care în cele din urmă a fost nevoită s-o recunoască şi chiar s-o primească în anumite forme. Unul dintre articolele eliadeşti pe tema călugărului catalan se publică chiar în acest an, 1935, şi are o încheiere cu totul remarcabilă: *"Istoria ne învaţă că orice efort de purificare spirituală încercat în sînul unei biserici sau comunităţi, şi sugrumat prin autoritate sau violenţă — reapare cîteva generaţii în urmă în afara şi împotriva acestei biserici sau comunităţi. Şi acest efort, exterior şi advers, izbucneşte întotdeauna. Legea aceasta se verifică şi în istoria politică sau socială a unei comunităţi, nu numai în istoria religioasă. Să fim foarte prudenţi cu ceea ce se întîmplă în jurul nostru, căci ne aflăm la răscruce şi omul nou se cere realizat. Dacă nu-l vom ajuta noi să se realizeze, va creşte în afară de noi şi împotriva noastră, în beznă şi barbarie"* (M. Eliade: "Renaşterea şi prerenaşterea", *Vremea*, nr. de Crăciun 1935, p. 6).

Acelaşi an, aceeaşi problemă — rezolvări diferite, opuse chiar: doctorul de la Iaşi propune separarea omului de "oficialitate", eseistul bucureştean cere implicarea reciprocă, atît individul (ca intelectual) cît şi oficialitatea să participe la repararea acestui rău istoric, ascultînd de "lege" în sens moral, evitîndu-i efectele manifestate în împrejurări similare.

De altfel, este greu de stabilit legături organice între Panaite Zosin şi vremea lui. Să zicem că în citatul anterior, despre mîndria Iaşului şi cei "veniţi" să-l înveţe sensul bucureştean al culturii, se referă la gesturi precum cel al lui G. Călinescu; ar putea fi vorba de un spirit polemic faţă de o tendinţă a vremii (ieşenii vor deplînge, mai tîrziu, mutarea *Vieţii româneşti* în capitală — cu tot cortegiul de evenimente neplăcute ce au însoţit-o mergînd pînă la conflicte de redacţie). Prea multe legături cu lumea în care trăieşte Panaite Zosin nu are; mai ales cu lumea culturală. El rămîne un bătrîn din alte timpuri scăpat într-o viaţă nouă pe care vrea s-o readucă la sensurile timpurilor şi vieţii lui. De tot hazul sînt sfaturile de a evita cariera literară,

artistică ori ziaristică, pe care i le dă fiului său adoptiv în aceşti termeni: *"În ţările cu cerinţi literare, unde se află totdeauna un public avid de cărţi în orice domeniu al scrisului, literatura are căutare şi producătorii sau profesioniştii ei pot trăi liber şi se pot dezvolta satisfăcător. În ţările cu cerinţi literare foarte reduse, cum este mai ales România, cu un public încă de mult foarte limitat privitor la avîntul literar şi încă şi mai limitat acum, prin criza economică şi financiară, ce face ca multe îndeletniciri literare şi artistice să constituiască un lux, literatura, afară de cazuri cu totul excepţionale, rămîne o îndeletnicire anexă"* (p. 122).

Şi Mircea Eliade — ca să ne menţinem în zona celei mai fierbinţi campanii a acestor ani — se plîngea că scriitorul profesionist nu poate, încă, trăi din scrisul său, dar în ce termeni şi cu cîtă energie cerea statului să intervină în această anomalie, cu cîtă pasiune îi îndemna pe tineri să scrie, să se afirme, să se ajute între ei! Nu se potriveşte de loc, apoi, imaginea lui Panaite Zosin despre sărăcia literaturii române a momentului cu realitatea: *"Aşa că, chiar avînd darul scrisului, dragă copile, nu te sfătuiesc de loc a i te consacra exclusiv, deoarece nu se poate trăi din scris. Ca literat pur trebuie să ai şi o altă îndeletnicire, cea lucrativă; ca gazetar, trebuie să-ţi vinzi condeiul celui cu gazeta; încît, de a fi gazetar să te fereşti pentru temeiurile ce ţi le voi arăta iar îndeletnicirea literară eventuală să-ţi fie numai o anexă la o altă carieră lucrativă"* (p. 125). Cît despre temeiurile pentru a evita gazetăria, ele sînt de acest fel: *"După cum nu-i public statornic pentru literatură, tot aşa nu-i nici unul pentru gazetărie. Dacă combinaţiuni anexe n-ar înlesni existenţa cîtorva gazete mai de vază şi într-o oarecare măsură mai independente, cît despre cititorii ce le urmăresc ele s-ar stinge, căci cetitorii le urmăresc în mai mare măsură mai mult în vederea acelor combinaţiuni anexe. (...) Trebuie să te fereşti, dragă copile, şi de-a urmări prea mult gazetele; îndeobşte să nu te opreşti decît la partea informativă şi încă şi aceea s-o consideri sub rezerva controlului"* (p. 125-126). Desigur, Ilie Moromete care citea, în aceşti ani, gazete în poiana lui Iocan nu ar fi de acord cu Panaite Zosin, care prevesteşte, în final, un astfel de viitor, din perspectiva crizei financiare: *"Vor mai trăi o vreme literaţii, învăţaţii, artiştii, tehnicienii... în grea mizerie; dar cu timpul se vor reduce forţamente, căci populaţiunea îndeobşte, rămasă în propria ei socotinţă şi pornire, se lipseşte de tot ce ţine de înnobilare şi se bălăceşte tot mai mult în abjecţiune. Împuţinîndu-se elita, care singura trăieşte în perspectiva de trecut şi viitor, populaţiunea se scoboară tot mai jos şi se opreşte doar la primitivitate şi animalitate. Aceasta-i faza de omenire ce trăieşte acum..."* (p. 143).

* * *

Panaite Zosin are, totuşi, o rezervă: dacă fiul său adoptiv este croit dintr-o "stofă" deosebită? Dacă este un caz cu totul excepţional? Dacă nu poate rezista — cu alte cuvinte — chemării interioare şi se dedică scrisului? Atunci... *"Cu geniul însă, care-i demonul copleşitor ce nu îngăduie a te mai ocupa cu altceva lucrativ, este o adevărată nenorocire, este o deplină tragedie, cum fu cazul, de toată lumea cunoscut, al lui Eminescu"* (p. 123). Într-adevăr, "teoria" lui nu răspunde situaţiei limită, cea a geniului. *"De-ar fi în tine, dragă copile, acel demon calificat ca atare pentru că-i imperios, tu nu te-ai putea sustrage înrîuririi lui aşa după cum nu s-a putut sustrage bunăoară Eminescu, deşi simţea că demonul poetic, geniul care îl stăpînea, îl abătea de la o viaţă mai tihnită, de la un trai mai rînduit, de la un cîştig mai sigur ce l-ar fi putut avea cu o altă îndeletnicire lucrativă. Ca să nu fie prea departe de îndemnul geniului său şi ca să poată trăi, Eminescu a practicat gazetăria, aşa cum ţi-am arătat-o c-ar trebui să fie în esenţa ei, ca un apostolat. Prea dominat însă de demonul său artistic, Eminescu s-a identificat cu geniul său şi, într-un mediu absolut ingrat, s-a martirizat; ceea ce n-a fost cazul cu alţi maeştri ca Alecsandri sau Duiliu Zamfirescu. (...) Avînd chiar geniu sau talent artistic îndeobşte, trebuie cineva să fie şi puţin calculat, spre a găsi posibilitate de a trăi practicînd şi arta. (...) Aşa că, pentru cei fără de mijloace ce au talent artistic, rămîne să şi-l cultive în anexă, ca să nu se piardă de timpuriu aşa cum s-a pierdut Eminescu. Iar cei ce n-au decît ambiţii artistice să-şi scruteze bine nedestoinicia spre a renunţa la vreme"* (p. 129).

Calea unei vieţi este, aşadar, dominată nu numai de învăţătura morală — cum a preluat-o autorul în spiritul timpului său — din *Glossă* şi *Scrisori*, dar şi de exemplul vieţii lui Eminescu. Într-adevăr, nefericirea poetului revine ca un laitmotiv torturant, *"cazul său cu totul excepţional"* stă permanent în atenţia autorului. În celebra sa teză de doctorat, susţinută şi publicată în 1900: *Substratul patologic al pesimismului contemporan*, Panaite Zosin scria la un moment dat: *"De cînd cu acreditarea* ad litteram *a vederilor lui Lombroso se vede o înaltă justificare pentru educaţia "băcănească", fie-ne iertată expresiunea, care se dă tineretului în general. Oamenii de geniu şi de talent, care după cum pot fi bolnavi şi pesimişti pot fi tot aşa de bine sănătoşi şi optimişti, sînt priviţi ca nişte anormali şi faptele lor sînt considerate ca nişte simptome morbide, şi cu modul acesta sînt arătaţi cu degetul: feriţi-vă a deveni ca ei! Unde se va ajunge cu grosolănia de simţuri ce se recomandă şi se caută, nu ştim..."* (p. 129).

La 1900, Panait Zosîn nu acceptă sistemul educaţiei prin raportare negativă la viaţa geniului (*"feriţi-vă a deveni ca ei"*), îl consideră o "grosolănie" băcănească şi se întreabă "unde se va ajunge" pe această cale (la 1900, această cale era, într-adevăr, insistent bătută de către educatori oficiali ori de către părinţi). La 1935, în *Calea unei vieţi*, Panaite Zosin (şi-a "modernizat" numele) ajunge exact acolo de unde recomanda să nu se pornească! Aceasta este o revizuire paradoxală — nu singura, dar una dintre cele mai importante. Într-adevăr, *Calea unei vieţi* este o carte a revizuirilor — "autocritică", şi-o numeşte autorul însuşi. El nu este de acord cu mai nimic din ce a susţinut şi ce a făcut în tinereţe: numai în problema geniului rămîne consecvent, devine chiar radical. Ce înseamnă, în fond, a asigura geniului o meserie-suport, o activitate "lucrativă" etc., cînd Panaite Zosin însuşi îl definise *"demonul copleşitor ce nu îngăduie a te mai ocupa cu altceva lucrativ"*? Este mai mult decît o contradicţie în termeni, un alt mod de a spune că nu eşti de acord cu viaţa lui aşa cum este ea ca dat nativ.

Problema cea mai grea în eminescologia interbelică a fost aceea a împăcării, a sudării marilor rupturi din complexul Eminescu. Aceste rupturi fuseseră definite şi ele sînt: Eminescu — poetul/Eminescu ziaristul; pesimism/optimism; antum/postum; nebun/profet etc. (acestea patru sînt cele mai importante). Revenim, pe cît de scurt se va putea (revenirile sînt în spiritul acestei cărţi). Relaţia poezie/ziaristică fusese definită încă din 1911, în complexul marii polemici (a antrenat aproape toate ziarele şi revistele timpului) dintre "liberali" şi "conservatori" (termenii suportă cu necesitate ghilimele, fiind vorba mai mult de etichete, în acest moment, decît de idealuri politice). Atunci victoria se tranşase de partea liberalilor: nu ne trebuie ziaristul Eminescu, spuneau aceştia, ziaristica este "plata" ce a primit-o poetul pentru hrana zilnică. "Şablonul" fusese creat de către socialişti şi-l fixase în formulă memorabilă Al. Vlahuţă, încă din 1889, la o lună de la moartea poetului, atunci cînd scrie despre viaţa lui de ziarist: *"...Îmi pun mîinile la ochi şi trec repede peste acest şir de ani, în cari Eminescu şi-a dat cea mai scumpă şi mai nobilă parte din viaţa şi inteligenţa lui pentru... o mizerabilă bucăţică de pîine..."* (Al. Vlahuţă, "Amintiri despre Eminescu", *Revista nouă*, 15 iul. 1889; reluat în volumul *Din goana vieţii* şi de acolo în majoritatea ediţiilor ulterioare). Acest model va fi, apoi, reluat de către Gala Galaction în biografia lui din 1913 (efect direct al polemicilor dintre conservatori şi liberali). În 1924, cînd disputa izbucneşte din nou (este un loc comun în eminescologie: marile scindări izbucnesc din cînd

în cînd, după un scenariu oarecum acelaşi), Panait Istrati, cel care o provoacă, va relua întocmai aceste argumente ale liberalilor, ale lui Al. Vlahuţă şi ale lui Gala Galaction. Lui Panait Istrati îi vor răspunde, însă, marii scriitori ai momentului: M. Sadoveanu, G. Topîrceanu, D. Nanu, Ioan Slavici şi, într-un pamflet răsunător, O. Goga. După acest moment încep marile construcţii editoriale (D. Murăraşu, C. Botez, I. Creţu) care revendică integral opera eminesciană.

Tot acum, din dihotomia poezie/ziaristică se desprinde alta, pesimism/optimism (latentă, de altfel; fusese aplicată, însă, consecvent numai asupra poeziei eminesciene). Pompiliu Constantinescu o defineşte exact: *"Este vorba de concilierea pesimismului integral, negator al universului, din lirica lui Eminescu, şi credinţa aproape iraţională în realitatea poporului român. Între negaţia universală a gîndirii lirice eminesciene şi afirmarea particulară a naţionalismului din proza politică se sapă o prăpastie logică. O împăcare raţională a acestor două puncte de vedere care se exclud este greu de găsit în ideologia poetului"* (în *Vremea*, 3 feb. 1934). O asemenea conciliere încearcă — şi reuşeşte — Ioan Petrovici, pe baza filozofiei lui Eduard von Hartmann, care ea însăşi este *"o încercare interesantă de-a coordona în mod logic pesimismul metafizic cu activismul practic"*. Pompiliu Constantinescu nu este de acord cu filozoful (nu sînt urme că influenţa lui Hartmann ar fi acţionat direct asupra lui Eminescu) şi propune el însuşi o modalitate de conciliere: *"Dar de ce să nu admitem că Eminescu a avut o intuiţie cosmică în lirica lui — de un colorit pesimist — privind viaţa sub aspectul zădărniciei universale, iar în sociologia lui naţionalistă o intuiţie a existenţii poporului român în cadrul unui destin izolat? Eminescu, dacă simte neantul universului, aşa cum reiese din lirica lui, de ce n-ar simţi şi sensul unei «voinţe» colective româneşti, înlăuntrul voinţei universale?"* (Idem, Ibidem).

Asemenea răspunsuri — la întrebări care, fără îndoială, frămîntau şi mintea lui Panaite Zosin — nu-l mişcă, însă, pe acesta. El se menţine, obstinat, în rezervă faţă de opera poetului şi-l interesează cu precădere, pînă la obsesie, chestiunile privind viaţa, exemplul vieţii lui Eminescu. Omul care a susţinut primul, din interiorul ştiinţei, nebunia poetului, rămîne consecvent cu acest punct de vedere. De altfel, la 1935 chestiunea era acceptată ca un loc comun; problema care se punea era, însă, alta: cum împăcăm partea sănătoasă a vieţii poetului cu partea lui bolnavă? Avem de-a face cu doi oameni, unul viu pînă la 1883 şi altul letargic pînă la 1889?

Este chestiunea încă trenantă în eminescologie. G. Călinescu pare a o fi rezolvat; în realitate, citind cu atenţie cartea dinspre bibliografie, observăm că se lasă înrobit tocmai de studii precum cel al lui Panaite Zosin din 1903, că ia drept document irefutabil ceea ce este — şi a rămas — o simplă *"înşelare prin închipuire"*, cum se exprimă Panaite Zosin însuşi despre ideile sale din tinereţe. Desigur, asta în lipsă de alte documente şi din dorinţa de a argumenta ştiinţific o intuiţie. Nimeni n-are nimic împotriva intuiţiilor, a credinţelor; dar cînd sînt argumentate pe o bază documentară (falsă), este un semn că ele nu sînt totale, nu sînt autentice. Poate cineva să intuiască faptul că Eminescu a fost nebun, că a înnebunit la un anumit moment; în mod egal — însă — altcineva poate să intuiască faptul că Eminescu n-a fost cu totul nebun...

"...Personal, în tinereţă, pornit pe panta judecării superficiale a lucrurilor mai ales în ordine socială, antipatizam odată cu întocmirea socială în general şi tot ce socoteam că vine sau se cere în sprijinul ei. Consideram omul eminamente bun şi sociabil, pe cînd în realitate el este mai curînd rău şi duşmănos, dispus a se exalta pe sine şi a huli pe alţii; încît greşeam şi mă înverşunam cu deosebire împotriva războaielor şi implicit antipatizam şi serviciul militar, a cărui temeinică raţiune ţi-am arătat-o. Tu evită greşala mea" (p. 89).

Despre armată, Panait Zosîn avea păreri radicale la 1894, la 1897 ori la 1900. Războiul fiind, în concepţia lui, una dintre bolile sociale cele mai grave (alături de funcţionarism, lene, tristeţe etc.), armata se cere desfiinţată, mai ales pentru că este un focar de infecţie organică şi psihică şi un instrument de constrîngere a voinţei libere a omului. Spre deosebire de mulţi alţi socialişti ai vremii — în acord cu alţii, mulţi —, el propunea un paleativ: populaţia să fie înarmată. Blîndeţea cu care vorbeşte, la senectute, despre aceste idei nu se prea potriveşte, însă, cu tonul violent, adesea pamfletar, prin care le susţinuse, în broşuri şi conferinţe, în tinereţe. Avînd, însă, "norocul" de a face armata la marină, şi cunoscînd din interior viaţa ostăşească, înlesnindu-i-se chiar publicarea unei lucrări despre *Răul de mare* (1900), suferind, apoi, rigorile Primului Război Mondial (a fost medic de front) şi văzînd — pe viu — ce înseamnă şi ce însemnătate are armata în viaţa unei naţiuni, el şi-a schimbat părerea.

Celelalte "revizuiri" pe care Panaite Zosin le înşiră şi le comentează în *Calea unei vieţi* — toate avîndu-şi cauza în lucrări scrise de către el în tinereţe — sînt, în linii mari, de aceeaşi sorginte. În 1896, în plin ecou al procesului *Memorandist*, se aliniază socialiştilor radicali din Bucureşti,

deturnînd atenţia de la chestiunea naţională şi insistînd asupra chestiunilor sociale din ţară (*Ştiinţa socială*, Iaşi, 1896, p. 14-16), exaltînd umanitarismul abstract şi dispreţuind interesul exclusiv pentru un grup izolat (românii din Ardeal). Ideile sînt aspru amendate de către autor, în *Calea unei vieţi*, în ton blînd moralizator: *"Fără doar/şi poate/că noţiunea abstractă de om, în care se introduce ca un calup fiecare, socotindu-l întru totul la fel cu semenul său, nu-i decît o manifestare mistică ce mai ales copilul şi adolescentul, trezindu-se la conştiinţă, o manifestă în chipul cel mai net posibil. (...) Rasele, neamurile, popoarele sînt fiinţe sociale şi ca atare ele nu se pot sustrage de la imperativul vieţii care le dictează să se afirme aşa după cum li-i alcătuirea şi rostul lor..."* (p. 243-244).

În totul, Panaite Zosin retractează activitatea sa de socialist din tinereţe: *"Dragă copile, societatea aşa cum se prezintă este o alcătuire cu mult anterioară şi superioară, zdrobitor de superioară puterilor noastre; ea a fost înainte de noi şi cată să fie după noi; ne-am ivit într-însa cum ne-am ivit în natura însăşi, asupra căreia din fericire n-avem pretenţiunea, căci ar fi curată nebunie, s-o putem modifica. (...) De aceea, dragă copile, fără ca prin aceasta să-ţi restrîngi cîtuşi de puţin îndemnul spre bine, nu-ţi fă iluzii de care eu am suferit, cum c-ai putea îndrepta societatea, căci ea, crezîndu-se primejduită, printr-o teamă exagerată a apărătorilor ei, se va precipita asupră-ţi cu oarba putere a marii alcătuiri fireşti ce este şi s-ar putea să te doboare. În ce mă priveşte, puţin a lipsit să fiu doborît, dar am asistat cu durere şi neputincios la nimicirea altora dintre cîţi s-au avîntat ca şi mine în această direcţiune"* (p. 17).

Nu insistăm asupra tuturor punctelor din "autocritica" pe care şi-o face Panaite Zosin, în *Calea unei vieţi*; cu unul dintre ele — feminismul — ne vom întîlni atunci cînd vom fi mai aproape de Eminescu. Născut în 1873 la Gurbăneşti, în judeţul Botoşani, Panait Zosîn este unul dintre cei zece copii ai unei familii relativ avute, de vreme ce părinţii se horărăsc să-l dea la şcoală, la Botoşani, la vîrsta de 9 ani (aşadar, în 1881, cînd Eminescu era director la ziarul *Timpul*). În clasa a şaptea de liceu (probabil prin 1887, cînd Eminescu locuia chiar în Botoşani; autorul nu specifică nici anul şi nu dă nici alte amănunte ca să ne putem raporta mai exact la cronologie) este exclus din învăţămînt pe timp de un an, pentru activitatea socialistă (vezi mai jos biografia lui C. Mille ori aceea a lui V.G. Morţun, alţi moldoveni socialişti, de data aceasta mai apropiaţi de Eminescu). Fiind în Botoşanii anului 1887 — cînd pe Eminescu îl vedea pe străzi tînărul Iorga, de pildă — episodul este interesant: *"Am vie înaintea ochilor icoana*

profesorului meu de matematici din cursul inferior al liceului, care se afla director tocmai în timpul cînd se ţinea conferinţa profesorilor spre a decide de situaţiunea mea, pus laolaltă cu alţi elevi sub acuzarea de agitaţiune socialistă, cum o făcuserăm într-adevăr, nedîndu-ne seama de incompatibilitatea ei cu calitatea noastră de şcolari, fără doar/şi poate/şi din îndemnul agitatorilor de meserie care n-aveau nimic de pierdut şi cărora puţin le păsa de primejduirea carierei şi a vieţei noastre. Îndurerat de situaţia noastră, dar mai ales de situaţia mea, căci eram poate cel mai sărac dar şi cel mai bine notat la învăţătură din clasa mea, bunul director a socotit să ne povăţuiască, să ne arate rătăcirea, să ne întoarcă pe calea chibzuinţii şi a cuviinţii, accentuînd mai ales asupra mea. Mi-i şi astăzi vie starea lui emoţională; dar cuvintele lui înţelepte nu c-au intrat pe o ureche şi au ieşit pe alta, ci mai bine aş putea spune că au fost ca un limbaj străin, cu totul neînţeles, care n-a găsit intrare pe nici o ureche a noastră, ci s-a scurs numai pe lîngă ele. Trudă zadarnică pe bietul om, iar pentru mine îndeosebi o şi mai afirmată îndîrjire; vădit lucru că nu mai eram capabil de discernămînt, ci numai de devotament, subjugat de patima muceniciei ce tîrziu de tot abia avea să se potolească, spre a-mi lăsa putinţa reculegerii" (p. 20).

Iată, aşadar, un Botoşani al anului 1887, cu un "bun director" profesor de matematică, povăţuitor al tinerilor, cu "agitatori de meserie" pentru ideile socialiste, cu tineri avînd "patima muceniciei" şi, cum sîntem datori să completăm, cu Eminescu bolnav şezînd în casa Harietei ori plimbîndu-se de braţ cu ea pe străzi şi prin parcuri, cu Veronica Micle în gazdă la fiica ei, profesoară aici, cu prietenii poetului venind şi plecînd din urbe (aceştia sînt: V.G. Morţun, I. Creangă, Th. Vîrgolici, Al. Vlahuţă, C. Mille — socialişti din fruntea mişcării ori simpli oameni de litere, cunoscuţi ca personalităţi însă), cu Iorga tînăr de 11-12 ani văzînd spectacolul etc., etc. Botoşanii deveniseră, pentru un timp, un centru. Aici mai era un ziar, *Vocea Botoşanilor*, unde Scipione Bădescu, care-l întemeiase în 1886, scria aproape zilnic despre boala poetului, furnizînd informaţii întregii prese din ţară care ţinea cu o exactitate aproape maniacă "jurnalul la zi" al acestei boli. Aici a venit — special pentru Eminescu — trupa de teatru Vlădicescu-Tardini, dînd reprezentaţii în beneficiul poetului. Aici, în fine, exista un consiliu municipal care-şi făcuse o datorie din a discuta zile în şir dacă poetul naţional trebuia să aibă o pensie din partea judeţului, ca fiu al locului, ori din partea ţării, ca fiu al întregii ţări. Aici, apoi, avea loc sistemul de chete publice organizate de Cornelia Emilian şi fiica ei, împreună cu tinerii studenţi socialişti. Panaite Zosin nu ne spune nimic despre acestea

toate, dar presupunem că el ştia, elev fiind, de existenţa lui Eminescu şi a lumii lui în urbea unde îşi făcea liceul. Amintirile lui în acest sens concordă cu cele ale lui Artur Gorovei şi ale altor tineri socialişti care ne vorbesc de înfiinţarea unor centre socialiste în Moldova, sub numele şi egida lui Eminescu. Centrul ţării nu mai era, în acest an, Bucureştiul — el se mutase acolo unde suferea poetul; centrul îşi crease spontan instituţiile, funcţiona, practic, în legitimitate. După plecarea lui Eminescu la Bucureşti — aprilie 1888 — totul decade, reintră în uitare şi părăginire: *Vocea Botoşanilor* agonizează, nu se mai citeşte în toată ţara, redactorul ei inventează ştiri fanteziste, pentru a nu da faliment, spectacole de teatru cu greu se mai organizează... De fapt, după plecarea lui Eminescu la Bucureşti, multă lume pleacă împreună cu el. Panaite Zosin însuşi: *"Încheindu-mi-se anul de osîndă, după multe vicisititidini, m-am întors la Bucureşti, unde am trecut clasa a şaptea la liceul Matei Basarab, şi bacalaureatul, înscriindu-mă la medicină. Un trai greu, cu mijloace devenite şi mai restrînse prin rezerva de care mă loveam în toate părţile ca cunoscut şi bănuit «agitator»..."* (p. 26). Insurgentul triumfător de la Botoşani se confruntă, aşadar, cu centrul cel adevărat... Împreună cu el mai vin şi alţii în capitala ţării. Iată-l pe unul dintre foştii lui colegi: *"un coleg al meu de liceu cu care rivalizam la învăţătură, disputîndu-ne întîietatea şi uneori izbutind el să-mi treacă înainte..."* (...) *"într-o seară, pe bulevardul Elisabeta, mergînd mai întîrziat spre casă, mă pomenesc în calea mea cu o siluetă desfăcîndu-se tot mai distinct din umbra şi penumbra felinarelor, îmbrăcat în negru, cu gulerul ridicat acoperind lipsa de guler la cămaşă, proptindu-se în faţa mea şi adresîndu-mi-se. Era fostul meu bun coleg care-mi ceru să-l împrumut măcar cu 50 de bani pînă să-i parvină banii de acasă. Pe vremea aceea, cu 50 de bani care ar veni cam la vreo 18 lei de astăzi se putea trăi relativ satisfăcător o zi. Nu-mi amintesc dacă am avut sau nu să-i împrumut, dar am rămas extrem de impresionat de halul lui: el, băiatul cuminte şi harnic, el cu părinţii care dispuneau şi care desigur îi trimeteau bani destul de regulat. Am căutat să mă interesez. (...) Căzut, cum se zice, la darul beţiei şi cartoforiei, ajungînd chiar să fure — fapt pentru care a îndurat şi rigorile justiţiei — fostul meu coleg nu s-a mai îndreptat, pînă în cele din urmă a ajuns să-şi ducă zilele pe lîngă casa părintească unde a fost nevoit să-şi caute oploşire, practicînd, chipurile, gazetăria locală ca un fel de meserie, şi în cele din urmă s-a stins prematur..."* (p. 26-27).

Centrul atrage — şi respinge, după ce fabrică indivizi după chipul şi asemănarea lui. Toţi aceşti tineri care au venit — să zicem, după Emi-

nescu — aveau în faţă exemplul — oricum, bine cunoscut — al poetului: gulerul de la palton acoperă "lipsa gulerului de la cămaşă", în picioare aveau, probabil, uneori chiar papuci — cum ştim că purta Eminescu —, desigur că sfidau lumea bună prin restaurante ori prin teatre; Eminescu, la fel: la o reprezentaţie teatrală s-a lungit pe bancă, altădată şi-a scos ciorapii arătîndu-i la lume, cîndva, într-un cabaret, s-a suit pe o masă şi dansa; nu cumva aceste "amintiri" izvorăsc din necesitatea — reală — de a prinde în imagini prototipele, de a fixa în tipare sensibile un spirit al epocii? Oricum ar fi, manifestările de acest tip nu-l privesc exclusiv pe Eminescu, nu sînt nota lui distinctivă, bizareriile geniului ori ale "nebunului" sînt tipice unei categorii mai largi.

S-a petrecut, în aceşti ani, un fenomen social demn de toată atenţia, o mutaţie demografică importantă: afluenţa tinerimii spre capitală. Nu numai Panaite Zosin şi prietenul său de liceu vin aici; tot aici vine şi Iorga, va veni şi Ilarie Chendi de peste munţi, şi Sadoveanu... Mai ales dinspre marginile ţării se simte instinctul acesta de a regenera centrul. În anii de glorie ai lui Eminescu — în timpul şi imediat după Războiul de Independenţă — capitala este asaltată mai ales de "lumea bună", de protipendadă şi negustorime; acum, după căderea guvernării liberale a lui I.C. Brătianu (luăm evenimentul ca simplu reper temporal; fenomenul este, desigur, mai amplu!) vine cel de-al doilea val, acela pe baza căruia un C. Stere, de pildă, va teoretiza poporanismul. Veniţi, tineri de peste tot, la funcţii, la viaţa statului, faceţi acolo unde vă aflaţi ori aici, unde veniţi, administraţie, ocupaţi posturi în piramida socială! Mulţi dintre aceşti tineri sînt înfrînţi, aruncaţi înapoi de unde au venit ori la periferia centrului pe care l-au atins. Ei nu descind din — şi nu urcă în — lumea lui Caragiale; ei se tencuiesc, de fapt, în miturile declinului lui Eminescu; pentru ei în mod special par a fi create aceste mituri, ei se regăsesc în ele. În numele comportării lor — al eşecului lor, de fapt — viaţa geniului ajunge a fi "arătată cu degetul", părinţii şi educatorii vor adopta "grosolana" creştere "băcănească" a copiilor pe care o deplînge doctorul Panaite Zosin la 1900. Eminescu însuşi nu-şi mai aparţine sieşi încă din ziua de 28 iunie 1883, cînd i s-a declarat în mod public nebunia: de acum înainte i se numără bubele, banii din buzunare, prietenii...

Ca student, Panaite Zosin ţine conferinţe (Constanţa, 1895; Fălticeni, 1896; Tîrgu Jiu, 1897; Bucureşti, 1898) la congresele studenţeşti, susţinînd — desigur — ideile socialiste. În 1899 călătoreşte prin Europa (Budapesta, Venezia, München şi Viena), după ce, în 1892, fusese la Bruxelles (o broşură

tipărită acolo vrea să fie o aspră polemică împotriva lui I. Nădejde, care este acuzat de nihilism şi că ar fi adept al atentatelor în activitatea din 1880-1881; este exact activitatea pe care o analizase, la *Timpul*, şi Eminescu, avînd, însă, cuvinte de preţuire şi înţelegere pentru fraţii Nădejde, dar desigur Panaite Zosin nu ştie acest lucru). În 1900 îşi dă doctoratul cu teza *Substratul patologic în pesimismul contemporan*, în 1901 face armata (la marină), după care merge la specializare în neuropsihiatrie la clinici din Berlin, Heidelberg şi Paris. Din 1898 pînă în 1900 lucrase ca "intern titular" la spitalul Brîncovenesc. Nu ştim ce face la începutul anului 1903, dar o reclamă publicată de el însuşi sub forma unei broşuri de 11 pagini ni-l arată ca avînd un cabinet particular în Bucureşti: cheamă clienţi şi este foarte indignat din pricină că medicii bătrîni au acaparat "piaţa" şi nu le lasă celor tineri nimic din clientela lor. Bucureştiul se pare că într-adevăr nu-i prieşte — şi se gîndeşte să se mute la Iaşi.

În drum spre capitala Moldovei, se opreşte, însă, timp de zece luni (mai 1903 — februarie 1904) la ospiciul de alienaţi de la Mănăstirea Neamţ, de unde este nevoit să-şi dea demisia; de fapt, este destituit, şi înţelegem asta chiar din demisia pe care şi-o publică, nici mai mult nici mai puţin, decît în revista de specialitate *Spitalul*, cu vădită intenţie de a face un caz social de anvergură din acest neplăcut eveniment. *"Domnilor epitropi* — stă scris în acea epistolă — *În urma adresei d-voastre No. 927 din 6 februarie 1904, către Epitropia locală, prin care adresă mă desemnaţi pe mine ca fiind cauza întîmplărilor petrecute la acest ospiciu de vreo două luni încoace, şi prin care invitaţi Epitropia locală să-mi puie în vedere că la cea mai slabă nemulţumire ce aţi avea împotrivă-mi «veţi aviza la măsura cea mai severă ce vă oferă legea sanitară şi veţi cere revocarea mea numai pe temeiul faptelor deja existente şi constatate de d-voastră, fapte care lovesc îndeajuns prestigiul şi demnitatea mea de medic»; am onoarea a vă supune la cunoştinţă cît de puţin coroborează această solemnă hotărîre cu activitatea mea, cu faptele mele, pe cari în mod cert le-am săvîrşit la acest ospiciu..."*

Doctorul înşiruie faptele sale la acest sanatoriu. Trebuie spus că anul 1903 înseamnă, şi pentru spitalul Mănăstirii Neamţ, un moment de reînviorare. Încă din 1898 se hotărîse să aibă un medic permanent, iar acum se oferise omul. Mai mulţi factori concurează la reaşezarea stabilimentului pe baze mai sănătoase. Un oarecare Ghimicescu, silvicultor, vrea să facă aici un parc. Ziarul *Evenimentul* din Iaşi semnalează cu entuziasm evenimentul: *"Se vorbeşte cum că mult oropsita Mănăstire a Neamţului,*

odinioară fala mănăstirilor din Moldova, va fi, mulţumită lăudabilei iniţiative a d-lui Ghimicescu, silvicultor, înfrumuseţată prin înfiinţarea unor parcuri şi alei". Autorul notei, Rudolf Şuţu, viitor istoric al Iaşului, polemist fără nerv, se bucură şi propune ca aleile să poarte numele marilor personalităţi ale Moldovei care au trecut pe aici: aleea Eminescu, aleea Alecsandri, aleea Creangă, aleea Negruzzi etc. În privinţa lui Eminescu — *"Aş propune ca aleea Eminescu să fie făcută cu tei, arborii favoriţi ai nefericitului poet"* (*Evenimentul*, Iaşi, 6 aug. 1903).

Asta, în august 1903, cînd Panaite Zosin era medic al stabilimentului de lîngă mănăstire. Nu cunoaştem soarta acestui proiect; se prea poate ca el să fi fost dus la îndeplinire, chiar după ce, în luna noiembrie a aceluiaşi an, Panaite Zosin publica în revista *Spitalul* studiul despre şederea lui Eminescu la spitalul mănăstirii. Ne interesează, deocamdată, reformele pe care tînărul doctor şcolit la Bucureşti, Berlin, München şi Paris le-a introdus în stabiliment — desigur, toate fiind salutare, necesare chiar. Astfel, el a introdus băile zilnice obligatorii pentru bolnavii psihici şi a constatat o ameliorare a sănătăţii lor. A pus ordine în scriptele spitalului (va publica, în aprilie-mai 1904 — după demisie — o *Dare de seamă despre mişcarea şi asistenţa bolnavilor din ospiciul mănăstirii Neamţu pe anul 1903*) şi a externat un pacient care ocupa ilegal locul (*"stătea de un an de zile în ospiciu, sub numele şi cu actele altui pacient, care era mort şi nici nu fusese internat"!*). A pus ordine, în general, în saloane: consultaţii zilnice, medicamentaţie raţională, hrană mai bună. A făcut autopsii *"înregistrînd rezultatele şi luînd măsuri a se conserva piesele interesante"* (pentru aceasta, ne povesteşte el însuşi cum şi-a procurat borcanele şi materialul conservant, cum şi le-a instalat în birou).

Panaite Zosin a luat, însă, şi unele măsuri organizatorice care nu erau pe placul oficialităţilor. Mai întîi, a destituit din funcţie *"un intendent incorect, cu care nu puteam să fac serviciu"* (nu ştim cine este el; se pare că nu este Leon Onicescu, al cărui memoriu privind şederea lui M. Eminescu în stabiliment este, astăzi, în fine cunoscut). Asta treacă-meargă, intendentul respectiv şi-a găsit altă slujbă, dar medicul nostru a mai luat o măsură administrativă: *"...Cu prilejul spînzurării unui pacient, care întîmplare am avut s-o atribui şi primului gardian, l-am dat afară pe acesta, mai ales că nici nu ştia să scrie şi eu singur nu puteam face faţă lucrărilor de cancelarie. Şi am pus în locu-i pe d-na Ecaterina Balthazar, fostă 12 ani supraveghetoare a Spitalului Brîncovenesc din Bucureşti"*.

De aici, conflictul cu oficialităţile: acestea susţin că *"funcţiunea nu poate intra în putinţele unei femei"*. Doctorul se revoltă şi începe a cita, în demisia lui, bibliografia internaţională în chestiune: *"Deoarece ţineţi a confirma prin aceasta că eu n-aş fi făcut o bună alegere în persoana unei femei ca primă-gardiancă, ţin să vă supun la cunoştinţă că actualmente în toate azilele de alienaţi streine se tinde a se înlocui personalul bărbătesc prin personalul femeiesc, acesta fiind mai apt pentru îngrijirea bolnavilor, chiar şi alienaţi bărbaţi"*.

Observaţie corectă, revoluţionară pentru vremea sa, lucrurile fiind, astăzi, de ordinul banalului — dar, cum spune acelaşi Panaite Zosin în *Calea unei vieţi*: *"...În graba febrilă şi-n vanitatea de-a face eu ceea ce n-au putut face alţii, închipuindu-mi că aceia n-au stăruit îndestul, stăruiam zgomotos ca lucrul să se realizeze ca şi cum, chiar de-ar fi fost posibil, aceasta trebuia să pornească din ţara românească..."* (p. 242). În *Demisia* sa, doctorul militează ardent în favoarea feminismului (ulterior, la vîrsta senectuţii, va consemna şi această "rătăcire" a tinereţii sale, militînd dimpotrivă, pentru ţinerea femeii acasă, lîngă copii şi cămin, pentru obligativitatea bărbatului de a-i asigura traiul etc.). *"Dr. G. Deny, medic la Salpêtrière, vorbind despre azilul din Meerenburg (Olanda) zice"*: (urmează citatul în franceză din care reiese că femeile îngrijesc mai bine decît bărbaţii de bolnavi). *"Dar susţinerea d-voastră, că o femeie n-ar fi aptă pentru serviciul alienaţilor, cade în dezacord cu conduita vestitului alienist francez Pinel, care la 1792 în serviciul de la Bicêtre pentru alienaţi bărbaţi avea ca supraveghetoare (sau primă-gardiancă, de voiţi) o femeie despre care zice"*: (urmează citat de o pagină cu elogiul femeii-îngrijitoare). *"De unde se vede că măsura Domniilor Voastre de a destitui «imediat» pe supraveghetoarea de aici, ca şi cum printr-asta s-ar realiza o capitală reformă, o schimbare la faţă a ospiciului, cînd în curs de cinci luni dînsa n-a dat decît probe de destoinicie, nu-i decît o lovitură nedreaptă adresată tot mie şi pe care sper a o fi paralizat prin cele expuse"*.

Amintim că demisia se adresează către epitropii din Iaşi (care aveau în grijă ospiciul de la Tîrgu Neamţ, dar tratau, la rîndul lor, cu epitropii din Tîrgu Neamţ în chestiuni organizatorice). Reţinem că destituirea respectivului gardian se operase de cinci luni, deci prin septembrie, după ce medicul se chinuise cu el alte cinci luni. În amintita *Dare de seamă*, Panaite Zosin ne dă şi personalul şi bugetul stabilimentului: este vorba de un medic (300 lei lunar), un intendent (100 lei lunar, plus hrana asigurată), un prim gardian (67 lei lunar), 12 gardieni de zi şi de noapte, portar, bucătar, ajutor de bucătar, paznic de noapte, băieş, vizitiu, 3 rîndaşi. Un

total de 23 de persoane, o adevărată întreprindere sub conducerea medicului, a intendentului şi a gardianului şef.

* * *

Dar cine este misterioasa doamnă Ecaterina Balthazar, fostă 12 ani supraveghetoare a Spitalului Brîncovenesc? Tot la acel spital lucrase şi tînărul medic, sub îndrumarea lui Gh. Marinescu, între alţii. Venea la Tîrgu Neamţ cu inovaţiile centrului ţării, cu îngrijitoare-femei în locul ţăranilor din partea locului? O ceruse, între timp, de la şefii săi din Bucureşti drept ajutor de suflet şi energie? De ce nu o acceptă, în fond, ieşenii — care-şi modernizaseră, între timp, şi ei serviciile introducînd femei în serviciul spitalicesc?

"Enigma" se dezleagă, întreagă, abia în 1935, în cartea de amintiri a lui Panaite Zosin, din care citäm la capitolul despre căsătorie: *"În ce mă priveşte personal, căsnicia mea s-a organizat imperceptibil. Încă de student, fiind intern la spitalul Brîncovenesc, am făcut cunoştinţă cu domnişoara Maria-Tereza Balthazar şi mama sa, care era supraveghetoare. Fără vreo precisă intenţiune iniţială, s-a legat între mine şi acea familie o apropiere care a mers pînă la prietenie, mai ales în urma unei călătorii făcute laolaltă în ţară şi prin străinătate, prietenie ce după un timp a dus chiar la viaţa intimă"*. Autorul afirmă clar: *"m-am aflat în convieţuire ca şi casnică, moralmente şi în conştiinţă socotind-o pe Maria Balthazar ca soţie şi ea apreciindu-mă ca soţ, fără nici o rezervă. Această convieţuire a dăinuit peste un deceniu, tocmai pînă în timpul silinţelor mele de a-mi crea o situaţiune oficială deoarece practica obişnuită nu-mi ajungea pentru nevoile traiului. Poate şi această convieţuire, cunoscută de unii, bănuită de alţii, a constituit un impediment întru ajungerea mea..."* (*Calea unei vieţi*, p. 179-180).

Nu ne interesează — desigur — altceva de aici, decît că prima gardiană, pe care Panaite Zosin a instalat-o în septembrie 1903 în locul bărbatului analfabet, era chiar "soacra" lui, mama celei pe care o considera soţia lui. Este evident, aşadar, că tînărul doctor a venit la spitalul mănăstirii Neamţ împreună cu "familia" Balthazar — şi sînt foarte posibile, obligatorii de presupus chiar (vezi mediul: aproape de mănăstire, totuşi!) discuţii cu epitropii, certuri, discursuri ale omului pe tema feminismului ori liberei cugetări etc.: trăia nelegitim cu o femeie, sub ochiul îngăduitor al mamei acesteia! Este vorba de "gura lumii" — nu de rezultatele profesionale, într-adevăr de excepţie, ale medicului, nici de cinstea lui ori de credinţele adînci pe care le urmează. Demisia sa va fi stîrnit, fără îndoială, reacţii în

epocă; nu le cunoaştem. Pleca de aici după ce publicase, în noiembrie 1903, un studiu despre şederea lui M. Eminescu în acelaşi loc. Va publica, în *Arhiva* lui A.D. Xenopol, un lung şi interesant studiu despre istoria stabilimentului (aprilie-octombrie 1906). De acum înainte, însă, va fi secondat la tot pasul de acel polemist fără nerv care a fost Rudolf Şuţu, ziaristul de la *Evenimentul* care-i însoţise instalarea la spitalul de la Tîrgu Neamţ cu nota privind aleile şi parcul ce avea de gînd să le execute silvicultorul Ghimicescu... Despre aceasta, însă, la timpul potrivit...

În Iaşi, tînărul doctor îşi trece repede pragurile afirmării. De altfel, este un redutabil om de ştiinţă, publică frecvent în revistele de specialitate, scoate broşuri, ţine conferinţe. Predă un timp neuropsihiatria la facultatea de medicină, îngrijeşte (şi studiază) bolnavii la Ospiciul Socola, scrie despre răscoalele ţărăneşti din 1907 (un foarte interesant studiu de sociologie, de altfel), popularizează ideile lui Auguste Comte, opune pozitivismul — socialismului. Publică des şi la *Opinia*, cel mai important ziar al Iaşilor din această perioadă.

Opinia este una dintre colecţiile mari (1896-1950; cu întrerupere doar în timpul Primului Război Mondial) care "dau material Eminescu", după exprimarea bibliografilor, un ziar ce se consultă uşor, se află conservat (încă) în stare excelentă la Biblioteca Academiei şi oferă un fascinant spectacol de fapte, întîmplări, dar şi de idei. Pînă în 1916, ziaristul nr. 1 este, aici, Rodion (A. Steuerman) care ţine zilnic rubrica *Oameni şi lucruri* şi care organizează relaţiile ziarului cu alte ziare din ţară (mai ales cu *Ordinea*, din Bucureşti, unde Rodion deţine un timp rubrica săptămînală *Iaşul cultural*); el organizează, după toate semnele, coloana culturală a publicaţiei. Aici se găsesc şi ultimele însemnări ale lui I.L. Caragiale, de altfel un bun prieten al ziarului (cînd vine prin Iaşi, vizitează redacţia). Rodion, unul dintre cei mai buni ziarişti ai momentului, discută zilnic evenimentele culturale, articole de răsunet din alte publicaţii, cărţile importante, creează evenimente, polemizează ironic şi în limita bunului simţ; Eminescu este implicat în majoritatea notelor sale (din circa 350 de note pe an, peste 100 au referinţă la poet), un vers al lui, o maximă morală, o "pildă" oarecare servindu-i drept pretext ori "morală". Scrie, de altfel, mult despre poet — note zilnice, "pasabile", dar şi eseuri — şi, ceea ce este încă mai important, provoacă opinia oamenilor cunoscuţi în chestiune.

Interesant între toate este articolul lui Panaite Zosin — un adevărat studiu pe trei coloane — intitulat *"Corespondenţa amoroasă dintre Mihail*

Eminescu şi Veronica Micle" (*Opinia*, 21 feb. 1912, p. 1-2), pe care-l considerăm cea mai potrivită rampă de lansare spre lumea ideilor autorului în complexul Eminescu.

Este o reluare a temei (Rodion însuşi fusese împotriva publicării scrisorilor de dragoste dintre Eminescu şi Veronica), totodată un atac la adresa lui Octav Minar, care tocmai scosese broşura *Cum a iubit Eminescu*. Doctorul Panaite Zosin intervine, de pe poziţii moralizatoare. *"E o problemă dintre cele mai interesante şi mai vitale* — începe el — *aceea a provenienţei pudicităţii la specia umană: cu drept cuvînt pudiciţia putînd fi socotită ca însuşire strict omenească, ca o trăsătură sufletească care, în domeniul sentimentalităţii, pune pecetea specifică pe om. Animalul îndeobşte nu e pudic"*. Pe autorul articolului l-au şocat, de fapt, cîteva pasaje din scrisorile Veronicăi Micle către Mihai Eminescu; de obicei, în alte ediţii ale corespondenţei lor, aceste pasaje sînt omise, din delicateţă: N. Baboianu, de pildă (1905), nu scandalizase pe nimeni. Octav Minar, însă, se supune obiectului total — chiar cu frenezie de dincolo de editor — şi lasă textul să vorbească, uneori îl şi ajută cu sublinieri ori comentarii... După ce face un larg ocol, definind omul prin pudiciţie, doctorul continuă: *"În acest înţeles, dragostea apare ca o pasiune de restrînsă consideraţiune, interesînd numai pe aceia care o fac, constituind numai pentru ei singuri o comoară şi un farmec"*. Evident, omul de ştiinţă este puţin incomodat de termeni: el vorbeşte de dragostea care "se face", deci de dragostea trupească, de "sexualitate" — cum o va defini fără scrupul în lucrările sale de specialitate. Evident — iarăşi! — miza este mare, fiind vorba de Eminescu şi de Veronica; totuşi, nu putem uita că atacul la carte vine din partea unui liber cugetător, feminist, celibatar trăind în concubinaj etc. *"Odată ce lucrurile stau astfel* — continuă Panaite Zosin — *se pune întrebarea: în ce măsură se poate divulga corespondenţa intimă amoroasă a unor îndrăgostiţi, fie şi după moartea lor, ba poate că şi mai grav după moarte — fără să nu se jignească sentimentul pudicităţii, şi, pentru morţi, să nu se cadă în profanaţiune, mai ales cînd îndrăgostiţii nu s-au putut gîndi nici un moment să se expună?"*. Complicaţia frazei vine din aceea că autorul combină întrebările, nu pune una ci mai multe, şi-şi imaginează, în acelaşi timp, două situaţii: publicarea unei asemenea corespondenţe în timpul vieţii, şi după moarte. Autorul continuă: *"Să nu ni se împotrivească cumva că, spre a cunoaşte mai bine firile alese care au fost Eminescu şi Veronica, era necesar a se cunoaşte firile animale ce se ascundeau într-înşii. Animalitatea se presupune implicit în om, şi înregistrarea ei documentară nu poate sluji decît cel*

mult pentru un studiu ştiinţific, şi încă, şi atunci, dacă apar elemente deosebite faţă de cele comune". Punctul de vedere este categoric, reluat şi mai departe: *"animalitatea s-a manifestat la aceşti eroi cum se manifestă îndeoşbte la toată lumea"*. Ochiul medicului a citit, deci, cu atenţie, fără a sesiza *"elemente deosebite faţă de cele comune"*; altfel zis, Panaite Zosin nu descoperă în scrisori urmele nebuniei lui Eminescu, pe care le descoperise în amintirile unui angajat de la spitalul din Tîrgu Neamţ. El consideră, mai mult, că *"revelarea animalităţii nu face decît să întunece pentru minţile vulgare reala valoare umană a persoanelor în cauză – aşa că acestea, în loc să slujească pentru purificarea umanităţii, pentru degajarea ei mai strălucitoare din implicita gangă a animalităţii, dimpotrivă, cu chipul acesta al unei accidentale găsiri a unei corespondenţe urmărită pentru senzaţie – cînd mai bine ar fi fost de s-ar fi ars – eroii sînt tîrîţi într-un domeniu în care evident că se scoborau fireşte, dar cei dintîi dintr-înşii n-ar fi vrut, ar fi fost scandalizaţi peste seamă a se face caz de aceasta"*.

Dacă nu descoperă urme ale nebuniei, Panaite Zosin descoperă, în schimb, urme ale animalităţii în această corespondenţă! Este, desigur, altă chestiune; nu-i vom demonstra acum şi aici că nici despre animalitate nu este vorba în corespondenţa dintre Eminescu şi Veronica. Repetăm, în privinţa lui încă din 1883, de la 28 iunie, i se numără bubele, banii din buzunar – şi urmele de animalitate; în privinţa ei, atragerea în acelaşi joc se face prin forţa împrejurărilor, ca o dovadă în plus. Dacă aceste scrisori ar fi fost ale unor îndrăgostiţi oarecare, pe nimeni n-ar fi şocat o afirmaţie a femeii că la prima întîlnire cu bărbatul iubit s-a simţit mai bine ca la 14 ani etc. Fiind vorba de un cuplu celebru, aceste amănunte ies în evidenţă, devin ochi luminoşi în text.

Panaite Zosin găseşte, totuşi, o utilitate – una singură – a acestei cărţi: *"Iată pentru ce corespondenţa intimă dintre Eminescu şi Veronica Micle nu poate sluji – şi acesta-i unicul folos pentru care se poate scuza de-a se fi publicat – decît ca să ne arate ca niciodată să nu mai facem una ca aceasta cu ceilalţi oameni iluştri de-ai noştri"*. Soluţia este simplă: să se ardă scrisorile – ori să se dea la Academie pentru studii speciale, de interes restrîns. Sîntem în Iaşul *Vieţii româneşti*, unde Garabet Ibrăileanu arunca, cu acelaşi gest, postumele lui Eminescu în aceleaşi depozite ale Academiei, mulţumindu-se cu antumele şi considerînd tot restul producţiei poetice eminesciene simplu document de viaţă ori laborator neinteresant de creaţie. Panaite Zosin, venit de vreo 5 ani aici, s-a pătruns de această idee.

Consemnăm, ca declaraţie de principii, această frază de încheiere a sa: *"Da, se analizează viaţa intimă, însă nu spre a i se arăta părţile ei animalice ce fiecare prin sine le cunoaşte şi le constată oricînd, în văzul tuturora, la animale; ci se analizează viaţa intimă spre a se arăta părţile curat omeneşti, legăturile acelea intime care au de substrat dezvoltarea însăşi a sufletului omului prin care acesta este specialmente om: legăturile lui sufleteşti de sex, de paternitate, de prietenie, de iubire de oameni şi de orice alte vieţuitoare, de iubire de natură, de iubire de patrie, de entuziasm şi devotament ş.a.m.d."*.

Iată-ne, astfel, ajunşi la o problemă destul de delicată. Cum analizează Panaite Zosin însuşi viaţa intimă a lui Eminescu, în ce scop, cu ce mijloace? Revenim, aşadar, în 1903, luna noiembrie, la studiul *Nebunia lui Eminescu*, scris de Panaite Zosin, menţionat de el în toate autobiografiile ulterioare, intrat în mod fulgerător şi — se pare — definitiv în eminescologie. Autorul inspiră respect: este medic psihiatru şcolit la Bucureşti şi în Europa, citit; vine — apoi — de la Botoşani unde suferise Eminescu pe care nu credem să nu le fi spus contemporanilor lui că l-a văzut, că s-a încredinţat că era bolnav...

De altfel, Panaite Zosin îl stimează pe poet, vorbeşte cu tot respectul despre el. Teza sa de doctorat din 1900 (republicată în 1901) este un studiu demn de toată atenţia, unde se dezvoltă o întreagă teorie privind pesimismul ca mod de viaţă, teorie ce are la bază o largă bibliografie europeană şi o impresionantă cazuistică extrasă din arhiva Institutului Medico-legal al lui Mina Minovici. Drept este că lui Eminescu i se rezervă aici un loc aparte, în final, 10 pagini; drept este, iarăşi, că autorul argumentează boala poetului cu scrisorile Harietei către Cornelia Emilian (citează din 28 de scrisori numai pasaje referitoare la simptomele bolii lui Eminescu) şi cu... citate din I.L. Caragiale (portretul lui Eminescu: *"...un copil predestinat durerii..."*, relatările despre moartea misterioasă a Ralucăi Eminovici — din care doctorul deduce că ar fi vorba de o sinucidere ori altceva necurat) şi Titu Maiorescu (*"dacă a înnebunit Eminescu, cauza este numai internă..."*); drept este, de asemenea, că ulterior specialiştii au contestat — cu destulă justificare — "diagnosticul" pus aici de către Panaite Zosin. Dar înaintea lui Eminescu se analizase viaţa lui Schopenhauer (după biografiile lui Gwinner, Maxer şi J. Bourdou), a lui Leopardi (după Ranieri, Eugène Carée şi Eduard Rod), a lui E.A. Poe (după Baudelaire), a lui Ch. Baudelaire însuşi (după Th. Gautier, sub autoritatea marelui Lev Tolstoi!). Panaite Zosin lucrează cu material finit, fiecare "caz" în parte fusese studiat şi etichetat — lui nu-i rămîne decît să le desfăşoare, să tragă linie şi să pună

concluzia logică: aceşti gînditori, întemeietori ai curentului de gîndire pesimist în secolul al XIX-lea, erau toţi bolnavi în felul lor. De ce anume boală sufereau? Doctorul este extrem de prudent (numai la Eminescu vorbeşte clar de sifilis!). Aveau, toţi, bizarerii, manifestări anormale, silă de viaţă, idei pesimiste în general. Sînt mai mult generalităţi, iar enorm de multele cazuri de sinucidere pe care Panaite Zosin le presară la subsolul paginilor ori în completarea unor capitole îl arată pe deplin îndreptăţit să abordeze tema. Este legitim acest demers al lui, şi el însuşi poate să se exprime: *"Din parte-ne, sîntem bucuroşi de-a fi avut prilejul, chiar în această lucrare, a înălţa nobleţea şi exemplul geniilor şi talentelor. Sensibilitatea contemporană, departe de a ne duce către ruină, ne-ar putea dimpotrivă arăta prin simţirile ei pricinile ruinei, care ameninţă curînd-curînd să devie generală pentru întreaga lume civilizată"* (p. 129). Omul de ştiinţă nu face decît să-i arate lumii propria faţă în oglindă, să pună mîna pe rană, pe cauză, şi să îndemne la "însănătoşire". Autorul vorbeşte, apoi, de "pesimişti afectaţi" — în sensul în care Al. Vlahuţă numea, în aceşti ani, eminescienii cu dor nemotivat de moarte —, arătînd că nu în ei stă pericolul, de fapt: *"Că sînt mulţi pesimişti afectaţi, încă nu-i un cuvînt să ne preocupe. Schimbă-se moda, nu mai prezinte pesimismul atîta interes — şi se vor schimba şi ei. Puţină importanţă are mulţimea care agită o flamură; mîine, cu aceeaşi entuziasmare, dînsa poate agita o alta. Şi încă mulţimea-i sinceră. Importanţă are flamura însăşi, ideea care se leagă de dînsa. Tot aşa, nu armata pesimiştilor afectaţi are importanţă, ci ideea ce-o afectează, pesimismul însuşi, pesimismul manifestat sincer şi adînc"* (autorul preia ideea lui James Sully, după care *"pesimismul, cînd este sincer şi adînc, este un fenomen patologic"*). *"Aceştia meditează continuu asupra răului extrem ce-l văd în lume, aceştia şi în odaia lor stau cu haina în care se văd pe uliţi şi peste tot locul; aceştia nu alcătuiesc familii, nu îşi înmulţesc neamul, aceştia sînt pesimiştii sinceri. Dacă e să ţinem la existenţa familiilor noastre, la existenţa şi perpetuarea neamurilor şi civilizaţiilor noastre, apoi aceştia, pesimiştii sinceri, constituie un pericol; în înmulţirea lor trebuie să vedem tăgăduirea însuşirilor vitale ale civilizaţiunii contemporane. (...) Dacă, dar, numai de noi atîrnă ca omenirea trenurilor şi telegrafelor, telefoanelor şi baloanelor etc. să supravieţuiască mai mult, dacă numai de noi atîrnă să ne impunem naturii, cînd ar avea aerul că vrea să ne distrugă, o reculegere se impune. În mijlocul răului care s-a întins ca o epidemie să căutăm a ne da seama măcar de puţinul ce-l putem face, şi aceasta fără multă zăbavă, fără acea ciorovăială în care ne place să ne scăldăm — ceea ce-i un semn destul de trist — ci să acţionăm..."* (p. 163).

Pesimismul de la sfîrşitul secolului al XIX-lea este un fenomen real, general european. Panaite Zosin îl citează des pe Tolstoi, care luptă împotriva acestui curent şi, implicit, îl defineşte (cu diatribe celebre contra lui Baudelaire, Valery, Wagner) — dar, într-o notă interesantă de subsol, îl citează şi pe Max Nordau (cunoscut şi lui Eminescu, după cum se ştie), cu un fragment din cartea sa *"Dégénerescence"*: *"La pricina generală a fenomenelor patologice contemporane se mai adaugă, pentru Franţa, o cauză anumită. Prin îngrozitoarele pierderi de sînge pe care corpul naţional francez le suferi în cei douăzeci de ani de războaie napoleoniene, prin violentele zguduiri morale la care fusese supus pe vremea Marii Revoluţii şi în epoca epopeei imperiale, se găsi rău pregătită la asaltul marilor descoperiri ale veacului şi fu şi mai puternic zguduită decît celelalte popoare mai robuste şi mai capabile de rezistenţă. Asupra acestui popor cu nervii slăbiţi şi predestinat tulburărilor morbide se revarsă, apoi, grozava catastrofă din 1870. Se crezuse cu o mulţumire de sine împinsă pînă la grandomanie cel dintîi popor din lume — şi se pomeni deodată umilit şi zdrobit. Toate convingerile i se risipiră pe dată. Fiecare francez individual îndură restaurarea soartei, pierdu membri din familie şi se atinse în concepţiile sale cele mai scump, chiar şi în onoarea sa. Poporul întreg căzu în starea unui om pe care o lovitură a soartei îl loveşte în bunuri, situaţie, familie, consideraţie, stima de sine însuşi. Mii de oameni îşi pierdură minţile. Se observă chiar la Paris o adevărată epidemie de boli mintale pentru care se găsi un nume deosebit:* nebunie obsidională. *Şi aceia chiar care nu-şi pierdură de-a dreptul minţile, se pomeniră cu sistemul nervos zdruncinat. Asta explică pentru ce în Franţa isteria şi neurastenia sînt aşa de dese şi apar sub forme atît de variate. Şi că se putu să fie studiate în ţara aceasta mai mult ca aiurea. Dar aceasta explică şi de ce tocmai în Franţa trebuia să ia naştere modele cele mai delirante în artă şi în literatură. Şi că tocmai acolo fu pentru prima oară îndestulă cunoştinţă de izbăvirea bolnăvicioasă de care am vorbit — încît să se caute în privinţa asta un cuvînt deosebit şi să se găsească denumirea de* fin de siècle" (p. 118).

Sînt, desigur, "explicaţii" — nu neapărat cauze; dar ele certifică existenţa fenomenului ca atare, acest *fin de siècle* pesimist. Panaite Zosin putea să se refere, pentru România, la ziare ori reviste. Să ne reamintim citatul din *Almanahul Adevărului* pe anul 1900, acolo unde se caracterizează succint un secol de istorie românească prin reprezentanţii lui: Eliade-Rădulescu, G. Asachi, C. Bolliac, Vasile Alecsandri etc. — după care se continuă: *"Toţi aceştia sînt în literatură şi artă apostolii redeşteptării naţionale. După dînşii începe epoca de decepţiune reprezentată în literatură de marele ta-*

lent al lui Mihail Eminescu. Contra acestei decepţiuni se caută azi un leac eroic în neamul românesc. Să fim siguri că un popor (...) organizat într-un regat respectat în afară şi destul de temeinic înlăuntru, va trece victorios peste o epocă de decepţiune politică şi socială şi va regăsi alături de marile puteri apusene renaşterea naţională atît de necesară mersului tot înainte al popoarelor".

Panaite Zosin nu face, nici el, altceva decît să caute "leacul"; Eminescu este un simbol, aşa cum pentru decepţionismul francez războiul de la 1870 fusese un simbol. De altfel, toate aceste discuţii pe marginea lui Eminescu au şi o altă îndreptăţire: necunoaşterea operei largi a poetului, a dimensiunilor ei reale. Pînă în 1900 circulau doar cîteva ediţii din poeziile lui Eminescu — cea a lui Titu Maiorescu (repetată consecvent, an de an ori o dată la doi ani, cu doar cîte o poezie sau două în plus faţă de ediţiile anterioare), cea a lui V.G. Morţun, tendenţioasă, făcută pentru a răspunde viziunii socialiştilor despre Eminescu, cea a lui A.D. Xenopol şi, în fine, ediţia lui Matei Eminescu. Un total de cîteva zeci de poezii, mereu aceleaşi, învîrtite ca într-un cazan închis ermetic — în cele din urmă trebuiau să imprime un sens, să explodeze în astfel de imprecaţii privind pesimismul naţional cauzat de Eminescu! Atunci cînd *Mai am un singur dor* este cîntată la colţuri de stradă, în grădini de vară, în localuri de lux, în trenuri, vapoare, baloane ori la telefon — cum să nu producă în masele largi idei pesimiste?...

În privinţa lui Panaite Zosin, el nu face, în această teză de doctorat, decît să explice lucrurile şi să-i implice pe confraţii lui în răspîndirea leacului găsit...

Cu totul altfel stau, însă, lucrurile la 1903, cînd doctorul vrea să aplice un diagnostic mai ferm, exact — în sensul că devine parafat de specialist. Mai întîi, că spiritul public s-a schimbat după 1900, boala numită *fin de siècle* a fost vindecată (sau s-a vindecat de la sine!), pragul a fost trecut. O excelentă lucrare, cum este cea a lui Ion Bulei, *Lumea românească la 1900*, ne dă destule dovezi despre aceasta. Lumea românească — cea europeană în general — petrece, se plimbă, investeşte, un optimism contagios se instalează oarecum brusc pe bătrînul continent. O observaţie în acest sens: toate cazurile de sinucideri semnalate de Panaite Zosin în teza sa sînt anterioare anului 1900, majoritatea datînd din anii 1894-1896. Arhiva lui Mina Minovici se subţiază sensibil în climatul de optimism al începutului de secol. Acum lumea se despărţea de trecut rîzînd. Rîzînd şi uitînd. Un singur lucru n-a uitat lumea românească de la 1900: să-l uite şi pe Emi-

nescu. Panaite Zosin, în dorinţa lui de a ajunge la Iaşi şi a-şi face o situaţie, nimereşte la spitalul de la Neamţ şi i se oferă prilejul de a scoate din arhivă actele ştampilate, cu diagnosticul poetului pe ele. El leagă, acum, miturile de acte, comite un gest unic în felul său.

Sîntem departe de declaraţia sa de principii pe care am semnalat-o: pentru ce, în ce scop studiază viaţa geniului? Scopul este acela al "coroborării" miturilor cu documentele. Şi acela al ajungerii tînărului medic la o situaţie socială mai fermă. Articolul său din 1903 ar fi trebuit să continue cel puţin *spiritul* studiului din 1900; de data aceasta, medicul nu se mai poate lăuda — precum acolo — că a înălţat viaţa oamenilor celebri. Dimpotrivă, prin sofisme şi tendinţă generală, o coboară. *"Că Eminescu făcea abuz de băuturi spirtoase şi că devenise sifilitic reese din numeroase documente"* — declară el, şi începe enumerarea seriei. Primul document: *"În 1886, zice d-na Cornelia Emilian, găsindu-se la Iaşi ocupa un loc la biblioteca Universităţii"*. Aici Panaite Zosin pune semn şi atîrnă într-o notă "documentul": *"În 1886 Eminescu se afla ca sub-bibliotecar la biblioteca centrală din Iaşi, precum reese dintr-o adresă din 5 decembrie 1886, pe care d-l Caragiani, bibliotecarul de atunci, o face către directorul ospiciului de la Neamţ, unde se afla internat Eminescu, trimiţîndu-i statul ca să subscrie de primirea lefei"*. Este cunoscuta adresă, pe care Panaite Zosin a văzut-o în arhiva stabilimentului, prin care "certifică", "autentifică" — ce? Că în 1886 Eminescu era sub-bibliotecar la Iaşi, după cum spune Cornelia Emilian. Că, deci, Cornelia Emilian ştie ce spune, trebuie crezută, spusa ei este ea însăşi un "document". *"În nebunia sa* — continuă a cita Panaite Zosin din amintirile Corneliei Emilian — *nu făcea alt rău decît, cum întîlnea vreo tînără, o apuca de turnură, iar cînd a stricat două felinare de la uliţă, autoritatea îndată l-a închis şi l-a trimis la Neamţu în casa de alienaţi"*. Terminînd citatul — deci unul dintre "numeroasele documente" ale bolii lui Eminescu — autorul continuă: *"Într-adevăr, iată adresa Epitropiei generale a casei Sf. Spiridon către Epitropii ospiciului Monastirea Neamţ"*. Urmează adresa din *"Iaşi, noiembrie 6"*, actul în baza căruia Eminescu a fost internat. Autorul continuă: *"Iată şi actul medical"*. Urmează şi actul, probabil o copie care însoţea adresa; este cunoscutul act semnat de medicii Iuliano şi Bogdan, contestat astăzi de majoritatea specialiştilor: diagnosticul este fals. Nu-l citǎm în întregime, reţinem doar începutul: *"Subsemnaţii, doctori în medicină (...) în urma requisiţiunii d-lui Prim Procuror din 5 noiembrie 1886 de a constata starea mintală a lui Mihai Eminescu, mergînd la arestul comisiei desp. I unde se află pacientul, din interogatoriu şi conversaţia avută cu Eminescu am putut constata..."*. Semnat

"Iaşi, 6 noiembrie 1886". Poetul se afla pe 5 nov. la arest (internat în acea zi, ori cu o zi înainte); peste o zi doctorii constată, din dialog, *"probabil gome syphilitice" — "exacerbate prin alcoolism"*. Este exclus ca, după o zi de arest, Eminescu să fi putut oferi probe... olfactive că a consumat alcool; cît despre "dialogul" lui cu medicii, poliţiştii şi judecătorii — ştim că îi plăcea să-i cam ironizeze (judecătorului Brusan îi va spune, în 1889, că "Sînt Matei Basarab"!).

Importanţa acestor "acte" pe care le produce Panaite Zosin este, în primul rînd, socială: pentru prima oară arhivele se deschid în faţa publicului larg, lumea vede şi pipăie dovezile oficiale ale nebuniei lui Eminescu; miturile care circulaseră pînă acum pe seama poetului sînt coborîte în realitatea dură, primesc confirmare "ştiinţifică". Altfel, Panaite Zosin însuşi simte şi înţelege că, aşa cum descriau biografii poetului ori cei din jurul lui manifestările sale: bizarerii, abuz de cafea şi de tutun, dezordine în camera de lucru, pe stradă, agăţatul femeilor etc. — toate acestea nu sînt simptome ale unei anumite boli psihice. El chiar încheie acest studiu: *"În ceea ce depindea de ereditate, Eminescu s-ar fi putut menţine prea bine: întreaga lui viaţă ar fi fost un bizar, dar nu mai puţin un geniu continuu productiv"*. Nu ereditatea l-a doborît pe poet, ci tarele dobîndite în timpul vieţii, mai ales alcoolismul. *"În registrul din acel timp* — subliniază medicul arhivar — *nu sînt trecute alte indicaţiuni decît cele următoare: (...) Manie furibundă, care diagnoză e ştearsă şi pus alături Delirium tremens"*. A fost, deci, o contradicţie, un consult care a infirmat scrisele numiţilor Iuliano şi Bogdan — ori le-a nuanţat. "Specialistul" simte nevoia să se pună de acord cu registrele, cu diagnosticul de care a fost vindecat pacientul, *"Delirium tremens"*. El insistă: *"această din urmă diagnoză indică clar natura agentului vătămător: alcoolul"*. De aici, dorinţa de a argumenta "alcoolismul" lui Eminescu. Panaite Zosin citează — nu ştim de unde o ia la 1903! — un fragment din scrisoarea lui Titu Maiorescu către Harieta din 10 feb. 1888, prin care o întreabă *"dacă s-a lăsat de băut"*, şi pune puncte de suspensie în continuare. Ştim că în această perioadă (de altfel, la 10 aprilie 1888 Eminescu va fugi la Bucureşti) prietenii îl luau pe poet de acasă şi-l mai duceau din cînd în cînd pe la cîrciumile din Botoşani: oricît de puţin bea, lui îi făcea rău alcoolul — din cauza tratamentului. Argumentul medicului nu este, deci, bine folosit; el însuşi nu ştie însă acest lucru.

Panaite Zosin argumentează, însă, "alcoolismul" lui Eminescu şi altfel, cu o mărturie "documentară" inedită — care, aceasta, a intrat în biografia

poetului împinsă forţat de acest "studiu" din 1903: *"Un gardian din acele vremuri, care este şi astăzi în serviciu, şi care l-a îngrijit de aproape, ne relatează că Eminescu avea perioade de mare agitaţie, se lovea de pereţi şi de balcoane, îşi cauza răni, nu dormea, uneori mînca foarte puţin, se murdărea, făcea figuri şi murdărea pereţii cu excremente etc. Aproape toată iarna a fost aşa, către primăvara anului 1887 se făcuse bine, după care timp a şi plecat la data arătată. Nimic mai mult nu se ştie asupra vieţii poetului în ospiciu. Pe cît se vede, starea de care ne pomeneşte gardianul în simplitatea lui psihiatrică, coroborează cu diagnozele trecute în registru: manie furibundă şi apoi delirium tremens. Această din urmă diagnoză indică clar natura agentului vătămător: alcoolul..."*.

Reţinem, pentru frumuseţea... sofismului: gardianul respectiv era, în felul lui, psihiatru — dar simplu: *"în simplitatea lui psihiatrică"*! Este limpede că, găsind atîtea acte de arhivă referitoare la Eminescu, Panaite Zosin a vrut să le împace şi a recurs la o "anchetă de teren". La 1903 lucrurile nu puteau fi, în acest ospiciu, mult diferite faţă de 1886-1887: abia trecuseră 20 de ani. În *Darea de seamă...* din 1904 Panaite Zosin însuşi vorbeşte de un bolnav — caz emoţionant — internat de vreo 30 de ani care făcea viori în timpul liber: el însuşi a reţinut, pentru ceea ce vroia să fie un fel de "muzeu" al stabilimentului, o astfel de vioară...

Mărturia acestui gardian a intrat în biografia lui Eminescu prin G. Călinescu: *"În primele luni de iarnă fu agitat, avînd perioade de furie, cu loviri de pereţi şi alte inconştienţe mai joase, pentru care motiv îi decretă ca diagnostic delirium tremens, suferinţă ce ştim că este o urmare a alcoolismului"* (p. 323). Cît de subtil îl acceptă şi-l pune în contradicţie G. Călinescu pe Panaite Zosin! Într-adevăr, doctorul este cel care caută motivaţia ultimului diagnostic "decretat" — şi-o găseşte în simptome adecvate bolii pe care i le descrie un gardian ce *"în simplitatea lui psihiatrică"* ştia şi ce înseamnă *"alcoolismul"*, îşi aducea aminte şi de Eminescu bolnav... Concluzia lui Panaite Zosin: *"Starea lui de degenerescenţă nu l-ar fi putut scoate din mijlocul societăţii, dacă nu se alăturau alţi doi capitali factori morbizi: alcoolismul şi sifilisul. Dacă cumva Eminescu ar fi scăpat acestor din urmă două influenţe vitruitoare, poate şi astăzi s-ar afla printre noi, aşa distins şi bizar cum era"* (p. 5). Sifilisul, treacă-meargă, dar alcoolismul a fost factor decisiv, după cum o confirmă şi ultimul diagnostic.

* * *

Panaite Zosin s-a rostit de două ori despre boala lui Eminescu: în teza de doctorat din 1900, şi în studiul din noiembrie 1903. Într-o lucrare ştiinţifică de largă anvergură, cum este *Substratul patologic în pesimismul contemporan*, medicul găseşte modelul, formula de a-l înţelege pe Eminescu în context european — sub semnul acelui morbid *"fin de siècle"*, simptom de decadenţă al civilizaţiilor mediteraneene în contact (violent) cu civilizaţiile nordice. Într-un studiu de circumstanţă, prin care a dorit să treacă de la Bucureştii iluziilor la Iaşii împlinirilor profesionale, a confundat "documentele" cu mărturiile Corneliei Emilian, ale lui I.L. Caragiale, ale lui Titu Maiorescu, ale Harietei Eminovici şi ale unui gardian al stabilimentului, dorind să elucideze definitiv problema, să pună şi diagnosticul fiziologic, eticheta strict medicală pe un "caz" care a fost şi a continuat să rămînă social. Documentele pe care le scoate din arhivă — pentru prima dată — iau ochii, fac credibile şi mărturiile adiacente, "coroborează" cu ele, după cum se exprimă el însuşi. Nu textul din teza de doctorat a lui Panaite Zosin (aceasta este cu adevărat uitată!), ci acest studiu de 10 pagini a făcut epocă în eminescologie. Panaite Zosin îl republică — neschimbat! — în 1912 (revista *Convorbiri ştiinţifice şi literare*, aprilie 1912, p. 17-19), în 1922 (revista *Orizontul*, nr. 16-17, apr. 20-apr. 27, p. 126, 130; revista este importantă pentru primele studii de biologie ale lui Mircea Eliade; tot aici se discută, pentru prima dată, relaţia dintre teoria relativităţii, a lui Einstein, şi... viziunea cosmologică a lui Eminescu; tot aici, în fine, îşi face debutul poetul Eugen Jebeleanu!), şi în 1928, în publicaţia ieşeană de ocazie *Oraşul nostru* (11 iulie, număr dedicat lui Eminescu). Este un text "canonic", oarecum: preluat fără nici o schimbare — aceste trei publicaţii sînt cele pe care le-am depistat noi; fără îndoială, însă, el a fost reluat în mai multe contexte. A intrat în bibliografia minimală obligatorie a oricărui eminescolog ce se ocupă de viaţa poetului. Se pare, totuşi, că o singură revistă a ţinut porţile închise la acest studiu: *Arhiva* lui A.D. Xenopol. Într-adevăr, aici Panaite Zosin publică, în 1905, într-un serial ce se întinde pe şase numere (martie-august), un interesant istoric al spitalului de la Mănăstirea Neamţ. Referinţe la Eminescu nu sînt, însă, în acest studiu, *Arhiva* va publica, în schimb, în iunie 1906, o însemnare a lui Rudolf Şuţu: *Eminescu la Mănăstirea Neamţ* (iunie 1906, p. 257-259). Este o "compensaţie". Rudolf Şuţu, polemistul fără nerv care punctase încă din 1903 schimbarea

vieţii la Mănăstirea Neamţ, oferă o altă imagine despre şederea lui Eminescu aici, cu totul opusă de cea a lui Panaite Zosin. Şi acest articol al său devine oarecum "text canonic": va fi reluat în mai multe publicaţii. De fapt, importantă este prima lui apariţie, pe care credem că am depistat-o: *Evenimentul*, Iaşi, 29 iunie 1904. Panaite Zosin scria în noiembrie 1903 (se prea poate ca revista de specialitate *Spitalul* să fi apărut mai tîrziu; oricum, este de presupus că ecourile studiului au fost tîrzii, avînd în vedere cercul restrîns de specialişti cărora li se adresa publicaţia) — i se răspunde în iunie 1904, după opt luni. Între timp doctorul se instalase la Iaşi, de prin martie-aprilie ţinea cursuri la facultatea de medicină şi activa la ospiciul de la Socola. Textul lui Rudolf Şuţu va fi reluat, aşadar, în *Arhiva* din iunie 1906, apoi iarăşi în *Evenimentul*, în acelaşi an, la 14 septembrie (sînt de presupus "dispute" între cei doi, dar nu dăm de vreo urmă a lor!) — după care îl mai regăsim în aceeaşi publicaţie ocazională din Iaşi, *Oraşul nostru*, la 11 iulie 1928, de data aceasta faţă-n faţă cu textul lui Panaite Zosin. Redactorii pun, aici, semne de întrebare sub textul lui Rudolf Şuţu, trimit ironic la materialul cu note de subsol de pe cealaltă faţă a aceleiaşi pagini, nu-i acordă credibilitate, aşadar, celui care a mers pe urmele doctorului... În 1928 P. Zosin avea o funcţie importantă şi la municipalitatea ieşeană.

Ce ne spune, de fapt, Rudolf Şuţu? Este un text extrem de simplu — şi simplist —, importantă rămîne, aici, numai intenţia autorului: "*...Se povestesc multe pe socoteala lui Eminescu, cît timp a stat la spitalul de alienaţi din Mănăstirea Neamţ. De ani de zile, vara mi-o petrec în această localitate şi, împins de curiozitatea de-a afla tot noi lucruri despre viaţa acestui om, m-am prins cu toată inima să răsfoiesc minţile acelora ce l-au apucat pe aici, doar mi-or spune ei ceva nou. Aşa, în privinţa chipului cum îşi petrecea zilele, se dau amănunte care pînă acum, însă, nu şi-au luat încă chip de adevăr*".

Autorul vrea, aşadar, să dea "chip de adevăr" amintirilor despre Eminescu la Mănăstirea Neamţ. Că-şi petrece verile aici, este cert: anul precedent, la 6 august 1903, anunţa, tot prin *Evenimentul*, despre intenţiile silvicultorului Ghimicescu de a face un parc cu alei în zonă. Că-l cunoaşte pe doctorul Panaite Zosin este de presupus; dar Rudolf Şuţu mai putea cunoaşte şi pe gardianul cu "simplitatea lui psihiatrică", şi chiar pe intendentul spitalului, Leon Onicescu. Într-adevăr, şi acesta transmite posterităţii amintiri despre Eminescu. Însemnările lui (de fapt, un memoriu în lege) vor avea o soartă cu totul şi cu totul ciudată. Acum lucrurile se ştiu,

în mare: Gheorghe Cunescu, editorul cărţii lui Gala Galaction: *M. Eminescu* (Ed. Junimea, 1987; colecţia *Eminesciana* nr. 43) le rezumă într-o notă, cu toată probitatea filologică, dar fără vreun comentariu. Transcriem această notă: *"Leon Onicescu, fost intendent-casier la bolniţa de alienaţi de la Mănăstirea Neamţ, în anul cînd a stat Eminescu acolo, citind cele ce a scris Gala Galaction în biografia M. Eminescu/1913/, i-a trimis autorului, din Vaslui, unde locuia ca pensionar, cîteva pagini memorabile despre Eminescu la Mănăstirea Neamţ, ca să le publice în revista* "Flacăra". *Văzînd că n-a apărut în revistă articolul său, în septembrie 1915 s-a adresat din nou lui Gala Galaction, interesîndu-se de soarta paginilor sale. Gala Galaction i-a răspuns la* Poşta *revistei pe care o conducea,* "Cronica", *că a primit cele scrise despre Eminescu la Mănăstirea Neamţ, le-a citit şi le-a lăsat lui Petre Locusteanu, redactorul revistei, să le publice în* "Flacăra". *Nu cunoaşte ce s-a întîmplat cu ele după predarea lui Petre Locusteanu. I-a mai comunicat că "sînt gata şi azi să mă folosesc de însemnările d-voastră şi să scriu ceva/* în "Cronica", se înţelege — nota lui Gh. Cunescu/, *despre Eminescu la Mănăstirea Neamţ. Dar însemnările au rămas, şi sînt şi azi la prietenul L. Ar vrea să le utilizeze el? N-am nici un drept să i le cer. Şi-mi vine şi greu să i le cer. Cu toate acestea, îi voi arăta scrisorile dv. (pe care, iată, le iau cu mine în buzunar) şi vă voi scrie tot aici, ce a ieşit"* (*Cronica*, 11 oct. 1915, p. 494). Gh. Cunescu continuă: *"N-a apărut ceva de acest fel nici în* "Flacăra", *nici în* "Cronica". *Peste patruzeci de ani/ Contemporanul, 24 ian. 1964/, G. Călinescu a reprodus un fragment dintr-un manuscris Eminescu la Mănăstirea Neamţ, de Leon Onicescu. În 1983, Augustin Z.N. Pop a publicat, sub titlul dat de el* Avataruri *(!) textul integral al manuscrisului lui Leon Onicescu (...) fără să indice locul unde l-a găsit şi unde se află!"* (Gh. Cunescu: *Gala Galaction, M. Eminescu, nota 102, p. 141-142*).

Nota este pusă, desigur, la episodul nemţean din biografia lui Gala Galaction, care episod redă actele descoperite de Panaite Zosin (se putea altfel?!), dar combină relatările acestuia cu cele ale lui Rudolf Şuţu. Reiese un Eminescu, desigur, foarte bolnav. Asta îl va fi nedumerit pe Leon Onicescu, încît a dorit să intervină în discuţie. Nu i s-a dat cuvîntul (imaginea pe care o propunea el era a unui om aproape deplin sănătos!) nici la 1913, nici la 1915; G. Călinescu îi face dreptate, introducînd şi amintirile sale în ultima ediţie a biografiei lui M. Eminescu. Unde se află textul manuscris, dacă este "întreg" — nu ştim, însă. G. Călinescu nu face altceva, în ultima ediţie a mult prelucratei sale cărţi despre viaţa lui Eminescu, decît să adune aceste trei amintiri — ale lui Panaite Zosin, ale lui Rudolf

Şuţu şi ale lui Leon Onicescu —, punîndu-le cap la cap, interpretîndu-le, cu vaga tendinţă de a-i da, totuşi, dreptate doctorului. O analiză a acestor aşa-zise izvoare, o confruntare a lor cu alte mărturii documentare privind acelaşi moment din viaţa lui Eminescu, nu s-a întreprins niciodată.

Ce ne mai spune Rudolf Şuţu? El reface un fel de program zilnic al activităţii lui Eminescu la ospiciu: *"La 5 dimineaţă era treaz, umbla atît de încet, parcă i-ar fi fost necaz să trezească pe ceilalţi bolnavi; cît era de bun în nebunia sa. Nu putea suferi odaia, îi plăcea aer, lumină, natură. Ieşea în cerdac şi se plimba de-a lungul lui ceasuri întregi, recitind versuri ori poate şi versuri pe care nici nu le-a văzut publicate"*.

Modelul are, desigur, strînse legături cu imaginea abstractă despre un poet, despre Eminescu-poetul în general; Rudolf Şuţu vrea să se păstreze în atmosfera operei. Că se scula de dimineaţă, trebuie însă să-l credem: paznicii îl vor fi văzut, probabil, printre somnoroşii ospiciului el făcînd notă discordantă. De altfel, ştim şi de la Panaite Zosin: aici veneau "pacienţii" şi la odihnă, şi pentru hrană (mulţi dintre ei nu sînt bolnavi psihici, sînt pelagroşi!) — unul dintre ei ţinea chiar locul altuia care murise (asta, în 1903, să nu confundăm, totuşi!).

Rudolf Şuţu îi acordă 5 ore de plimbare poetului *"fără nici o clipă de odihnă, fără nici un popas în mersu-i nervos, pînă ce, în cele din urmă, de oboseală, trebuia să se supună clopoţelului care striga pe bolnavi la dejun"*. Urmează o scurtă descriere a obiceiurilor stabilimentului, singurul element din articol pe care îl va refolosi G. Călinescu. *"Vara li se servea, ca şi azi, prînzul în grădină. O masă lungă de lemn era aşezată în mijlocul grădinii, iar peste dînsa puneau cîte o lingură de lemn şi o cană pentru apă, care închipuiau tacîmul fiecărui bolnav"* (R. Şuţu) — *"... masă pe care, la sunarea unui clopot o luau fie în refectoriu, fie afară, în grădină, după anotimp. O cană pentru apă şi o lingură de lemn alcătuiau tacîmul fiecărui pacient"* (G. Călinescu, *op. cit.*, p. 323).

Rudolf Şuţu mai reţine şi alte amănunte: *"La dejunul acesta nu era zi ca bolnavii să nu se sfădească, ba mai mult, să nu se apuce la bătaie, din pricina unei bucăţi de pîine ori din motivul că un vecin ar fi căpătat o porţie mai mare de mîncare. Eminescu mînca foarte puţin. Fire blîndă şi împăciuitoare, dînsul da de multe ori din mizerabila lui porţie acelor bolnavi lacomi, ca să nu audă glasuri de protestare ori sfezi, şi pe deasupra răcnetele sălbatice ale şi mai sălbaticilor gardieni"*. Aluzia este, să recunoaştem, mult prea slab punctată, pentru ca să credem că memorialistul îi atrage atenţia lui Panaite Zosin că specia gardienilor nu putea să-i furnizeze alt soi de amintiri decît... *"sălbatice"*.

Textul continuă, însă, în aceeaşi notă aluzivă: *"Peste zi, dacă-l apuca foamea, se pitula pe din dosul ospiciului, sărea gardul, apuca pe cîmp trecînd Nemţişorul, şi fuga-fuga se abătea la crîşmă de-şi lua o jumătate de pîine şi un pahar de vin. Mult îi tihnea aici acestea, aşa pe negîndite, decît dejunul din grădină"*.

Cîte "scenarii" se pot imagina din aceasta! S-a şi fabulat că, prins o dată afară din ospiciu, poetul a fost adus înapoi cu gardienii (după modelul fugilor sale din copilărie, cînd argaţii lui Gheorghe Eminovici îl urmăreau, îl legau şi-l aduceau acasă!). Ce motiv excelent pentru un medic meticulos de a tăia diagnosticul cu care fusese internat pacientul şi de a pune în locul lui *"delirium tremens"* — *"suferinţă ce ştim că este urmare a alcoolismului"*, cum zice G. Călinescu! Istoria literară nu poate decît să... regrete că Rudolf Şuţu n-a intrat în polemică directă cu Panaite Zosin. Doctorul va reveni, în 1912, în a doua revistă cu ţinută ştiinţifică; singura "victorie" a memorialistului este că acest text al lui se va republica în *Arhiva* (acolo unde Panaite Zosin făcuse istoricul stabilimentului). La urma urmei, este de bun simţ să acceptăm că în apropierea ospiciului, peste apa Nemţişorului, se afla o cîrciumă, că — precum orice bun moldovean — Eminescu îşi făcea prînz dintr-o jumătate de pîine şi o stacană de vin. Şi astăzi pentru moldoveni vinul este, înainte de toate, aliment; să nu uităm zona, care este a viţei de vie prin excelenţă: Moldova face parte din marea centură a viţei de vie ce înconjoară Mediterana, ce defineşte, într-un anumit fel, Europa însăşi. În mare măsură, trecerile prin acest filtru ale popoarelor ne-europene a însemnat şi adaptarea lor la vin, şi abandonarea, dincolo de centură, a băuturilor "tari"... Vinul nu alcoolizează; oricum, nu în aceeaşi măsură ca ţuica, de pildă, ori alte băuturi spirtoase. În toate amintirile despre Eminescu vom găsi, ca pe un loc comun, pasiunea poetului — nu pentru băutură în general, ci pentru vin în mod deosebit...

Programul de seară al poetului la Mănăstirea Neamţ nu mai este interesant în descrierea lui Rudolf Şuţu, coboară mult prea evident, pînă la stridenţă, din poezie: *"Bolnavii se culcau devreme. Eminescu, însă, liniştit şi tăcut cum era, se ducea în ceardac şi în puterea nopţii se lăsa legănat de cele mai dulci visuri şi iluzii. Cerul şi stelele erau parcă numai stăpînirea sa..."* Poetul căuta luna — *"care însă la munte se ivea ceva mai tîrziu"* — şi prinse obiceiul *"ca înainte de culcare să poată auzi sunetul buciumului, venit din deal"*. Este puţin probabil ca, iarnă fiind (sîntem în noiembrie-martie), buciumul să fi răsunat pe aceste văi; mai degrabă Rudolf Şuţu decorează cu sunetu-i atmosfera poetică pe care o vrea legată de prezenţa pacientului aici. Şi

drumurile peste apa Nemţişorului trebuiesc înţelese în tîrziul toamnei, de vreme ce Ion Creangă atestă, în cunoscuta sa însemnare, că la începutul lui februari omătul era în zonă *"de o palmă domnească"*. Dar nu este exclus ca oamenii secolului al XIX-lea, în general, să fi fost mai energici decît ni-i imaginăm noi: şi vremea era alta în acel timp, pentru că tot Ion Creangă ne vorbeşte de un *curcubeu* ce s-a văzut spre răsărit în acel februarie 1887 cînd se afla în vizită la prietenul său...

În privinţa şederii lui Eminescu la Mănăstirea Neamţ, au făcut epocă aceste două texte "canonice" care se urmăresc unul pe altul ca într-o cursă contra cronometru spre opinia publică — şi actele care l-au însoţit. Celelalte mărturii documentare se subordonează, de obicei, acestora — ori sînt pur şi simplu omise. Iată, într-adevăr, cum s-au petrecut lucrurile, într-o cronologie pe care o restabilim în măsura documentelor pe care le avem pînă în momentul de faţă (nu sînt excluse noi mărturii ori acte: se pare că momentul a fost unul dintre cele mai fierbinţi din întreaga viaţă a lui Eminescu, în sensul că la el se referă un număr destul de însemnat de observatori).

La 5 noiembrie 1886 Eminescu se află la arest, sînt chemaţi prin adresă oficială doctorii Iuliano şi Bogdan, care dresează actul medical pentru transportarea lui la ospiciu. Probă: cele două documente dezvăluite de către Panaite Zosin.

În Iaşi, Eminescu era bibliotecar, s-a dovedit că, între altele, întocmea adrese către cititorii bibliotecii universitare să restituie cărţile împrumutate (a întocmit o asemenea adresă şi şefului său, directorului bibliotecii, I. Caragiani). Destul de jenante aceste somaţii; unii au scornit zvonuri cum că bibliotecarul-poet împrumuta cărţi şi costul împrumutului îl băga în buzunar! În restul timpului, studia asiduu limba sanscrită: avem caietele sale păstrate în bibliotecă — şi amintirea unor cititori ai momentului care-l descriu retras în ultima bancă a sălii de lectură (îndeplinea şi funcţia de custode — supraveghetor — şi trebuia să aibă perspectivă asupra tuturor cititorilor), liniştit, citind şi scriind.

În timpul liber (în afara orelor de program) avea anumite excentricităţi: se lega mai ales de femei. Aresturile din Iaşi îi erau bine cunoscute: I.N. Roman şi acelaşi Rudolf Şuţu ne povestesc întîmplări "nostime" cînd, luat de pe stradă şi dus la arest, poetul cerea să vină la el profesorul Vasile Burlă, director de liceu: acesta venea, le spunea poliţiştilor cine este arestatul, şi obţinea destul de repede eliberarea lui. El, ori alţi prieteni influenţi

ai poetului (mai toţi, oameni cu stare şi cu prestanţă intelectuală; din păcate, nu ei povestesc lucrurile, ci alţii care le ştiu din auzite. Este cît nu se poate de trist că Eminescu nu şi-a avut martorii adevăraţi, că cei din jurul lui au tăcut ori au fost reduşi la tăcere, ori "vocile" li s-au risipit prin arhive etc.). Se pare că pe 4-5 noiembrie 1886 V. Burlă n-a mai fost prompt; oricum, n-a mai putut să-l scoată pe poet de la arest (că l-a vizitat acolo, este sigur: îi dăruieşte, la plecarea spre Neamţ, un palton). Se pare, după mărturia unor alţi memorialişti, că de data aceasta fusese vorba de o doamnă din înalta societate, care nu va fi renunţat la ambiţia de a-l vedea pedepsit pe "agăţător"... Eminescu însuşi ne dă, în poezia *De ce nu-mi vii?* trimisă *Convorbirilor*, de la Neamţ, vagi indicii. C. Mille ne va edifica pe deplin, lăsîndu-ne în dubiu numai în ceea ce priveşte persoana, dar descriind-o cît de cît: o frumuseţe boticelliană, sîni plini, atracţie irezistibilă.

* * *

Nu vom putea niciodată să-l rupem pe Eminescu de contextul adevărat al anului 1886, să-l privim doar ca pe un blînd funcţionar la biblioteca ieşeană. Şi el locuia pe unde putea, pe la prieteni ori cunoscuţi — şi n-avea, desigur, un poliţai să-l păzească. Fusese la băi, la Repedea, apoi la Odesa, pe malul Mării Negre, vizitase nordul Moldovei de Crăciun 1885. În Iaşi mergea şi la teatru, dar participa şi la întruniri, la mese comune date de prieteni unde se toasta pentru... Horia (Ion Creangă a propus asistenţei, la un moment dat, să se ridice un toast şi pentru Eminescu). Lumea gîndurilor sale prindea fiinţă, Societatea *Carpaţii* se mişca; ceea ce la 1883 era oprit a se spune, acum se spunea cu voce tare; ceea ce atunci trebuia discutat aluziv, acum se dezbătea pe faţă. Viziratul lui I.C. Brătianu nu a însemnat o amorţire a energiilor, ci o bruscare a lor, o luptă continuă cu liderii de opinie, cu oamenii de pe stradă, cu noua eră, a maselor, care răsărea. Este absurd să ni-l închipuim pe Eminescu o pată de ulei în aceste valuri spumegînde, un abulic înfăşurat în paltoane roase şi trăgîndu-se pe după colţuri de stradă ori pe după felinare. A spart două dintre ele: îl va fi deranjat lumina artificială, o va fi dorit pe cea adevărată... Gîndirea lui se împleteşte în nucleul teoretic al Societăţii *Carpaţii*. Ieşirile lui în public se fac, încă, prin ştiri că şi-a fracturat un picior, prin ştirea din 22 octombrie 1885 că vrea să reintre în ziaristică, prin volumul de *Poesii* pe care i l-a reeditat, tot în 1885, Titu Maiorescu... Departe *Mai am un singur dor* de imnurile insurgente ale momentului, care cereau trecerea Carpaţilor... Nu

este cîtuşi de puţin gratuit gestul poetului: trecînd prin faţa librăriei Şaraga, el şi-a scos propriul volum de versuri din vitrină şi a început să-l rupă filă cu filă şi să-l arunce în noroiul străzii. Acelaşi Rudolf Şuţu, care-l urmăreşte atît de insistent pe Panaite Zosin, ne transmite atîtea şi atîtea alte amintiri despre Eminescu la Iaşi. De data aceasta, memorialistul ne asigură că Eminescu ar fi păstrat un singur poem din cartea desfiinţată — şi l-ar fi privit îndelung: tocmai *Mai am un singur dor*. Adăugîndu-se la aceasta spargerea amintitelor felinare şi atingerea unor persoane feminine — care erau, de data aceasta, din înalta societate — nefiind nici prima oară cînd ia contact cu arestul, va trebui să ia drumul spre Neamţ. Dr. Iuliano şi Bogdan declară: *"starea lui este periculoasă atît pentru societate cît şi pentru el însuşi şi este neapărată nevoie a fi internat în o casă specială spre căutare şi observare pe un timp limitat, după socotinţa medicului curant"* (actul scos la iveală de Panaite Zosin). Nu ne întrebăm de ce n-a fost internat într-unul dintre atîtea spitale ieşene, unde se aflau, într-adevăr, medici de specialitate. Probabil oficialităţile s-au temut că influentul director Burlă îl poate scoate de acolo. La Tîrgu Neamţ nu era doctor — dar se ajungea mult mai greu. De data aceasta, poetului i s-a dat un poliţai. Din relatarea lui Leon Onicescu aflăm că, pe drum, poetul a pierdut geamantanul — l-a uitat undeva, iar gardianul a refuzat să se întoarcă şi să-l recupereze: pierdeau timpul şi... sărbătoarea care se apropia.

Într-adevăr, nu pe 9 noiembrie 1886 a fost internat Eminescu, ci cu o zi înainte, pe 8, de ziua lui onomastică. Ar fi fost oarecum dificil pentru poliţie să aibă un Mihai atît de important în Iaşi de sfîntul Mihail! Aproposito: Prefectul Poliţiei Capitalei, Radu Mihail, personaj central în romanul vieţii politice a lui Eminescu, cel care tot cerea bani de la guvern ca să descopere urzeala complotului din 2 decembrie 1880, pe care redactorul de la *Timpul* îl soma să explice public ce-i face poliţia secretă, are serioase legături cu Iaşul: istoricii poliţiei române îi fac un titlu de glorie din activitatea de reorganizare a poliţiei în liniştita urbe moldavă. Sub liberali, Radu Mihail fusese, în 1885, ministru al industriilor şi, apoi, al lucrărilor publice, dar în aprilie 1886 este trecut de I.C. Brătianu la Interne: primul ministru are nevoie de el în posturi cheie. O importantă descoperire, relativ recentă, vine să se alăture celorlalte mărturii despre şederea lui Eminescu la Mănăstirea Neamţ, obligînd, prin conţinutul ei, rediscutarea întregii bibliografii a chestiunii. Profesorul Paul Miron publică, în lucrarea *Logos semantikos. Studia in honorem Eugenio Coseriu* (5 volu-

me masive reunind studii de lingvistică, istorie literară etc., apărute în 1981, la Freiburg) articolul *Eine merkwürdige handschriftliche Aufzeichnungüber Eminescu (O ciudată însemnare manuscrisă despre Eminescu)*. Este vorba de o însemnare pe o carte de rugăciuni, care sună astfel: *"Pe ziua de sf. Voievozi la anul 1886 m-au chemat la M-rea Neamţu, la bolniţă, şi l-am spovedit şi l-am împărtăşit pe poetul M. Eminescu. Şi au fost acolo Ion Ghiorghiţă, din Crăcăoani, care acum este primar. Iar M. Eminescu era limpede la minte, numai tare posac şi trist. Şi mi-au sărutat mîna şi au spus: Părinte, să mă îngropaţi la ţărmurile mării şi să fie într-o mănăstire de maici, şi să ascult în fiecare seară ca la Agafton cum cîntă "Lumină lină". Iar a doua zi..."*

Însemnarea se întrerupe aici: *habent sua fata libelli*. Eruditul romanist de la Freiburg analizează pe larg conţinutul informativ al ei şi-l racordează la opera poetului. Într-adevăr, se poate vorbi de un "complex" *Mai am un singur dor* din perioada tîrzie a vieţii lui Eminescu: poezia, care a migrat din volumul lui Titu Maiorescu şi s-a răspîndit atît de repede în popor, ajunge a-l cuprinde şi pe autorul ei în mrejele disperării. După formula liberală a timpului, pe care o explicase atît de insistent ziaristul: *Ale tale dintru ale tale*. Propria lui operă se răsfrînge asupra sa. Împrejurările sînt, însă, exacte: omul Eminescu se află faţă-n faţă cu prelatul care-i dă cuvîntul ultim. Paul Miron demonstrează, bazat pe o vastă informaţie de specialitate, că respectivul preot n-ar fi putut să-l spovedească şi să-l împărtăşească pe poet dacă ar fi constatat că nu se află în deplinătatea facultăţilor mintale (canoanele bisericeşti îi interziceau acest lucru). Respectivul preot are, de aceea, nevoie şi de un martor — care a devenit persoană oficială, primar. Un strigăt de revoltă înfăşat între paginile unei cărţi de rugăciuni? Această însemnare anulează, într-adevăr, constatările doctorilor Iuliano şi Bogdan — care, şi ei, tot din discuţie cu poetul au pus diagnosticul.

Retras în ultimul său dor, Eminescu pare a mai fi ieşit, totuşi, din această carapace; oricum, la josniciile de care-l leagă studiul lui Panaite Zosin n-a coborît. Singura lună despre care nu ştim nimic în această perioadă este decembrie 1886. În noiembrie, abătut şi trist cum era, el a semnat, totuşi, statul de plată trimis la mănăstire de către I. Caragiani, directorul bibliotecii ieşene (care a avut grijă să-l înlocuiască de îndată pe Eminescu bolnav cu un alt funcţionar: lucrurile se petrec oarecum ca la 28 iunie 1883, la *Timpul*: Eminescu încetînd a mai lua parte la redacţiune, locul lui se ocupă în cîteva zile). Avea, deci, o oarecare sumă de bani la dînsul pentru stacana de vin zilnică, de care aminteşte Rudolf Şuţu.

Momentul 1887 este, pentru Eminescu, important nu numai pentru că s-a însănătoşit cît de cît, dar şi pentru că a devenit — în fine! — un caz public. Pînă acum, banii necesari poetului pentru traiul zilnic ori pentru deplasările în străinătate la tratament fuseseră strînşi prin chetă de la membrii "Junimii" şi de la alţi prieteni ai cercului. Era un gest confidenţial — nu public. Petre Missir ţinea o evidenţă strictă a contribuţiilor. În 1883-1884 s-au adunat, după listele lui Missir, 2432 lei de la 26 de membri cotizanţi (T. Maiorescu, W. Humpel, V. Pogor, S.G. Vârgolici, M. Pompiliu, N. Gane, I. Creangă (25 franci pe an), P. Missir, A.G. Şuţu, Bodnărescu etc.), (lista şi sumele sînt publicate de Augustin Z.N. Pop: *Pe urmele lui Mihai Eminescu*, ed. Sport-Turism, 1978, p. 276-277). Într-una din amintirile sale, Al. Ciurcu ne povesteşte, însă: *"...Că Eminescu a murit la balamuc, o ştie toată lumea. Dar puţini ştiu că spre a putea fi dus la Viena şi ţinut într-o casă de sănătate a trebuit să ne cotizăm cîţiva prieteni şi să dăm contribuţia noastră lunară amicului Chibici-Râmneanu, bucovinean de origine, care l-a şi dus şi adus de la Viena. Ştiu că şi d. Maiorescu a contribuit în mod generos..."* (Al. Ciurcu: *O explicaţie*, *Adevărul*, 4 octombrie 1911).

Al. Ciurcu nu figurează pe listele lui P. Missir, dar la total acesta adaugă "170 lei de la Chibici" pe aprilie 1884, apoi "140 de la Chibici" pe mai 1884. Al. Ciurcu împreună cu alţi prieteni cotizau, deci, pe liste separate prin A. Chibici-Râmneanu. Tot separat de "Junimea" (nu este pe listă), V. Alecsandri ţine, la 14 octombrie 1883, o conferinţă în beneficiul lui Eminescu la Ateneu (intrarea: 2 fr.). Nu ştim suma încasată — dar obiceiul spectacolelor în beneficiul cîte unui actor era bine statornicit în epocă: *Timpul* însuşi anunţă numeroase asemenea spectacole (unul dintre ele, în 1881, în beneficiul actriţei Cleopatra Lecca Poenaru!): erau gesturi publice de întrajutorare.

Dar Eminescu îi costa destul de mult pe junimişti, mai ales prin aceea că avea nevoie constantă de bani pentru tratament şi bun trai. Sistemul cotizaţiilor nu funcţiona tocmai bine, erau cîţiva restanţieri, sumele se strîngeau destul de greu. Tratamentul de durată implica muncă consecventă de strîngere a banilor, de convingere etc. Toate acestea — confidenţial; un întreg "stat major" se instituise, cu reţele în Bucureşti şi Iaşi, cu semnale şi avertismente. Junimiştii nu fac, însă, chestie publică din munca lor sîrguincioasă. Banul public nu se putea aduna decît sub un pretext plauzibil. I.C. Brătianu cere, în parlament, chete pentru tinerii expulzaţi în Franţa — dar ei se constituiau într-o afacere naţională. De la Viena,

însă, Eminescu venise însănătoşit, cu dor de muncă: cine să spună, şi unde, şi cum, că poetul nu se află în deplinătatea facultăţilor mintale? El cere — şi i se dă — un post bine remunerat la biblioteca ieşeană (150 fr. pe lună). La această leafă se mai adaugă, încă, sume strînse ca un fel de împrumut în contul viitoarelor volume de versuri pe care toţi ştiau că poetul le va scoate (în 1885, a doua ediţie Maiorescu). Acum, că şi salariul de la Iaşi fusese suspendat, se punea problema reluării sistemului greoi din anii 1883-1884. Şi astfel, în 1887, brusc şi fără voia lui (va protesta de cîteva ori), Eminescu devine "cazul" socialiştilor. "Junimea" se spală pe mîini, chetele publice sînt lăsate să colinde ţara de la un capăt la altul, în acordurile romanţei *Mai am un singur dor*. Cornelia Emilian ne spune cum "bogătaşii" refuzau să-şi dea obolul, sub diferite pretexte...

Începutul chetelor publice este făcut, însă, de către C. Mille, prin ziarul *Lupta* al lui G. Panu. C. Mille era, deocamdată, colaborator al ziarului, ţinea rubrica literară. Omul este cu totul interesant pentru biografia lui Eminescu: i-a fost elev poetului la Iaşi, a fost unul dintre cei stigmatizaţi de către pana jurnalistului ca "demagog", a răspîndit (prin Al. Vlahuţă) zvonul că Eminescu îl preţuia ca poet... Nu întîmplător în *Adevărul*, pe care C. Mille îl va conduce, găsim cele mai interesante — deşi contradictorii — amintiri tîrzii despre Eminescu: aici publică, de pildă, Al. Ciurcu.

C. MILLE ŞI "VĂLUL TURPITUDINILOR"

Ne va interesa în mare măsură ce ne spun despre Eminescu C. Mille, V.G. Morţun sau G. Panu, dar vom observa că mărturiile lor sînt fie greu credibile, fie greu de adus alături de faptele reale, certificate prin documente sigure. Este posibil ca tocmai de aceea să fi fost evitate asemenea mărturii; în orice caz, din ele s-a luat "pe alese", ce a crezut de cuviinţă fiecare biograf al lui Eminescu, în parte.

Iată, de pildă, episodul revoltei elevilor lui Eminescu. Este cunoscut doar din amintiri tîrzii. Textul căruia i se acordă cel mai mare credit este acela al lui E. Vincer, publicat în *Adevărul literar şi artistic*, la 5 iunie 1921, p. 2 (preluat dintr-un almanah din 1914, însă). Acesta plasează episodul în semestrul al doilea al anului şcolar 1874-1875, Eminescu fiind profesor de germană la "Institutele Unite" din Iaşi, coleg cu I. Melik, directorul institutului, M. Culiano, P. Poni, Gr. Cobălcescu, Şt. Vârgolici, A.D. Xenopol. *"Ei se mulţumeau să ne facă morală şi să ne dea sfaturi părinteşti, spre a ne îndemna să învăţăm cît mai bine şi să avem o purtare cît mai exemplară, regulă recomandată tuturor profesorilor şcolii (...) dar de la care dulcele nostru poet Eminescu se cam abătea cîteodată. Era de un temperament cam nervos, lucru la care va fi contribuit poate mult şi lipsa, ca şi nevoia ocupaţiunii prozaice de profesor de limba germană, care-i răpea timpul pe care l-ar fi putut întrebuinţa în societatea privighetoarelor nemuritoare ale întregii omeniri. Datorită acestei firi, cît şi faptului că unii din elevii secţiei I superioare, colegii mei, s-au găsit nedreptăţiţi şi de notele ce le pusese, într-una din zilele de la sfîrşitul lunii mai 1875, cîţiva au propus ca a doua zi să facem o demonstraţie în contra lui".*

De la 1 septembrie 1874 Eminescu era Directorul Bibliotecii Universitare din Iaşi, deci nu poate fi vorba de sărăcie: E. Vincler povesteşte tîrziu, în 1914, şi reţine şablonul poetului sărac din epoca tîrzie. Greva elevilor a antrenat mai multe clase, directorul a dat o pedeapsă ca pentru vîrsta lor, oprindu-i de la masa de prînz. Continuă memorialismul: *"Scoborîndu-ne în reflectoriu, la ora 11, cînd a sunat de dejun, am găsit farfuriile de la masa din mijloc, unde cinam noi cei din clasa I superioară, întoarse pe dos. În faţa acestui afront, ce ni se făcea în prezenţa inferiorilor noştri, din clasele primare şi liceele*

inferioare, aşezaţi la masele de lîngă pereţi, am întors farfuriile pe faţă şi am smucit din mîinile feciorilor farfuriile cu mîncare pe care le duceau la celelalte mese." Directorul află, vine la faţa locului foarte mînios — şi concediază întreaga clasă pentru indisciplină şi subminarea autorităţii, pînă la următorul consiliu profesoral. Insurgenţii îşi iau hainele şi pleacă acasă. *"Răzvrătirea a durat 3 zile. Elevii secţiei a III-a inferioare de liceu, printre cari se afla C. Mille (a se vedea scrierea sa* Dinu Milian*), V.G. Morţun (a se vedea interviul dat de d-sa asupra acestui incident d-lui Al. Şerban, publicat în ziarul literar* "Flacăra" *no. 35/1914, iunie 14), voiră a face cauză comună cu noi. Nu i-am primit însă, negăsind de demnitatea noastră de a asocia la acest act de disciplină pe inferiorii noştri."* În fine, Consiliul decide exmatricularea lui E. Vincler, memorialistul, şi reprimirea, cu clauze speciale, a celorlalţi 32 de elevi. Peste cîteva zile este reprimit, însă, şi E. Vincler, la insistenţa părinţilor: *"Astfel a luat sfîrşit revolta contra dulcelui şi ilustrului nostru poet şi profund cugetător Mihail Eminescu, o glorie a neamului de care habar n-aveam pe atunci..."* La 1 septembrie 1875 Eminescu este înlocuit cu profesorul de germană P. Paicu (adică: anul următor nu i se mai acordă suplinarea).

Putem face repede confruntarea cu V.G. Morţun, a cărui mărturie despre acelaşi incident a apărut în amintitul interviu: *"Din pricina lui* [a lui M. Eminescu, n.n.] *a trebuit să părăsesc liceul din Iaşi. Adică, am fost dat afară, ce mai una-alta. Din pricina unei greve. Un coleg al nostru dintr-o clasă superioară, dl. V. Dimitriu, care acum e profesor la Universitatea din Iaşi, fusese pedepsit grav de către Eminescu pentru o copilărie. Atunci noi ne-am unit cu toţii să părăsim clasa cînd poetul va intra să-şi facă lecţiile. Minutul acela n-am să-l uit niciodată. Cum şi-a făcut apariţia, şcolarii s-au ridicat în picioare şi unul cîte unul au început să iasă. Eminescu se uita nedumerit, cu ochii mari, blînzi. Am rămas cel din urmă şi m-am pătruns adînc de privirile acelea blajine, îndurerate, nedumerite. Cînd nu mai era nimeni în afară de mine în clasă, Eminescu şi-a luat pălăria şi catalogul, cu un gest de liniştită disperare, şi a plecat. (...) Ca pedeapsă, consiliul profesorilor a dat afară pe zece şcolari din clasa mea. Printre aceia am fost şi eu. În urmă am plecat în străinătate."*

E. Vincler scrie, aşadar, în replică la V.G. Morţun.

Cel mai amplu povesteşte, însă, C. Mille. De data aceasta, el ne interesează nu numai pentru nume, dar şi pentru că revenim, iată, la anul 1886, de unde am plecat. Într-adevăr — şi iată o adevărată surpriză pentru biografii lui Eminescu! — C. Mille publică romanul său autobiografic, *Dinu Milian*, în foileton, chiar în ziarul *Lupta*, chiar în această toamnă şi

iarnă a lui 1886-1887. Pe lîngă roman, el are, în ziar, şi alte articole: va organiza o adevărată campanie de presă pentru a strînge bani prin chete publice, ca să aibă Eminescu din ce trăi.

Dinu Milian este un roman uitat, pierdut pentru istoria literaturii române; şi totuşi, în timpul vieţii lui C. Mille (1861-1927) a fost reeditat de trei ori. Autorul era, doar, directorul şi proprietarul *Adevărului*, pe care l-a înfiinţat în 1888, după această fază de ziarist la *Lupta* lui G. Panu, urmînd ca în 1895 să se despartă de Partidul social-democrat şi să devină independent. Lumea era interesată, şi pe drept cuvînt, de biografiile oamenilor mari.

Romanul (pe care mărturisim că l-am citit în foiletonul din *Lupta*, printre materialele despre Eminescu) e scris cu autoironia care-i permite autorului să fie aspru cu păcatele propriei tinereţi, dar, mai ales, să fie extrem de caustic cu ideile socialiste ale momentului. Citim din ediţia a doua, din 1905 (nu mult diferită de foiletonul din 1886-1887). Vorbeşte un tînăr licean care şi-a văzut visul cu ochii:

"Acum sînt socialist.

Fulgii din barbă îi las să crească în voia lor, căci sînt pentru libertate. Părul nu-l mai tund şi el ia înfăţişarea pletelor lui Samson. Hainele-mi sînt în neorînduială, nasturii ori lipsesc, ori sînt descheiaţi. Cismele sînt mai largi decît trebuie piciorului, ca să fie în libertate, atît de largi, că, în caz de neînţelegere, puteam să lovesc pe adversar cu ele, făcîndu-le vînt din picioare. Un simulacru de pălărie îmi stă pe vîrful capului, iar mîna-mi poartă victorios şi face să răsune pe stradă un baston mare de arhimandrit al tatei, speţă unică din bastoanele de la 1835. Are şiş şi e gros de cel puţin două degete. Cînd îl trîntesc de pămînt, răsună că pare că trece o oştire înarmată... Şi deodată şi fără tranziţiune am rupt cu lumea. Nu mă mai duc nicăieri sau cînd mă arăt în costumul meu de socialist şi pentru a face scandal, a face propagandă... Şi încetişor auzeam cum se şopteşte prin toate colţurile numele de ***nebun****..."* (pag. 198). Am putea urmări, în roman, recurenţa cuvîntului din urmă (este dat unei tinere care-şi pune o pălărie excentrică, tuturor liceenilor care "alunecă" spre mişcarea socialistă etc.) — ori descrierile "uniformelor" de socialişti. Ne mulţumim să atragem atenţia că dispreţul pentru "mişcare" a putut fi doar unul dintre motivele pentru care această scriere a fost lăsată uitării (în altă parte, foarte dur — dar în tonul poemului *Împărat şi proletar*: *"Şi unchiul îmi explică ce este nihilismul: împărţirea moşiilor şi femeilor în comun..."*). Un alt motiv nu poate fi, însă, decît acela că autorul descrie, pe pagini memorabile,

Chişinăul, Basarabia după răpirea de către ruşi (personajul său are de îndeplinit o "misiune" acolo, legată de transportarea unor manifeste incendiare).

Partea eminesciană ne interesează, însă, din acest roman asupra căruia uitarea a pus un val pe care-l considerăm ideologic. Poetul este numit, ca personaj, *Minescu*, prietenul V.G. Morţun este numit *Colţun*, profesorul socialist I. Nădejde este *Ioan Cara* (foarte interesant; probabil de la *Lucretius Carus*, autorul scrierii *De rerum natura*, unde apar primii materialişti, cu *Democrit* în frunte), directorul I. Melic este *Mustaţă-Roşie* (şi făcut armean), alţi profesori (vezi lista de mai sus şi fă legăturile!) sînt: *Meicu* de limba românească, *Berinescu* de matematică, *Don Bîrzoiu* (nu ne mai spune disciplina). Tînărul Dinu Milian scrie, scrie de zor, mai ales poezii, şi le trimite la redacţia revistei *Sfaturi literare* (desigur, *Convorbiri literare*) — care, însă, îl refuză constant; ca să se răzbune, încearcă să publice la *Factorul Labasan* (acesta este *Curierul Balasan*); refuz şi iarăşi refuz: *"Nici* Labasan, Factorul lui Labasan *nu voieşte să-mi publice operele! Desigur, sînt persecutat, sînt nedreptăţit!"* La 1887, cînd a apărut, romanul avea, desigur, cheile toate la lumină, era citit, probabil, şi pentru aceste "încifrări" — dintre care noi abia dacă mai desluşim ce este foarte evident.

Episodul care ne interesează este dezvoltat în capitolul XII, numit "Revoluţia". Scena se petrece, însă, puţin după Sfîntu Nicolae 1874 (6 decembrie) — nu în mai 1885, cum o localizase E. Vincler, scriind în replică la V.G. Morţun. Motivele "revoluţiunii" sînt explicate pe scurt: *"Trei clase se răzvrătiseră. Minescu, poetul pesimist şi gingaş, ciudat în viaţa lui, răzvrătise trei clase, el care revoluţionase o lume prin poemele sale, prin adîncul cugetării lui. Cum, însă, poezia nu-i dădea nici cel mai mic mijloc de trai, dînsul avea prozaicul rol în şcoală de profesor de limba nemţească... Şi, pentru un nimic, o clasă se răzvrătise, alta o imitase şi a treia se uni şi ea cu celelalte două... De multe zile revoluţiunea se clocea în capetele băieţilor, plănuită, propovăduită, pregătită. Cînd Minescu intrase în clasa întîia superioară, găsise sala goală. Toţi elevii plecaseră pe fereastră în grădină. Şi cum avea trei ore de-a rîndul, la fiecare clasă odaia era goală, băieţii nicăierea. În galerie, puterile toate se uniră, se întări poziţiunea şi, aşteptînd momentul suprem de luptă, capii ţineau discursuri."*

Pînă la acest *moment suprem*, să reţinem că revolta a izbucnit, în ceea ce-l priveşte pe Eminescu: *"pentru un nimic"*. Şi să aducem în discuţie motivul adevărat al acestei revolte, nenumit, dar care va reieşi suficient de clar din descrierea "momentului de vîrf". În noiembrie 1874 Eminescu

publicase, în *Convorbiri literare* (*"Sfaturile ..."*, pe la care umbla şi personajul nostru) poezia *Împărat şi proletar*. Liceenii ieşeni sînt entuziasmaţi, fac baricade, ţin discursuri, se luptă cu "feciorii" de la bucătărie, cu femeile de serviciu: trăiesc plenar *Împărat şi proletar*. Îl lăsăm pe C. Mille să descrie (dar îi vom atrage atenţia, şi lui şi editorilor lui prezenţi ori viitori: trebuia să amintească, în vreun fel, modelul şi motivul adevărat, pentru că, iată, la memorialiştii tîrzii ai poetului, din 1914, găsim altceva, un profesor nervos, care pune note proaste, se încruntă etc...):

"Toc, toc, toc!

– Domnilor, deschideţi uşa, ori chem servitorii să o strice!...

Urmă o tăcere şi apoi, la glasul lui Mustaţă-Roşie, o sută de glasuri într-un tunet comun, ca o salvă de artilerie, făcu să răsune galeria şi să-i tremure ferestrele:

– Nu, nu deschidem! Trăiască Revoluţia!

Şi ecoul în depărtare aduse strigătul înapoi:

– Trăiască Revoluţia! Trăiască Revoluţia!

Apoi începu asedierea galeriei. Servitorii, cu topoare, cu drugi de fier, sfărîmau uşa, voind să o deschidă. Totul era însă baricadat, ferestre, uşi, şi fiecare înarmat cu beţe şi cu bolovani.

– Domnilor, deschideţi uşa! Nu mai sînteţi elevi ai Institutului!...

Şi iarăşi topoarele care cădeau în uşă şi strigătul băieţilor:

– Trăiască Revoluţia!

Nu mai e scăpare însă. Reduta noastră trebuie să cadă în mîinile duşmanilor. Uşa se clătină, gata să cază. O ţineam cu mîinile, cu spatele, cu drugii. Trebuie să părăsim posiţiunea.

– Pe fereastră, afară! În fundul grădinii, băieţi! – strigă Miga.

Şi, unul cîte unul, băieţii săriră pe fereastră, strecurîndu-se unul după altul, ducînd cu dînşii armele şi toate mijloacele de apărare" (p. 129-130). Lupta continuă, desigur, în grădină. Motivul, l-am văzut; motivaţia interioară este, de asmenea, interesantă: *"Voiesc şi eu să mă îmbăt de beţia răzvrătirii, să-i gust emoţiunea, să-mi mişc fiinţa mea amorţită de înacţiune şi mişelie..."* C. Mille descrie, ca mai tîrziu I.N. Roman ori G. Ibrăileanu, această atmosferă a liceelor ieşene din preajma Războiului de Independenţă, avide după ideile socialiste. Nici nu mai contează aşa-zisul adevăr, adică dacă revolta elevilor s-a făcut împotriva unui profesor posac, dacă a fost în primăvara lui 1875 ori în toamna lui 1874: legătura cu *Împărat şi proletar* este mult mai interesantă decît aceste "amănunte" de istorie ori de istorie literară. Reiese, încă o dată, că opera lui Eminescu are mai mare importanţă decît

viaţa sa; mulţi memorialişti vor să-l descrie pe poet, şi fac portretul lui Hyperion fără să ştie; mulţi martori vor să spună adevărul adevărat, dar condeiul le alunecă de la chipul omului la ideile operei şi mai ales, la acele idei pe care le regăsesc în ei înşişi... "Mitul Eminescu" — şi există un asemenea "mit" — este format din contopirea vieţii cu opera; oricum, nu se pot separa entităţile.

Ca să revenim la "prezentul narativ", mai amintim că Dinu Milian (alias C. Mille) va fi, în cele din urmă, exmatriculat din şcolile româneşti şi va trebui să-şi continuie studiile în Occident, ca şi Panaite Zosin, ca şi V.G. Morţun. Iar acum, în 1886, cînd îşi publică în foileton romanul, *Lupta* apare mai întîi la Iaşi, dar pe data de 23 noiembrie se va muta la Bucureşti. Pe 8 noimbrie Eminescu "se mută" la ospiciul Mănăstirii Neamţ — pe 23, ziarul lui G. Panu ajunge în capitală. Articolul prin care C. Mille va cere chete publice pentru poetul bolnav se publică pe 15 ianuarie 1887, cînd noi zicem că era chiar ziua lui Eminescu (el ştia, însă, că s-a născut la 20 decembrie 1849, la această dată îşi serba ziua).

În treacăt, C. Mille se referă la poezia lui Eminescu de mai multe ori, în toamna lui 1886: era un loc comun, în anii 1885-1886 găsim referinţe elogioase la poezia eminesciană în majoritatea ziarelor şi revistelor. La 15 ianuarie 1887, însă, el iese în arenă decis, cu o propunere exactă: cheta publică pentru poet. Demersul este motivat de cele mai triste convingeri că omul-Eminescu este un om sfîrşit intelectualiceşte, trăieşte doar ca o amintire a ceea ce a fost. Se face un caz social din întreaga chestiune; de altfel, întreg acest incident — nestudiat, repetăm — din ianuarie 1887 pregăteşte cunoscutul studiu al lui C. Dobrogeanu-Gherea, în care Eminescu este prezentat preponderent ca un caz social. Nu este cruţată *Junimea*, nu este cruţat statul burghez din imprecaţiile lui C. Mille — dar nu este cruţat nici Eminescu însuşi, care va riposta energic. Fiind mai puţin cunoscut, redăm pe larg articolul lui C. Mille. Atenţionăm că, în imagini şi metafore, el glosează *La steaua*, poezia eminesciană publicată în *Convorbiri literare* la 1 decembrie 1886, cu o lună şi două săptămîni înainte, desigur. Este prima tălmăcire a acestei poezii în limbajul... vieţii lui Eminescu. În vara lui 1886, aflat la Repedea la băi, Eminescu avusese oarecari neînţelegeri cu medicul acestei staţiuni, care era dispus să nu-l primească la tratament, pe motiv că se ştia, din zvon public, că poetul nu este în deplinătatea facultăţilor mintale. Povesteşte G. Ibrăileanu: *"Acolo — ştiu din informaţii particulare — Eminescu era mai liniştit, dar în schimb*

într-o stare de mare prostraţie. Medicul curant, ca să-şi dea seama mai bine de starea lui, i-a spus într-o seară să facă o poezie. Eminescu a adus a doua zi La steaua. *Nu ştiu ce concluzii a tras medicul; nu ştiu dacă nu cumva şi-a închipuit că Eminescu a scris poezia atunci. Şi nu l-o fi încurcat cu totul faptul acesta. Ceea ce este sigur, este că toţi din staţia aceea balneară au cunoscut poezia. Tot atunci Eminescu a scris această poezie în albumul d-nei Riria, pe atunci tînără fată. Fireşte că apoi* La steaua *a ajuns cunoscută de tot Iaşul, plin pe atunci de junimişti".* Desigur, Titu Maiorescu nu are ştire de aceasta cînd îi scrie Emiliei Humpel, la Iaşi: *"Îţi trimit în alăturare admirabila poezie nouă a lui Eminescu..."* (scrisoarea este datată 4/16 noiembrie 1886, şi a ajuns, deci, la Iaşi probabil pe 5 noiembrie — cînd poetul se afla la arest). Întîmplător sau nu (dar ce înseamnă întîmplător în sensul acestor ultimi ani ai poetului? Dar ce înseamnă neîntîmplător? Lucrurile se organizează cu sau fără voie după un rost; dacă acesta nu există, lumea îl inventează), faptul că la 1 decembrie 1886, apărea în *Convorbiri, La steaua* — în timp cu autorul ei se afla în ospiciu — a constituit prilej de comentarii, precum acesta, al lui C. Mille.

"Eminescu. E frică condeiului, pare-se, să atingă acest nume. Pe cerul întunecos al literaturii române luci o dată puternicul talent al lui Eminescu, care făcu să piară prin lumina lui strălucirea nefirească a gloriilor fabricate de prostia omenească". Atragem atenţia că *Prostia omenească*, povestea lui I. Creangă, fusese publicată de mult, este greu de înţeles invocarea ei aici. În 1887 — la numai o jumătate de an de la acest "debut eminescian" — *Lupta* lui G. Panu va începe, prin pana lui Florentin, cumplita campanie de denigrare a lui Ion Creangă (acuzări stupide de plagiat, pentru care autorului nu i se va da dreptul la replică: împreună cu prietenii săi, autori ai cărţii didactice în chestiune, I. Creangă va răspunde într-o broşură. Se consideră că textul îi aparţine lui Creangă).

Continuă C. Mille: *"Şi această slavă a scriitorului, această lumină vie care a întunecat totul, a făcut ca lumea să uite pe om. Ca şi cînd în dosul scrisului nu ar fi fiinţa omenească care suferea şi care dă publicului, cristalizate în forme gingaşe, tocmai suferinţele ce-i sfărîmă trupul, ce-i istovesc puterile poetului".*

Imaginea "dublului" a fost creată: strălucirea stelei — şi omul din spatele ei, lumina care aleargă spre public şi trupul din care s-a desprins, care stă în suferinţă: cauză — şi efect. C. Mille va apăsa pe cele două corzi după bunul plac, acordîndu-le rar şi destul de greu. *"Şi cînd mă scobor din sfera senină a scriitorului în nororiul zilnic al vieţii omeneşti* — continuă el —

oh!, parcă mi-e frică să ating cu condeiul numele acestui om, întocmai cum ţi-e teamă o rană deschisă să atingi". Frică la început, frică iarăşi — şi teamă; prin urmare, oftături. Şi această primă concluzie: *"în lunga serie de martiri literari, nu e nici o viaţă mai jalnică cum e cea a lui Eminescu"*.

"Martiriul", "martirajul", "martirul" — aceştia sînt termeni pe care primii biografi ai poetului îi risipesc cu dărnicie în evocarea vieţii lui. Al. Vlahuţă, N. Petraşcu, N. Zaharia, Gala Galaction, ba chiar şi Panaite Zosin şi — iată — C. Mille folosesc cuvîntul cu duioşie, fără nici o opreliştе. Ce înseamnă, de fapt, *martir*? Este un individ pentru al cărui chin (social) există *martori*, un condamnat care ispăşeşte şi pentru care alţii — prieteni, cunoscuţi etc. — depun mărturie. Asta, în sens obişnuit. În sens înalt, moral, martorii depun mărturie întru cel martirizat, sînt de acord cu el, îi prelungesc — cu preţul propriei lor vieţi — idealul. Sînt aceştia, pe care i-am enumerat mai sus, martorii lui Eminescu? Al. Vlahuţă aruncă la coş publicistica poetului, precum Gala Galaction şi toţi ceilalţi. Ce "mărturisesc" ei, întrucît îşi permit a rosti vorbe precum "martiriul" lui Eminescu etc.? Că poetul s-a îmbolnăvit de ideile lui, că ziaristica l-a extenuat şi l-a băgat în balamuc! O simplă joacă de cuvinte, prin care sensul moral cel mai înalt al termenului este desfiinţat în domeniul ideilor fiind reînfiinţat în partea de jos a lor, în zona vieţii buboase. C. Mille a despărţit omul de scris, steaua de lumina ei. Cine, ce suferă în această dualitate? *"Pe scriitor cu toţii îl cunoaşteţi; pe om, însă, puţini, foarte puţini. Voi ridica astăzi, pe cît îmi stă în putinţă, vălul acestui trai, sondînd durerea care i-a sfărîmat minţile"*.

Ani de-a rîndul imaginea *vălului ridicat de pe scabroasa afacere* a făcut epocă în scrisul lui Eminescu de la *Timpul*, a fost istorisită de penele atîtor ziarişti din epocă. Este un refren prea bine cunoscut, începînd cu martie 1880, cînd, în Senat, Simion Mihălescu declară: *"A ridicat o parte a vălului ce acoperă această scandaloasă afacere..."* (O.XI, p. 56). Eminescu — şi nu numai el! — preia imaginea imediat şi o transformă în refren, epitet fix ataşat numelui lui S. Mihălescu, dar şi pretext de a înfiera "afacerile" liberale în general. *"Românul* uită, se vede (...) cum mucenicul Mihălescu am ridicat în Senat *un colţ al vălului de pe scabroasa afacere* şi cum majoritatea roşie a trecut la ordinea zilei ca peste o afacere de regulament? Colţul vălului, chestiune de regulament, afacere de familie între majoritate şi minoritate..." (15 iunie 1880; O.XI., p. 213); *"Onor. mucenic Simeon Mihălescu ridică în Senat un mic colţ al vălului ce acopere scabroasele afaceri şi patrioţii preferă a rearunca vălul pe ele, deşi onoarea unui guvern e mai scumpă decît*

averea şi viaţa" (24 nov. 1880; O.XI., p. 279). Tot Eminescu, la 28 ianuarie 1881: *"Mucenicul declară în Senat, unde fusese ales pentru a fi spălat de afacerea Warszawski, că scabroasele afaceri există, într-adevăr, că degetele sale de mucenic ridică chiar un colţ al vălului..."* (O.XII., p. 48). Tot el, la 7 iulie 1882: *"Acolo, în maturul Corp, onorabilul stîlpnic (...) a confirmat, ridicînd un colţuleţ al vălului de pe scabroasa afacere..."* (O.XII., p. 133) etc.

O imagine dintre multele care au făcut carieră, prin scrisul lui Eminescu, îi este aplicată, peste cîţiva ani, poetului însuşi: C. Mille declară că *"Voi ridica astăzi, pe cît îmi stă în putinţă, vălul acestui trai..."* Oare ascunde "vălul" şi dă data aceasta vreo afacere de un anumit fel? Foarte precaut, autorul articolului din *Lupta* va lăsa pentru mai tîrziu "dezvăluirile", acum începe cu generalităţi: *"Şi dacă am curajul să vorbesc de om, este că, dacă nu moartea şi-a întins umbra peste dînsul, ceva mai josnic ca moartea îl acoperă. Omul cugetător, scriitorul care a ştiut să întrupeze în vorba aşa gingaşe vorba românească, nu mai există. Tot ce a rămas din Eminescu e animalul care-şi îndeplineşte funcţiunile, maşinăria omenească pe care nu mai însufleţeşte suflul cugetării"*. De aici, curajul! Nemaiexistînd Eminescu, steaua din spatele luminii ce călătoreşte, frica şi teama lui C. Mille nu mai au rost, el prinde curaj să dea la o parte *vălul de pe afacere*. Insistă, chiar, asupra modelului: *"Sînt oameni care au iubit prea mult şi puterea de a iubi au pierdut-o în aceste încercări supreme. Cugetarea prea adîncă i-a luat lui puterea de a cugeta"*. Motivaţia teoretică mai largă a ziaristului se regăseşte în formula *"Ale tale dintru ale tale"*, pe care tot Eminescu o veştezise la timpul său. După "frică", "teamă" şi "curaj", C. Mille trece la alte sentimente, tot în această parte a generalităţilor: *"Şi cînd mă gîndesc la soarta acestui om, mă înfior. Iată o fiinţă superioară, individualitate pe care omenirea o dă la iveală numai în intervale foarte rare, rezultantă a peste un veac de sforţări şi încercări, iată un om care este suprema sforţare a veacului, eflorescenţă tot aşa de rară ca şi aceea a plantei cactus. Şi această personalitate, această fiinţă extraordinară, cît a dus viaţa vie a fost necunoscut de toţi, dezgustat şi amărît, şi astăzi, după ce slava i s-a recunoscut, duce greul jug al vieţii moarte într-o casă de nebuni"*.

"Steaua" este, aşadar, de primă mărime — i se cuvin osanale ritmate (ultima propoziţie din frază este un vers).

În fine, după atîtea precauţiuni şi verificări ale sentimentelor proprii, C. Mille ridică acel colţ al vălului pe care-l aşteptam: *"Şi chiar această nebunie e o tortură pentru dînsul. Nebunia i-a pus cu desăvîrşire vălul inconştientului între el şi lume* (termenul îl obsedează, după cum vedem! — *n.n.*). *Ea stă în*

aceea că în capul lui s-a sfărîmat resorturile minţei care te fac să ai şi oarecare convenienţe sociale, care stăpînesc înclinările fireşti. Închipuiţi-vă că vedeţi o femeie frumoasă, cu forme bogate, o femeie care deşteaptă în tine pofta firească de a o poseda. Închipuindu-ţi că acea femeie este amanta sau nevasta ta, desigur nu te-ai opri nici un minut să atingi sînul, să o ciupeşti chiar. Pe acea femeie nu o cunoşti însă, o găseşti pe stradă sau într-un bal. Desigur că convenienţele sociale te opresc să-ţi dai curs liber dorinţelor lăuntrice. De îndată ce acest resort care te ţine pe loc e rupt, omul în această privinţă este nebun, deşi la toate cele alte relaţiuni cu semenii săi poate să fie cît de sănătos.

Tocmai acest resort al convenienţelor e rupt la Eminescu. El nu mai poate opri cursul înclinărilor fireşti. Desigur că această nebunie e o nebunie lucidă, o nebunie care te face să ştii că eşti nebun, care te face să-ţi anihilezi şi mai mult cugetarea plimbîndu-te printre nebunii şi călugării de la Mănăstirea Neamţului... Căci acolo a ajuns bietul Eminescu".

Despre C. Mille, Eminescu s-a rostit de mai multe ori (vom citi, în articolul ziaristului de la *Lupta*, ceva mai jos: *"Eu unul care am fost de cîteva ori batjocorit prin aceste reviste* (ale lui M. Eminescu de la *Timpul, n.n.*) *nu pot decît să le recunosc talentul..."*). La 17 februarie 1883 poetul prezenta noua revistă, *Dacia viitoare*, care sta să apară la Paris şi din a cărei redacţie făcea parte şi C. Mille: *"... iată titlul unei noua reviste politice ce apare de două ori pe lună la Paris. Preţul pe un an e numai de cinci lei — dar în sine e nepreţuită, nepreţuită ca document, ca semn al timpului în care intrăm, ca signatură a culturii şi creşterii politice pe care va avea-o generaţia viitoare, dominantă în România, prin îngrijirea d-lui C.A. Rosetti. Ceea ce ne uimeşte mai cu seamă şi ne întristează cînd trecem peste stîlpii acestei reviste este lipsa de convingere, lipsa de energie sfîntă, caracteristică tuturor popoarelor, este aerul flegmatic cu care sînt scrise monstruozităţile acestea. E ceva greoi şi fără de talent în stil, ceva înjghebat şi neîntreg în idei, ceva ce seamănă a negustorie cu nouă principii politice..."* (O.XIII., p. 257).

Aceasta este "generaţia viitoare", a lui C. Mille, care se caracterizează după spusele anticipatoare ale lui Eminescu. Polemicile poetului cu tînăra publicaţie pariziană fac parte din ultima sa campanie polemică, cea a primăverii lui 1883, dintre acele lovituri decisive care s-au întors împotriva poetului — conform "principiului" *Ale tale dintru ale tale*. El analiza, însă, în articolul citat, numai proiectul-program al publicaţiei trimis prin redacţiile bucureştene înainte de apariţia ei, spre informare şi reclamă. Dovadă: articolul pe care-l comentează poetul (cu citate ample) nu se află în primul

număr al *Daciei viitoare*. "Stîlpii acestei reviste" se vor fi lăsat convinşi să schimbe tonul. O scurtă dar dură polemică se încheagă — pentru că revista va răspunde acestor critici, acuzîndu-l pe poet de fariseism; poetul revine, la fel de tăios, în 18 martie 1883. Tot acum, însă, apare la Iaşi şi o foaie volantă cu titlul *Apărarea socialismului de mai multe bîrfeli neîntemeiate*, semnată "Un anarhist socialist". Şi aici sînt luate în zeflemea criticile *Timpului* al cărui redactor — cum stă scris — nu atinge fondul problemelor dezbătute de *Dacia viitoare*, ci se mărgineşte doar a spune că e scoasă *"de tineri pomădaţi, ce-şi petrec vremea privind prostituatele de pe bulevardele capitalei Parisului, ce taie frunză la cîini ori ce mînă muştele la apă"* (O.XIII., p. 507; nota lui D. Vatamaniuc). Este adus, aşadar, în discuţie argumentul *"ad hominem"* — de care se foloseşte atît de frecvent Eminescu însuşi (cînd îi răspunde, de pildă, *Românului*: ce importanţă are dacă persoana care spune aceste lucruri e bolnavă, nebună de legat etc.? Rămîne mai puţin adevărat ceea ce spune ea?). *Ale tale dintru ale tale*, Eminescule! Cu argumentele tale îţi răspundem: te ocupi de ce fac redactorii, nu ce stă scris în revistă!

Numai că Eminescu nu-i acuzase pe redactorii *Daciei viitoare* de asemenea priviri lascive, argumentul este inventat de către "anarhistul socialist" care semnează foaia volantă (luat din poeziile poetului, poate, ori din zvonuri publice etc.). Iată că acum, în 1887, acelaşi argument revine asupra poetului.

C. Mille dilatează pînă la nefiresc episodul ieşean din toamna lui 1886, cu trasul femeilor de turnură; într-adevăr, altă dovadă de nebunie nu există împotriva poetului (se uită felinarele sparte, pentru că era, probabil, un gest oarecare). Acesta este un laitmotiv al memorialiştilor şi biografilor poetului, femeia ciupită ori trasă de haine este ţinută minte cu o insistenţă bănuielnică. Cei care prezintă faptele reiterativ (ca şi cînd s-ar fi petrecut frecvent) insistă: de data aceasta, fiind vorba de o persoană din înalta societate, poetul n-a mai scăpat... Cine va fi fost doamna? De bună seamă, trebuie să existe pe undeva, prin arhivele poliţiei, vreo plîngere a ei ori a distinsului soţ sau tutore împotriva "insurgentului"...

Dar, ce candidă contradicţie, totuşi, în acest adevărat denunţ public al lui C. Mille (nu ne mai întrebăm pe cine "denunţă" el, pe poet ori oficialităţile): *"...De îndată ce acest resort care te ţine pe loc e rupt, omul în această privinţă este nebun, deşi la toate cele alte relaţiuni cu semenii săi poate să fie cît de sănătos"*. Oamenii par, pentru C. Mille, nişte maşinării cu *resorturi*, pre-

cum în fabula lui La Fontaine; mai mult chiar: toate celelalte resorturi pot să funcţioneze, dar cînd îţi place o femeie pe care nu o cunoşti, vrei s-o mîngîi ca pe propria ta soţie ori amantă, cînd acest resort al ţinerii pe loc se rupe — atunci maşinăria s-a stricat. Şi anume, în asemenea grad: *"...Tot ce a rămas din Eminescu e animalul care-şi îndeplineşte funcţiile, maşinăria omenească pe care nu o mai însufleţeşte suflul cugetării..."*

A fost, deci, un eveniment la Iaşi cu o femeie; singura lui atestare publică (ceilalţi vorbesc tîrziu, din amintiri) rămîne acest text al lui C. Mille, care nu are cum motiva altfel nebunia poetului decît prin acest eveniment, creînd o teorie ad-hoc pe baza lui, ridiculă în sine dar credibilă — probabil — în sistemul mentalităţii comune a epocii.

Cîteva vorbe despre ce credea C. Mille că este pacientul de la Mănăstirea Neamţ — după care accentuarea grotescă a finalului de *La steaua*: *"Cine cunoaşte ce fel de ospiciu pentru bolnavi mintali sînt mănăstirile, pot apreţui în ce iad a fost aruncat cel mai gingaş dintre poeţii noştri. Şi mişei şi nepăsători sîntem, drept răsplată a vieţii sale necăjite şi jalnice, drept recompensă a volumului, mic, fireşte, dar care preţuieşte mai mult decît o bibliotecă întreagă! Noi nici nu ne-am interesat ca să facem cel puţin din rămăşiţele răsfrîngerii acestei vieţi o liniştită scurgere de zile, în care dacă nu mintea, cel puţin trupul să trăiască omeneşte ca o îndulcire umană să îndulcească tristul apus al acestei triste vieţi...*

Neam şi curcitură bizantină ce sîntem!

Cînd din nou Eminescu fu luat de vîrtejul nebuniei, ziarele de-abia anunţară faptul, fiindu-le chiar ruşine să spună că Eminescu e nebun. Nebunia, pentru unele ziare, se traduce prin perifraza "o crudă boală".

Şi, ca ultim ecou, Monitorul oficial *publică numirea d-lui X în locul d-lui Eminescu, în postul de sub-bibliotecar la Universitatea din Iaşi... Un post în care Eminescu murea de foame cu 150 lei pe lună* (inexact; era un salariu destul de onorabil — *n.n.*).

Şi după aceea, nimic, nimic; alte lucruri interesa opinia publică.

Iar de atunci, înmormîntat de viu între zidurile monastirii Neamţului, nimeni nu a mai auzit de Eminescu. Peste cîtva timp, tîrziu poate, vom auzi că Eminescu a murit de atîtea luni de zile, uitat de toată lumea, aruncat la groapa obştească — şi nici o floare, nici o lacrimă de prieten sau de drăguţă nu va încălzi ţărîna rece a mormîntului în care zace gloria veacului nostru!"

Motivul "literar" este evident: *"Poate de mult s-a stins în drum..."*. Cu toate măsurile de precauţie în faţa publicului, cu toată teama sa şi înfio-

rarea, C. Mille va primi un răspuns la aceste "batjocuri" (ca să-l citäm) — chiar din partea lui Eminescu. Atît de categoric nu avusese nimeni curajul a fi: deci, nu o *crudă boală* — ci *nebunia*, scris cu majuscule, explicat, pus şi în versuri (*"greul jug al vieţii moarte într-o casă de nebuni..."*). Şantajul parlamentar pe care l-am sesizat atît de clar la I.C. Brătianu (cînd, sub pretextul că-i explică lui M. Kogălniceanu lucruri pe care acesta nu avea voie, ca parlamentar, să declare că le ştie, primul ministru rostea, de fapt, un adevăr ameninţător, expunea o situaţie care-l apăra, obligînd pe toţi oponenţii a-l recunoaşte responsabil al ei — a-i recunoaşte, în fond, puterea), este evident şi în acest articol al lui C. Mille. Ziaristul anunţă, de fapt, semnalează cîteva lucruri esenţiale. Mai întîi, moartea intelectuală a lui Eminescu (pe şablonul operei şi faptelor sale) — respectiv, nebunia lui incurabilă (că e o "nebunie lucidă" — nu are importanţă: eticheta este susceptibilă de adjectivări, dar le suportă, nu se lasă copleşită de ele). Nebun fiind, Eminescu nu va fi luat în seamă, nu are de ce să se teamă C. Mille, bunăoară, de vreo polemică cu poetul: este condamnat a nu mai fi crezut. Argumentul "doamna de la Iaşi" întăreşte această condamnare (cine va fi fost, totuşi? Cumva tot vreo rudă a lui C.A. Rosetti — vezi cazul "Fantasio" din 1882). Se mai anunţă (semnalizează) că doamna în cauză a fost răzbunată. Se aminteşte şi ce fel de regim de mănăstire suferă Eminescu. În fine, se speculează şi pe seama morţii probabile a poetului.

Probabil că nu întîmplător, în însemnarea amintită, preotul lăsa scris negru pe alb: *"m-au chemat la mănăstire, la bolniţă, şi l-am spovedit şi l-am împărtăşit pe poetul M. Eminescu..."* Va fi fost, poate, o înscenare de prost gust a cuiva: puşcărie, medici psihiatri, gardian pînă la mănăstire, preot de împărtăşanie...

Sau poate lumea era convinsă că Eminescu este pe moarte? În 1884 se răspîndise zvonul şi despre Ion Creangă (cazul imediat următor al *Luptei* din 1887) că a... murit. I se publicase şi necrologul.

Tot un fel de necrolog este şi acesta, pe care-l face C. Mille lui Eminescu. Simţind că a intrat în zona operei poetice, prin *La steaua*, ziaristul de la *Lupta* insistă, îi este mai la îndemînă a se agăţa de *Scrisoarea I*: *"Editorii vor face avere cu volumul lui, iar asupra vieţii sale biografii vor alcătui prefeţe legendare în care vor spune întocmai cum el însuşi bine a prezis-o: «Neputînd a te ajunge, crezi c-or vrea să te admire...»*. Urmează un lung citat (încă 17 versuri), în care strălucesc versuri ca acestea: *"...Dar afară de aceasta vor căta vieţii tale/ Să-i găsească pete multe, răutăţi şi mici scandale..."* — exact ce

face acela care citează, putînd striga, în triumf, încă o dată, şi încă o dată: *Ale tale dintru ale tale!...*

Şi, ca pentru orice om ce nu mai este, articolul lui C. Mille trece rapid în revistă şi opera — într-un mod cu totul părtinitor.

"...Începuturile greoaie ale lui Eminescu, mai ales forma, a speriat lumea învăţată cu alifiile literare dinainte. Asperităţile lui Eminescu nu puteau să împace urechile şi creierii cititorilor.

Însă cu încetul forma a început să se desăvîrşească, să se personifice şi să se degajeze de toate asperităţile de la început. Lumea însă, pe care o îndepărtaseră primele poezii ale lui Eminescu, pe care o îndepărtaseră criticile neghioabe ale criticilor de la Revista contemporană, *întîrzia să vie la dînsul, mai ales că strîmtul cerc de publicitate şi activitate al* Junimii *şi al* Convorbirilor literare *nu era făcut pentru a face cunoscut numele lui Eminescu.*

Şi cum în asemenea împrejurări curentul nu putea să se alcătuiască, cum turma necuvîntătoare a oilor omeneşti nu avea după ce să se ia, fireşte că Eminescu nu putea fi trecut printre poeţii de frunte ai României. Pentru public, Eminescu nu ieşea de loc dintre numele lui S. Bodnărescu, V. Pogor, S. Vârgolici şi a celorlalte umpluturi din societatea Junimea.

Pentru un cerc restrîns de oameni, Eminescu deveni, cu drept cuvînt, poetul cel mai talentat al României contemporane. Şi astfel şi-a trăit poetul traiul, mai bine de zece ani din viaţă, anii bărbăţiei literare, aproape necunoscut de nimeni, nepublicat decît în cele 5-600 de exemplare ale Convorbirilor literare, *negat de aproape toată lumea cu pretenţiuni literare şi neştiut de vulgul cel necuvîntător şi necugetător.*

Şi desigur i-au fost aceste timpuri jalnice. A fi întîiul om care te-ai înălţat prin talentul literar, a-şi cunoaşte superioritatea şi totuşi a fi silit să trăieşti în obscuritate, negat de toată lumea pentru că ea nu e capabilă să te priceapă şi privind pe toţi nevoiaşii gîndirii, pe toţi banalii şi deci pe toate stîrpiturile literare cum se tolănesc în uşoara slavă a zilei, tămîiaţi, onoraţi cinstindu-li-se cu aur talentul lor de contrabandă.

Desigur că toate acestea nu erau de natură să înveselească spiritul atît de simţitor şi impresionabil al poetului.

Iar ca ocupaţiune zilnică, zdrobitoarea muncă a ziaristicii!

Ca în toate cele ce ieşeau din pana lui, Eminescu punea în articolele sale politice tot aceeaşi patimă care o punea în versuri. În fiecare din revistele sale punea cîte ceva din puternicul său eu, consumîndu-se pe dînsul.

Sînt memorabile articolele Timpului *de pe acele vremuri, ca bucăţi literare. Eu unul, care am fost de cîteva ori batjocorit prin aceste reviste, nu pot decît să le*

recunosc talentul. Eminescu judeca cu simţirea, nu cu mintea, şi de aceea nu punea în polemica sa decît pasiunea care-l insufla. În ura-i pasionată a oamenilor care ne guvernează şi care-i insuflase tot dezgustul, mai ales că puneau deasupra faptelor lor firma liberalismului, Eminescu trecu în partea opusă, deveni reacţionar. Neputîndu-şi pune idealul înainte, el a trebuit să şi-l pună în urmă, declarînd de nebunii şi invenţiuni demagogice, îndeobşte toate sforţările cinstite de a merge înainte".

Nu se poate lua nimic drept autentic din aceste însăilări. Acest verdict asupra operei întregi a lui Eminescu, rostit, iată, la 1887, anticipează discuţiile din 1911; de fapt, C. Mille va întemeia, peste numai un an, în 1888, *Adevărul* — unde se va păstra constant, timp de mai bine de 50 de ani, *acest* spirit eminescian: imaginea poetului bolnav şi a operei duble. Cît despre reflecţiile privind ziaristica lui Eminescu, ele vin din zona Ventura–Nicu Xenopol.

În mod firesc, pentru că vrea, totuşi, să iniţieze nişte chete publice, întregul articol este subsumat acestui scop, C. Mille trebuie să separe prin semne grafice finalul articolului său. Citim, aşadar, acest final:

"A trebuit ca Eminescu să înnebunească, a trebuit ca nebunia să-şi comită infamia, pentru ca opiniunea publică să se întoarcă spre el. Şi, odată curentul alcătuit, ediţiunea poeziilor sale se vîndu toată, lumea zăpăcită nu ştia de unde a apărut acest talent original de care nu mai auzise vorbindu-se. Eminescu numai după moartea lui intelectuală fu în sfîrşit recunoscut, gustat, proclamat şi sacrat în public cu dinadinsul de poet...

Acum însă era prea tîrziu. Poetul nu mai trăia cu mintea pentru a-şi vedea fructul ostenelilor sale. Însănătoşirea nu s-a făcut niciodată desăvîrşită. Nebunia pentru totdeauna stinsese cu geniul ei rece flacăra geniului poetului. Ultimii ani din viaţă nu au fost decît o vegetare trupească, o îndrumare din nou spre neantul îngrozitor al nebuniei... Cea mai tristă privelişte pentru mine este de a vedea natura omenească înjosurată, tîrîtă în noroi. Şi ce e alta nebunia decît cea mai grozavă înjosurare?

Şi acum, cînd în toate gurile e numele său, cînd nimeni nu-şi mai ridică glasul spre a-i nesocoti talentul, cînd slava îi e mai temeinică decît orişicînd, fiecare din noi am uitat omul care se zbuciumă în ghiarele nebuniei, sub loviturile păzitorului, sub privegherea călugărilor — omul care-şi cunoaşte starea jalnică în care zace şi care, înainte ca şi înapoi, la dreapta ca şi la stînga, nu vede decît nepăsarea de restul care-l desparte de lumea exterioară!

Toţi oamenii de inimă, toţi aceia care ţin cu vrednicie o pană în mînă, toţi şi

toate cărora Eminescu le-a dat şi le dă momente plăcute, ar trebui să se gîndească la nebunul din Mănăstirea Neamţului...

Întind talgerul, căci aceasta este soarta tuturor scriitorilor, întind talgerul publicului, tuturor acelora care cred că poetului Eminescu i se cuvine ca răsplată naţională cel puţin o moarte liniştită...

Întind talgerul...".

(C. Mille: *Săptămîna literară. V. Eminescu,* Lupta, 15 ian. 1887, p. 2-3).

* * *

Se cunoaşte mai puţin (pentru că nu se citează) răspunsul poetului la acest lung articol al lui C. Mille. El vine prompt şi se publică în *Universul* şi în *Lupta* concomitent (la 17 ianuarie 1887, după două zile aşadar), sub forma unei scrisori deschise. Este un miracol că a văzut lumina tiparului, chiar în presă, această scrisoare. Poetul a invocat *Universul* ca martor, l-a obligat pe G. Panu la corectitudine. Următorul său răspuns pe aceeaşi temă (scrisoarea către Al. Vlahuţă) nu va mai apare în presă. Cînd, în vara aceluiaşi an 1887, Ion Creangă va dori să se apere, *Lupta* nu-i va mai permite. Redacţia vine autoritară şi exclusivistă în lupta ei acerbă împotriva *Junimii*. Această scrisoare s-a strecurat, totuşi. Este o dovadă că poetul era temut încă. *Lupta* o însoţeşte de o notă seacă: *"Primim de la prietenul nostru Eminescu următoarea scrisoare"*. Urmează textul, identic în cele două ziare, cîteva rînduri destul de muşcătoare, care pun lucrurile la punct. În fond, C. Mille fusese elevul lui Eminescu la Iaşi, poetul avea asupra lui autoritatea celor scrise despre el şi revistele la care colaborase, autoritatea celor scrise despre activitatea de socialist a lui C. Mille din 1880. Chiar la nivelul acestui an, 1887, o luptă între Eminescu şi C. Mille — formală ori ascunsă — era cea dintre elefant şi... furnică. Îi sînt suficiente poetului cîteva rînduri culese cu aldine:

Iubite Panu,

S-a răspîndit prin ziare ştirea că aş fi grav bolnav. Toate aceste zvonuri, lipsite de orice fundament, sînt răspîndite, poate cu rea credinţă, din Iaşi, încît şi d. C. Mille, într-unul din articolele sale, a găsit motiv de a vorbi de boala mea pretinsă. Te rog a spune tuturor că se află în plină eroare şi că (afară de suferinţa mea de picioare) nu am absolut nimic. Un mic dementi *în organul d-tale de publicitate*

n-ar strica. Primeşte salutările mele cele mai cordiale, cu care rămîn al d-tale credincios prieten,

M. Eminescu

O lovitură de teatru. "Maşina omenească" se dovedeşte puternic însufleţită — grupul din Iaşi ostil prietenului este demascat. Poetul oferă chiar un joc de cuvinte — purtat, desigur, de prieteni: *dementi* [fr. *dezmin-ţire*] pentru *demenţă*. La 21 ianuarie 1887, peste patru zile aşadar, *Lupta* publică — împrejurările o obligau — această notă pe pagina 2: *"Am publicat zilele trecute o scrisoare de la Eminescu prin care restabileşte el singur adevărul în privinţa stării sale de sănătate. Astăzi primim o altă scrisoare de la o persoană din Neamţu, în care scrisoare ni se spune că Eminescu a început a se ocupa serios şi a-şi compune deja cîteva poezii"*.

Nu se publică şi scrisoarea, nu ştim cui aparţine (cea a lui Şt.G. Vârgolici către T. Maiorescu este din 25 ianuarie 1887). Bănuim, însă, o intensă efervescenţă redacţională în aceste zile: poetul apelase la directorul *Luptei*, G. Panu, trimiţînd în acelaşi timp dezminţirea şi la *Universul*, pentru a sili publicarea ei. În ce lumină apare C. Mille în acest context, este lesne de înţeles. El nu este, însă, singur, îl secondează nici mai mult nici mai puţin decît Al. Vlahuţă, prieten cu poetul, persoană credibilă: în aceşti ani de după căderea lui Eminescu era considerat de către mulţi urmaşul ales al său. În ce termeni receptează Al. Vlahuţă opera şi personalitatea lui M. Eminescu e simplu de înţeles. Că nu-i cunoaşte ziaristica, rămîne cel mai trist lucru dintre toate. În 1880-1881 Al. Vlahuţă locuia şi activa la Tîrgovişte, acolo de unde se ridicaseră atentatorii lui I.C. Brătianu (grupul Pietraru-Pătescu-Cârlova). Nu ştie — ori lasă impresia — nimic, absolut nimic despre con-citadinii săi, nu le citeşte manifestele incendiare, nu le urmăreşte detenţia formală, relaţia lui Eminescu cu ei îi este cu totul străină. El a intrat în viaţa poetului tîrziu, pretinde a-i fi suprins simptomele nebuniei încă din perioada gazetăriei intense de la *Timpul*, nu face decît să deplîngă ori de cîte ori are prilejul viaţa de ziarist a poetului. Acum, în 1887, este colaborator tot la *Lupta* lui G. Panu, prieten cu C. Mille şi cu socialiştii (se va rupe de ei în furtunosul an 1893), vulgarizator — încă de pe acum — al modelului pesimismului eminescian. Comite o gravă abatere de la normele ziaristicii: nu publică răspunsul lui Eminescu la articolul său din 25 ianuarie 1887. Vremea se răzbună, răspunsul poetului va fi publicat în 1912 în *Universul literar* — fără nici un comentariu.

La 25 ianuarie 1887, aşadar, patru zile după ce *Lupta* primise de la Tîrgu Neamţ ştirea că Eminescu este sănătos şi scrie poezii, Al. Vlahuţă reia chestiunea chetelor publice într-o *Scrisoare către cititori*. Este găsit de data aceasta un ton mai potrivit. Nu mai intră în discuţie boala lui Eminescu — ci sărăcia lui. Se dau exemple similare de chete publice: în 1885 se organizase o asemenea chetă pentru I.C. Brătianu însuşi pentru a-i răsplăti "virtuţile civice". Se atacă violent palatul pentru înfiinţarea Domeniului coroanei (1884; un aport deosebit la votarea legii îl adusese Titu Maiorescu). Într-un cuvînt, criticismul de coloratură eminesciană umbreşte acest articol al lui Vlahuţă. Nici un cuvînt, însă, despre activitatea ziaristică a poetului: maxime precauţii pentru a nu-l jigni nici pe el, nici pe liberalii care sînt invitaţi să cotizeze.

Sînt interesante — emoţionante, oricum — aceste încercări chiar din timpul vieţii lui Eminescu de a-l împăca cu vremea lui, de a-l înţelege în interiorul acestei vremi. Faptul că singura modalitate se dovedeşte a fi, totuşi, aruncarea la coş a ziaristicii este un simptom semnificativ: ne arată cît de temut era ziaristul Eminescu, ce spaime şi ororii crea numai amintirea acestei laturi a activităţii sale. De altfel, precauţiile se vor dovedi în cele din urmă inutile. Este drept că şcoala ziaristică a lui Eminescu adoarme, în aceşti ani ai viziratului lui I.C. Brătianu, în sofisme şi polemici laterale (cade chiar în înjurătură ieftină, la persoană). Dar peste nici zece ani se va ridica prima mare generaţie de ziarişti eminescieni, în frunte cu Nicolae Filipescu, Take Ionescu, Al. Marghiloman etc. După ei, Nicolae Iorga — şi apoi, pe firul activităţii sale, al treilea val, cel din jurul lui 1900. Aceştia au făcut, în marea lor majoritate, politică militantă, sînt lideri de partid, şefi de partid chiar, istoria îi găseşte în primele rînduri ale luptei pentru unirea din 1918. Istoria literară îl reţine pe Al. Vlahuţă ca prim epigon şi vulgarizator al lui Eminescu, pentru că acesta a încercat împăcări de acest fel ale poetului cu lumea lui, l-a propus ca om viu spre iubire şi înţelegere — cu preţul amputării ori amendării drastice a ziaristicii de la *Timpul*. Adevăratul continuator al ideilor social-politice eminesciene se dovedeşte a fi, însă, Nicolae Filipescu, prin *Epoca* şi şcoala ziaristică creată de către el aici. În 1896, N. Filipescu analizează pe spaţii largi, într-un serial demn de toată atenţia, publicistica eminesciană, cu citate, comentarii — arătîndu-i valoarea şi actualitatea. În acelaşi an, directorul *Epocii* îl atrage în publicistică anti-liberală pe I.L. Caragiale (acesta publică, între altele, celebrul articol de fond *Liberalii şi literatura*), va da, apoi publicităţii scrisori

ale lui Eminescu, va retipări multe dintre poeziile sale. Pe structura *Epocii* se va produce cel mai important eveniment post-eminescian de la începutul secolului nostru: polemica din 1911 (pe care o vom trata separat).

Resurecţia eminesciană de la sfîrşitul secolului al XIX-lea nu se produce, însă, în afara şi împotriva partidului liberal. Dimpotrivă — şi aceasta este marea valoare a operei teoretice eminesciene: ideile poetului sînt preluate şi asimilate de generaţia liberală post-brătienistă. În recenta sa lucrare *Sistemul politic al României moderne. Partidul conservator*, Ion Bulei ne demonstrează între altele şi acest lucru. Iată-l pe I.I.C. Brătianu, fiul "vizirului", vorbind în parlament la 1898: *"Cînd dorim prosperitatea acestui colţ de ţară, nu ne este egal cui revine cîştigul şi avuţia. Nu împărtăşim acele credinţe cosmopolite care, indiferent de rasă şi de neam îşi iau ca scop fericirea locuitorilor unei regiuni, oricare ar fi ei. Pentru ca belşugul să fie cum îl dorim noi, el trebuie să revină în primul rînd neamului nostru românesc"* (op. cit., p. 272). Pentru asemenea idei — care sînt dominante la el — Eminescu fusese etichetat de naţionalist, şovin, xenofob etc.; va fi în continuare pus sub aceste etichete. Noi vrem să atragem atenţia în mod special că încercări, precum cea a lui Vlahuţă din 1887, de a scoate din cîmpul atenţiei publicistica poetului, sînt paleative de moment; modelul omului, aşa cum s-a fixat în aceşti ani, a urcat pe firul timpului în sus, s-a insinuat în biografii, în sisteme de educaţie (şcolară ori socială în general), s-a osificat în modul general de a-l înţelege pe Eminescu. Acest model, însă, este unul dirijat, tendenţios, răspunzînd necesităţilor epocii — dorinţa de a rezolva "cazul" Eminescu a fost o dominantă a anilor tîrzii ai poetului: toată lumea dorea explicaţii şi soluţii. Preluat de către socialişti — care constituiau una dintre cele mai puternice mişcări de idei în acei ani —, "cazul" a fost rezolvat în maniera lor. Ei aveau nevoie de exemplul vieţii lui Eminescu, pentru a argumenta cu el condiţia scriitorului în societatea burgheză. Aveau, apoi, nevoie de o parte a ideilor politice eminesciene (socialiştii noştri s-au declarat primii eminescieni), nu de întregul corpus teoretic eminescian, pentru a-şi constitui rădăcini organice în gîndirea românească. Nu aveau — desigur — nevoie de un Eminescu viu, care să le răspundă cu autoritatea lui cel puţin, dacă nu şi cu verbul, care pînă în ianuarie 1889 a continuat să rămînă persuasiv (a provocat o criză de guvern la 13 ianuarie 1889... cu un articol de ziar!), care să riposteze.

Nu ideile vor fi, aşadar, în discuţia lui Al. Vlahuţă, ci viaţa poetului. El "plombează" ieşirea lui C. Mille, drege lucrurile de o manieră împă-

ciuitoristă, emoţionantă în felul ei... Îi va mulţumi, în mod public, C. Mille însuşi peste cîteva luni...

"Iubiţi cititori — începe Al. Vlahuţă — *Acum cinci ani amicii şi admiratorii d-lui Ion Brătianu au deschis în toată ţara liste de subscripţii şi i-au adunat un milion. Mă abţin de la orice reflecţii. Cîtă nevoie avea primul ministru de acest ajutor, e un lucru de discutat... Şi regele a avut mai deunăzi nevoie de vreo 12 moşii mari şi ţara i le-a dat la moment...*

Noi, românii, sîntem de-o generozitate fără seamăn, asta se ştie.

Trăieşte însă în ţara asta un om într-adevăr superior, şi într-adevăr sărac. Omul acesta nu e nici rege, nici prim-ministru. (...) Numele lui va trece în istorie. Copiii în şcoale îi vor învăţa biografia, şi peste cîteva sute de ani va fi o chestiune foarte secundară, şi mai de nimeni cercetată, cine a domnit şi cine-a fost prim-ministru în ţara asta către apusul veacului al nouăsprezecelea — dar nu se va găsi om cu puţină cultură ca să nu ştie cine-a fost cel mai mare poet, cine-a fost singurul poet de-o adevărată valoare în zilele noastre..."

Al. Vlahuţă vorbeşte de "biografia" omului însemnat, îl consideră important numai pe acela capabil (susceptibil) de a avea o biografie. Desigur, în sistemul său de referinţă — omul însemnat ca "cel mai mare poet" — lucrurile sînt aşa: un poet, o operă edificată eminamente în spirit, se dispensează de epoca sa, o izbăveşte. Timpul nu i-a dat, însă, dreptate lui Vlahuţă; cel puţin, pentru viitor nu se întrevede o dreptate a acestui raţionament. Pentru că în faţa istoriei lungi Eminescu şi-a iertat contemporanii, nu s-a rupt de ei, ci i-a luat cu sine. Ziaristica este aceea care-i poartă în faldurile poetului — şi pe Eugeniu Carada, şi pe Nicolae Fleva, şi pe I.C. Brătianu, şi pe C.A. Rosetti. Se va şti, peste cîteva sute de ani, nu numai cine a fost rege şi prim-ministru în epoca lui Eminescu, dar şi cine a fost directorul băncii naţionale, primarul Bucureştilor, ministru de justiţie (E. Stătescu) etc. Totul se va şti. Eminescu însuşi propune timpului de lungă durată o modalitate de "împăcare" a sa cu lumea în care a trăit. Nu prin amputare simetrică — lui, ziaristica; lor, faptele —, ci prin înţelegere simfonică a vremii; nu prin tremurul continuu al balanţei dreptăţii, ci prin descoperirea continuă a adevărului. S-au uitat papii şi cardinalii din *Infernul* lui Dante peste atîtea sute de ani? Sabia cu care Mihai Viteazu a tăiat la Călugăreni se află în muzeul de la Istanbul la mare cinste (cînd N. Iorga a cerut-o în dar pentru poporul său — i s-a refuzat, acordîndu-i-se în schimb privilegiul de a fi primul străin care cercetează arhivele sulta-

nilor). Viaţa creează viaţă — iar publicistica eminesciană este în primul rînd viaţă, viaţă care nu se uită pe sine...

Al. Vlahuţă vorbeşte, în continuare, despre Eminescu sărac, cu desăvîrşire sărac: *"Eminescu n-are avere de la părinţi, şi nici nu e din stofa oamenilor care ştiu să facă avere. Eminescu e un artist, şi asta, la noi, se ştie că nu este o profesie"*. Mai departe, liniile se împletesc: munca istovitoare a lui Eminescu — şi a unui "artist" în general: *"toate acestea sînt bune şi frumoase, dar n-aduc parale"*.

O concluzie la această treaptă a argumentării: *"Eminescu e sărac, aceasta nu e o ruşine pentru el — dar e o mare nenorocire şi pentru el şi pentru noi"*. Mai jos, ca o răbufnire: *"E o ruşine şi neomenie. (...) El sufere şi nouă să nu ne pese? Ce? Nu ne mai mişcă nimic? Nu tresare nimic în noi la ideea că cel mai frumos talent, splendoarea literaturii noastre, se mistuie sub greutăţile şi cumplita descurajare a sărăciei?"*. Şi, în continuare, în stil blînd xenofob, imitîndu-l pe Eminescu însuşi: *"Ţara asta, aşa de milostivă şi darnică cu toţi străinii, nu găseşte un strop din legendara ei generozitate pentru cel mai ales şi mai fără sprijin copil al ei, pentru muncitorul nobil şi dezinteresat, de la care moşteneşte cea mai frumoasă bogăţie artistică ce-a putut agonisi un cap genial în săracul imperiu al literaturii noastre?"*

Efectul trebuie să fi fost mare, spontan. Totuşi, "dezinteresat" Eminescu nu era, ideile lui sociale au un scop şi un interes naţional. Dar Al. Vlahuţă are în vedere omul abstract, refrenul "nebuniei" din articolul anterior al lui C. Mille este înlocuit cu altul, al "sărăciei" — iar tonul merge crescendo, pînă la acest îndemn cu adevărat revoluţionar: *"Faceţi colecte, deschideţi liste de subscripţii, organizaţi baluri şi reprezentaţii, contribuiţi cu ce puteţi pentru a face o viaţă mai senină acestui geniu nenorocit"*. Autorul face apel mai ales la tineri — domnişori şi domnişoare — la *"voi, doamne nobile care iubiţi arta şi aveţi milă de cei care sufăr"*. El luase, mai înainte, o precauţiune demnă de toată stima: garanta cu propria persoană publică îndreptăţirea, legitimarea demersului: *"Pentru marele nostru poet deschid, fără ştirea lui şi fără voia lui, o listă de subscripţie. De se va supăra pe mine, îmi va fi greu să suport aceasta, dar vă mărturisesc că mi-e mai greu şi mai dureros să-l ştiu sărac şi fără nici un ajutor"*. Din două rele, alegerea celui mai uşor. Nu i-a fost greu lui Vlahuţă să suporte supărarea lui Eminescu. Poetul răspunde prompt la acest articol, dar răspunsul lui este ţinut în buzunar, nu se dă publicităţii. Consecvent cu sine însuşi — probabil, din ignoranţă —, Vlahuţă va fi de acum înainte împotriva ziaristicii eminesciene, o va

da doar ca exemplu de viaţă grea în căutarea unei bucăţi de pîine. El însuşi pare a nega o latură a activităţii scriitoriceşti în care s-a exercitat cu atîta strălucire. Pentru că — în mod paradoxal oarecum — acum, peste nici o sută de ani de la stingere, nu poetul Vlahuţă este cel care rezistă timpului, nu romanticul eminescian — ci tocmai... ziaristul. Polemicile sale cu socialiştii sînt mult mai vii, mai antrenante, decît poezia care începe cu "Tot mai citesc măiastra-ţi carte" şi continuă: "Deşi o ştiu pe dinafară...". Articolele sale de la *Dacia*, primul ziar din Bucureştii unirii, de la 30 decembrie 1918, sînt adevărate capodopere ale genului. "Ale tale dintru ale tale" — formula i se poate aplica în eternitate: a exaltat poezia şi geniul poetic, a avut parte de posteritate poetică. A neglijat ziaristica — i s-a neglijat ziaristica...

Răspunsul lui Eminescu nu este mult mai lung, decît fusese la 17 ianuarie 1887 cel pentru C. Mille. De data aceasta, poetul se adresează lui Vlahuţă, în ton personal. Scrisoarea este datată "ianuarie — în 26" şi localizată "Mănăstirea Neamţului".

Ne surprind aceste datări, atît de apropiate de evenimente. La 15 ianuarie C. Mille scrie — la 17 ianuarie apare răspunsul; la 25 ianuarie scrie Al. Vlahuţă — la 26 ianuarie (deci, la diferenţă de numai o zi — nu la două zile, cum se întîmplase anterior) răspunde iarăşi Eminescu. Iată ce mai făcea Eminescu, printre altele, la Mănăstirea Neamţ: citea ziarele. Şi încă, cu o mare atenţie şi promptitudine. Este greu de presupus, însă, că el apela la poştă pentru a le primi ori pentru a trimite răspunsurile: chiar admiţînd ante-datarea *Luptei* şi datarea exactă (ori post-datarea) scrisorilor sale, o diferenţă mai mare de 3-4 zile calendaristice reale între replici nu putem obţine. *Lupta* apărea pe 14, cu data de 15, poetul o primea pe 15 ori pe 16, scria imediat şi răspunsul său apărea pe 17 (datat 17 ianuarie 1887). Asta, în primul caz. În cel de-al doilea, se mai pierde o zi, pentru că poetul datează scrisoarea sa "26 ianuarie 1887", o zi de la articolul lui Al. Vlahuţă. Trebuie să presupunem — realitatea ne obligă — curieri, oameni care mergeau la poet, îl informau şi preluau de la el răspunsul. Nu-i cunoaştem — şi nu credem să-i descoperim vreodată. Singurul lucru cert pe care-l putem afirma este că drumul de la Bucureşti la Tîrgu Neamţ era bine bătut. Un lanţ viu de prieteni ai lui Eminescu se lega, verigă cu verigă, pe acest drum — la un capăt fiind centrul ţării cu ziarele şi intrigile lui, la celălalt, poetul însuşi.

Undeva veriga s-a rupt, de vreme ce lumea nu cunoaşte, în ianuarie 1887, răspunsul dat de Eminescu lui Al. Vlahuţă. Undeva, însă, lanţul s-a

legat la loc, de vreme ce chetele, spectacolele, balurile cerute de către Al. Vlahuţă... nu se produc. Nici la redacţia ziarului *Lupta* nu se publică vreo listă de subscripţiuni, aşa cum dorea autorul articolului: *"...La d-voastră, iubiţi cetitori, e toată nădejdea — iar lista de subscripţie e la administraţia ziarului* Lupta".

* * *

Ce se va fi întîmplat? După apelul furtunos al lui Vlahuţă, ar fi trebuit ca redacţia să fi fost luată cu asalt de domnişori şi domnişoare, doamne onorabile, orăşeni de toată mîna... Dar ce se va fi întîmplat cu relaţia dintre Eminescu şi Vlahuţă după acest 25 ianuarie 1887? În 1888, luna aprilie, Eminescu vine în Bucureşti rupînd, în fine, lanţurile exilului botoşănean. Unde mai este "marele lui prieten", Al. Vlahuţă, să-i dea o mînă de ajutor, să-l găzduiască cel puţin? Poetul va fi primit de lumea de jos, de acei prieteni obscuri din care făcuse o şcoală de ziaristică, ale căror nume abia de mai răzbat azi prin negura uitării: un N. Brănean, de pildă... Al. Vlahuţă va povesti, peste ani, cum l-a vizitat pe poet în 1889, prin mai, la sanatoriul doctorului Şuţu — şi iarăşi imaginea unui Eminescu ieşit din minţi, recitînd din memorie o poezie cu refren obsedant, va face carieră în memorialistica vlahuţiană...

Ce s-a întîmplat acum, în 1887, aflăm din această scrisoare a lui M. Eminescu:

Dragă Vlahuţă,

Nu te pot încredinţa îndestul cît de odioasă e pentru mine această specie de cerşetorie deghizată sub titlul de subscripţiune publică, recompensă naţională etc. E drept că n-am bani, dar aceasta e departe de-a fi un motiv pentru a întinde talgerul în public. Te rog, dar, să desistezi cu desăvîrşire de la planul tău, oricît de bine intenţionat ar fi, de-a face pentru mine apel la public. Mai sînt destule alte mijloace onorabile pentru a-mi veni în ajutor, iar cel propus de voi e desigur cel din urmă la care aş avea vreodată recurs.

Te rog ca în scrisoarea ta viitoare să-mi dai de se poate adresa lui Iancu Caragiale, căci am să-i aduc aminte o promisiune care mi-a făcut-o.

Sărutîndu-te şi rugîndu-te să spui complimentele mele D-lui şi D-nei Păucescu, rămîn al tău credincios prieten,

M. Eminescu.

Dubii în privinţa paternităţii nu sînt: scrisoarea apare fotocopiată în *Universul literar*, 16 iunie 1913, p. 3, unde se poate vedea scrisul lui Eminescu.

Poetul cere imperios: "să desistezi cu desăvîrşire". Iată de ce *Lupta* nu mai poate publica liste de subscripţii! Îl invocă, apoi pe I.L. Caragiale (s-a zis că pentru o datorie bănească ori un promis ajutor publicistic): este şi invocarea numelui său o garanţie, o măsură de siguranţă pe care şi-o ia Eminescu. Ar accepta Caragiale "această specie de cerşetorie"? Mai aduce aminte de Gr. Păucescu, viitorul editor al operei sale jurnalistice, fost coleg şi fost redactor şef al *Timpului*. Eminescu îşi cheamă prietenii de idealuri, invocă lumea sa de idei, oamenii vii care îl ştiu: cine poate lupta cu aceştia?... Şi totuşi, o va face presa. Chetele publice se vor revărsa din redacţii spre public împotriva voinţei poetului care cere alte mijloace de întrajutorare, mai onorabile. El cere — putem presupune cu toată îndreptăţirea — continuarea sistemului chetelor din anii anteriori, cere ca *Junimea* să-l ajute băneşte în mod discret, cum l-a ajutat pînă acum, ori să-i facă rost de un post.

O spune profesorul universitar Şt.G. Vârgolici, în scrisoarea din 25 ianuarie 1887 către Titu Maiorescu: "*...Eminescu, care e la Neamţ, e cu totul bine, dar dacă ar veni la Iaşi, n-ar avea cu ce trăi. Nu s-ar putea face ceva pentru dînsul, vreo rentă viageră, vreo recompensă naţională?...*" Drumul spre atît de lung discutata pensie începe de aici.

Poetul însuşi mai scrie cîteva scrisori de la Neamţ. Una dintre ele ar fi în mod deosebit importantă, cea către Vasile Pogor, din 27 ianuarie 1887: este citată peste tot doar fragmentar, iar trimiterea nu se face exact (n-am reuşit a găsi originalul, cu toate stăruinţele, nici la Biblioteca Academiei, nici la Arhivele statului din Iaşi ori Bucureşti, nici la Casa Pogor din Iaşi). Din fragmentul citat reiese o memorie foarte bună a poetului: îi aduce aminte junimistului de ajutoarele anterioare. Este mai mult decît probabil că poetul îi cere să insiste pentru un post, pentru o leafă.

În ianuarie 1887 el îi mai scrie lui Iacob Negruzzi un bilet care însoţeşte poezia *De ce nu-mi vii*: "*Îţi trimit, deodată cu aceasta, mai multe versuri, cărora, de ţi se par acceptabile, le vei face loc în* Convorbiri. *Îndealtmintrelea, mă aflu bine şi sănătos în mijlocul acestor munţi, şi-ţi doresc asemenea. Multe salutări d-lui Maiorescu, Teodor Rosetti, Mandrea, Nica şi sărutări de mîini D-nelor Maiorescu şi Kremnitz, precum şi d-şoarei Livia*".

Ca în mai toate scrisorile tîrzii ale lui Eminescu, impresionează şi aici înşiruirea de nume, după o ordine anumită, oarecum ierarhică: poetul se

gîndeşte la toţi prietenii săi — dar se vrea şi în gîndul lor. Nu ştim care dintre aceştia îi vor fi răspuns. *Convorbirile literare* din februarie 1887 publică poezia sa, *De ce nu-mi vii...*, despre care ne spune Leon Onicescu în amintitul său memoriu: *"... A scris două exemplare cu acele versuri — unul l-am trimis, cu o scrisoare a lui Eminescu, d-lui Iacob Negruzzi, care le-a pus în* "Convorbiri literare", *cunoscute acum şi căutate de toţi, şi altul scris şi subscris de Eminescu îl păstrez şi acum"* (Augustin Z.N. Pop: *Întregiri documentare la biografia lui Eminescu*, ed. Eminescu 1983, p. 149-150). Desigur, poezia are variante manuscrise anterioare acestei date — niciuna dintre aceste variante, însă, nu atinge forma definitivă pe care Eminescu o dă *Convorbirilor*. Sînt forme bruionare la care poetul lucrase în 1871, apoi în perioada *Luceafărului* (1882-1883) — dar diamantul se încheagă şi prinde duritate aici, în Munţii Neamţului. Cîteva cuvinte, despre această poezie, se impun. Mai întîi, este cea mai clară dovadă că poetul crea în acest răstimp (Iacob Negruzzi însuşi vorbeşte, în rîndurile care însoţesc poezia din *Convorbiri literare*, 1 februarie 1887, de "deplina luciditate" a lui). Perpessicius lasă lucrurile oarecum în suspensie, asigurînd că în manuscrisele eminesciene (deci, pînă la 1883) sînt urmele unui lucru definitiv: cînd esta vorba a face probe, însă, nu are cu ce. Nimic din *molozul* pe care-l publică la locul variantelor (O.III., p. 268-272) nu seamănă cu forma definitivă — atît ca structură a întregului, cît şi ca intenţie şi chiar ca lucru pe fiecare vers în parte. Interesantă este "selecţia" pe care o face poetul în lumea nucleielor ce-i ordonează memoria: o poezie de dragoste, chemarea unei femei. Nu sîntem dintre aceia care caută cu lumînarea urme ale biografiei în opera poetică; ni se impune, totuşi, această strofă de mijloc, ale cărei urme lipsesc cu desăvîrşire din bruioanele anterioare — care, deci, a fost concepută şi pusă pe hîrtie aici, la mănăstire:

În lumea asta sunt femei
Cu ochi ce scapără scîntei
Dar, oricît ele sunt de sus
Ca tine nu-s, ca tine nu-s.

În contrast:

Te ridicam de subţiori
De-atîtea ori, de-atîtea ori.

Poezia este o chemare către Veronica, o supremă chemare, întrebarea, însă, ne rămîne. Să fie şi amintirea "doamnei de la Iaşi" pentru care poetul face detenţie? O doamnă din "lumea de sus" care l-a îndemnat spre poliţie şi spital, de care vorbise în mod public C. Mille la 15 ianuarie 1887, ca pretext al ruperii resortului prohibitiv şi al stricării întregii "maşinării omeneşti" a omului care a considerat-o soţia ori amanta sa? Este o replică îndelung meditată de Eminescu: *"L-am îndemnat să mai facă versuri, dar n-a mai făcut"* — subliniază Leon Onicescu. Era suficient atît. Cu o scrisoare publică şi una particulară oprise campania *Luptei*; cu o poezie desfiinţează acuza publică de a-şi fi pierdut uzul raţiunii, înlocuieşte gestul brutal al chemării prin tragere de haine cu chemarea din adîncul sufletului transfigurată estetic. Opune, apoi, "femeilor de sus", cu priviri scînteietoare, fiinţa mică şi fragilă a luncilor, mlădiţa gîndurilor limpezi... Arestat pentru că a "agăţat" pe stradă o femeie — cîntă şi cheamă femeia. Tiparul este acelaşi: *Ale tale dintru ale tale*. Ale voastre dintru ale voastre, pare a striga poetul aşa cum strigau ziarele la 1883 împotriva liberalilor care au cîştigat alegerile cu bîta. Blîndeţea — răspunzînd brutalităţilor zilei...

Biografii lui Eminescu vorbesc la unison de "martirul", "martirizarea" poetului. Eminescu n-a fost martirizat. Un martiriu presupune martori, oameni care mărturisesc, care au fost de faţă şi duc mai departe în timp şi în spaţiu adevărul. În jurul piedestalului lui Horea s-au aflat mii de ţărani care au văzut, au fost martori ai supliciului. Secolul al XVIII-lea a mai fost capabil a crea martiri. În secolul al XIX-lea lucrurile sînt mai rafinate. Ce fel de "martiriu" va fi trecut Eminescu, atunci cînd martorii lui sînt Al. Vlahuţă, C. Mille etc. — oameni dispuşi a descrie pînă în amănunte fiziologice o boală, o suferinţă general umană? Nu s-au găsit încă martorii poetului? Sînt lăsaţi să vorbească despre el numai aceştia ori indivizi *eiusdem farinae*? Epoca nu permite şi o altă interpretare, martirică, a fenomenului? Lanţul de prieteni adevăraţi din jurul poetului poate fi bănuit, verigile lui se simt la tot pasul: o şcoală de ziaristică, un sistem de vizite purtînd informaţii, menajînd, apărînd. Toţi aceştia intră, însă, în tăcere. Ori sînt reduşi la tăcere. Memoriul lui Leon Onicescu este refuzat, amintirile lui N. Brănean de asemenea... În locul acestor dovezi (mărturii) ale unei minţi lucide — acte oficiale cu diagnostic de *"delirium tremens"*, amintiri de pe la paznici despre un Eminescu mînjind pereţii ospiciului cu murdării, scuze publice precum cea a lui C. Mille că atentează la bunele moravuri.

Singura mărturie de necontestat rămîne opera, şi în acest caz. *De ce nu-mi vii* are legătură cu momentul arestării poetului şi cu şederea lui la Mănăstirea Neamţ...

Lupta nu se dă, totuşi, bătută. În numărul din 9-10 februarie 1887 (după consumarea a trei episoade pe această temă), ea revine cu o ştire de ultimă oră: *"Restriştea în care se găseşte strălucitul poet Eminescu hotărî pe studenţii universităţii din Iaşi să organizeze o serie de reprezentaţii teatrale, produsul cărora să facă lui Eminescu un trai liniştit, fără nevoi şi griji. Întruniţi în ziua de 30 ianuarie la universitate, studenţii aleseseră un comitet alcătuit din 10 studenţi şi 2 studente, care fu însărcinat cu alegerea piesei ce se va juca, a persoanelor ce li se vor încredinţa roluri etc.*

Studenţii însă ţinură mult să aibă mai întîi încuviinţarea poetului, către care voiau să-şi dovedească recunoştinţa şi admiraţiunea lor; pentru aceasta, comitetul studenţilor îi trimiseră o scrisoare foarte măgulitoare, scrisă în un stil admirabil de frumos, o scrisoare vrednică de persoana căreia îi era adresată. Eminescu încuviinţă cele cerute de studenţi, aşa că foarte curînd va avea loc întîia reprezentaţie pe care studenţii o vor da la Iaşi. De aici se vor duce şi prin celelalte oraşe ale ţării, pentru a putea strînge ilustrului poet cîteva mii de lei ca să poată trăi cîţiva ani.

Iată pilde vrednice de imitat, iată fapte ce trebuie să ridice pe studenţii de la Iaşi mult în ochii care ştiu cine este Eminescu" (*Lupta*, 9-10 feb. 1887, p. 3).

Avem şi această scrisoare "scrisă în stil admirabil de frumos" păstrată în acelaşi memoriu al lui Leon Onicescu. Sînt ditirambi ritmaţi care ies fără efort din pana lui Rică Venturiano: *"Văzut-am cu întristare istoria vremurilor apuse, cum poeţii şi geniile cu care omenirea se mîndreşte astăzi trăit-au în restrişte traiul lor lumesc. Văzut-am apoi marmora şi bronzul nălţîndu-se falnic întru amintirea şi nemurirea acelor eroi ai gîndirei şi zisu-ne-am că mult mai bine-ar fi priit acelor oameni fără seamăn un trai mai lin în vremea vieţei decît măreţele statui ridicate-n urma lor. Zisu-ne-am şi la tine am gîndit. Restriştea nu e ruşinoasă, în nişte vremi de zbucium cum e vremea noastră, stăvileşte rodnicia unui poet ca tine.*

Voiam, dar numai cu încuviinţarea ta, să dăm un şir de reprezentaţii pentru a-ţi strînge un avut care să-ţi uşureze traiul, să-ţi adăpostească bătrîneţele pe care le dorim cît mai mîndre şi mai strălucite.

Vroiam ca, slobod de grijile şi neajunsurile vieţei, să te îndeletniceşti în voie cu idealurile ce ţi-au şoptit viersurile, care ne-au mişcat atît de-adînc şi ne-au stors atîtea lacrimi.

Pleacă-te rugăminţei noastre, şi învoieşte pe admiratorii tăi să-ţi dovedească nemărginita dragoste care mişcă ţara-ntreagă pentru strălucitul ei poet".

De bună seamă, "scrisoarea" ar fi urmat să fie declamată în faţa stabilimentului de la Mănăstirea Neamţului, ca dovadă că studenţii au aptitudini actoriceşti. În realitate, ea a fost adusă de către V.G. Morţun şi I. Creangă, la 2 februarie 1887. Leon Onicescu este un martor mult mai credibil decît ziarul *Lupta*, care se grăbeşte a afirma că poetul a fost de acord cu gestul. Fostul casier al stabilimentului o spune răspicat: *"...şi el a refuzat, cu toată mizeria în care se afla".*

Pentru a treia oară Eminescu se opune categoric spectacolelor publice pe seama sa. Din acest moment înţelegem că presa şi societăţile studenţeşti sînt avertizate. O spune *Lupta*: *"Studenţii însă ţinură mult să aibă mai întîi încuviinţarea poetului".* O spun studenţii înşişi: *"Vroiam, dar numai cu încuviinţarea ta".* Nimic nu se poate face fără această încuviinţare: semn de bună cuviinţă — dar şi de teamă faţă de cel înlănţuit. Dar, înainte de toate, semn al deplinătăţii facultăţii mintale!

Şi totuşi, Iaşul are iniţiativă, nu se lasă supus normelor. Prima listă de subscripţii apare — fără încuviinţarea poetului! — în *Liberalul*, 3 aprilie 1887. La 10 aprilie 1888 intră în scenă Cornelia Emilian, duşmanca de o viaţă a Veronicăi Micle. La 18 aprilie, apoi la 27 aprilie şi la 8 mai chetele sînt în floare. Tot acum, scrisori publice de explicaţii: acuzat că sfeteriseşte fondurile adunate, comitetul ieşean se disculpă public. Începe lunga şi penibila "ţiganiadă" a listelor de subscripţii şi a chitanţelor.

Lupta mai semnează, însă, un act la această tragi-comedie. În aprilie 1887 se dau premiile Academiei Române. Pentru literatură premiul valorează 4.000 lei şi trebuie să onoreze cea mai valoroasă carte (considerată ca atare) de versuri ori de proză apărută în ultimii doi ani. Premiul s-a acordat lui Iuliu Roşca, pentru piesa de teatru *Fata de la Cozia*. Personajul este, după cum ştim, din anturajul Veronicăi Micle. Subiectul piesei de teatru tratează vremea lui Mircea cel Bătrîn. Mult timp ne-am iluzionat că ar fi o glosă la personajul feminin din răvaşul tînărului domn din *Scrisoarea III*. Nu are nimic cu poemul, este vorba de o tînără domniţă iubită de doi fraţi luptători — un romanţ de aventuri transportat în epocă medievală. În 1882 *Fata de la Cozia* fusese premiată de către direcţia teatrelor cu 1.000 lei. Este primul libret românesc de operă (muzica va fi semnată de Al. Flechtenmacher) — are, deci, o oarecare importanţă istorică, deşi astăzi rămîne cu desăvîrşire în uitare.

Dar în aceşti ani apăruseră şi alte cărţi. *Poesiile* lui Eminescu, de pildă. Cine altul să ridice vocea pentru poet, decît acelaşi C. Mille, şi unde, dacă nu tot în *Lupta* lui G. Panu? Academia este făcută din academicieni, aceştia sînt bătrîni, au fost în glorie la 1860 — "de aceea premiază opere care în 1860 ar fi fost bune". Şi — continuă C. Mille (care a avut grijă să avertizeze de la început că este obiectiv întrucît nu a prezentat Academiei spre premiere propriul său volum de versuri) — *"Pe cînd* Fata de la Cozia *se premiază ca cea mai bună scriere publicată în cursul acestor cinci ani de zile, Eminescu, ale cărui poezii au apărut şi ele în acest curs de timp, trebuie depus, după părerea Academiei, pe a doua treaptă".*

Interesantă este constatarea ce urmează — care va fi valabilă şi pentru anul următor, 1888, cînd Academia va acorda un premiu şi mai mare: *"Ştiu că mi se va răspunde că nu şi-a prezentat scrierea şi deci nu se putea da un premiu unei lucrări neprezentate. Această formalitate o putea îndeplini orişicare dintre academicieni. Acest premiu ar fi fost cu atît mai bine venit, cu cît ar fi fost răsplata meritată a unui talent necontestat şi în starea în care e poetul i-ar fi fost poate cea mai dulce mîngîiere. Cine dintre scriitorii noştri contemporani a putut întrupa mai adîncă gîndire în versuri mai frumoase decît Eminescu, şi totuşi, lumea recunoscîndu-i meritul îl lasă în uitare. Ar fi fost de datoria Academiei să repare această dezinteresare, să-şi aducă aminte de singurul aproape care în aceşti ani de pe urmă zece ani de zile a produs ceva original în poezii şi merită a opri atenţiunea cititorului. Academia nu a făcut acest lucru şi dovedeşte cu atît mai mult că nu este în stare să judece operele originale şi noi, dînsa premiind o operă mediocră şi banală, a dat, ca totdeauna, măsura putinţei sale de critică literară".*

Gest frumos, C. Mille şi-a spălat ruşinea, cum se spune, pentru 15 ianuarie. Să nu ne iluzionăm, însă. Nu Eminescu este în chestie, ci... Academia. Autorul articolului are un final cu totul deplasat: *"Dar chiar din scrierile prezentate erau unele cu mult mai superioare* Fetei de la Cozia. *Aşa,* Nuvele *de Vlahuţă, pot ele suferi asemănare cu drama d-lui Iuliu Roşca?"* (continuă lăudînd volumul lui Al. Vlahuţă). Eminescu fusese, deci, doar un pretext (vezi lupta acerbă din aceşti ani a lui Al. Vlahuţă pentru un premiu academic — pe care, în cele din urmă, mult după moartea poetului, îl va obţine). Dar — ne întrebăm, la rîndul nostru — cum ar fi putut premia Academia *Nuvelele* lui Vlahuţă, cînd pe piaţă se aflau, abia apărute, *Poesiile* lui Eminescu? Ce diferenţă este între Iuliu Roşca şi Al. Vlahuţă — pe de o parte — şi Eminescu, pe de altă parte? De ce, apoi, n-a militat *Lupta* în nici un fel, înainte de acordarea premiilor, pentru Eminescu? (În 1888, *România*

liberă va găsi modalitatea acestei lupte: luni de-a rîndul pe ultima pagină va publica faţă în faţă regulamentul premiului Năsturel-Herescu şi anunţul că "în curînd" va apărea cea de-a treia ediţie din *Poesiile* lui Eminescu). Răspunsul este simplu: Al. Vlahuţă îşi depusese volumul. Biografii lui Vlahuţă vor să menţină zvonul că acesta ar fi candidat ca să obţină bani pentru... Eminescu. Nu intrăm în detalii. Oricare ar fi răspunsul, un lucru reiese cu evidenţă: sub nici o formă instituţiile publice nu i se mai puteau deschide lui Eminescu. *Nomen odiosum*, izgonit de la *Timpul*, de la Biblioteca universităţii din Iaşi — el nu putea fi încununat de către Academie. Devine el însuşi o instituţie, o dată cu chetele publice care se ţes în jurul lui: 500 de liste lansate în toată ţara, spectacole publice... În iunie 1887 *Lupta* publică *Mai am un singur dor — pro memoria*, aşa cum astăzi pe stadioane, de pildă, se împart spectatorilor foi tipărite cu imnurile diferitelor echipe de fotbal, pentru ca spectatorii să ştie a le cînta la timpul potrivit.

Cît a fost la Mănăstirea Neamţ, într-o instituţie, Eminescu a rezistat; în aprilie 1887 s-a retras la Botoşani, acasă la el nemaiputînd controla dezmăţul public pe seama numelui său. Se vor lăuda alţii că au reuşit să scoată banul public cu acesta.

Sînt greu de găsit, aşadar, zile din viaţa nemţeană a lui Eminescu pentru a confirma "documentele" pe care Panaite Zosin le produce. Dovezile publice rămîn mai importante decît actele de arhivă ori amintirile tîrzii şi refulate. Martorii nebuniei lui Eminescu şi-au luat toate măsurile de precauţiune, pentru a fi crezuţi de către istorie. Cornelia Emilian va publica scrisorile Harietei, ca supremă dovadă a bunelor intenţii ale comitetului feminist şi a bolii reale a lui Eminescu. Faptul că are nevoie de o dovadă, înseamnă că era cerută. Lumea vie se interesează — *altera pars* produce documente scrise. Lumea vie protestează, protestul ei este acoperit cu hîrtii tipărite. Harieta învaţă brusc să deosebească leacurile băbeşti — ierburi, ceaiuri, descîntece etc. — de sticluţa spiţerului, află dintr-o dată miracolul mercurului ca alifie. Din toată această corespondenţă — un personaj reiese constant denigrat, batjocorit, dat ca exemplu al răului pentru Eminescu. Este *Femeia*. Emilianca a urmărit-o din pragul tinereţii, de la 14 ani. Prietenă cu Ştefan Micle, universitar. Soţie de universitar. Şi profesorul Emilian şi profesorul Micle veneau la Iaşi, cam în acelaşi timp, din mult îndrăgitul de către Eminescu Ardeal. Bătrîna doamnă a chetelor se răzbună pe... soţia prietenului ei. Îi va face un portret vitriolat în 1903,

în singura ei carte de literatură. Nu insistăm. Relaţia lui Eminescu cu Veronica Micle stă încă a se descifra. Ne interesează numai poetul în acest studiu. Totul converge spre înţelegerea şederii sale la Mănăstirea Neamţului ca o detenţie, spre înţelegerea spiritului epocii: lumea bună îl voia pe Eminescu scos în afară din circuitul de idei, dat ca exemplu, minimalizat pînă la nivelul de "maşinărie omenească" fără suflu.

ÎN LOC DE ÎNCHEIERE: V.G. MORŢUN ŞI MĂRTURIILE LUI MINCINOASE

Ediţia a treia a *Poesiilor* de Mihail Eminescu apare în 1888, cu aceeaşi prefaţă de Titu Maiorescu, dar adăugîndu-se, în finalul volumului, poeziile *La steaua*, *De ce nu-mi vii* şi *Kamadeva*, publicate între timp în *Convorbiri literare*. Ediţia a IV-a apare în 1889, toamna, cu acelaşi cuprins, dar, pe lîngă *Prefaţa la ediţia dintîi*, Titu Maiorescu adaugă: *Poetul Eminescu*, un fragment din studiul cu acelaşi titlu, publicat în *Convorbiri literare*, nr. VIII, noiembrie 1889. Ediţia a cincea apare în 1890, tot toamna, şi se mai adaugă, în finalul volumului, *Sara pe deal*, *Sonet* (*Oricîte stele...*) şi *Dalila*, dar intercalîndu-se în volum *Diana* şi *Nu mă înţelegi*. Din acest moment editarea operei lui Eminescu se mută la Iaşi.

În 1890, primăvara, ieşise volumul: M. Eminescu. *Proză şi versuri. Editor V.G. Morţun*, Iaşi, fără menţionarea editurii, dar cu desfacerea la librăria Fraţii Şaraga. Ediţia V.G. Morţun cuprinde, ca proză: *Făt-Frumos din lacrimă*, *Sărmanul Dionis* şi *Influenţa austriacă asupra românilor din Principate*. Aşadar, un basm (N. Iorga va arăta că este o legendă cultă), o proză filozofică şi un studiu de istorie politică. Toate trei bucăţile fuseseră publicate în *Convorbiri literare*. Poeziile din volum sînt: *Făt-Frumos din tei*, *Foaie veştedă* (din *Lenau*), *Diana*, *Dalila* (fragment), *Nu mă înţelegi*, *Sara pe deal*, *La steaua*, *De ce nu-mi vii*, *Kamadeva*, aceste nouă poezii fiind urmate de cele 12 publicate de Eminescu la *Familia* în tinereţe: *De-aş avea*, *O călărire în zori*, *Din străinătate*, *La Bucovina*, *Speranţa*, *Misterele nopţii*, *Ce-ţi doresc eu ţie, dulce Românie*, *La Heliade*, *La o artistă*, *Amorul unei marmure*, *Junii corupţi*, *Amicului F.I.* Imediat după acestea, poezia *Din noaptea...*, publicată tot în *Familia*, dar la 12 februarie 1884, şi, în final, *Viaţa* şi *Stelele-n cer*, după *Fîntîna Blandusiei*. Sumarul arată o bună cunoaştere, de către editor, a locurilor unde a publicat Eminescu versuri. Albumul *Unirea*, de unde este preluată poezia *Nu mă înţelegi*, este o raritate bibliografică, G. Ibrăileanu abia îl va găsi, la capătul unui an de căutări, în Biblioteca "V.A. Ureche" din Galaţi; la fel, *Epoca ilustrată*, de unde este preluat fragmentul din *Dalila*. Este de presupus că Eminescu însuşi i-a indicat editorului aceste surse.

Discuţiile în jurul ediţiei V.G. Morţun sînt lungi, încă nesoluţionate, încă aşteptînd documente pentru a se putea trage concluzii ferme. În nota către cititori, editorul arată: *"Volumul de faţă trebuia să apară anul trecut"*; în realitate, volumul trebuia să apară cu încă un an înainte, în 1888, în locul ediţiei a III-a Maiorescu. Presa îl anunţă insistent, i se dă chiar sumarul — dar, din cauze necunoscute, tipărirea şi difuzarea lui se întîrzie. În primăvara lui 1888, aflîndu-se la Botoşani, Eminescu îi răspunde lui Titu Maiorescu — la o scrisoare a criticului, care nu se cunoaşte — scriind, între altele: *"Cauza întîrzierii este că sigur nu ştiam ce să răspund cu siguranţă, căci o veste ce-mi venise de la Iaşi mă pusese în îndoială de mai pot scoate o a treia ediţie sau nu. Încă pe cînd eram la Iaşi, domnul V.G. Morţun, actual deputat în adunare, îmi făcuse propunerea de a scoate la lumină a treia ediţie şi-ntr-o scrisoare ce mi-a adresat-o în urmă-mi anunţă clar: «Pe săptămîna viitoare scot la vînzare volumul ce am editat». Nici pînă acum însă nu ştiu pozitiv dacă această ediţie s-a făcut într-adevăr sau nu. Multe îndatoriri, ce mi le-au făcut domnul Morţun în timpul boalei mele, m-au îndemnat să ezitez a da un răspuns afirmativ. Dacă însă domnul Morţun ar fi renunţat la ideea de a scoate ediţiunea a treia, atunci vă rog a da urmare binevoitoarelor dumneavoastră intenţiuni şi a încheia cu domnul Socec, iar prisosul eventual de la ediţia a doua sau un acont asupra ediţiei a treia vă rog să binevoiţi a le trimite sub adresa mea prin mandat (M. Eminescu, Botoşani). Poezii nepublicate, de intercalat în noua ediţie, nu am..."*

Scrisoarea lui V.G. Morţun, din care Eminescu citează (şi din care se înţelege că volumul este chiar tipărit, urmînd doar a fi scos în vînzare), se afla la Botoşani, iar Harieta o trimitea, la 3 februarie 1888, Corneliei Emilian: *"Vă alătur scrisoarea domnului Morţun. Dacă este adevărat că cărţile lui Mihai sunt la tipar, apoi vă rog să se deie matale banii..."* După două zile, la 5 februarie 1888, Harieta cere urgent această scrisoare: *"Pentru ca Mihai să răspundă domnului Maiorescu îi trebuie numaidecît scrisoarea domnului Morţun ce v-am trimis-o. Vă rog, scumpă mamă, luaţi o copie după ea, şi mi-o trimiteţi imediat înapoi"*. Lipseşte această scrisoare care a circulat atît de mult (şi care s-a aflat, iată, un timp, la Cornelia Emilian, energica organizatoare/ susţinătoare a chetelor Eminescu, iar după moartea poetului autoare de cărţi cu scrisori şi documente), aşa cum lipseşte scrisoarea lui Titu Maiorescu către Eminescu prin care-l anunţă, probabil, că tirajul ediţiei a doua este aproape epuizat (poetul cere "prisosul eventual" de la aceasta — nu ştim dacă în bani ori în exemplare) şi se poate scoate a treia ediţie. Presa ştie, însă, de existenţa proiectului lui V.G. Morţun, de vreme ce

ediţia sa este anunţată, în aceşti termeni, în *Telegraful* de la 6 iulie 1888: *"În editura domnului Morţun va apare, săptămîna viitoare, un volum din operele marelui Eminescu. Acest volum va cuprinde:* Sărmanul Dionis, *nuvelă;* Făt-Frumos din lacrimă, *poveste;* Influenţa austriacă, *conferinţă; poeziile apărute în urma publicării volumului editat de domnului Socec; întîile încercări ale maestrului publicate în ziarul* Familia, *la vîrsta de 16 ani. Volumul cuprinde peste 200 de pagini şi va fi tipărit cu mare îngrijire. 101 exemplare se vor scoate pe hîrtie de lux cu portretul lui Eminescu, a 10 lei exemplarul, 501 exemplare pe hîrtie bună a 4 lei exemplarul, şi ediţiunea populară a 250 exemplare"*. Nota este reluată în *Universul*, 1 septembrie, dar exact în septembrie 1888 apare a III-a ediţie, cu notiţa editorială a lui Titu Maiorescu. *Familia* din 11/23 septembrie anunţă că *"venitul net rezultat din această ediţie, care urma să fie publicată de V.G. Morţun, revine autorului"*, dar specifică: *"ediţia a apărut sub îngrijirea lui Titu Maiorescu"*.

Sînt, acestea, complicaţii menite, parcă, să ţină biografia lui Eminescu în ceţuri. Poetul (şi publicul) aştepta o ediţie — tipografiile scot... alta. Mai mult ca sigur (dar... de unde documente?) ediţia V.G. Morţun există, ca obiect, dar nu se pote difuza. Revenind la scrisoarea lui Eminescu din primăvară către Titu Maiorescu, ne reţin atenţia două pasaje.

Mai întîi: *"ezitez a da un răspuns afirmativ"*. Acest răspuns trebuia dat lui Titu Maiorescu, în chip de acord ferm pentru ediţie. Apoi: *"Dacă însă domnul Morţun ar fi renunţat la ideea de a scoate ediţiunea a treia, atunci vă rog a da urmare binevoitoarelor dumneavoastră intenţiuni şi a încheia cu domnul Socec"*. Poetul transferă, aşadar, către Titu Maiorescu sarcina de a trata cu V.G. Morţun, ca de la parlamentar la parlamentar. În primăvara lui 1888 liberalii cad de la Putere, cu mare zgomot, Titu Maiorescu urcă triumfal în ierarhia politică, şi-l întîlneşte, ca deputat social democrat, pe V.G. Morţun, ales la 24 ianuarie 1888 în colegiul II, ca reprezentatn al judeţului Roman, reales la 13 octombrie 1888. Pentru V.G. Morţun este începutul unei cariere parlamentare ce se va dovedi strălucită după ce va trece la liberali.

Tot în primăvara lui 1888, însă, Eminescu vine la Bucureşti, adus de Veronica Micle, cum spun biografii săi. Poetul avea motive reale să revină în Bucureşti. În 1887, cu un an înainte aşadar, ziarul *Lupta*, al lui G. Panu, cerea, prin vocea redactorului său, C. Mille, un premiu academic pentru volumul de versuri al lui Eminescu; premiul se acordase lui Iuliu Roşca. Acum, iată, a treia ediţie urma să apară — existau două proiecte pentru

ea —, banii atît de necesari traiului, dar şi tratamentului medical, se anunţau la orizont. Orizontul era, însă, în centrul ţării, la Bucureşti.

Nu ştim ce discuţii au avut loc, dacă vor fi fost discuţii, între Titu Maiorescu şi V.G. Morţun. Un al treilea amănunt din scrisoarea citată mai sus, a lui Eminescu, ne atrage însă atenţia: *"Poezii nepublicate, de intercalat în noua ediţie, nu am"*. Facem legătura cu infomaţia din *Telegraful*, privind cuprinsul noii ediţii: *"şi poeziile apărute în urma publicării volumului editat de domnul Socec"*. Ediţia a III-a, îngrijită de Titu Maiorescu, cuprinde, într-adevăr, trei dintre aceste poezii publicate între timp: *La steaua*, *De ce nu-mi vii* şi *Kamadeva*. Putem presupune că îngrijitorul ediţiei a preluat mesajul, orientîndu-se către alte poezii publicate în *Convorbiri literare*. Titu Maiorescu putea să cuprindă, în această a III-a ediţie a sa, şi *Diana*, publicată după apariţia ediţiei princeps (ediţia I Eminescu a apărut în decembrie 1883, iar în două numere succesive din *Convorbiri literare*, ianuarie-februarie 1884, se publică un masiv lot de 25 de poezii eminesciene, între care şi *Diana*, singura ce nu fusese prinsă în ediţie), şi poezia *Din noaptea...*, apărută în *Familia*, 12 februarie 1884, şi *Foaia veştedă*, poezie publicată încă din 1879 în *Convorbiri literare*. Editorul se mulţumeşte cu acestea trei, pe care nu le intercalează în volum, ci le adaugă la sfîrşit.

În aceste condiţii, apărînd o nouă ediţie în septembrie 1888 din *Poesii* de Mihail Eminescu, desigur că ediţia V.G. Morţun se amînă. Un schimb de note polemice se consumă în *Telegraful*, 2 şi 7 sepembrie 1888. Mai întîi, această ştire: *"D-l Morţun a cumpărat editura unor opuri scrise dar nedatate de marele nostru poet M. Eminescu. Suma plătită de simpaticul deputat al partidei muncitorilor e de 5000 lei. Editura va fi luxoasă"*. După o săptămînă, la 17 septembrie: *"Am anunţat zilele trecute că dl. deputat V.G. Morţun a cumpărat cu 5000 lei ediţiunea unor poezii ale lui Eminescu. Sîntem pozitiv informaţi că aceasta nu e adevărat; dl. Morţun a întreprins editarea în volum a cîtorva producţiuni d-ale poetului, fără măcar să-l consulte şi fără să-i avanseze nimic"*. Expresia "sîntem pozitiv informaţi" era rezervată, în presa vremii, ştirilor certe, obţinute chiar de la persoanele în cauză. În cazul nostru, rezultă că Eminescu însuşi face o asemenea declaraţie — probabil chiar în zilele cînd apare ediţia îngrijită de Titu Maiorescu. În vara şi toamna lui 1888 poetul lucrează, în schimbul unei sume modice, pentru ziarul *România liberă*, unde se angajează să publice două articole pe săptămînă. Este de presupus că-i aparţin lungile comentarii la programul lui P.P. Carp, din cartea acestuia: *Era nouă*, pe care *România liberă* o reia în serial. Oricum

ar fi, lipsit de bani cu totul Eminescu nu poate fi în aceste luni, de vreme ce Socec plătea, *România liberă* plătea şi ea, iar în septembrie 1888 pe poet l-a vizitat, în Bucureşti, sora sa, Harieta. Amintirile lui C. Mille, acum plecat de la *Lupta* şi devenit factor de decizie la *Adevărul*, pot fi puse sub semnul întrebării: *"Eminescu, timid, timoros şi neîncrezător, care din cînd în cînd, împins de nevoie, venea să urce cele două caturi ale casei Steiner cu galoşii lui mari şi greoi, cu paltonul lui prea lung; parcă am şi acum în ochii mei privirea lui îngrijorată, tristă şi întrebătoare; parcă aud cuvîntul său timid şi jenat..."* În 1888 nu se reia campania pentru un premiu academic atribuit lui M. Eminescu, dar este de presupus că acest premiu era aşteptat, vizat, de vreme ce *România liberă* publică, pe ultima pagină, condiţiile şi suma acestui premiu, iar dedesubt, în toamna lui 1888, numere de-a rîndul, anunţul că a apărut ediţia a III-a a *Poesiilor* lui M. Eminescu.

Această "uitare culturală" atît de bruscă, de la un an la altul, nu are alte explicaţii decît politice: în 1887 Eminescu era bun ca argument în lupta pentru doborîrea liberalilor — în 1888, după ce junimiştii au cîştigat alegerile, el devine incomod. În general, amintirile acestei triplete, Mille–Morţun-Panu despre poet sînt, pentru ei, justificări, scuze etc. Ei sînt, de fapt, *martorii mincinoşi* ai lui Eminescu. Istoria i-a pedepsit, totuşi, prea aspru confiscîndu-le aproape cu totul OPERA, lăsîndu-i, aproape exclusiv, cu numele să figureze prin notele de subsol ale biografiilor lui Eminescu...

După cum vedem, împrejurările ţin mai mult de biografia tîrzie a lui Eminescu, decît de opera poetului. V.G. Morţun şi C. Mille nu sînt alţii decît foştii elevi ai lui Eminescu, pe cînd poetul preda limba germană la Şcoala centrală din Iaşi. În 1875 ei au organizat greva şcolară pentru ca Eminescu să părăsească instituţia. Este un capitol obscur din biografia lui Eminescu, pe care l-am dezvoltat separat. Aici amintim doar că, după memoriile lui C. Mille, "revolta" elevilor ieşeni s-a petrecut în toamna tîrzie a lui 1874 şi a avut forme de manifestare ce amintesc clar de *Împărat şi proletar*, poezie publicată de Eminescu în decembrie 1874 (singura poezie publicată în acest an). Mai exact spus: tinerii liceeni se baricadează, apoi fac baricade, au lozinci socialiste etc. De unde, oare, imaginea devenită şablon că ei se revoltă împotriva lui Eminescu pentru că acesta era rău profesor de germană? Se revoltă, într-adevăr, la orele sale, dar în sensul poemului său bine citit şi smintit în cheie socialistă. Ulterior, desigur, cei care au lăsat imaginea despre eveniment au fost beneficiarii acestei imagini. Totuşi, *Dinu Milian*, romanul autobiografic al lui C. Mille, lasă să se

înţeleagă uşor că lucrurile stau invers. Sau că trebuie, cel puţin, analizate. Mai multe amănunte, la timpul şi locul potrivit. Tineri, energici, adăpaţi la ideile socialiste, în cele din urmă V.G. Morţun şi C. Mille vor fi exmatriculaţi din şcolile româneşti, vor merge în străinătate, la Paris, unde se vor adăuga grupului de socialişti români din capitala Franţei (cu Vintilă C.A. Rosetti la conducere). Vor scoate la Paris şi apoi la Bruxelles *Dacia viitoare*, revistă pe care Eminescu o va critica cu asprime demnă de reţinut la începutul anului 1883: *"Ceea ce ne uimeşte mai cu seamă şi ne întristează cînd trecem peste stîlpii acestei reviste este lipsa de convingere, lipsa de energie sfîntă, caracteristică pentru tinerimea tuturor popoarelor; este aerul flegmatic cu care sînt scrise monstruozităţile acestea..."*

În acelaşi an, în august, la aflarea veştii că Eminescu a fost înlocuit la ziarul *Timpul*, V.G. Morţun va scrie, în *Dacia viitoare*: *"Eminescu a înnebunit. Şi de Eminescu iată ce zic gazetele noastre de cea mai de frunte pînă la cea din urmă:* «Dl. Mihai Eminescu, redactorul ziarului *Timpul*, a înnebunit. Dl. Paleologu va lua redacţiunea suszisului ziar». *Iată tot. Nici două rînduri. Bine, fie pentru jurnalist. — Nici că merită mai mult, căci a scris fără convingere pentru a putea trăi. — Dar pentru poet? — Niciun cuvînt! Şi cu toate acestea ăst om, în care se pomeneşte jurnalistul, e poetul cel mai poet al României"*. Citînd acest articol, biografii lui V.G. Morţun se grăbesc să sublinieze stima fostului elev pentru profesorul său etc. Se uită, însă, că nici un ziar n-a scris cuvîntul "nebunie", aşa cum rezumă în ghilimele V.G. Morţun. Presa a avut o stimă deosebită pentru Eminescu, s-au folosit expresii învăluitoare: "atins fiind în mod subit de o gravă boală" etc. — dar prima oară cînd s-a spus cuvîntul *nebun* în legătură cu boala lui a fost cînd Grigore Ventura l-a atacat pe Al. Macedonski pentru epigrama din *Literatorul*. V.G. Morţun interpretează grosolan şi crede că toate gazetele noastre, de la cea mai de frunte pînă la cea din urmă, au exhibat termenul. V.G. Morţun este, apoi, printre primii care aruncă în circulaţie această ruptură în opera lui Eminescu: ziaristul nu merită nimic, căci a scris fără convingere, pentru a putea trăi — poetul merită totul. Finalul articolului său este încă mai explicit: *"...iar ca socialişti aducem jalnica noastră amintire celui care a scris* Împărat şi proletar".

Timpul trece, însă, V.G. Morţun vine în ţară în 1885 şi se stabileşte la Iaşi, unde intră în redacţia revistei *Contemporanul*. La Iaşi, el se împrieteneşte cu Ion Creangă, împreună îl vizitează pe Eminescu la bolniţa Mănăstirii Neamţ. După mărturiile fiului său, căpitanul C.I. Creangă: *"I. Creangă,*

nemîngîiat de boala scumpului său prieten, M. Eminescu, propuse d-lor V.G. Morţun şi Alexandru [C.?] *Cuza să scoată o cărticică cu chipul lui Eminescu, pe care să o vîndă spre folosinţă şi pentru căutarea lui Eminescu"*. În epocă se tipăreau vederi cu chipul oamenilor de vază; căpitanul C.I. Creangă propune, la un moment dat, să se scoată chiar ţigarete cu desenul tatălui său pe foiţă. Tirajul de lux al ediţiei V.G. Morţun are chipul lui Eminescu pe copertă. Acelaşi chip îl va purta pe copertă ediţia de lux, scoasă spre 1895, de Matei Eminescu, fratele poetului.

V.G. Morţun era un boiernaş de ţară cu oarecare avut, va deveni în scurt timp un protector al artelor. În 1887 el îl plimbă pe Eminescu pe la Roman, unde întreţine un cenaclu literar de sorginte socialistă, din care făcea parte şi G. Ibrăileanu. Prezenţa poetului între tinerii socialişti îi aducea autoritate lui V.G. Morţun. Trebuie, oricum, scoasă din calcul, atunci cînd discutăm amînările ediţiei lui V.G. Morţun, chestiunea banilor. Este de la sine înţeles că, apărînd în septembrie 1888 ediţia a III-a îngrijită de Titu Maiorescu a *Poesiilor*, ediţia de *Versuri şi proză* se amînă din raţiuni de concurenţă şi de sumar. Reieşeau doi editori, două edituri, doi Eminescu în acelaşi timp — Eminescu fiind în viaţă, activ întrucîtva, chiar în Bucureşti. A prevalat programul poetic pe care l-a lansat Titu Maiorescu în timpul bolii lui Eminescu, pe care-l prefigurase încă din august 1883 chiar V.G. Morţun. Este de presupus, apoi, că impunerea conferinţei *Influenţa austriacă* în ediţia socialistului V.G. Morţun s-a făcut, într-o formă sau alta, de către M. Eminescu însuşi, care ţinea la ziaristica sa. În 1891, la un an după ce, în fine, ediţia V.G. Morţun va apare, Grigore Păucescu, fostul coleg şi prieten al lui Eminescu, va scoate cunoscuta *Culegere de articole de M. Eminescu apărute în* Timpul *în anul 1880 şi 1881*, atrăgînd atenţia asupra acestei ziaristici eminesciene.

Amintim că nici în 1889 nu putea să apară ediţia lui V.G. Morţun, pentru că în acest an a apărut ediţia a IV-a scoasă de Titu Maiorescu. Abia în 1890, după ediţia a IV-a, apare, în fine, *Proză şi versuri*. V.G. Morţun era dator cu această carte, cerută de marele public, angajată de Ion Creangă faţă de Eminescu. El deschide, însă, ediţia cu o scrisoare autobiografică a lui Eminescu, datată 10 noiembrie 1887, Botoşani, în care poetul se plînge, către un prieten, de lipsa de bani. V.G. Morţun trece peste momentul 1888, cînd situaţia financiară a lui Eminescu se mai îmbunătăţise, şi încearcă să acrediteze ideea că prietenul căruia poetul bolnav îi cere ajutor este chiar editorul de azi. Presa va reacţiona, însă, prompt: *"Desigur că dl. Morţun i-a*

îndeplinit cererea şi l-a ajutat cu bani. Iarăşi frumoasă faptă. Dar întrebarea e: de ce a pus această scrisoare dl. Morţun în capul volumului? Ca să se laude. Ca să se spună lumii: iată, Eminescu era ameninţat cu mizeria cea mare şi eu l-am scăpat, eu l-am ajutat să nu moară de foame. A face bine şi a-l trîmbiţa e semnul inimilor mici". Nota aparţine ziarului *România*, rezultat din fuzionarea *Timpului* cu *Binele public* (la 17 martie 1884). Presa socialistă, însă, comentează altfel: *"Din cuprinsul acestei scrisori se poate vedea cît de mult a suferit Eminescu în cele din urmă timpuri şi cît de puţină îngrijire i-au dat tovarăşii săi literari din cercul* Junimii. *A trebuit să vie dl. V.G. Morţun, tînărul aparţinînd altui cerc literar şi altui grup politic, pentru ca să se ia iniţiativa de a se aduce o oarecare uşurare suferinţelor acestui nefericit poet, care a adus considerabile servicii literaturii române..."*

În ordinea vieţii lui Eminescu, ediţia V.G. Morţun a creat climatul favorabil discuţiilor de acest fel, privitoare la apartenenţa succesivă a poetului la grupul *Junimea* şi la grupul socialiştilor români. În ordinea operei, ediţia încearcă să recupereze, mai întîi, poeziile scăpate din ediţiile Maiorescu, probabil cele sau unele din cele ce făceau parte din amintita coală editorială pierdută a ediţiei princeps. Acestea fuseseră însă recuperate, între timp, de ediţiile Maiorescu. Rămînea numai *Foaia veştedă*, după *Lenau*, neinclusă în nici o ediţie Maiorescu. Acestor poezii li se adaugă *Viaţa* şi *Stelele-n cer*, publicate în *Fîntîna Blandusiei* imediat după moartea poetului (găsite în halatul său de spital). Poeziile de tinereţe, din *Familia*, sînt publicate, probabil, la insistenţa lui Iosif Vulcan, care ţine la mîndria de a-l fi "debutat" pe Eminescu şi de a-i fi românizat numele: o cronică din *Familia* pledează pentru această ipoteză — şi trebuie adăugat că, după apariţia ediţiei V.G. Morţun, *Familia* le republică, într-o rubrică specială, intitulată "Primele poezii ale lui Eminescu publicate întîi în *Familia*". N. Iorga, critic avizat al ediţiei V.G. Morţun, vorbeşte condescendent despre revistă: *"De ce a dezgropat dl. Morţun pe un Eminescu care nu seamănă cu cel pe care-l cunoaştem noi, un Eminescu îngropat în foile colbăite ale patriarhalei gazete din Oradea Mare...?* Praeter mittenda erant, *d-le Morţun, şi cei ce erau să simtă dorinţa a le citi le găseau şi în* Familia..."

În fine, toată lumea a profitat — sau a vrut să profite — de pe urma acestui volum. V.G. Morţun va fi reales deputat în 1891, socialiştii au cîştigat încredere că se pot revendica din Eminescu; *Familia* a făcut să-şi mai aducă aminte de ea cititorii din Regat.

Cu V.G. Morţun, editarea lui Eminescu se mută la Iaşi, în jurul editurii Şaraga. Fraţii Şaraga vor începe o adevărată campanie pentru recuperarea lui Eminescu, publicînd intens şi din domenii diverse, atrăgînd în această intreprindere pe A.D. Xenopol.

Ediţiile ieşene vor fi întrerupte abia de polemicile lui I. Scurtu, de la începutul secolului al XX-lea, de editarea postumelor eminesciene de către Ilarie Chendi şi Nerva Hodoş, apoi de ediţiile lui I. Scurtu de la "Bibioteca pentru toţi". După I. Scurtu, însă, Iaşul va avea de spus un cuvînt greu în eminescologie: ediţia lui A.C. Cuza va fi acest cuvînt.

Lucrurile devin într-adevăr palpitante, ca într-un roman poliţist, cînd privim relaţia V.G. Morţun — Titu Maiorescu: ediţia a V-a Maiorescu, apărută în toamna lui 1890, conţine, nesemnalată în *Cuprins*, poezia *Nu mă înţelegi*, care nu putea fi luată decît din ediţia V.G. Morţun, apărută în martie. Deducem că şi celelalte trei poezii: *Diana*, *Sara pe deal* şi *Dalila* sînt introduse tot la sugestia ediţiei V.G. Morţun. Maiorescu mai adaugă *Sonet* (*Oricîte stele...*). *Diana* şi *Nu mă înţelegi* sînt, însă, intercalate între *Călin* şi *Strigoii* — celelalte patru poezii sînt adăugate la sfîrşit. De ce intercalează Titu Maiorescu în 1890, cînd, în 1888, Eminescu îi transmitea, prin scrisoare, că poezii nepublicate *de intercalat* nu are? Înţelege, oare, criticul că cele publicate deja trebuiesc puse într-un loc anume între *Poesii*? De ce nu le intercalează, însă, şi pe celelalte? Nu preia *Foaia veştedă* din ediţia V.G. Morţun. În privinţa *Dalilei*, nu acceptă textul reprodus de V.G. Morţun după *Epoca ilustrată* — şi oferă o variantă manuscrisă eminesciană. La aceste întrebări nu există documente care să răspundă. Ciudată este, repetăm, inserarea poeziei *Nu mă înţelegi* în construcţia ediţiei — fără a fi, însă, semnalată la *Cuprins*. În 1914, într-un interviu pe care Al. Şerban îl ia lui V.G. Morţun, găsim asemenea informaţii: *"...dl. Morţun mai trase o carte din rafturile bibliotecii sale. Şi, răsfoind-o melancolic, spuse, vorbindu-şi parcă mai mult sieşi:*

— Asta e ediţia princeps tipărită de Maiorescu...

M-am aplecat peste paginile pe care ministrul le răsfoia cu atîta evlavie: toate aproape erau corectate cu creionul şi purtau pe ici pe cole strofe adăugite.

— Cît am muncit ca să stabilesc textul adevărat al poeziilor! — mă lămuri domnul Morţun. Am fost stăpînit odinioară de dorinţa de a scoate o ediţie curăţită de toate schimbările întîiului editor, potrivit cu textul primitiv din Convorbiri literare.

Şi-mi citi cîteva versuri care sunau mult mai puternic în originalul lui Eminescu decît în versiunea domnului Maiorescu.

– Luptele sociale şi politice m-au îndepărtat tot mai mult de aceste preocupări literare şi treaba a rămas neisprăvită".

O amintire din 1936, a lui Barbu Lăzăreanu, spune, printre altele: *"În familia Morţun se găsesc multe scrisori de la Eminescu. Acum 15 ani, cu prilejul unei conferinţe pe care am ţinut-o la Roman, am stat de vorbă îndelung cu doctorul N. Quinezu. El mi-a spus că în buna păstrare a d-nei Cornelia Matei Sassu, fiica lui Morţun, se află autografe preţioase de-ale lui Eminescu. Scrieri inedite, cred că nu. Şi iată pe ce îmi bazez părerea. Ştiu că în anul 1890 Morţun a tipărit volumul* Proză şi versuri *de Eminescu. În acea carte el n-a făcut decît să reproducă din reviste (...) o serie de bucăţi care nu intraseră în ediţia Socec, din 1883, îngrijită de Maiorescu, şi nici ediţiile din anii 1884-1889. (...) Să ne întoarcem însă la lucrările care se află, nu la cele care nu se găsesc, la familia Morţun. Scrisori din partea lui Eminescu trebuie să se găsească între hîrtiile intrate în posesiunea Corneliei şi a lui Matei Sassu. În primul rînd, se va găsi originalul scrisorii trimise din Botoşani în noiembrie 1887 şi-n care Eminescu îl roagă pe Morţun să-i vie în ajutor şi să o facă aceasta cît de curînd, căci – adaugă el, cea mai neagră mizerie îl ameninţă".*

Acestea fiind condiţiile arhivei Morţun, risipită, probabil, ca atîtea alte arhive, ori nedescoperită încă, este greu să facem legăturile ce s-ar impune. De vreme ce subliniase atît de apăsat ediţia princeps şi pusese alături textul din *Convorbiri*, se poate presupune că Morţun discutase cu Eminescu retipărirea acestei ediţii, cu îndreptările respective. Ar fi fost, însă, posibil acest lucru în timp ce Titu Maiorescu era îngrijitorul ediţiei I şi a II-a? Sînt de presupus, aşadar, tensiuni în doi sau chiar în trei. Un lucru sare în ochi, ca să zicem aşa: în 1888, la Bucureşti fiind, Eminescu nu se întîlneşte cu V.G. Morţun, care se află tot aici. Tînărul deputat nu va fi avut timp de vizite, de întîlniri, de amintiri. Titu Maiorescu preia din ediţia V.G. Morţun, după moartea lui Eminescu, numai ce consideră — şi aşa cum consideră: titlul *Dalilei*; dar alt text decît cel din *Epoca ilustrată*.

Barbu Lăzăreanu transmite, apoi, în 1936, o opinie comună despre ediţia V.G. Morţun, şi anume aceea că editorul *completa ediţiile Maiorescu cu alte poezii publicate în periodice, dar scăpate de critic din ediţiile sale*. În aceste condiţii, Titu Maiorescu era forţat de opinia publică să-şi completeze ediţia, iar opinia publică era încredinţată că acesta este mesajul lui Eminescu, de vreme ce poetul a apelat la V.G. Morţun ca să-i publice şi celelalte poezii tipărite.

Un efect interesant al ediţiei V.G. Morţun desprindem, apoi, din cronica lui N.A. Bogdan: *"Însă, de îndată ce dl. Morţun şi-a luat o sarcină aşa de nobilă, trebuie să-şi dea deplină seamă de greutăţile ce ar putea întîmpina. Aici, mi se*

pare că d-sa a neglijat mult — fie din neştiinţă, fie — ceea ce nu mi-ar plăcea să bănuiesc — cu intenţie. Eminescu a scris proză; toată lumea ştie; dl. Morţun a găsit însă proza lui Eminescu numai în Convorbiri literare. *Aceasta este, pare-mi-se, partea cea mai mică. (...) Mai toţi, ce s-au ocupat cît de puţin cu literatura sau publicitatea la noi, ştiu că Eminescu, între altele, a fost mult timp redactor la mai multe foi politice — în care vrînd nevrînd era ţinut să scrie pe lîngă polemică şi bucăţi care trăiesc şi a treia zi după data jurnalului. Şi asemenea bucăţi nu sînt de dat uitării cînd ele sînt ieşite din pana unui om de geniu. Coloanele* Timpului, *vechiul jurnal conservator din Bucureşti, au fost adeseori pline de articole în care cel mai puţin obicinuit cu stilul lui Eminescu îi recunoaşte imediat pana sa. (...) În afară de* Timpul, *Eminescu a redactat în Iaşi vreo doi ani în şir* Curierul de Iaşi. *(...) În foiletonul* Curierul de Iaşi *se află şi două nuvele de dînsul deşi nesemnate — şi anume:* La aniversară, *în numărul din 9 iulie 1876, şi* Cezara, *în numerele de la 6, 11, 13, 15 şi 18 august acelaşi an. Aceste lucrări trebuiau cercetate cu amănunţime, şi dl. Morţun n-ar fi trebuit să le neglijeze nici un moment, dacă a voit să întregească opera acestui genial poet..."**.

Sub forma acestui reproş către V.G. Morţun, N.A. Bogdan inventariază, de fapt, proza lui Eminescu, dînd Iaşului, spre atenţie, ziarul făcut de Eminescu în 1876-1877. Ediţiile Şaraga vor prelua materiale din *Curierul de Iaşi*, iar colectivul condus de A.C. Cuza va prelua, pentru ediţia din 1914, masiv materiale eminesciene din acest ziar. Pentru editorii ieşeni, completitudinea operei eminesciene va însemna atragerea în această operă şi a *Curierului de Iaşi*. Fără această reacţie moldavă, probabil că Eminescu ar fi rămas doar pamfletarul de la *Timpul*. Ziaristica ieşeană pune, însă, sub semnul prozei, întregul său demers ziaristic, pentru că acolo se vede cel mai bine cum Eminescu alternează literatura artistică propriu-zisă cu scrierile politice. La *Timpul*, unde va continua acest program, în "Foiţa *Timpului*", rubrica de literatură din pagina a II-a, Eminescu publică proză de Ion Creangă, Ioan Slavici, teatru de I.L. Caragiale — niciodată proză literară scrisă de el însuşi. Iaşul descoperă, aşadar, artistul total, scriitorul de geniu care se exercită cu un stil unitar ca înălţime artistică — atît în poezie cît şi în proză, atît în proza artistică cît şi în proza politică.

Iată, aşadar, că şi opera lui Eminescu a cîştigat ceva din aceste avataruri — nu numai editorii săi interesaţi.

**Documentarul* nostru a fost mult uşurat de *Addenda* d-lui Florin Rotaru, la reeditarea (bibliofilă) a ediţiei V.G. Morţun, Ed. Eminescu, Bucureşti, 1990.

ADDENDA

Publicăm, în continuare, cîteva texte eminesciene din ziarul *Timpul* pe care le socotim foarte necesare pentru înţelegerea poziţiei poetului în redacţie, în preajma prăbuşirii sale intelectuale. Textele nu se găsesc în ediţiile de pînă acum. Le însoţim de comentariile cerute pentru fixarea cadrului istoric şi colegial în care s-a desfăşurat drama lui Eminescu.

Proclamaţia din 18 august 1885 a irredentei române, de asemenea necunoscută, trebuie să facă parte din acest cadru.

I

DREPTUL DE GRAŢIE[RE]

Bucureşti, 14 mai 1883

Se vede că ziua de 10 Mai e menită a avea însemnătate ominoasă pentru ţara noastră. După ce alegerile făcute de Ţepeluş, Pelin et comp. s-au declarat legitime, trebuia ca, în virtutea acelui principiu de acţiune reciprocă pe care ingeniosul Darwin [î]l numeşte corelaţiunea creşterii, sentinţe de justiţie date în toată regula să fie declarate de neligitime. Voim să vorbim aci de unele din graţierile de restul pedepsei, decretate la 10 Mai la propunerea d-lui Stătescu.

Nu contestăm dreptul la graţie, pe care constituţia [î]l atribuie suveranului, dar fiindcă nimic în lumea aceasta nu e absolut, ci totul mai mult sau mai puţin relativ, nici acest drept nu este absolut. El are o anume însemnătate. Dacă e vorba ca echilibrul şi siguranţa să domnească în societatea umană, se cere neapărat ca orice act de injustiţie şi brutalitate să fie contrabalanţat de-un act de justiţie şi reparaţiune. Cumpăna este emblema justiţiei. Geniul antichităţii o reprezintă cu legătura la ochi, — ea nu vede pe împricinaţi, nu are nici simpatii nici antipatii; ea nu judecă, c-un cuvînt, după înclinări de inimă sau după... interese electorale.

Dacă oamenii n-ar fi instituit judecata şi judecătorii, natura a îngrijit ca orice act de brutalitate să corespundă imediat c-un act de răsbunare. Pentru a împiedica ca răsbunarea să fie mai mare decît injustiţia, s-a instituit pedeapsa, ultio publica, la vengence publiquement organisée. *Aceste pedepse însă sînt aşezate pe cîteva principii, pe cînd crimele şi delictele reprezintă o infinitate de cazuri. Se poate dar întîmpla ca în această infinitate de cazuri unul să nu se poată subsuma pe deplin sub articolul pedepsei şi, judecîndu-se în analogie numai, pedeapsa să iasă prea grea. În acest caz, şi numai în acest caz, dreptul suveranului de-a graţia este un corectiv al legii. Acest drept de graţie este analog acelor mărimi din matematică a căror valoare concretă nu se poate reprezenta decît prin aproximaţie, cu toate acestea nu este o mărime nemărginită, ci o proporţională între un maxim şi un minim.*

Consideraţiile acestea au fost necesare pentru a vorbi de graţierea tînărului Sîn-Marin, care-a atentat la viaţa d-lui N. Blarenberg. Se ştie că justiţia n-a fost aspră cu tînărul Sîn-Marin. Ea a admis circumstanţa uşurătoare a vîrstei, a temperamentului, a uşurinţii cu care-a putut da crezare instigaţiunilor unor mizerabili, şi nu i-a dictat decît un minim de pedeapsă, cu toate că faptul fusese de-o excepţională brutalitate.

Guvernul, pentru a-şi manifesta dispreţul faţă cu justiţia ţării, [î]l înaintează şi-l medaliază în chiar timpul procesului. Aceasta era deja mult. Acum d. ministru de justiţie uzează — ca să nu zicem abuzează — de-acel drept relativ la graţie, atribuit regelui, pentru a-i ierta şi restul închisorii. Permită-ni-se a o spune: pentru un atentat de ucidere — înaintare, medaliare şi cîteva zile de arest nu sînt o pedeapsă, ci o recompensă, şi poate că tocmai asta au voit consilierii M. Sale. Am întreba: pentru cîte voturi în cele din urmă alegeri s-au plătit această recompensă?

Ca să constatăm că într-adevăr cumpăna guvernului e strîmbă, vom cita un caz foarte deosebit şi mult mai neînsemnat, unde însă dreptul de graţie nu s-a manifestat de loc. Un domn Arghiropol a feţuit puţin în faţa teatrului imensa personalitate a onorabilului Pherekyde. I s-a dat, pentru acest simplu delict, un an de închisoare, şi nimărui nu i-a venit în minte să-i scază o zi măcar.

Prin urmare, nu natura faptelor comise determină instinctele generoase de iertare ale M. Sale, ci deosebirea între victimele acestor fapte. Unde cearta e de lana caprina, *suntem aspri; e vorba numai ca românul, şi mai cu seamă boierul român, să nu afle dreptate în ţara asta. Pherekyde trebuie satisfăcut, Blarenberg nu.*

Un act de adevărată justiţie însă s-a făcut cu diaconul Cârlova, G. Pătescu şi Ioan G. Pietraru. D. Brătianu s-a folosit de lovitura de stat, făcută acum la 10

Mai, pentru a graţia în parte pe oamenii poliţiei sale secrete, care au atentat cu o nespusă dibăcie şi cu succesul cel mai sigur — la viaţa d-sale. Ca toţi oamenii mari ai istoriei universale, — ca Cezar, ca Napoleon, ca Wilhelm Gloriosul, d. Brătianu voia să aibă o mică ediţie bizantină a acestei comedii, care înconjură capetele bărbaţilor celebri c-o aureolă de martir. De-aceea agentul său de poliţie, Cârlova, revizorul său şcolar de Ilfov, Pătescu, funcţionarul numit de d-sa la finanţe, Pietraru, i-au făcut această plăcere c-un cuţit de bucătărie, de mai nainte subţiat cu pila pe unde avea să se rupă.

D. Brătianu crede că noi n-am citit pe Machiavelli şi nu ştim cu ce mijloace oamenii lui de stat caută a-şi compromite adversarii politici. Ştim prea bine că la un alt zece mai d. Brătianu va şterge cu totul pedeapsa unor amici atît de credincioşi şi atît de... discreţi. Camerele aceste vor vota fără îndoială proiectul legii de reabilitare, propus în sesiunea trecută, absolut necesar pentru ca amicii săi să poată fi puşi la pensie, după ce vor fi espiat simulacrul de pedeapsă.

Dreptul de graţie — în zilele ilustrului d. Stătescu — s-a pus astfel la discreţiunea societăţii anonime de esploatare, numită partid roşu. Maffia şi Camorra *guvernează azi pe deplin. Să le fie de bine.*

[*M. EMINESCU*]

(*Timpul*, Buc. 8(1883), nr. 108, mai 15, p. 1)

DOCUMENTAR

Paternitatea eminesciană a acestui articol se poate dovedi cu probele cele mai sigure: manuscrisele poetului. Ideea darwinistă a corelaţiunii creşterii revine, de altfel, frecvent în ziaristica lui Eminescu. În mss. 2275B, f. 23-24, citim: *"Corelaţiunea creşterii şi a scăderii. Creşterea unui organ îţi aduce folos, aceea a organului corelativ pagubă. Nu e vorba de ceea ce vrei să obţii. Tu lucrezi cu intenţiunea cea ma bună din lume. Dar ceea ce obţii în realitate este corelaţiunea creşterii, expresia admirabilă a lui Darwin, pentru relele care cresc alături de folosul ce l-ai obţinut"*. În acelaşi manuscris, la fila următoare (25), *"corelaţiunea de creştere"* este pusă de către poet în ecuaţie. Expresia şi explicaţii suplimentare ale ei mai găsim în mss. 2255, care este datat în aceeaşi perioadă a gazetăriei eminesciene tîrzii. Despre proporţia între un minim şi un maxim, de pildă: *"Va să zică, creditul e o proporţională între un maxim şi un minim, nicidecum însă o mărime infinită, deşi se poate reprezenta c-o cifră concretă"*.

Acest editorial trebuia, aşadar, să se găsească în ediţia Eminescu, printre textele cu paternitate certă. Problemele pe care le ridică sînt, însă, destul

de greu de rezolvat cu instrumentele ştiinţifice de care dispunem astăzi. Într-adevăr, se pare că Eminescu comite aici cîteva erori, pe care i le va sancţiona aspru *Telegraful*. Decretul cu graţierile apare în *Monitorul oficial* din 13/25 mai 1883: *"Graţiem de restul închisorii ce aveau a suferi pe condamnaţii Nicolae Cârlova (diaconul)... George Sîn Marin. Reducem osînda condamnaţilor acestora, şi anume: Gr. Pătescu cinci ani din pedeapsa ce are a mai face, Ioan G. Pietraru – 10 ani din 20 de ani de muncă silnică"*. Graţierile se fac în numele regelui, de ziua Regatului. Peste numai două zile de la apariţia *Monitorului oficial* Eminescu publică acest articol în *Timpul*, discutînd trei cazuri din zona justiţiei petrecute în trei ani consecutivi: afacerea Pietraru-Cârlova-Pătescu (1881), afacerea Sîn Marin-Blarenberg (1882) şi afacerea Arghiropol-Pherekyde (1883, aprilie). De fapt, de cauza sa proprie, atentatul din decembrie 1880, poetul leagă încă două cauze, care nici nu ştim în ce măsură îl interesau.

Îi răspunde *Telegraful*, la 20 mai, ziar foarte violent împotriva *Timpului* din această perioadă, şi mai ales împotriva lui Eminescu. *Telegraful* reia, de fapt, seria de atacuri la persoană pe care o susţinuse în 1882 prin pana lui Nicolae Xenopol; este posibil ca acelaşi personaj să întreţină, şi acum, focul polemic: Nicolae Xenopol îl urmăreşte pe Eminescu în mod constant, pînă în 1911 aruncînd, asupra amintirii poetului de data aceasta, stigmatul nebuniei şi al incoerenţei logice. Acum, la 20 mai 1883, el combate cu argumente: "Timpul din *15 curent, neavînd ce să mai strige, face cum zice francezul* une guerre d'allemand. *Este absurd ca dintr-un fapt care nu are nimic comun cu cestiunile politice să se facă o armă politică pentru a izbi în guvern, şi chiar în prerogativele acordate de lege Suveranului ţării. Cu toate acestea,* Timpul *crede că este bine să urmeze astfel şi din graţierile făcute cu ocaziunea zilei de 10 mai îşi permite a disputa capului statului dreptul de graţiere; şi, ca să nu-şi dezmintă tradiţiunile, acest organ al opoziţiei căruia niciodată nu-i place adevărul reproduce în rîndurile sale inexactităţi cu care nădăjduieşte a da o umbră de seriozitate calomniilor sale. Nu nouă ne aparţine a lua apărarea tînărului Sîn Marin; aceasta a făcut-o chiar unul din redactorii* Timpului *la bara justiţiei. S-au făcut atîtea dezbateri în acel proces, încît nu credem să fie cel mai mic incident de care publicul să fie străin. A se mai susţine, cum o face* Timpul, *că bătaia de la Şosea a fost un atentat este a voi cu obstinaţiune să rămînă într-un rol ridicul; deci nu ne dăm osteneala să le răspundem pe acest teren.*

Partea însă unde Timpul *păcătuieşte cu vicleşug este aceea în care afirmă că tînărul Sîn Marin a fost medaliat după bătaia de la Şosea şi că graţierea sa ar fi*

fost o recompensă pentru luptele ce familia acestuia a susţinut în timpul alegerilor. Sînt insinuări din acelea care pot înşela pe unii oameni, şi care trebuiesc desminţite tocmai pentru a combate acest efect. De unde scoase Timpul *o medalie care pretinde că s-ar fi dat lui Sîn Marin? Nu alergaţi, stimaţi confraţi, la asemenea minciuni, nu uzaţi de asemenea arme, căci veţi ridica în contră-vă toată stima ce pot unii s-o aibă pentru voi. Medalie dată lui Sîn Marin? Cînd? De cine? Dar, încă o dată, asemenea insinuaţiuni sînt meschine, bune poate pentru alte împrejurări, dar nu pentru a se servi de ele cînd discutaţi o prerogativă a capului statului. Vorbiţi de recompensă electorală. Dar de ce nu sînteţi logici cel puţin? Dacă Sîn Marin, după cum spuneţi, ar fi avut protecţiunea guvernului liberal — cum aţi strigat-o de la început către cine a voit să vă audă — avea familia lui trebuinţă acum să mai alerge la mijloacele electorale pentru a obţine graţierea tînărului brigadier? Această familie ieşită din popor nu-şi uită originea şi a luptat şi luptă pentru drepturile poporului, în rîndurile poporului! Nici fraţii Stoiceşti, nici familia întreagă a lui Sîn Marin nu sînt dintre aceia care îşi vînd conştiinţa, ei lucrează din convingere şi toţi aceia care îi cunosc pot să v-o spună.*

Timpul *mai acuză pe d. ministru de justiţie că n-a graţiat pe d. Arghiropol; dar acest ziar, care numără printre redactorii săi mai mulţi jurisconsulţi, cum poate el să comită o erezie aşa de mare judiciară încît să ceară a se graţia un prevenit? D. Arghiropol este în prevenţie şi pînă nu există o condamnare şi o executare parţială a pedepsei nu poate fi vorba de graţiere.*

Las la o parte insulta ce aduceţi primului ministru că ar fi organizat singur atentatul la viaţa sa; sînt lucruri de acelea care revoltă bunul simţ şi care nu merită nici o atenţie. Cei de la Timpul *judecă pe alţii după sufletul lor, şi într-un sentiment de mărinimie şi generozitate caută să facă o meschinărie. Astfel au urmat întotdeauna, şi nu am termina mai bine decît repetînd propriile cuvinte cu care îşi fineşte seria elucubraţiunilor* Timpul *de la 15 mai: «Să le fie de bine»!"*
(*Telegraful*, Buc., 13 (1883), nr. 3.308, mai 20, p. 2-3)

Acestea sînt faptele, cum se zice. Încercăm să le descîlcim pe rînd, pentru că ne aflăm în faţa primei polemici pierdute de către Eminescu, în întreaga sa carieră ziaristică, din cauza lipsei de informaţii. Afacerea Sîn-Marin-N. Blarenberg s-a petrecut la sfîrşitul lunii mai 1882 şi a făcut vîlvă în iunie, cînd Eminescu se afla la mare (în singurul concediu pe care şi l-a putut permite ca ziarist). Poetul nu cunoaşte, deci, lucrurile în mod direct. Brigadierul Sîn Marin l-a pălmuit pe N. Blarenberg la Şosea, la mijloc fiind o femeie, sora brigadierului, care a pretins că ilustrul personaj a jignit-o. Lucrurile sînt destul de încîlcite; a urmat un proces răsunător, pe

tînărul brigadier apărîndu-l, între alţii, Gr. Păucescu (redactorul de la *Timpul*, amintit aluziv de către *Telegraful*) şi Grigore Ventura care a cerut "circumstanţe uşurătoare", ce se vor acorda acuzatului (de ele vorbise şi Eminescu). De vreo medaliere a lui Sîn Marin în timpul procesului, însă, nu credem că poate fi vorba; ziarele şi *Monitorul oficial*, cît ne-a fost în putinţă a cerceta, nu dau o asemenea informaţie. Într-adevăr, de unde va fi scos Eminescu medalierea şi înaintarea în grad a tînărului brigadier? Este limpede că cineva îi dă informaţii cu gînd să-l compromită. Foarte gălăgioşi, prietenii şi rudele lui Sîn Marin au lucrat, într-adevăr, intens pentru liberali în recentele alegeri din aprilie 1883 — lucru verificabil prin presă.

Afacerea Arghiropol-Pherekyde este, în schimb, recentă, incidentul s-a petrecut în aprilie, în timpul alegerilor, iar procesul este pe rol. Întreaga chestiune o găsim dezbătută în *Poporul* lui N. Bassarabescu, şi vom cita, pentru a se vedea sursa de "inspiraţie" a lui Eminescu — şi pentru a contura cel puţin în linii largi relaţia sa cu N. Bassarabescu, în această perioadă.

Pălmuirea de la teatru

Un individ este depus la Văcăreşti prin mandat al judecătorului de instrucţie de pe lîngă tribunalul Ilfov, fiindcă a pălmuit pe un alt individ, alaltăieri seara, în faţa birtului Broft. Autorul e d-nul Arghiropol, fost secretar la legaţiunea din Paris, iar pacientul este actualul ministru ce reprezintă România la Paris, dl. M. Pherekyde.

După cum ni se relatează nouă lucrurile, iată ce împrejurare a motivat agresiunea de care a ajuns să sufere obrazul onorabilului ministru al României la Paris. D. Arghiropol a fost numit acum un an, de către guvernul din Bucureşti, secretar de legaţiune la Paris, fără ştirea şi învoirea d-lui Pherekyde, şeful zisei legaţiuni. O neatenţie, o necuviinţă din partea ministrului de externe din Bucureşti, recunoaştem bucuros şi blamăm această procedare ca o dispoziţiune neuzitată mai cu seamă în sfera pentru care era desemnat d. Arghiropol — însă de care acesta nu putea fi cîtuşi de puţin vinovat.

Prezentîndu-se, dar, la postul său, d. Arghiropol este primit foarte aspru şi în modul cel mai umilitor. Însă el nu face caz de aceasta, şi rămîne la postul său. D. Pherekyde, văzînd că prin modul în care l-a primit nu poate să se debaraseze de secretarul neagreat, recurge la alt mijloc: acela de a-l denigra cu calificaţiunile cele mai odioase, am putea spune chiar infamante, taxîndu-l de escroc şi întreţinut de femei; şi pe baza acestui raport confidenţial obţine revocarea sa.

Află despre aceasta d. Arghiropol şi îndată îi trimite martori spre a-l obliga să probeze că este adevărat ce a afirmat oficial — sau în caz contrar, a-i da domnul Pherekyde reparaţiunea prin arme. Însă d. Pherekyde refuză şi una şi cealaltă, puindu-se sub egida autorităţii sale ministeriale. În faţa acestui refuz, calomniatul Arghiropol conţine orice mînie spre a nu da la Paris urîtul spectacol al maltratării reprezentantului României de către un conaţional al său, şi poate chiar judecînd greutatea răspunderii pentru un atac îndreptat asupră-i pe timpul cît şi în locul unde îşi exercita înaltele sale funcţiuni.

Se întîmplă, însă, că, de alegeri, guvernul îşi recheamă la Bucureşti pe toţi votanţii săi din străinătate, şi vine şi d. Pherekyde ca unul ce intră în această categorie. În acelaşi timp, d. Arghiropol vine la Bucureşti şi, după cum susţine, întîlnind pe ofensatorul său pe trotuar, îl abordează în aceşti termeni:

— D-le, vă întreb şi aici, unde nu sînteţi în exerciţiul funcţiunii, d-voastre, stăruiţi a menţine calomniile ce le-aţi scris în privinţa mea, sau îmi daţi reparaţiunea cuvenită? La acestea, d. Pherekyde răspunde:

— Nu am nici o socoteală să-ţi dau! — şi voieşte să treacă înainte. Însă adversarul său, apucîndu-l repede de piept şi scuturîndu-l cu forţă, îi zice:

— Atunci eşti un mizerabil calomniator care nu merită alta decît pălmuirea!

Şi într-adevăr, îi aplică repede cîteva perechi de palme care în argo al agresorilor poartă ciudatul nume de TASMALE.

Poliţia a pus îndată mîna pe dînsul şi l-a arestat, după care Parchetul l-a şi depus la Văcăreşti. Excesul de zel al Parchetului este în acest caz prea evident, şi arată că pentru un favorit al zilei se înfrînge orice lege, numai spre a-l satisface. D-nul Pherekyde aici, la Bucureşti, nu mai era decît un simplu particular, ca şi agresorul său, şi prin urmare nu era în drept poliţia judecătorească să procedă faţă cu acesta într-alt fel de cum ar fi procedat către unul ce ar fi atacat pe un simplu muritor dizgraţiat de guvern.

Amintească-şi cineva, într-adevăr, cazul călcării de la tipografia Poporului, *cînd fraţii Sîn Marin, cu cumnatul lor Stoicescu, constituiţi în bandă, veniră să ameninţe cu moartea pe dl. N. Bassarabescu, directorul acestei foi, dacă nu va retracta calificaţiunile meritate, date de* Poporul *atentatului de la Şosea: caz în care, cu toate că legea prescria pedeapsă pînă la doi ani, reclamaţiunea d-lui Bassarabescu fuse trimisă în derîdere la judecătorul de pace! — şi se va vedea simţămîntul de justiţie care guidează administraţia rosetto-brătiană: se va vedea adică cum legea pentru favorit este mamă părtinitoare, în vreme ce pentru adversar este ciumă persecutoare.*

Orice s-ar obiecta în cazul de faţă, nu este un cuvînt că, pentru calitatea de ministru a cuiva, urmează să sufere în tăcere dezonoarea altcineva, şi prin urmare

declarăm că depunerea la Văcăreşti a d-lui Arghiropol este un abuz de putere, condamnabil din toate punctele de vedere.

(*Poporul*, Buc., 2 (1883), nr. 378, apr. 23-24-25, p. 3).

Relaţia dintre cele două evenimente a fost făcută, aşadar, în *Poporul* lui N. Bassarabescu, de unde a fost preluată şi accentuată în *Timpul*. Chiar comparaţia: *"legea pentru favorit este mamă părtinitoare, în vreme ce pentru adversar este ciumă persecutoare; pentru un favorit al zilei se înfrînge orice lege, numai spre a-l satisface"* devine, în *Timpul*: *"Prin urmare, nu natura faptelor comise determină instinctele generale de iertare ale M. Sale, ci deosebirea între victimele acestor fapte. Unde cearta e de* lana caprina, *sîntem aspri; e vorba numai ca românul, şi mai cu seamă boierul român, să nu afle dreptate în ţara asta. Pherekyde trebuia satisfăcut, Blarenberg, nu"*.

Poporul urmăreşte pînă în amănunte afacerea Arghiropol — Pherekyde, dînd asemenea ştiri: *"Afacerea (...) a venit înaintea camerei de acuzare şi înaintea tribunalului de Ilfov. Amîndouă l-au ras pe cel mai slab, cea dintîi respingîndu-i cererea de a fi eliberat pe cauţiune, cel de-al doilea condamnîndu-l la un an de închisoare corecţională..."* (11-12 mai 1883). Procesul s-a petrecut, aşadar, chiar în ajunul zilei de 10 mai; exista, deci, o condamnare împotriva lui Arghiropol şi un cuantum de pedeapsă efectuată, astfel încît se putea acorda graţierea suveranului; *Telegraful* îl acuză pe nedrept pe Eminescu de necunoaştere a realităţii. *Poporul* va prelua amplu editorialul eminescian din *Timpul*, 15 mai 1883, în partea care-l interesa: N. Bassarabescu se opreşte la fraze *"...Pherekyde trebuie satisfăcut, Blarenberg, nu"*. N. Bassarabescu nu-i va răspunde, însă, *Telegrafului* din 20 mai, care găsise neadevărurile pe care le-am semnalat. Se pare că *Poporul* este mulţumit cu armătura teoretică eminesciană privind dreptul de graţie. Din păcate, colecţia *Poporului* este incompletă la Biblioteca Academiei Române, şi nu putem urmări în toate articulaţiile acest complex polemic. Ştim doar că numitul Arghiropol face parte din lungul şir de rude ale lui I.L. Caragiale. Mai ştim că Eminescu obişnuia, uneori, să ia apărarea prin presă unor prieteni. Al. Ciurcu însuşi va mărturisi că poetul l-a ajutat într-un lung şi greu proces din 1882, şi va cita articolul poetului din *Timpul* (mărturie foarte preţioasă privind paternitatea eminesciană a articolului respectiv). Am putea crede, la prima vedere, că poetul s-a angajat într-o polemică de circumstanţă, legînd de cazul Pietraru alte cazuri apropiate. Din această perioadă datează, însă, cunoscuta sa scrisoare:

Domnule Maiorescu,

Ieri, sosind Făgărăşanu de la Galaţi, nu am fost de loc la redacţie. Numai aşa se poate esplica cum s-au strecurat articolul infect al lui Bassarabescu. Azi am declarat că mă retrag de la Timpul *dacă nu se va face o deplină şi sinceră retractare a acelor şiruri injurioase. D. Păucescu a fost însărcinat să stilizeze această retractare. Nu am ştiut absolut nimic despre existenţa acestui articol, care n-a fost comunicat nimănui şi trimis în modul anonim în care acest individ contiună a-şi trimite insanităţile la* Timpul.

Al d-voastră supus, M. Eminescu.

Scrisoarea este din 2 iunie 1883, şi se referă la un violent articol antimaiorescian publicat în *Timpul* (criticul trecuse, să nu uităm, de partea liberalilor în alegerile din aprilie 1883, constituind, împreună cu gruparea junimistă, ceea ce s-a numit "opoziţia miluită"). Articolul venea, însă, după un altul, foarte calm, teoretic, cu accente şi inflexiuni eminesciene, în care i se contesta lui Titu Maiorescu dreptul de a se considera exponentul conservatorilor din România. Prin "breşa" făcută, N. Bassarabescu a introdus "insanităţile" sale. Colaborarea redactorului de la *Poporul* la *Timpul* îl va face pe Eminescu să-şi redacteze chiar demisia către Lascăr Catargiu, preşedintele Partidului conservator:

Domnule President,

Aflu cu părere de rău că, fără ca eu să fi fost întrebat măcar, d. N. Bassarabescu, redactorul poate prea cunoscut al foii Poporul, *colaborează în mod regulat la redacţia* Timpul. *Permiteţi-mi a vă declara că mie unuia nu mi-e încă cu totul indiferent cu cine împărtăşesc onoarea de-a colabora la una şi aceeaşi publicaţiune. Am fost pururea – nenumărate coloane de şapte ani ale* Timpului *o dovedesc – în contra acelor scriitori cari cred a se putea dispensa şi de talent, şi de cunoştinţe, şi de idei, numai dacă vor vorbi într-un mod incalificabil de persoana Regelui, pînă în momentul cînd mîna monarhului semnează – cu dispreţ – vreun decret de decorare sau de numire în funcţie. E lesne de înţeles că nu pot primi solidaritatea cu asemenea pene, oricît de mare ar fi îndealtminterelea credinţa mea în principiile conservatoare. Avînd părerea de rău a vă declara că, în asemenea condiţii, mi-e peste putinţă de-a mai colabora la* Timpul, *vă rog să binevoiţi a primi încredinţarea totodată că hotărîrea mea nu-mi alterează nici credinţa în principiile conservatoare, nici împutinează respectul pe care vi-l datoresc.*

M. Eminescu

Această scrisoare-demisie este datată *"Bucureşti, 15 februarie 1883"*, şi ştim că Eminescu se internase, pentru scurt timp, în februarie 1883, în spital. Defecţiunile de la *Timpul*, cu intruziunea unor pene ziaristice străine în campaniile ziarului conservator, datează, aşadar, din primăvara lui 1883; în mai-iunie se va crea situaţia de criză. Este mai mult ca sigur, omeneşte judecînd lucrurile, că în editorialul din 15 mai 1883 N. Bassarabescu şi-a introdus, pe armătura teoretică a lui M. Eminescu, exemplele care-i conveneau. O putea face chiar în tipografie, intervenind în şpalt. Poate că lui Eminescu i s-a cerut — după modelul din amintirile lui Caragiale — numai începutul articolului, restul fiind completat în redacţie. Poate că poetul a fost chiar convins să scrie însuşi, dîndu-i-se informaţii false.

Desigur, *Timpul* nu răspunde *Telegrafului*, care de la 20 mai în sus "jubilează", atacînd continuu, furibund: *"Nici nu ştim dacă trebuie să-i mai luăm în serios pe cei de la* Timpul, *într-atît sînt de mari nepriceperile, ca să nu zicem altfel, pe care le scriu (...). O veche zicătoare românească zice că atunci cînd Dumnezeu vrea să piardă pe om îi ia mai întîi minţile. Numai astfel ne putem esplica... De altfel, nici un om cu minţile întregi nu poate să scrie asemenea lucruri..."* (articol din 17 iunie 1883).

Haiducii politici

Se întîmplă, însă, că un singur ziar, *Binele public*, ia apărarea lui Eminescu în această grea polemică privind graţierile din mai 1883. Într-adevăr, rămînea necomentat cu totul cazul Pietraru, care-l interesa atît de mult şi atît de personal pe Eminescu. Ei bine, foaia lui Gună Vernescu va prelua exact acest caz, în editorialul din 3 iunie. Citäm amplu, mai ales pentru informaţiile pe care le găsim în acest articol:

"Era un moment cînd ministerul Ion Brătianu se clătina serios şi se simţea în ajunul căderii. Atunci, ca printr-un efect magic, ca printr-o maşinărie de teatru, totul se schimbă în cîteva ore. Ce se întîmplase? Într-una din zile, la Camera deputaţilor, pe la sfîrşitul şedinţei, garda se ridicase în mod neobişnuit de la intrare, sergenţii poliţiei fură trimişi după trăsuri, primul ministru ieşise singur — şi unul dintre funcţionarii săi de la finanţe, Ion Pietraru, cu un cuţit de la bucătărie în mînă, să zice că încercase a-l asasina. Telegramele zburară în toate părţile şi felicitări sosiră din ţară şi din străinătate, pentru norocita scăpare c-o singură zgîrietură. Compătimirea fu escitată, manifestare cu masele se organiză, situaţiunea se schimbă — iar d-l Ion Brătianu se putu da martir pentru patrie.

Pietraru, dus la poliție, fu tractat cu toate onorurile cuvenite. Se încercară a-l face scăpat, sub pretext că e nebun sau maniac politic, dar medicul legist, neînțelegînd sau nevoind să înțeleagă voința celor de la putere, constată că Pietraru era în toată firea, mai ales cînd susținea că tentativa o meditase de mai multe zile și că voise s-o facă. În treacăt putem astăzi aminti că acel medic legist peste cîțiva ani și-a primit izbirea ce merita pentru că nu pătrunsese intențiunea cu care se întîmplase fiorosul eveniment.

Deși avea aparința unei înscenări, totuși faptul fu exploatat ca armă contra opoziționii de către guvern și organele-i oficioase. Pe cînd afacerea se strămută de la un judecător instructor la altul (și mulți din ei nici n-au mai rămas în magistratură), organul d-lui Rosetti se silea a împleti asupra asasinatului politic tot felul de utopii, iar foița pamfletară a poliției amesteca pe toți cei din opoziționiune în marele complot al lui Pietraru, secondat de diaconul Cârlova și de fostul revizor Pătescu, care avusese grijă cu cîteva zile mai nainte a trimite manifeste și proclamațiuni sforăitoare către ziare și particulari prin concursul binevoitor al poștei guvernului. Ne aducem încă bine aminte de rechizitoriul d-lui procuror general, cînd procesul se dezbătea înaintea curții de jurați. D-sa lăsa a se înțelege că marele complot fusese organizat de beizadea Grigore Sturdza și afirma că viitorul va da pe față pe adevărații promotori ai crimei.

Ceea ce atunci era viitor, astăzi este prezent: fie-ne dar permis a cerceta puțin lucrurile în urma celor întîmplate de-atunci încoace. Condamnați de juri, Pietraru-Pătescu-Cârlova fură trimiși la ocne, unul pentru toată viața, ceilalți pe timp de 20 și 5 ani. După trecerea de abia a un an-doi, d-l Rosetti se gîndi la martirii d-sale, și ce văzurăm? Începu mai întîi a propune prin ziarul oficios că închiderea tîlharilor în puşcării e contra libertății și umanității. Puşcăriile, zicea d-sa, sînt o sucursală a iadului modern; bieții tîlhari n-au aer curat, n-au palate și grădini, n-au biblioteci și cabinete de cultură.

După aceea văzurăm pe unul din fiii d-lui Rosetti vizitînd ocnele, stînd de vorbă cu martirii tîlhari, dîndu-le consilii și speranțe duioase. Îndată după aceea văzurăm încercarea arestaților de la Telega a voi să scape, cetirăm înfocata apărare ce le făcea ziarul Românul, *spunînd că aveau dreptul să se încerce a scăpa, căci dulce e libertatea (și anarhia!), ascultarăm chiar insultele cu care năpădea pe soldații care, voind a-și face datoria, fuseseră măcelăriți de tîlhari.*

Am citit însă și ceva mai semnificativ. Trădîndu-și cugetarea (care era de-a face scăpat pe faimosul asasin) organul oficios scuza pe Pietraru și-l achita cu desăvîrșire zicînd: — Ce fel? Alături cu vinovați pentru crime ordinare sînt deținuți și arestații politici, de exemplu Pietraru, care, într-un moment de nebunie,

crezînd c-aduce servicii patriei sale, ridică mîna asupra unui ministru? Aceasta nu înseamnă decît dorinţa de-a prezenta pe Pietraru sau ca nebun, sau ca mare patriot animat de înalte simţăminte politice. Iarăşi în treacăt putem înregistra că Pietraru şi ceilalţi complici ai lui — în loc de-a fi puşi la lucrul greu al ocnei, se bucurară de toate favorurile puterii, fuseră tractaţi ca nişte coconaşi, ca scriitori de cancelarie, ca impiegaţi iubiţi de potentaţii zilei.

Aceasta se petrecea în vara anului trecut. De-atunci încoace, în cele 9 luni trecute, avurăm a constata şi alte împrejurări semnificative. Beizadea Grigore Sturdza, care odinioară îşi dăduse aerul de opozant şi cap de partidă scoţînd Democraţia naţională, *trecu în tabăra guvernului. Dintre scriitorii importantului său organ, unul fu găsit bun pentru redacţia* Românului, *altul fu însărcinat a edita o foiţă de propagandă care, ca şi beizadea Grigore Sturdza, începu prin opoziţie spre a ajunge la servilism către dualitatea Rosetti-Brătianu.*

În timpul alegerilor, beizadeaua Grigore Sturdza, autorul vestitei petiţiuni din Iaşi prin care se cerea înfiinţarea pedepsei cu moartea, acela într-ale cărui case se ţinuse întrunirea, fu candidat guvernamental la Iaşi, prezentat, susţinut şi ales de comitetul partidei roşii — sau mai bine de agenţii administraţiunii. Mai mult încă. Cu ocazia zilei de 10 mai, văzurăm că Pătescu şi Cârlova fură graţiaţi de restul închisorii, iar pedeapsa lui Pietraru fu redusă la 10 ani, negreşit după dorinţa şi iniţiativa lui Ion Brătianu, căci în starea de vizirat sub care ne aflăm nici că e permis a bănui cineva că graţierea s-ar fi făcut fără expresa voinţă a primului ministru.

Şi acum întrebăm, fără alt comentariu: opoziţiunea sau guvernul dispusese de funcţionarii Pietraru şi Pătescu spre a-i îndemna să plăsmuiască manifeste sforăitoare, să ia cuţitul şi să-şi dea aere de haiduci politici? Opoziţiunea — sau guvernul i-a îndemnat să atace, le-a luat apărarea şi i-a graţiat?

Să nu vi se pară că aici e înaltă clemenţă, că reducerea pedepsei lui Pietraru nu înseamnă graţiere. M. Sa Regele nici nu s-ar fi gîndit la asemenea individe şi, fiindcă împrejurarea privea pe primul consilier, cuviinţa şi demnitatea (despre care nu d-nii Rosett-Brătianu pot da lecţiuni suveranului) nu l-a fi lăsat să ia iniţiativa unei asemenea graţieri.

Apoi, dacă serioasă ar fi fost tentativa, negreşit că s-ar fi considerat din punctul de vedere al moralităţii şi al exemplului. D-nul Ioan Brătianu putea să intre în sufletul d-sale de atentator, dar nu putea, prin astfel de graţieri, să încurajeze atentatul de omor — şi chiar omorîrea oamenilor politici. În fine, precum ni s-a realizat bănuiala în anul trecut, cînd ziceam că nu ar fi de mirare să auzim în curînd de graţierea lui Pietraru şi a complicilor lui, cine poate afirma că iarăşi în

curînd el nu va fi, sau făcut scăpat prin evadare, sau grațiat pe deplin?! — Şi atunci, omul care nu mai avea nimic de pierdut, care prin urmare era în stare să primească orice propuneri, fie cît de degradatoare, funcționarul ministerului de finanțe al lui Ioan Brătianu — ori va găsi o funcțiune grasă la monopol, la vinuri, la spirtoase, într-un unghi depărtat al țării unde nimeni nu-l cunoaşte, mai cu seamă schimbîndu-şi numele — ori va pleca în străinătate ca să trăiască liniştit cu fondurile ce trebuie să-i fi asigurat aceia care l-au îndemnat să joace rolul ce-l cunoaştem.

Astfel, istoria va scrie (şi cu ce seriozitate!) că d. Brătianu Ioan atît s-a jertfit pentru patrie, încît a trebuit să înfrunte chiar cuțitul asasinilor! Milioane pentru asemenea virtuți cetățeneşti, milioane multe şi... menținerea la putere îndelungată şi cu orice preț.

(*Binele public*, Buc., 15 (1883), nr. 147 (1214), iun. 3, p. 1)

Acest text din *Binele public* răzbună, ca să zicem aşa, cîteva săptămîni de trădări, înşelătorii şi capcane în care a fost tras Eminescu. Înfrînt în amănunte, poetul cîştigă, de fapt, polemica în zona ei fierbinte, centrală. Verificate, toate informațiile date de ziarul lui Gună Vernescu sînt exacte. Asta arată că cineva, undeva, "contabiliza", urmărea cu insistență, de trei ani încoace, întreaga evoluție a cazului Pietraru-Cârlova-Pătescu. În loc de concluzii, vom aminti doar că sîntem la începutul lui iunie 1883, că probabil chiar în această zi de 3 iunie Eminescu se deplasa la Iaşi, în interes de serviciu, la sărbătorile regale pentru dezvelirea statuii lui Ştefan cel Mare. În buzunarul de la haină avea cu sine numărul din *Binele public*, în care i se făcea dreptate. Ar fi hazardat, la nivelul actual de informație de care dispune eminescologia, să afirmăm că textul a fost scris şi publicat de către Eminescu însuşi — care apela la alte ziare, pentru că al său era tot mai dificil de redresat către tonul polemicii serioase, implicate, din anii trecuți. Vom aminti doar că prietenii poetului l-au văzut, la Iaşi, destul de îngrijorat, retras, privind temător în toate părțile. Lui Creangă i-a arătat, seara, înainte să se culce, un obiect ciudat pe care abia-l cumpărase şi-l punea noapte de noapte sub pernă: era un revolver. Dovadă a nebuniei, zic unii biografi. Dovadă că scăpaseră din închisoare doi dintre cei trei "haiduci politici" cu care se luptase atîta: al treilea, "şeful", dorea de asemenea să iasă, dar un ziarist îndîrjit, ori cîțiva ziariști îndîrjiți, ori totuşi unul singur şi cîțiva prieteni ai săi îi țineau poarta puşcăriei...

II

DESPĂRŢIREA DE MAIORESCU

Bucureşti, 30 mai 1883

Cu ocaziunea răspunsului la Mesajul Tronului, un orator cunoscut, d. Maiorescu, a luat cuvîntul, dacă nu în numele partidului conservator, în numele ideilor conservatoare, pe care le-a represintat altădată cu atîta talent şi cu atîta demnitate.

Şi aceste idei i-au inspirat cea mai frumoasă parte a discursului său, aceea în care cu o logică neînvinsă analizează ce este acea pretinsă opinie care ar fi cerînd revizuirea Constituţiunii. D-sa constată că toate vocile care cer revizuirea nu sînt decît ecourile deşteptate prin o singură voce, aceea a lui C.A. Rosetti, şi ecourile nu constituiesc opiniune publică pentru că ecoul nu este espresiunea unei cugetări ci rezultatul sunetului ce se isbeşte de natura brută.

Reproducem mai jos, în întregul lui, discursul d-lui Maiorescu şi lectorii noştri vor vedea, în partea la care facem alusiune, ce bine-i şade talentului cînd este pus în serviciul unor idei sănătoase.

Mult mai puţin fericit a fost d-nul Maiorescu cînd a căutat să explice despărţirea sa de partidul din care a făcut parte. Explicările sale sînt atît de încurcate, încît chiar d-sa s-a crezut dator să se scuze, fiindcă le dă numai pentru că a fost provocat.

Mai mult decît provocat, dl. Maiorescu a fost silit să se explice, căci dl. Lecca, în candida sa naivitate, i-a spus că se apropie de partidul liberal, fără să-şi dea seama că este o insultă să-i spui unui om în faţă că şi-a părăsit credinţele sale politice ca să adopte pe ale altora.

"Nu e adevărat, a zis dl. Maiorescu, că mi-am schimbat credinţele mele. Din contra, partidul conservator e cel care-a părăsit ideile de ordine, care sînt forţa lui, retrăgîndu-se din corpurile legiuitoare. Un guvern, a afirmat d-sa, are dreptul de-a face totul ca să izbutească în alegeri: şi dacă listele electorale au fost confecţionate conform legii, dacă întrunirile au fost libere şi liberă presa, dacă alegerile s-au validat în corpurile legiuitoare, guvernul este în legalitate şi cei ce

tăgăduiesc legalitatea se aruncă în anarhie, cu atît mai mult că nu există nici o autoritate care să judece între opoziţie şi guvern această cestiune de legalitate şi nu-i rămîne opoziţiunii decît revoluţiunea. Pe această cale eu nu pot să urmez, şi de aceea m-am despărţit de guvernul conservator".

Dar această explicare să fie, oare, adevărată? Ne pare rău că sîntem nevoiţi s-o spunem, dar eroarea pe care, cu bună ştiinţă, o face d. Maiorescu este prea gravă ca să ne fie permis a tăcea.

Lectorii noştri îşi aduc aminte că n-am incriminat pe nimeni din aceia care au fost cu noi cînd eram la putere şi ne-au părăsit îndată ce-am pierdut puterea. Dar, din momentul ce sîntem atacaţi, sîntem în drept să răspundem, dacă nu altfel, dar restabilind adevărul.

Ei bine, adevărul este că d. Maiorescu nu s-a despărţit de partidul conservator în momentul în care partidul s-a retras din camere, aşa încît să poată zice că s-a despărţit pentru c-am apucat pe căi anarhice. Este mult de cînd dl. Maiorescu, împreună cu doi-trei amici şi sub conducerea d-lui Carp, a început să se depărteze de noi şi să se apropie, dar nu de partidul liberal, cum se înşeală dl. Lecca, cu nesfîrşita lui naivitate, ci de guvernul partidului liberal. Şi este mult timp de cînd cel mai elocinte interpret al ideilor conservatoare a veştejit atitudinea pe care o luaseră d-lor, cu numele de opoziţiune miluită. Dovadă despre aceasta este candidatura miluită a d-lui Maiorescu comparată cu candidaturile biciuite ale tuturor conservatorilor care n-au părăsit partidul lor. Nu este, dar, exact că dl. Maiorescu s-a despărţit de noi pentru că am apucat căi anarhice: d-sa s-a despărţit de noi, ca să se apropie de mila guvernului în alegeri.

Dacă afirmaţia d-lui Maiorescu nu este exactă, teoria constituţională pe care a susţinut-o e şi mai greşită.

Conştiinţa publică se înfioară şi se revoltă la ideea emisă de d. Maiorescu că guvernul are dreptul de a comite toate infamiile, numai să izbutească în alegeri. Ca în momentul alegerilor un guvern să facă, contra legii, înrîuriri, ca, servit de agenţii prea zeloşi sau înşelat de amici gata de a-l părăsi a doua zi, spălîndu-şi mîinile, să uite, în frigurile electorale, cum se zice, datoria lui de ocrotitor al tuturor intereselor şi de protector al tuturor drepturilor, aceasta s-a mai întîmplat. Dar trebuia dl. Brătianu care a venit la putere tocmai în numele libertăţii electorale ca să îndrepteze, în timp de şapte ani, toate forţele ţării spre o ţintă unică, majoritatea în alegeri, ca să ridice corupţiunea şi persecuţiunea la înălţimea unei dogme de stat, şi să trateze apoi opoziţia ca pe-un popor învins pentru care protecţia legilor nu există şi care află în fiecare funcţionar un instrument de persecuţiune! Şi trebuia să vie dl. Maiorescu ca să legitimeze toate acestea!

Bine zice românul: să te ferească Dumnezeu nu de turc, ci de românul turcit!

Este nedrept dl. Maiorescu pentru sine, nedrept pentru guvernul din care a făcut parte, cînd compară alegerile actuale cu alegerile făcute sub guvernul conservator.

Dacă voia cu orice preţ să găsească alegeri pe care să le poată compara cu alegerile d-lui Brătianu, trebuia să se scoboare în istorie pînă la alegerile de sub căimăcămia lui Vogorides. Numai sub căimăcămia lui Vogorides s-au făcut alegerile astfel încît a ieşit o mare majoritate separatistă în Moldova, cînd toată lumea era pentru unirea ţărilor surori — precum astăzi a ieşit o mare majoritate revizionistă, cînd nu sînt în toată ţara 100 de oameni care să vrea revizuirea constituţiei.

Şi dacă ar fi fost nişte alegeri ordinare, răul nu era aşa de mare, căci tot răul ar fi fost ca ţara să mai sufere încă trei-patru ani un guvern mai rău decît altul. Dar răul ce pot face alegerile unei camere de reviziune este ireparabil. Rău face guvernul care înrîureşte alegerile pentru a se ţine la putere; dar guvernul care sugrumă voinţa alegătorilor pentru a schimba constituţiunea ţării, comite o lovitură de stat. A declara legitim un asemenea fapt, este a declara că fiecare guvern are dreptul a modifica constituţiunea după placul lui, este a declara că constituţiunea ţării nu leagă pe puterea executivă. Căci, dacă guvernul are dreptul de-a schimba constituţiunea, după cum M.S. Regele are dreptul de-a schimba guvernul, atunci nu mai sînt instituţii şi totul se reduce la voinţa unui singur!

Dar cea mai mare eroare a d-lui Maiorescu, aceea din care izvorăsc toate celelalte, este ideea că nu există nici o autoritate instituită de lege ca să judece între guvern şi opoziţie, atunci cînd afirmă că ceilalţi tăgăduiesc că camerele sînt expresiunea voinţei alegătorilor. Dar atunci, care crede d-sa că este funcţiunea M.S. Regelui în stat? Lucru curios! Dl. Maiorescu se pretinde conservator, ba mai conservator decît toţi, şi uită cea dintîi dogmă a partidului conservator, care este monarhia constituţională! Pretinde să facă la toţi lecţiune de constituţionalism, şi uită pre cel dintîi factor constituţional, pre M.S. Regele!

Ca dl. Rosetti să ne spună în ziarul său că, dacă guvernul a violat conştiinţa alegătorilor, alegătorii n-avea decît să opună forţă contra forţă, şi, dacă nu ne place guvernul, n-avem decît să facem revoluţiune — aceasta se înţelege. Dl. Rosetti n-a priceput niciodată rolul înalt al monarhiei constituţionale în societăţile moderne şi tocmai de-aceea este republican!

Dar această ignoranţă nu este permisă unui conservator, unui monarchist cum este dl. Maiorescu. D-sa trebuie să ştie că funcţiunea M.S. Regelui este de-a ţine cumpăna dreaptă între partide, de-a nu permite guvernului să puie voinţa

lui în locul voinţei alegătorilor, şi de-a sfărîma alegerile în care voinţa ţării a fost sugrumată; aceasta este funcţiunea Monarchului într-un guvern parlamentar, acesta este folosul ce-l poate trage ţara de la instituţiunea monarchiei.

M.S. Regele, în alte timpuri, a găsit mijlocul de-a uza de înalta Sa prerogativă în contra guvernului din care făcea parte şi d. Maiorescu.

Şi d. Maiorescu îşi face o idee nedreaptă de M.S. Regele cînd crede că nu va găsi mijlocul de a face să se respecte voinţa ţării tocmai acum, cînd este vorba de-a se dărîma temeliile pe care este clădit edificiul nostru public.

La această înaltă intervenţiune a făcut apel opoziţiunea, retrăgîndu-se din Corpurile legiuitoare.

Ea a zis ţării: voinţa ta a fost sugrumată în aşa grad, încît discuţiunea în parlament a devenit iluzorie, şi, prin prezenţa lor în corpurile legiuitoare, aleşii voştri n-ar putea decît să mascheze lovitura de stat care se pregăteşte. Numai M.S. Regele poate, în asemenea împrejurări, să facă a ţi se respecta voinţa şi a-ţi scăpa constituţiunea.

În acest limbaj nu este nici anarchie, nici revoltă. Este hotărîrea nestrămutată a opoziţiunii de-a nu servi de instrument pentru a se legitima o adevărată lovitură de stat!

[*M. EMINESCU*]
(*Timpul*, Buc., 8 (1883), nr. 119, mai 31, p. 1)

DOCUMENTAR

Nu pierdem timpul şi spaţiul pentru a argumenta paternitatea eminesciană a acestui editorial. Tonul rezervat, menţinerea în zona teoretică, precauţiunile pe care şi le ia autorul textului, discutînd trecerea lui Titu Maiorescu de partea liberalilor, sînt argumente că "îi scrie" un prieten. În această trecere a junimiştilor de partea liberalilor, Eminescu nu s-a angajat; el a rămas la *Timpul*, alături de Al. Lahovari, Lascăr Catargiu, M. Kogălniceanu — vîrfurile partidului conservator care s-au retras din parlament adresînd regelui o petiţie prin care-i cer să declare alegerile nule. Biografii lui Eminescu au "fabulat" pe acest moment pînă la a spune că Titu Maiorescu a acceptat colaborarea cu liberalii pentru a-l... salva pe poet, pe care-l ştia bolnav, pentru a-l ajuta etc. Nimic mai fals! Noi reţinem, despre aceste faimoase alegeri din aprilie 1883, imaginea transmisă de I.L. Caragiale prin *O scrisoare pierdută*, piesa de teatru care se inspiră din ele. Adevărul istoric — pe care nici Caragiale, nici Eminescu nu aveau de unde să-l cunoască în toată... goliciunea lui — este că aceste alegeri au avut doar

pretext revizuirea constituţiei. De altfel, revizuirea, care va începe în toamnă şi se va sfîrşi în primăvară, va fi destul de palidă, Caţavencu înţelegînd foarte clar că nu se schimbă fundamental. Guvernul I.C. Brătianu avea nevoie de girul politic pentru a angaja ţara în alianţa politică secretă cu Germania, Austro-Ungaria şi Italia. Artizanul alianţei, P.P. Carp, l-a atras de partea sa pe Titu Maiorescu şi alţi cîţiva junimişti. Lucrurile neputîndu-se discuta pe faţă, asistăm, în presă, la asemenea dezbateri aparent sterile, cu implicarea principiilor acolo unde este vorba de convenţii...

După acest text teoretic din *Timpul*, 31 mai 1883, foaia conservatoare publică un altul, datorat lui N. Bassarabescu, foarte violent, din care citäm: *"...Privim acum pe d. Maiorescu, un fost ministru al partidului conservator, căzut în poziţiunea umilă de a fi pus să joace, dinaintea Rosetti-Brătianului triumfător, rolul de opozant ce i s-a destinat, alegîndu-l administraţiunea cu mijloacele sale. Bine-i şade, oare, acestui bărbat de talent, ajuns pînă la treapta cea mai înaltă în concertul politic din care făcea parte, să-l vadă lumea în stare de prostituţiune în care se află actualmente? (...) Altă dată prostituţiunea, ca şi orice altă crimă, se purta prin tîrg călare pe măgar, şi un telal striga în numele celui recunoscut vinovat: «Cine o face ca mine, ca mine să paţă!». Noi credem că este astăzi de ajuns să zicem publicului, arătîndu-i: priviţi-i!".* (*Timpul*, 2 iunie 1883).

Împotriva acestui text se revoltă Eminescu şi-i trimite lui Titu Maiorescu biletul cunoscut. O dovadă în plus că textul anterior, cel din 30 mai, îi aparţinea poetului: altfel, de ce simte el nevoia să se delimiteze? *Timpul* va face retractarea cerută de către Eminescu la 8 iunie 1883, într-un editorial din care citäm: *"Nu contestăm nici d-lui Maiorescu dreptul de-a aspira la onoarea de-a vedea pe partidul conservator urmînd ideile d-sale şi recunoscînd direcţiunea sa. Adăugăm chiar că regretăm că unul din redactorii noştri de la* Timpul, *de la 2 iunie, a lăsat condeiul său să alunece şi a întrebuinţat în ultimele alineate ale articolului său unele expresiuni prea aspre la adresa d-lui Maiorescu, căruia cu toţii-i recunoaştem un talent deosebit (...) Iar dlui Maiorescu, de doreşte să devină cărăuşul vreunui partid şi în special al partidului conservator, reintre în rîndul lui, arate-şi abnegaţiunea, devotamentul şi statornicia în principii".*

Expresia vine dintr-un fragment al amintitului discurs maiorescian: *"Am rămas în carul de mai nainte şi în drumul meu. Ceea ce s-a schimbat este cărăuşul: cărăuşii de mai nainte au apucat pe un drum necunoscut nouă, şi nevoiţi sîntem să mînăm singuri carul".*

Cu toată retractarea făcută de către *Timpul*, Titu Maiorescu va reţine episodul şi-i va da o nemeritată amploare în prefaţa la *Discursurile parla-*

mentare ale sale, spunînd apăsat: *"Cu atît mai tare se manifestă nemulţumirea partidului conservator în contra lor (a junimiştilor, n.n.), şi, pe cînd* Timpul *de la 2 iunie 1883, în limbajul la care se coborîse pe atunci, întrebuinţează cuvîntul de «prostituţiune», Al. Lahovari aruncă junimiştilor vorba de «opoziţie miluită», o expresie pe cît de literariceşte fericită, pe atît de politiceşte neîntemeiată"* (*Istoria contemporană a României*, 1925, p. 212). Maiorescu discută retrospectiv, făcîndu-şi un merit din aceea că a anticipat "viitorul" şi a lucrat, în sensul lui, la apropierea ţării de Puterile Centrale. Este un sofism: el nu a ghicit, prevăzut etc. — ci chiar a participat la crearea acestui "viitor". Plonjînd pe momentul de impact, însă, vedem limpede implicaţiile acestei schimbări a axei politice a ţării.

Intenţiile guvernului în privinţa politicii externe vor fi dezvăluite, destul de discret desigur, chiar în această toamnă, în parlament. La 29 octombrie 1883 Anastasie Stolojan face o interpelare pe această temă dezvoltînd, de fapt, programul noului executiv. Cu o zi înainte, la 28 octombrie, I.C. Brătianu semnase tratatul. Spune, aşadar, Anastasie Stolojan: *"...Europa e în prefacere. Astfel, am văzut pe unul dintre miniştrii cei mai eruditi ai Austro-Ungariei, pe dl. Kollay, că a găsit de cuviinţă să meargă în academia ungurească şi acolo, dezbrăcîndu-se de caracterul său oficial, să spună neamului său: «Noi, ungurii, avem o misiune de îndeplinit în Orient, să fim conducătorii culturii occidentale în peninsula balcanică». Nu voi să discut dacă poate fi folositoare şi ungurilor această direcţie nouă ce voieşte a se da aspiraţiunilor lor, nici dacă înlocuirea turcilor cu ungurii în Orient ar fi cea mai nimerită soluţiune a dificultăţilor balcanice. Voiesc numai, amintind acest discurs, să mă întemeiez pe exemplul său, ca să vă aduc aminte că şi noi, românii, avem o misiune de îndeplinit în acest Orient atît de rîvnit, şi că noi, din acest parlament, avem datoria nu numai de a provoca explicaţiuni din partea guvernului, dar şi de a da direcţiunea spiritului public în aceste chestiuni"*. Anastasie Stolojan focalizează interesul politic asupra popoarelor din sudul Dunării, întrezărind o concurenţă româno-ungară pentru influenţarea politicii în această zonă. *"Toată lumea simte că se petrece ceva, că sînt în perspectivă împrejurări extraordinare; prevederea lor a pus în mişcare pe împăraţi, regi, principi, miniştri — pînă şi pe academicieni. Cauza acestor fierberi este cestiunea Orientului. Turcii se duc şi golul ce-l lasă după dînşii în peninsula balcanică aţîţă poftele, ispitele, interesele, provoacă rivalităţile şi neliniştea Europei. (...) Apoi noi, românii, care singuri sîntem mai numeroşi decît toate celelalte naţionalităţi din Orient, ce, nu trebuie să ne gîndim noi la rolul ce sîntem chemaţi să îndeplinim în Orient cînd avem*

numărul pentru noi? Orientul e presărat de coloniile noastre, sîrbii şi bulgarii se urăsc. De la Vidin în jos, în Bulgaria, în Serbia occidentală, e o populaţie deasă, neamestecată, de români, care desparte pe sîrbi de bulgari. Prin Macedonia, Tesalia, Epir — numai români, în dese şi compacte colonii, despart pe bulgari de greci, pe arnăuţi de greci. Cu limba română voiajezi în toată peninsula. Tradiţiunile, suvenirurile istorice sînt pentru noi; am făcut un stat politic cu bulgarii, sîrbii recunosc cu plăcere că numai cu românii nu au avut în toată istoria lor niciun resbel, arnăuţii, în rivalitate cu grecii, trăiesc în înţelegere cu românii. Avem aceeaşi religiune cu marea majoritate a creştinilor din Orient. Nu avem pretenţiunea să le ducem cultura noastră; deşi e mai veche decît a tuturor. De cînd cu drumurile de fier, ştim că fiecare şi-o poate căpăta în Occident, fără să fie silit a împrumuta de la alţii o cultură de contrafacere. Nu cerem nimănui să-şi renege naţionalitatea, căci pe drapelul nostru e scris guvern popular. La noi, ca şi la popoarele din Orient, nu există aristocraţie. Tot pe drapelul nostru e scris nu numai toleranţă religioasă, dar şi toleranţă naţională. Idealul nostru e, declarăm sus şi tare, Elveţia, Belgia, unde statul politic protejează deopotrivă toate naţionalităţile; în fine, am dovedit că ştim să guvernăm neamuri străine, în mulţumirea lor. (Aplauze).

Să ridicăm, dară, dreptul nostru, dreptul înfrăţirii Orientului. Avem români acolo şi vă mărturisesc că soarta oricărei suflări româneşti nu ne poate lăsa indiferenţi. Imitînd versul ilustrului poet latin, vom zice: Romanus sum, et nihil romani a me alienum puto. (Aplauze). *Existenţa Imperiului Otoman astăzi e sfîrşită, numai prin minune-şi mai prelungeşte viaţa condamnată; toţi îi văd sfîrşitul — ceea ce preocupă pe fiecare este cine-i va înlocui pe turci. De aceea vine şi oferă serviciile sale pentru ca să nu lase Orientul fără stăpîni. Tot o asemenea dorinţă a inspirat şi pe Kollay în discursul său. Orientul e de dorit să fie al orientalilor, pe baza programei româneşti: ca fiecare naţionalitate să se dezvolte conform geniului său propriu, în limitele sale etnografice".*

Finalul acestui discurs nu trebuie să ne surprindă: *"D-lor, cultura noastră în mare parte ne-a venit din Transilvania, şi idealul nostru naţional se resimte din această împrejurare. E cam unilateral. După mine, şi acesta este şi scopul cu care am făcut aceste digresiuni, e de trebuinţă să mai lărgim conceptul nostru naţional, să mai lăţim idealul nostru* (Aplauze)".

Fluturarea acestui stindard al imperialismului demagogic românesc este de sorginte rosettistă, dar a fost repusă pe tapet după 28 iunie 1883, o dată cu intrarea României în concertul Puterilor Centrale. De prisos a mai aminti că tratatul cerea amorţirea vocii pentru Transilvania, lăsată în

grija Ungariei, şi lăsa deschise asemenea supape de scurgere a energiei naţionaliste către sudul Dunării. Idealul naţional nu este, totuşi, o aglutinare, o alipire de idealuri: este unul singur. Nici cu schimbul interesului către o direcţie sau alta nu se poate discuta, teoretic vorbind.

Acestei interpelări a lui Anastasie Stolojan îi răspunde I.C. Brătianu, foarte mulţumit de sine: *"Domnia sa a făcut un studiu, a arătat un ideal pe care a venit să-l comunice naţiunii întregi, studiu care face onoare parlamentului român. (...) Domnilor, mai întîi de toate nu trebuie să pierdeţi din vedere că guvernul României este guvernul unui stat mic, şi statele mici nu pot face politică europeană, căci ele nici nu crează evenimentele, nici nu le pot provoca, nici nu le pot suprima sau amîna. Evenimentele vin create de puterile cele mari, şi nouă ni se impun. De aceea politica noastră este modestă, fiindcă ne este impusă. Cînd am fost la Berlin, cu ocaziunea tratatului ce se încheia acolo, în urma războiului dintre Rusia şi Turcia, principele Bismarck mă întreba că ce caut eu şi ce cer: «Ce cauţi şi ce ceri?». Eu i-am răspuns că un stat mic nu cere şi nu caută, fiindcă se expune poate să piardă de multe ori ceea ce are. Un stat ca al nostru se întăreşte pe cît poate, ca atunci cînd vor veni evenimentele să ştie să le facă faţă* (Aplauze)".

Presa din aceste zile a simţit, însă, orientarea ţării către Puterile Centrale. Lungi editoriale, întrebări către guvern şi primul ministru — din care nu se alege nimic. Un ziarist de la *Timpul* încheie presupunerea că alianţa deja s-a făcut, cu această propoziţie devenită celebră: *"Cine face miau-miau pe acoperiş, domnule Brătianu?"*.

Nu putem să încheiem aceste observaţii fără a aminti că o dobîndă — mai mult de ordin moral — va fi contabilizată de către Titu Maiorescu în 1913 în contul acestei alianţe cu Puterile Centrale. Este vorba de cîştigarea Cadrilaterului; în ce condiţii, însă: pentru a servi drept refugiu de-a lungul Dunării pentru românii din Balcani, vînaţi atît de către bulgari, cît şi de către turci, albanezi. A nu se uita, însă, adevărul european: graniţele politice dintre statele balcanice în litigiu au fost trasate prin coridoare de populaţie românească. Tamponul românesc face posibilă vecinătatea între sîrbi şi bulgari pe sute bune de kilometri. Eminescu o spune de nenumărate ori în articolele sale din *Timpul*; pentru poet nu se "cîntăreşte" Transilvania cu sudul Dunării: românii de pretutindeni, din jurul României politice, au importanţă egală. De aceea el face parte dintre cei excluşi de la "tîrgul politic" din iunie 1883.

III

PENTRU LIBERTATEA PRESEI ŞI A JURNALISTULUI

Bucureşti, 28 iunie 1883

Victoria în alegeri, îngenunchierea naţiunii înaintea puterii uzurpatoare, deşteaptă şi apetituri tiranice, printre care pretenţiunea, mai-nainte de toate, de a fi aprobat şi aplaudat uzurpatorul în faptele sale, pe toate căile.

E logic într-adevăr ca, după un cîştig, să se urmărească un altul, şi în fine tot, spre deplina satisfacţiune a acaparatorului.

Regimul dobîndise darea din mînă şi chiar din picioare, a celor ce poartă numele de mandatari ai naţiunii; astfel dispune el la discreţiune de toată puterea în stat, făcînd orişice vrea fără a fi controlat şi nu se gîndeşte decît la mijlocul de a se întări în această situaţie de desfătare şi răsfăţ.

Singurul lucru asupra căruia n-a putut încă triumfa a rămas numai presa, şi aceasta se consideră, credem, de către regim, cu atît mai nesuferită, cu cît el, în exerciţiul puterii discreţionare, a trebuit să devină năzuros, adică supărăcios din lucru de nimic.

Presa, pentru omnipotentul nostru regim, cu strigătele ei, cu lamentele ei continue, îi face negreşit efectul unei hărăitoare din Braşov, care prin scîrţîitul ei strident dă crispaţiuni nervoase. Neapărat dar că se simţea şi nevoia de a pune în practică mijlocul prin care să se năbuşească ţipătul contra trădării şi contra fără-de-legilor regimului, spre a fi liniştit în domnia sa absolută.

Însă, ca [şi] contra a tot răul ce cată a fi combătut, aşa şi contra presei cată să se uzeze de arme îndestul de eficace de a o convinge.

Ei bine, care ar fi fost acelea?

Dacă întru abaterea conştiinţei alegătorilor s-au dovedit cele mai eficace arme: corupţiunea, frauda, ameninţarea; dacă cu acestea s-a putut respinge opoziţiunea de la exercitarea controlului asupra puterii; de bună-seamă că ele n-au putut nimic contra presei, pe cît timp aceasta, în majoritatea ei, este în opoziţiune cu guvernul, bucurîndu-se de sprijinul public.

Armele ce numirăm sînt într-adevăr numai bune pentru cei cu bucate pe cîmp şi pentru cei cu copii de căpătuit, ori pentru aceia care ei înşişi urmăresc un folos direct, nepătrunşi fiind de datoria de cetăţean şi de sînţenia votului ce li s-a încredinţat; dar, cît pentru persoana jurnalistului, hîrşit în luptă şi îndărătnic în profesarea principiilor, sînt custure fără tăiş.

Contra presei şi jurnalistului a căutat regimul să recurgă la acte de răsbunare; şi aşa, după ce că a intentat proces de presă, prin Creditul funciar rural, *unuia dintre organele de publicitate care au cutezat să formuleze acuzaţiune specială contra neregularităţilor de la zisul credit; după ce că în acest proces a căutat să sustragă pe jurnalist de la judecătorii săi naturali, juraţii, şi l-au tîrît dinaintea tribunalelor guvernului, recomandînd acestora să se declare competente şi recompensînd pe magistraţii care au avut lipsa de scrupul pentru justiţie şi s-au supus trebuinţei regimului; acum a mers cu iuţeala pentru a prescrie chiar expulzarea directorului acelui jurnal, a d-lui Galli, adică fundatorul foii franceze* L'Indépendence roumaine, *pentru că acesta este străin neîmpămîntenit încă.*

În cazul de faţă, guvernul, care este evident că a voit să lovească în existenţa jurnalului L'Indépendence roumaine, *s-a folosit de o lege decretată de dînsul acum doi ani, şi care priveşte petrecerea străinilor în ţară.*

Dacă vom ţine socoteală de mobilul care a dictat facerea acelei legi, nu vom putea scuza dispoziţiunea de expulzare luată în privinţa d-lui Galli, pentru că într-adevăr ea nu a fost concepută decît sub impresiunea asasinatului comis asupra Împăratului Alexandru II şi în sprijinul de a combate şi a depărta de ţara noastră acele parazite care îşi caută existenţa din acte de teroare, pe străinii fără căpătîi, pe nihilişti mai ales, în vreme ce directorul jurnalului L'Indépendence roumaine *era aici un muncitor liniştit, stabilit de mai mult timp în ţară şi exercitînd în asociaţia cu români comerciul de tipograf, îndeosebi de calitatea sa de jurnalist.*

Cînd însă ne vom aminti de împrejurarea că numitul director al foii L'Indépendence roumaine *a fost încurajat şi susţinut ca jurnalist chiar de către guvernul actual, cînd vom aminti aci că dl. Galli, prin un alt jurnal fundat de dînsul,* L'Orient, *a debutat în ţara noastră ca sprijinitor al politicii guvernului, atunci desigur că se va vedea şi mai bine cît de necuviincioasă este dispoziţiunea de expulzare de acum.*

Ce fel? Pentru ca să cînte guvernul, un străin poate fi tolerat şi încurajat, iar de a-l critica nu? Atunci se neagă fără rezon principiul echităţii care nu admite dreptul ciuntit, care nu poate admite facultatea de a zice da fără a o admite pe aceea de a zice ba.

Una din două: ori străinul dintru început nu este învoit a face politică în ţară, şi atunci înţelegem raţiunea unei dispoziţiuni de expulzare cînd şi-a permis

el a face politică locală; ori că, dacă s-a tolerat odată străinului d-a face politică guvernamentală, urmează a i se tolera să facă şi politică de opoziţiune. Fapta de la început, a acestui guvern, cu dl. Galli, îl obliga la toleranţa lui în urmă.

Dar credem că nu este nevoie a argumenta mult, spre a convinge despre urîta pornire a guvernului asupra presei. Trebuie să-l aşteptăm de acum la alte măsuri şi mai odioase, pentru că panta este alunecoasă şi nu are piedică pînă-n prăpastie.

Cît pentru presă, am putea să-l asigurăm pe regim că oricît de cumplite ar fi actele sale de răzbunare, nu va fi în stare nici el a abate unele caractere tari ce se găsesc într-însa, şi teamă ne e că, căutînd victoria peste tot, va pierde şi cea deja cîştigată în monstruoasa sa pornire de a-şi subjuga şi presa.

[*M. EMINESCU*]

(*Timpul*, Buc., 8 (1883), nr. 142, iunie 29, p. 1)

DOCUMENTAR

Acesta pare a fi ultimul articol publicat de Eminescu la *Timpul*. Presa fiind antedatată, ziarul cu data de 29 iunie 1883 a apărut în data de 28 iunie 1883. Textul a fost scris în 27, cînd s-a decretat expulzarea lui Emile Galli. Lucrul dovedeşte fără putinţă de tăgadă că Eminescu era la curent cu măsurile de extremă urgenţă luate de către guvern. El participă efectiv, implicit, la evenimentele fierbinţi ale acestor zile, cînd s-a stabilit orientarea politică a ţării spre Puterile Centrale, cu toate efectele ce decurgeau de aici. Textul poate fi considerat, dacă dorim, şi o dovadă a suferinţelor fizice ale poetului: sînt cunoscute, din amintiri ulterioare, durerile sale atroce de cap, "crispaţiunile nervoase" care-şi găsesc, iată, ecou şi în scris. *"Panta este alunecoasă şi nu are piedică pînă-n prăpastie"*, mai scrie el, oarecum premonitoriu în ceea ce-l priveşte. Important este faptul că Eminescu aminteşte procesul din 1882 al ziarului *L'Indépendence roumaine*; într-adevăr, printr-o campanie de presă prelungită, el este acela care a apărat foaia franceză, iar articole din această campanie vor fi ţinute minte de către Al. Ciurcu pînă în 1910.

În acelaşi număr din 29 iunie 1883 (apărut cu o zi înainte), *Timpul* publică mărturiile lui C.G. Costaforu, colaboratorul ziarului *L'Indépendence roumaine*, care transmisese impresii de la sărbătoarea din Iaşi. Se face, astfel, lumină în privinţa banchetului şi a discursului lui Petre Grădişteanu care-i cerea regelui să adune, la diamantele coroanei, provinciile de sub puterile străine. În scrisoarea sa deschisă către Emile Galli, publicată în *Timpul*, C.G. Costaforu spune: *"În faţa deciziunii Consiliului de miniştri, care*

vă expulzează şi care ne izbeşte, oricine are dreptul să se întrebe care este cauza şi care este pretextul. Cauza neputîndu-se mărturisi, a fost trebuincios pretextul. Epistolele mele din Iaşi par a-l fi procurat. (...) Pe mine mă doare că am procurat pretextul şi ţin să restabilesc în public că numai mie şi nimănui altuia nu-i revine răspunderea pentru darea de seamă a serbărilor din Iaşi şi a toastului lui Grădişteanu. Dl. Ministru de interne ştie bine că mergeam ca corespondent al ziarului la Iaşi, pentru că domnia sa a avut bunăvoinţa de a-mi remite biletul meu de liber parcurs. Şi apoi, D-voastră aţi anunţat în numărul de la 5/17 iunie plecarea mea la Iaşi, scriindu-mi numele întreg şi dezvelind astfel pseudonimul cu care iscăleam.

La Iaşi m-am prezentat la d. primar al oraşului, la care mă anunţaserăţi ca pe corespondentul ziarului, însă d. Leon Negruzzi, zăpăcit prin prezenţa regelui, uită cu totul rolul pe care uzul îl asigură astăzi reprezentanţilor presei la solemnităţi, şi în ziua cînd s-a dat banchetul nu m-am putut duce acolo, nefiind invitat. Cu toate acestea, am rugat pe cîţiva amici, între care pe dl. Epureanu, amabilul deputat cunoscut, ca să mă ţie la curent de ce se petrece la banchet. Şi tocmai cuvintele sale proprii sînt ce le-am raportat în epistolele mele..."

Noi credem că este important de ştiut, pentru biografia lui Eminescu, "amănuntul" că în ziua prăbuşirii sale ziarul *Timpul* a fost locul unde a "explodat" afacerea de la Iaşi. C.G. Costaforu îşi dă demisia de la *L'Indépendence roumaine* peste cîteva zile şi se angajează la *Timpul*. El îşi începe activitatea cu explicarea "pretextului" pentru care a fost expulzat Emile Galli; de "cauze" afirmă că "nu se pot mărturisi"! În zilele următoare, textele din *Timpul* (mai ales editorialul lui M. Eminescu) vor fi preluate şi în alte ziare, fragmentar ori în întregime; nici o altă redacţie, însă, nu a avut iniţiativa/curajul de a aborda frontal incidentul. Se vede clar, de aici, că ziarul *Timpul* devenise (rămăsese) vîrf de lance al opoziţiei, ghimpe ascuţit ameninţător împotriva guvernului. O poziţie fără Titu Maiorescu şi junimişti — un guvern decis să acţioneze în forţă, recurgînd la expulzări şi desfiinţări de instituţii.

În acelaşi număr din 29 iunie 1883 al *Timpului*, ce pare a fi într-adevăr unul dintre numerele cele mai dure ale publicaţiei, se începe tipărirea în foileton a raportului P.S. Episcopului Melchisedec asupra înfiinţării episcopatului catolic în România. Raportul este însoţit de o notă redacţională foarte dură la adresa politicii papale, notă care rezumă, în esenţă, textele lui Eminescu pe aceeaşi temă din primăvara anului 1883. Raportul se va publica, în foileton, şi în alte ziare; se află şi în broşură separată, sub

titlul *Papismul şi starea actuală a bisericii ortodoxe în Regatul României*. Episcopul Melchisedec face un istoric detaliat al relaţiilor ortodoxiei cu biserica catolică şi, revenind la anul 1883, analizează pe rînd opiniile ziarelor care au discutat înfiinţarea episcopiei catolice din Bucureşti. Un amănunt, poate nu lipsit de importanţă: prin toamnă, cînd ajunge la această parte a raportului, *Timpul* trece peste pasaje unde episcopul Melchisedec discuta atitudinea... *Timpului* în chestiune. Episcopul îşi dă cu părerea, în broşură, că autorul textelor din ziar ar putea fi Ioan Slavici. Pentru o investigaţie aplicată a cazului, nu este timpul şi locul aici; se prea poate ca noua conducere (direcţie) a *Timpului* să evite rediscutarea unor articole scrise de Eminescu, despre care lumea ştie că este bolnav; ar fi o dovadă indirectă, adăugată celor privind textul propriu-zis, că articolele respective îi aparţin poetului. Pentru noi, important este numărul din 29 iunie 1883 al ziarului, în care se aglomerează atîtea texte polemice semnificative. Cu acest număr sub braţ a plecat M. Eminescu de la d-na Szöke în dimineaţa zilei de 28 iunie 1883 — şi tot cu el a venit la Titu Maiorescu, apoi a călătorit cu birja pînă la Capşa, împreună cu Ventura pînă la Cotroceni, apoi pînă la baia Mitraşewski... Purta cu sine expulzarea lui Galli din ţară — şi a sa însăşi din presă şi din viaţa publică.

IV

PROCLAMAŢIA IRREDENTEI ROMÂNE DIN 18 AUGUST 1885

Românilor,

Ungurii decretă astăzi la Cluj moartea jumătăţii neamului meu.

De pretutindeni s-au adunat sbirii, spre a lua parte la pronunţarea acestei sentinţe. Toate straturile sociale, de la ministru pînă la pintenul ruginit al nemeşului calicit, sînt represintate. În mijlocul luminaţiilor şi între aburii banchetelor ţipetele lor sălbatice se topesc într-un singur urlet: Să facem din Ardeal o ţară Ungurească.

Adunat-au bani pentru ajungerea acestei ţinte, cei mai mulţi încă umezi de sudoarea românească. Să premieze [primeze?] între Români viciul, sperjurul, apostaţia — voiesc ei; să prigoniască tot ce e bun, nobil, cu statornicie de caracter. Slabi prin ei înşişi, luat-au la spatele lor Statul maghiar, făptura politică cea mai scîrbosă a veacului al 19-lea, ieşită din minciună şi trădare. Tot ce munceşte Românul de peste Carpaţi, chiar braţul său, îndreptează-se astfel în contra sa, întrebuinţează-se la ferecarea jugului său.

Mici de suflet tot atît pe cît de sălbateci la năravuri, îmbroboditu-şi-au întreprinderea cu haina unei mincinoase legitimităţi. Nu avem, zic ei, decît să reîntoarcem la matca naţionalităţii noastre pe maghiarii românizaţi. Maghiari românizaţi! — unde oare şi cînd? Putut-a oare, în mia de ani de pînă astă-zi, lăcomi vre-un ungur — el care stăpînea şi jăfuia — la soarta românului — a robotului şi jefuitului? Dimpotrivă, nu tocmai ei răpit-au naţionalităţii române de peste munţi, fruntaşii ei? Iubitori de ticnă şi de onorurile feudale, n-au dat aceştia ignorantei seminţii maghiare contingentul cel mai strălucit de beliduci şi de oameni politici, părăsindu-şi poporul în voia sa, dar în voie fermă şi nestrămutată de a rămîne popor românesc? — Şi noi nu-i chemăm înapoi, noi nu-i reclamăm, noi le-am da un picioru cînd interese întîmplătoare le-ar dicta să se reîntoarcă în sînul neamului românesc, căci mîrşav este acela care îşi vinde neamul său şi neamul nostru curat voim ca să rămîie. — Atunci — ne ripostează tot sbirii — pentru ce Ardealul, pentru ce Banatul, Crişana şi Maramureşul sînt atît de

sărace în unguri? Pentru că — le răspunde noi — nici o dată nu s-a întîmplat o adevărată descălecare maghiară în aceste ţări româneşti. Abstracţie de Secui, a căror aşezare în coasta răsăriteană a Ardealului încă nu este bine stabilit cînd şi prin ce chip s-a făcut, desigur însă nu prin arme — provinciile române transcarpatine n-au văzut decît armate ungureşti cuceritoare, cari s-au prăpădit cu vremea, cum firesc era să fie. Oarda lui Tuhutum n-a fost altceva. Pe români i-a găsit, pe români i-a lăsat. Dacă ungurii au neruşinarea a-şi legitima infamiile de azi cu acele invaziuni, cu cît mai mare drept n-ar avea ginta germană de a cere regermanizarea Franciei, Italiei, Spaniei, în care îşi trimisese, după sfărîmarea imperiului roman, nu numai hoarde care să pustiască, ci popoare care au făcut adevărate descălecări!?

Dar ungurii au însişi conştiinţă de nemernicia argumentului lor istoric. Dacă se folosesc de el, e spre a arunca nisip în ochii popoarelor europene cari încă nu-i cunosc, spre a netezi drumul publiciştilor speculanţi, gata să le ofere, pentru o subvenţie proporţională, înalta misiune de civilizatori ai acestui colţ de pămînt. Ceea ce vreau ungurii e înălţarea unei mari patrii maghiare, pe ruinele patriei române. Aceasta o vreau cu orice preţ, cu orice mijloc. Nimic nu e drept, nu e sfînt, nu e uman pentru ei, afară de ce poate sluji la realizarea acestui scop.

Iată ce discută astăzi la Cluj mii de huni moderni, adunaţi de pretutindeni.

Români de peste munţi!

Voi nu vă temeţi. Voi nu vă puteţi teme.

Alte urgii s-au prăvălit asupra capului vostru, vi l-au plecat, dar din inimă nu v-au putut stinge credinţa în voi, vigoarea de a-l reardica din nou. Astăzi, cînd vi se decretă moartea, în vinele voastre sîngele colonilor lui Traian curge mai iute, mai cu putere. În uliţele luminate ale Clujului, opinca moţului calcă mai greu, deşi cu mai puţin sgomot, decît cisma unguréască şi căutarea lui limpede, senină, hotărîtă, spune negreşit însutit mai mult decît primirea împăinjenită de beţie a magnatului maghiar. Pe acest Cluj şi-l însemnează el astăzi în mintea sa, cu semne neşterse. Jucăria sa de o minută fi-va, cînd va voi!

Gîndul acestui moţ trebuie să fie al vostru, al tuturora, fraţilor. În el cuprinde-se toată programa voastră de apărare.

El vă întoarce ochii spre amarnicul dar gloriosul vostru trecut, şi vă arată cum aţi reîntărit firul vieţei voastre naţionale ori de cîte ori era să se rupă de slăbiciune, cum l-aţi prelungit cînd maghiarul întindea mîna-i nelegiuită ca să vi-l taie. Neprasnicile sarcini ale feudalităţii ungureşti au produs pe luptătorii voştrii de la 1437; conspiraţia celor trei naţiuni, cu nelegiuirile sale fără pomenire

la alte neamuri, pe martirii de la 1785; şi în fine prima licărire a ideii de panungurism şi svărcolirile spre a o duce la îndeplinire, produs-au eroii voştri de acum 37 de ani. Nici strămoşii voştri nu se temeau, fraţi de peste munţi; neînspăimîntarea lor nu era însă ceva fatal, era isvorîtă din conştiinţa vigoarei lor nesecate. Cînd înverşunarea maghiară e la culme, cînd genunchiul tiranului nu-i mai lasă să răsufle, cînd moştenirea strămoşească era, în fine, în supremul pericol, — atunci rupeau cu răbdarea, cu supunerea, şi luptau cum luptă un neam liber şi care e vrednic de libertate.

Unul din aceste momente supreme e astăzi la pragul vostru.

Să nu mai suferiţi a fi amăgiţi de cărturarii căpătuiţi şi fricoşi. "Ordinea legală" a încetat pentru voi de mult, — de atunci de cînd nu mai puteţi apăra prin ea nici unul din drepturile voastre. "Ordinea legală" de astăzi nu e bună decît pentru unguri. Prin ea v-a luat tot ce brumă cîştigat-aţi cu atîta şiroaie de sînge. O administraţie ostilă sub toate formele şi în toate direcţiunile cînd se tratează de voi, v-a nimicit buna stare materială, vă goneşte din ţara voastră strămoşească ori vă pune iarăşi sub regimul biciului domnesc. O nouă iobăgie, mai rea decît cea din trecut, bate în această privinţă la uşa voastră. Şcoalele întreţinute din sudorea voastră sînt deja minate, fitilul se va comunica în curînd şi praf alege-se-va de ele. Biserica voastră e profanată, mai rău decît pe vremile persecuţiilor calvineşti. Jandarmii maghiari vă gonesc popii de prin altare. În contra legilor care asigură independenţa ei, hotărîrea de suprimare s-a luat şi esecuţia va urma ca mîine. Copiii voştrii, cinstiţi şi muncitori, pe cari i-aţi învăţat cu grele sudori carte, nu găsesc un codru de pîine în ţara lor; salariile, întreţinute din sudoarea voastră, îngraşă cîinii flămînzi ai pustelor ungureşti. Limba voastră, dulcea şi strămoşasca limbă, e gonită de pretutindeni. Aţi ajuns să nu vă mai puteţi cere nici dreptate în ea. Toate loviturile acestea vi s-au făcut prin "ordinea legală" — cum vă veţi putea apăra, aşa dară, tot prin ea?

Nu, fraţilor de peste munţi, nu vă lăsaţi a fi înşelaţi asupra adevăratei voastre stări, asupra acelor ce în adevăr vă aşteaptă. REVOLUŢIA VINE! Deşi cerul vi se pare încă senin, pe zare însă se încrucişează fulgere; ele v-o vestesc. Revoluţia o proclamă astăzi însuşi ungurii la Cluj, căci între două popoare, dintre care unul decretează pe faţă pieirea altuia, nu poate fi altă stare decît starea de revoluţie. Numai un popor laş, un popor care renunţă la viitorul său, se face că nu pricepe provocarea duşmană şi nu primeşte mănuşa ce i se aruncă.

Nu aveţi arme. Aşa e. Revoluţia pe faţă nu vă este încă cu putinţă. S-au schimbat vremurile de la Horia încoace. O să le aveţi însă, şi veţi face-o. Ceea ce vi se impune astăzi, e starea de revoluţie într-ascunsă la adăpostul nopţii, în

umbra pădurilor, ca atitudine în relaţiile voastre zilnice cu ungurii. O! fraţilor, de ce uitaţi voi că tot avutul acelora, care susţin lupta de moarte împotriva voastră, e în mîinile voastre, e însuşi avutul vostru furat, jefuit, uzurpat, de care puteţi dispune după plac? Nu ştiţi voi ce lesne se poate preface în cenuşă toată bogăţia unui grof, unui baron, care de la voi o ia pentru ca spre ruina şi pieirea voastră să o îndrepteze? Nu puteţi voi pricepe, că nu vă găsiţi decît în starea de legitimă apărare, cînd, ruinaţi de un duşman pe o cale, voi îi reîntoarceţi ruina pe alta? Şi nu este oare tot stare de legitimă apărare, cînd vă scăpaţi de un sbir al administraţiei, justiţiei şi instrucţiei ungureşti, iarăşi prin singurele mijloace ce vă rămîn, după ce însăşi "ordinea legală" este care-l pune şi îl susţine anume spre ticăloşirea şi pieirea voastră? Astăzi ştiţi şi voi carte. Cetiţi şi vedeţi cum se apără alte neamuri robite ca şi voi. Uitaţi-vă la irlandezi. Ce drame de legitimă apărare nu adăpostesc nopţile lor! Din catalogul sfinţilor voştri patroni mai destituiţi pe unul al cărui patronagiu nu l-aţi simţit niciodată, şi puneţi Glonţul, şi sfintele neputincioase împuţinaţi-le cu una şi faceţi loc Dinamitei. Nici cel dintîi, nici cea de-a doua, nu ne vor minţi vreodată...

Vor să vă înveţe ungureşte.

Vă vor cere copii, ca să-i crească, să-i facă domni şi vînzători ai naţiei lor. Nu-i veţi da. Veţi prefera să se hrănească, şi ei, cu plugul şi cu sapa, cu care v-aţi hrănit voi, şi cînd nu vor mai avea petec de pămînt unde să dea cu ele, îl veţi trimite la codri. Turburarea lor va merge desigur pînă a vi-i hrăpi spre a-şi umple azilele de desnaţionalizare cum în vremile celui mai înfricoşat fanatism religios dragonii lui Ludovic al 14-lea hrăpeau copiii calvinilor francezi spre a-i da pe mîna călugărilor iezuiţi. Ah, cînd veţi fi voi cum puteţi şi cum trebui să fiţi, ungurii nu vor avea curagiu să întreprindă astfel de dragonade, şi cînd toată vigoarea voastră ar rămănea inutilă, veţi striga mai bine cu poetul suferinţelor poporului italian: mai bine să nu am copil, decît să am şi să fie ungur, precum a zis el sori-sa: mai bine să n-ai parte de naştere, decît să dai viaţa unui nou rob.

Urîţi limba ungurească, fraţilor, însutit mai mult decît aţi urît-o pînă astăzi. Scuipaţi pe cine va vorbi-o. Cultivaţi-o pe a voastră cu orice mijloace ce vă vor sta la îndemînă. Toată lumea vă recunoaşte pînă astăzi că sînteţi mari naţionalişti; fiţi pe viitor fanatici. Lărgiţi cît mai mult abisul între voi şi lepra asiatică, să nu poată pe nimenea molipsi. Cu cine va cădea din rînduri, faceţi cum spune Cartea Sfîntă în care credeţi: pomul ce nu produce se taie şi se aruncă în foc. Întoarceţi-vă spatele şi de la aceia, şi-i lăsaţi singuri cu nimicnicia lor, care vă vorbesc de înţelepciune, de răbdare. Ei nu sînt decît prietinii lor şi răuvoitorii voştri inconştienţi. Grupaţi-vă cu credinţă neclintită împrejurul tuturor acelora care sînt

hotărîţi să meargă, gata la sacrificii, cu voi pe noua cale. Fiţi un singur trup, un singur braţ, atît de solidari ca fiecare să fie cap şi programă pentru sine, şi cu toate acestea să fie un singur cap şi o singură programă. Numai aşa veţi duce la izbîndă lupta de legitimă apărare.

Români de peste munţi! Ungurii au răscolit prin toate arhivele infamiilor feudale, ca să vă poată trînti astăzi la pămînt. Strîngeţi-vă puterile şi nu uitaţi un moment că sîntem singuri. Nici Europa nici rasa latină nu există pentru suferinţele şi dorurile noastre. Dacă ar esista o Europă cu conştiinţă de misiunea sa, n-ar mai răbda un ceas necinstea de a hrăni la sînul ei o hoardă asiatică incapabilă de o civilisaţie reală, generoasă, binefăcătoare. "Latinii" Apusului benchetuesc cu tiranii voştri şi nu se sinchisesc leac de mîna de fraţi, care gem sub jugul prietenilor lor. Şi mai vîrtos încetaţi de a vă mai gîndi la "împărat". E un tiran ca toţi ceilalţi care vă cere punga şi sîngele scump al copiilor voştrii şi nu vă dă în schimb decît urgia şi dispreţul. Cine caută să mai întreţie în voi cultul acestui fetiş, e duşmanul vostru, e inamicul progresului vostru. El vrea să vă înapoieze cu veacuri pe drumul ce aţi putut răsbate deja cu atîtea nevoi. Acela a cărui "bunătate" vi se trîmbiţă mai mult, acela însuşi nu dase nici o ascultare păsurilor voastre, acela însuşi nu s-a silit să se facă asasinul acelor care s-au văzut nevoiţi să caute prin arme ce nu puteau ajunge prin rugăminte, acela, în sfîrşit, dacă a îngăduit o uşurare oarecare, a fost numai în urma unei revoluţii, numai după ce-l speriaserăţi, numai cînd a văzut că uşurarea e reclamată neapărat de interesele tronului şi de pacea imperiului său. Frica face pe aceşti fetişi lacomi şi nu "graţia" să dee ascultare supuşilor lor. Sîntem singuri, fraţi de peste munţi, vă zicem încă o dată, de aceea fiecare din voi un erou trebuie să fie. O cauză dreaptă însă, susţinută de un popor cu inimă, îşi are isbînda asigurată.

Românilor de dincoace de munţi!

Ne adresăm către voi fără osebire dacă sînteţi născuţi pe pămîntul românesc liber sau dacă soarta v-a adus aici, căci ceasul suprem este să nu se mai facă această deosebire. Unde şi întrucît se face, ea este semnul cel mai întristător al lipsei noastre de patriotism sincer, de sentiment naţional, de conştiinţa comunităţii originei, intereselor şi aspiraţiilor noastre. Ea alcătueşte faţă cu duşmanul nostru marea primă de încurajare.

Momentul e solemn pentru noi, întocmai ca pentru românimea subjugată. Să punem mîna pe inimă şi să ne zicem: puţin făcut-am pînă astăzi pentru întărirea posiţiunei sale, pentru îmulţirea şi împuternicirea armelor ei de luptă. A acuza guvernele e o eroare nepermisă. Să ne acuzăm mai bine pe noi, care,

obicinuiţi a aştepta totul de la ele, aşteptat-am şi aşteptăm de la ele şi organizarea unui întins şi serios sprijin pentru posturile espuse ale neamului nostru. Fără îndoială, au şi ele datorii către poporul român în genere, nu pot nesocoti nici dînsele absolut exigenţele unei politici naţionale şi ar trebui să fie de tot căzut numele pentru ca un guvern, care ar călca una din aceste exigenţe, să poată rămînea o singură zi la cîrma ţărei. Un guvern are însă drumul său croit de raţiuni de stat; să nu căutăm să-l abatem de la el. Să ne facem datoria, noi, naţiune, noi, opinie publică.

Desfăşură-se steagul Irredentei române pretutindeni. Răspundă-se cu vrednicie conjuraţiei din Cluj. În familie, în şcoală, în armată, cultive-se deopotrivă ideea de solidaritate între toţi românii, comunitatea de aspiraţii, trebuinţă sfîntă de ajutor împrumutat. Spună-se copilului în familie şi în şcoală că patria noastră e sfîşiată de maghiari; spună-se soldatului că adevărata şi efectiva fortificare a Ţărei Româneşti se va împlini numai prin luarea Transilvaniei — convingă-se, în fine, fiecare român cugetător că garanţia reală şi statornică a neatîrnării patriei sale nici în tractate, nici în politica de azi pe mîine, ci în completarea unităţii noastre politice se va găsi. Cea mai groaznică nenorocire va fi pentru România căderea Transilvaniei; va fi anticiparea căderii sale. Să nu uităm: nu sîntem decît jumătate dincoace şi dacă putem avea vreo misiune în Orient, e numai fiindcă sîntem zece milioane, şi nu cinci.

Să ne strîngem rîndurile. Să facem cît mai în grabă ca românii de peste munţi să ne simţiască dragostea de frate, şi ungurii urgia de duşmani. Cine va şovăi, cine va sta la o parte, străin este de neamul românesc şi uzurpat e numele ce poartă.

Poporul român a ştiut să fie mare în toate ceasurile grele. Acest popor primeşte mănuşa ce i se aruncă astăzi de Hoarda Ungurească.

Vae Victis,

Bucureşti, 18 August 1885

COMITETUL DE
INIŢIATIVĂ AL
IRREDENTEI ROMÂNE

DOCUMENTAR

Vizita la tipograf

Dl. comisar inspector Goga se prezentă la tipograf, un evreu, şi-l somă ca să spună care este autorul manifestului tipărit în atelierul său. Fără

multă întîrziere, tipograful declară că manuscrisul este al d-lui Secăşanu, şi-l dete d-lui inspector.

Acest domn mustră pe tipograf de chipul în care a procedat şi-l pofti ca pe viitor din orice imprimat de acest fel să trimeată mai întîi un exemplar poliţiei, şi apoi numai să libereze pe celelalte proprietarului.

Cu ce drept, în virtutea cărei legi dl. comisar inspector a dat aceste porunci, nimeni n-o ştie. Aşa voiesc, aşa fac domnii guvernanţi. Stăpînul de peste graniţă porunceşte, sluga din ţară se supune.

Iredentiştii la poliţie

Sîmbătă, în ziua de 20 august, d-nii Secăşanu şi Ocăşanu fură chemaţi la poliţie de către domnul prefect însuşi. Introduşi în cabinetul d-sale, dl. Moruzzi începu să le debiteze o mulţime de banalităţi politico-poliţieneşti asupra poziţiunii ţării, asupra greutăţii împrejurărilor, asupra prudenţei care trebuie să călăuzească faptele noastre etc.; etc. Stăpînitorii de la Viena şi de la Pesta însă nu erau mulţumiţi numai cu atît, şi guvernul nostru avea să împingă şi mai departe activitatea sa. Sîmbătă, 20 august, la ora 7 dimineaţa, dl. comisar inspector Iepureanu însoţit de dl. Stănciulescu, căpitanul jandarmeriei pedestre, sosi la domiciliul d-lui Secăşanu, unde făcură o percheziţiune. Precum se ştie, nu găsiră nimic. De aici, aceşti funcţionari însoţiţi de către dl. Secăşanu veniră la domiciliul d-lui Ocăşanu. Şi aici se făcu percheziţie, şi aici agenţii poliţiei avură nenorocirea să nu găsească nici o hîrtie, nici o scrisoare. Mai tîrziu, alţi agenţi făcură percheziţiune şi d-lui Droc Bănciulescu, secretarul Societăţii *Carpaţii*, însă nici aici nu fură mai norociţi.

După aceste chemări la poliţie, percheziţii, etc. — guvernul lucra acum mai mult sub presiunea baronului de Mayr şi mai mult după informaţiile date de către spionii ambasadei Austro-Ungare. Trebuie ca orice nemernice dorinţi ale guvernului de la Pesta să fie satisfăcute, şi în acest scop dl. I.C. Brătianu, dar mai ales dl. D. Sturdza, stăruie să capete ca toţi agitatorii ardeleni să fie aruncaţi peste graniţă.

Plecarea proscrişilor

Astăzi, 6(18) septembrie 1885, la ora 8,30 dimineaţa, dl. G. Secăşanu, G. Ocăşanu şi Droc Bănciulescu, goniţi din România de guvernul d-lui I.C. Brătianu, au plecat prin Gara de Nord. Numeroşi amici au venit la gară spre a le strînge mîna. La plecarea trenului, un strigăt general se

auzi: "Trăiască România! La revedere!". Cei expulzaţi vor fi însoţiţi pînă la graniţă de d. inspector de poliţie Iepureanu. La 5,30 p.m. vor pleca şi d-nii N. Ciurcu, A. Ciurcu şi Cornescu. D-nii Ocăşanu, Secăşanu şi Droc Bănciulescu se vor stabili la Paris. D-nii Ciurcu tatăl şi fiul şi d. Cornescu se vor opri la Rusciuc.

În momentul de-a se urca în tren, d. Bănciulescu a înmînat directorului *Românului* următoarele rînduri:

Românilor!

În viaţa-mi n-am simţit o durere mai mare decît în ultimul moment cînd, forţat de împrejurări, cu faţa îndoliată de lacrimi, trebuie să zic adio acestei ţări care-mi fu atît de scumpă. Oricîte ar fi fost dificultăţile prin care am trecut în timpul scurtei lupte pentru realizarea celor mai sacre idei de independenţă şi unitate naţională, acum, la ultimele momente, ele îmi par imperceptibile, şi regret că o împrejurare prematură mă desparte pentru cîtva timp de unica mea dorinţă; vă jur, însă, că aceste idei de revendicaţiune mă vor însoţi pretutindeni. Deşi despărţit de voi, iubiţi fraţi, inima mea nu va înceta de a bate pentru cauza naţională; nici spaţiul şi nici timpul nu va pune bariera sentimentelor sacre de care am fost stăpînit. (...) Plec, fraţilor, plin de speranţă pentru viitorul cauzei naţionale, pentru care nu voi înceta de a lupta oriunde soarta mă va arunca. Mă despart de voi cu trupul, dar cu inima rămîn între voi. Vă urez curaj în lupta pentru unitatea naţională. Vă îmbrăţişez şi vă mulţumesc pentru ospitalitatea ce mi-aţi oferit în toate împrejurările. Dea cerul ca despărţirea noastră să fie o sămînţă aruncată într-un pămînt fertil care va produce fructul Unităţii naţionale. Plec, fraţilor, cu ochii inundaţi de lacrimi, zicîndu-vă la revedere, să vă găsesc mai tari în idei, uniţi, mari şi consolidaţi.

Încă o dată vă salut şi vă îmbrăţişez frăţeşte.

Bucureşti, 6 septembrie

Ion Droc Bănciulescu

Aflăm că expulzările nu s-au terminat, şi peste curînd are să urmeze o nouă listă. Guvernul se ocupă mai ales cu restabilirea naţionalităţii a mai multor ziarişti născuţi în ţară din părinţi din Transilvania, pe care voieşte să-i considere ca străini şi să-i expulzeze.

Cei trei expulzaţi au primit paşaporturi româneşti. Naţiunea află că li se oferise întîi paşapoarte autro-ungare; ei însă le-au refuzat. Din Galaţi

ei se vor îmbarca pe un vapor francez şi vor urma calea pe la Constantinopole la Marsilia.

Datele proscrişilor

NECULAI CIURCU, un bătrîn de 65 de ani, de origine din Braşov. În 1848 a fost dintre fruntaşii mişcării de redeşteptare a României. De atunci, retras din luptele politice, el s-a ocupat cu comerţul. În timpul din urmă a fost casier al ziarului *L'Indépendence roumaine*, al cărui director era fiul său, Al. Ciurcu. Singura lui vină e că a dat naştere acestui fiu.

ALEXANDRU CIURCU, director şi proprietar al ziarului *L'Indépendence roumaine*. Om însurat şi cu copii. Pretextul expulzării lui este că ar fi în înţelegere cu iniţiatorii "Irredentei române". Cînd proclamaţiunea comitetului de iniţiativă a acestei "Irredente" a fost împărţită, el a scris şi subscris un articol la ziarul său prin care dezaprobă acest act. Ca să cunoască însă şi străinătatea cuprinsul acestei proclamaţiuni înainte de a-şi face aprecierile ei, Al. Ciurcu a tradus-o şi a publicat-o în limba franceză. Iacă vina ce i se impută. Adevăratul motiv e însă altul: el deschidea coloanele ziarului său pentru strigătele de durere ale fraţilor lui de dincolo de Carpaţi şi ungurii nu-l puteau suferi. Aceasta-i vina lui.

GEORGE SECĂŞANU, tînăr de vreo 28 de ani, preşedinte al Societăţii *Carpaţii*, venit în România de vreo 6 ani ca să-şi urmeze în Facultatea de litere din Bucureşti studiile începute la Blaj. A fost multă vreme colaborator la *România liberă*, de la care s-a retras anul trecut cînd acest ziar şi-a schimbat atitudinea faţă de românii din ţările de sub coroana ungurească. De atunci, în unire cu mai mulţi amici, a înfiinţat şi dirijat ziarul *Unitatea naţională*. Aici el dădea ospitalitate plîngerilor românilor transcarpatini contra asupritorilor lor. Legaţia Austro-Ungariei avea de mult ochii asupra lui; adesea s-au făcut cereri de izgonire a lui din ţară. I se impută a fi autorul proclamaţiunii iredentiste ce s-a distribuit în România ca şi în ţările române de sub stăpînirea austro-ungară. Poliţia a făcut percheziţiune acasă la el, şi n-a găsit nimic. Vina lui: iubea pe fraţii rămaşi sub jugul ungurilor şi aspira la libertatea lor.

GEORGE OCĂŞANU, tînăr cam de aceeaşi vîrstă ca şi G. Secăşanu. Venit cam în acelaşi timp în România. Născut în Braşov, el îşi trecuse liceul în oraşul său natal; de aici se dusese la Universitatea din Pesta, de unde, după ce-şi obţinuse actul de emigrare din Ungaria, veni la Facultatea

de medicină din Bucureşti. Colaborator al *României libere* încă de la începutul ei, Ocăşanu se retrăsese de la acest ziar o dată cu amicul său Secăşanu, cînd ideile lui nu se mai potriviră cu acelea ale noii direcţii luate de ziar. Colaboră în urmă, din cînd în cînd, la *Unitatea naţională*. El a cerut de la corpurile legiuitoare recunoaşterea calităţii de român; Camera însă i-a respins-o. Ca şi lui Secăşanu, i se impută că ar fi autorul proclamaţiunii irredente. La percheziţia făcută de el, poliţia n-a găsit nimic compromiţător. Vina lui: aceea de a nu uita pe cei asupriţi.

ION DROC BĂNCIULESCU, tînăr de aproape 30 de ani. Pînă luni seara a fost comptabil la Secţiunea III de la Căile Ferate Române. E secretar al Societăţii *Carpaţii*. La percheziţie, nu s-a găsit la el decît un exemplar din proclamaţia comitetului de iniţiativă a Irredentei române, cîteva ziare, şi un registru cu membri Societăţii *Carpaţii*. Asta-i toată vina.

ION CORNESCU, însurat, are o fetiţă de vreo 10 ani. Pînă alaltăieri seara, sub-şef la un birou de secţie de la Secţia III a CFR. Neamestecat cu ceilalţi români. El a făcut imprudenţa de a citi o proclamaţiune faţă cu un funcţionar din biroul său, care l-a denunţat de periculos pentru siguranţa statului... unguresc. Iată pentru ce a fost expulzat.

Dl. I.C. Brătianu declară: "Dacă eu v-aş zice că nu doresc ca toţi românii să formeze un singur stat, ar trebui să socotiţi că sînt sau mincinos sau mişel. Dar să vin astăzi şi să agit chestiunea Transilvaniei, să dărîm Imperiul Austro-Ungar — ar fi o nebunie; atunci n-aş fi ministru, şi aş merita să fiu dus într-o casă de sănătate".

(Grupaj după *Românul* din 5-6-7 septembrie 1885)

V

NUMELE POETULUI

București, 12 ianuarie 1889

Se poate pune întrebarea dacă în împrejurările actuale şi cu grupările existente ale partidelor politice din ţară va fi sau nu cu putinţă ca guvernul să isbutească pe deplin în realizarea programului său de reforme, dînd ţării toate îmbunătăţirile pe care timpul şi situaţiunea poporului le reclamă. E adevărat că în anul care a espirat ţara a trecut prin o criză politică a cărei însemnătate şi a căror rezultate probabile nu se pot apreţia de pe acum şi imediat, dar pe de altă parte nu se poate tăgădui că acea criză stă într-o strînsă legătură cu soarta politică şi socială a ţării, şi [că] din ea trebuie să răsară soluţiunile normale ale problemelor politice pe care reforma ni le impune. E deci cestiunea dacă ne aflăm într-adevăr în preziua unor evenimente care să decidă în mod hotărîtor poziţiunea ţării ca stat civilizat şi constituţional, întemeiat pe cerinţele dreptului modern şi a exigenţelor prezentului, dacă avem încă puterea de a [o] întări şi îmbunătăţi din lăuntru prin reforme înţelepte şi măsuri corespunzătoare cu ele, dacă avem voinţa de a continua, în interesul bine înţeles al ţării, programul politic inaugurat în martie a anului trecut, sau dacă din nou tendinţele adverse ale grupărilor cu aspiraţiuni învechite şi egoismul glacial al ambiţioşilor politici vor ridica piedici în calea dezvoltării naţionale. Prezumpţiunea care admite posibilitatea introducerii reformelor, presupune însă ca condiţie neapărată ca din lupta parlamentară ce se va încinge între grupările politice actuale guvernul politic din martie să iasă, nu numai în formă, ci şi în esenţă, în ce priveşte spiritul politicei sale, c-o victorie deplină asupra adversarilor, iar prezumpţiunea a doua, adică crearea de piedice în contra realizării programului de reforme, s-ar ivi sigur în cazul cînd unele din elementele politice care participă la putere n-ar vedea în sacrificiile pe care guvernul din martie le-a făcut pentru a ajunge la o înţelegere decît un semn de slăbiciune sau de înclinare de a renunţa la realizarea programei atît în ce priveşte forma cît şi spiritul ei.

Rezervele pe care guvernul din martie le-a stabilit pentru ca o înţelegere să fie cu putinţă au fost în privire formală întîi că nu se renunţă la nici unul din

membrii cabinetului care ar fi colaborat la proiectele de reformă, iar în privire materială, declarațiune asemenea francă, că nu se renunță la nici unul din proiectele de reformă. Pe baza acestei convențiuni s-au format deci pîn'acum majoritatea parlamentară și tot pe această temelie ar fi de dorit ca să rămîie și în viitor.

Zicem că aceasta e de dorit, dar vine întrebarea: oare această majoritate va persista să existe și atunci cînd i s-ar zice că cabinetul are o altă misiune mai generală decît aceea de-a servi de unealtă în desfășurarea egoistă și unilaterală a manoperelor de partid și de-a păstra intrigilor politice caracterul veninos și vindicativ care îl au azi? Această întrebare e întemeiată, și ar fi o credulitate prea mare și un optimism exagerat dacă am admite că guvernul nu va fi nicicînd pus în necesitatea de a-și arăta nemulțumirea față de machinațiunile unor pretinși amici politici.

Dintre proiectele propuse, se înțelege că primează cele privitoare la cestiunea agrară și că merită preferență și întîietate în șirul discuțiunilor parlamentare. Dar o cestiune de o importanță de nu egală cel puțin coordonată celei de mai sus este a reformei organizației judecătorești prin admiterea măcar parțială a inamovibilității. În această privință, însă, s-a întîmplat ceea ce Victor Hugo propunea pentru aducerea în lume a păcii universale. Amic al păcii și amic al celor ce propagă formarea unei ligi universale pentru a eterniza pacea, el zice: doresc pacea universală, dar înaintea încheierii ei mai trebuie un război universal care să-mpace toate interesele. Cam astfel, înainte de a se fi votat legea inamovibilității, s-au întîmplat remanieri în personalul magistraturii, care seamănă cu mijlocul propus de Victor Hugo pentru întemeierea păcii universale. Dar să sperăm că, pe viitor, cel puțin, și sub domnia unei noi legi, va înceta obiceiul de a numi sau demite magistrați numai pe motivul strimt că ar fi având alte convincțiuni politice, căci toate considerațiunile de partid și personale ar trebui cu desăvîrșire înlăturate cînd e vorba de numiri în magistratură, unde numai interesul unei dreptăți impersonale caută să decidă. În discordanță cu misiunea ce-a fost încredințată cabinetului, care a fost o misiune de împăcare, vedem răsărind din nou pe orizont pericolul unor procese de răzbunare politică, ca cel privitor la dezordinile comise în unele redacțiuni și în sfîrșit ca procesul pe care unele elemente voiesc să-l facă fostului cabinet Brătianu. E evident că asemenea lucruri sînt cu totul contrarii rolului de împăcare cu care coroana însărcinase cabinetul și că toate acestea nu pot decît să alimenteze și mai mult urile și răsbunările politice; căci în privința acestui rol d. ministru de externe s-a exprimat încă din martie în numele noului cabinet: "Garanție de impunitate pentru guvernul trecut? Noi în această privință — și această declarațiune o fac în numele întregului guvern — credem și nu ne

vom depărta niciodată de această credinţă că în politică greşelile se îndreptează dar nu se răzbună. Dacă d-v. credeţi că în ţara aceasta la fiecare răsturnare de guvern să se ajungă la răzbunare şi pedeapsă, dacă credeţi că pentru fiecare greşeală să fie, în afară de pierderea puterii, şi o răspundere care atrage după sine pedeapsa, dacă dv. voiţi să aruncaţi ţara într-o confuziune şi convulsiune nepomenite, declar că nu ne vom preta la un asemenea joc". (*Era nouă*, p. 291).

Toate aceste împrejurări izolate una de alta par a nu avea însemnătate, însă, luate la un loc, ele întăresc presupunerea că se pregătesc diferite expediente, îndreptate în contra cabinetului, şi în adevăr înţelegerea stabilită cu atîta greutate ar fi pusă în chestiune şi s-ar decide definitiv întrebarea dacă ţara mai e în stare ca, sub conducerea unor oameni încercaţi şi dezinteresaţi, să se desvolte înainte, sau dacă, în locul erei nouă de reforme administrative, sociale şi financiare, o să revie timpul de neomenoasă exploatare şi de vînătoare de funcţiuni, pe care l-am avut de curînd. Mult n-ar dura o asemenea reacţiune, dar în orice caz, în timpuri în care ţara are nevoie de o conducere serioasă, pentru garantarea siguranţei sale, o asemenea reacţiune ar fi o nenorocire.

[*M. EMINESCU*]

(*România liberă*, Bucureşti 13 (1889), nr. 3397, ian. 13(35), p. 1)

DOCUMENTAR

Am avut norocul să descoperim — şi şansa să publicăm — acest ultim articol tipărit de M. Eminescu.

Elementele filologice nu-i conving, însă, pe editori să atribuie poetului acest editorial. Fraza este, totuşi, a lui: perioade lungi, ciceroniene, simetrie largă — cam obosită, e drept —, preferinţa pentru două colonuri — sînt dovezi mai sigure ale paternităţii eminesciene decît anumite expresii care par a veni dinspre poezia sa. În acest articol mai există, însă, un element important care poate certifica paternitatea: referirea la Victor Hugo. Într-un text al său din 17 septembrie 1882 (O., XIII, p. 190), poetul se referă la scriitorul francez în termeni aproape identici: *"Precum Victor Hugo propune pacea eternă, cu condiţia ca un ultim şi mare război să înlăture toate nedreptăţile de pe pămînt"*.

Articolul a făcut, însă, o adevărată furtună în presa timpului, fiind dat pe faţă numele lui Eminescu drept autor. Sîntem, să nu uităm, în ianuarie 1889, iar Eminescu evadase din citadela Botoşanilor, în primăvara anului trecut, după ce conservatorii cîştigaseră alegerile. Îl adusese la Bucureşti Veronica Micle — şi-l primiseră foştii lui prieteni ziarişti. La *România liberă*

colabora, după cum transmite N. Brăneanu, cu cîte două articole pe săptămînă — pentru o sumă fixă de bani — din vara lui 1888. Nu s-au identificat aceste articole; stilul ziaristic al lui Eminescu este lipsit, în această perioadă tîrzie a scrisului său, de expresiile fulgurante specifice anilor glorioşi de la *Timpul*. Textele sale "se ascund" în ziaristica anonimă a momentului, el nu mai dezvoltă teorii proprii, polemici ţesute în campanii etc. *România liberă* comentează pe larg programul guvernului conservator, impus de către P.P. Carp: este posibil ca texte dedicate acestui program să aparţină şi lui Eminescu. Chiar textul de faţă comentează programul lui P.P. Carp. Acest text, din 13 ianuarie 1889, provoacă, însă, o demisie din guvern: Gună Vernescu, liberal, ministru de justiţie în cabinetul junimisto-conservator, se simte lezat într-un asemenea grad de articolul din *România liberă*, — deşi nu este numit; se descoperă... citîndu-l — încît îşi prezintă demisia, zgomotos, chiar în încăperea Camerei Deputaţilor. Lucrurile sînt descrise de către G. Panu, în *Lupta*, din 15 ianuarie 1889, pe prima pagină:

Fizionomia Camerei

Şedinţă mai nostimă, nec plus ultra *a partidului conservator a fost astă dată atins. Să povestim. Şedinţa încă nu este deschisă, cînd d. Vernescu intră furios cu un exemplar din* România liberă, *în care este înjurat. "Îmi dau demisia, îmi dau demisia" — strigă către amicii săi care înzadar cearcă a-l linişti. Miniştri junimişti îl înconjoară şi îl roagă să nu demisioneze căci se va face rectificare, îi şi arată un bruion de rectificare, aruncînd vina articolului în chestiune pe spatele bietului Eminescu... D. Vernescu se linişteşte, ba încă se prea linişteşte, şi aceasta foarte repede... O furtună în un cap de avocat... Şedinţa se deschide...*

În pagina a doua a ziarului *Lupta* apare nota în care D. Laurian *"a declarat că autorul articolului este d. Eminescu"*. Deci, numele poetului a fost rostit în Cameră şi a avut darul de a-l linişti — *"ba încă se prea linişteşte, şi aceasta foarte repede"* — pe Gună Vernescu, liberal intrat într-o combinaţie şubredă cu guvernul.

România liberă dezminte, într-adevăr prompt: *"În numărul nostru de vineri s-a strecurat un articol de fond fără autorizarea redacţiunii, articol care conţine nişte apreţieri cu totul străine de modul nostru de-a vedea. Declarăm că nu avem nici o solidaritate cu părerea individuală a autorului acestui articol"* (14/26 ian. 1889, p. 1). Nota face ocolul ziarelor bucureştene, iar *Democraţia* o comentează acid: *"De cîte ori redacţia* României libere, *fie că nu a avut vreo înţelegere prealabilă spre a-şi urmări drumul în scrierea lucrurilor astfel cum le*

simte, fie că fără voia ei răsuflă şi scrie altfel vreun articol în contra unei părţi a actualului guvern, vărsîndu-şi focul contra conservatorilor şi ridicîndu-şi tovarăşii săi junimişti în slava cerului — te pomeneşti a doua zi cu o dezminţire. Dezminţirea este stereotipă. Un necunoscut s-a strecurat furiş la redacţie şi a dat la tipar un articol pe care noi ceşti-lalţi nu-l împărtăşim. (...) Dar cînd vii să dezminţi un articol de fond de 3 coloane şi jumătate, lucrul e cam boacăn" (15/27 ian. 1889, p. 2). *Naţiunea* scrie şi ea: *"În urma articolului apărut ieri în* România liberă, *în care d. Vernescu era tratat într-un mod prea adevărat pentru un organ ministerial, domnia sa şi-a dat demisia azi dimineaţă. Însă, în urma asigurărilor d-lui Carp, cum că va dezavua — ceea ce a şi făcut în numărul de azi al oficioasei — pe d. Eminescu, autorul articolului în chestiune — d. Vernescu şi-a retras demisiunea. Uite popa, nu e popa"* (15 ian., p. 3).

Telegraful nu putea, nici el, să lipsească dintre ziarele atente la dezvăluirea numelui lui Eminescu — numai că are altă versiune: *"Revista politică din* România liberă, *care atacă pe d. Vernescu pentru schimbările din magistratură, se afirma ieri la Cameră c-a fost dictată de d. ministru Marghiloman şi scrisă de redactorul Brăneanu. Ca să împace însă pe d. Vernescu, de-ale cărui voturi aveau mare trebuinţă (...) d-nii Carp şi Theodor Rosetti, faţă cu dl. Laurian, i-au declarat că articolul priveşte pe d. Eminescu şi în acest sens au şi publicat în acel ziar cîteva rînduri azi"* (15 ian. 1883, p. 3). *Naţiunea* crede, în fine, că articolul cu pricina a fost scris de Populeanu. Acest carusel al presei are, însă, ca punct de echilibru, mărturia lui N. Brăneanu, redactor la *România liberă*, prietenul lui Eminescu: *"Scurtă vreme înainte de nebunie, Eminescu dădea semne de nervozitate şi excitare suspectă. Într-o astfel de dispoziţie, a scris la* România liberă *un articol violent în contra colegului lui Carp din minister, Vernescu, şeful liberalilor-conservatori fuzionaţi cu junimiştii. Din cauza asta, mai ales că raporturile dintre Carp şi Vernescu erau şi aşa foarte încordate, a izbucnit o criză ministerială şi a căzut guvernul. Deci Eminescu a răsturnat şi un guvern"*.

Mărturiile acestea sînt consemnate de Ioan Scurtu, într-o anchetă făcută la începutul secolului XX, printre cei care l-au cunoscut pe Eminescu. Arhiva lui Scurtu a dispărut, însă, iar M.N. Rusu, cel care a publicat în fosta *Săptămîna* această amintire a lui N. Brăneanu, nu spune de unde a recuperat textul. Curios este că tocmai această mărturie a lui N. Brăneanu îi face pe editorii lui Eminescu să se îndoiască de paternitatea eminesciană a textului din 13 ianuarie 1883: dînşii consideră că memorialistul se disculpă, aruncînd în spatele lui Eminescu o polemică pe care, în epocă,

Telegraful — după cum vedem — o atribuie lui N. Brăneanu însuşi. Raţionamentul ni se pare forţat: de ce s-ar apăra un ziarist la 1900 pentru un gest din 1889? De ce n-ar fi făcut el publică mărturia, preferînd s-o încredinţeze sertarelor lui I. Scurtu? De ce şi-ar atribui, în fine, un text a cărui armătură teoretică este eminesciană? Discuţia se duce în notele vol. X al integralei eminesciene, p. 709, unde se cer, pentru paternitatea eminesciană, *"argumente"* suplimentare *"privind fondul problemelor puse în discuţie"*.

Fondul problemelor... mărunte ţine de istorie. Fondul problemei mari este simplu: după acest articol din 13 ianuarie 1889 Eminescu a fost — pare-se, chiar a doua zi — internat la casa de sănătate a doctorului Şuţu, de unde nu va mai ieşi viu. Lăsăm oricui latitudinea de a crede că poetul a avut într-adevăr o criză imediat după publicarea acestui articol atît de problematic. Noi facem, însă, legăturile ce se impun cu evidenţă: imediat după darea pe faţă a numelui lui Eminescu, la 1 iulie 1883, el a fost internat la casa de sănătate a doctorului Şuţu. Imediat după darea pe faţă a numelui poetului la 14 ianuarie 1889, lucrurile s-au petrecut ca trase la indigou. Care este, atunci, fondul problemelor? Ziarele se răsfaţă, la 14-15 ianuarie 1889, să descrie cum P.P. Carp a salvat guvernul cu numele poetului. Şantajul cu "bietul Eminescu" i s-a părut atît de firesc lui Carp, încît îl exhibează în Camera deputaţilor, cu martori şi presă de faţă.

Rezultă, oricum, că Gună Vernescu, fostul director al *Binelui public*, care-l însoţea pe Eminescu în campaniile sale polemice şi care l-a apărat pe poet în 1883, era foarte sensibil la auzul numelui său. Să fie vorba de milă — ori de respect? Nu vom şti niciodată ce a însemnat *"furtuna din capul său de avocat"* — cum zice G. Panu. În editorialul din *România liberă*, Eminescu nici nu pronunţă numele ministrului de justiţie, şi nici nu focalizează observaţiile sale pe domeniul justiţiei, ci discută la modul general despre tendinţele de răzbunare ale anului 1889. Poetul citează din P.P. Carp (de asemenea, fără a-i aminti numele) — şi ridică la principiu activ, practic, opinia acestuia după care *"în politică greşelile se îndreaptă, nu se răzbună"*. Părerea lui Eminescu era alta, dacă ne referim la ziaristica sa de la *Timpul*: *"Greşelile, însă, în politică sînt, după cum zic francejii, crime; căci în urma lor sufăr milioane de oameni nevinovaţi, se-mpiedică dezvoltarea unei ţări întregi, şi se-ntunecă pentru zecimi de ani înainte viitorul ei"*. (13 februarie 1882, O.XIII, p. 54). În 1889 se doreşte, de către o anumită aripă a conservatorilor, darea în judecată a guvernelor I.C. Brătianu: în această dezbatere de idei intervine Eminescu, cerînd renunţarea la răzbunare, în numele programului

conservator care iniţia o "nouă eră". Asemenea dezbateri teoretice nu mai sînt, însă, specifice presei în 1889; Eminescu plonjează într-un climat ziaristic dominat de eristică măruntă, de pasiunea pentru mărunţişuri şi aluzii. Este ciudat, într-adevăr, cum un ministru al justiţiei se sesizează la observaţiile generale ale unui ziar care nici măcar nu-l numeşte şi care abordează principial realitatea. Climatul ziaristic s-a schimbat, Eminescu vine cu "idei" şi "teorii" într-o lume "epică" ce nu-l mai poate înţelege şi accepta. El nu-şi mai poate ţine numele ascuns, nu se mai poate apăra din spatele scrisului în această "eră nouă", unde scenariile sînt vînate cu pasiune. Pe de altă parte, prea multă lume dorea să scape de scrisul său incomod. Se dusese C.A. Rosetti (decedat în 1885), ieşise din viaţa politică I.C. Brătianu (decedat în 1888) — tensiunile vechi amorţiseră; nu este lipsit de importanţă faptul că, în ultimul său articol de ziar, Eminescu "iartă", cere îndreptarea greşelilor — iar nu răzbunarea lor. Gestul are nevoie de o înţelegere mai larg omenească.

Cuprins

PREFAŢĂ 5

PARTEA ÎNTÎI. **ULTIMA ZI LA "TIMPUL"** 9

JOCUL CIFRELOR ŞI-AL ÎNTÎMPLĂRII... 11

ACTUL ŞI "ACTORII" LUI 18

SECRETELE, DUPĂ EMINESCU 33

"UN OM MORALMENTE MORT" 46

"ARUNCAŢI-L PESTE BORD!" 53

ZĂVOR LA PORŢILE ORIENTULUI 62

DIAMANTELE COROANEI 65

BUCLA ÎNTOARCERII ACASĂ 68

"UMFLĂ-TE ŞI CRAPĂ!" 72

PROPRIETARI ŞI CHIRIAŞI 74

IMPRESII DINTR-O "BAIE LA PUTINĂ" 77

"CUM STĂM CU POLITICA?" 81

MARII ŞI MICII NEBUNI AI LUMII 83

RETRACTEAZĂ-TE, D-LE FĂGĂRĂŞANU! 86

"LANGAJUL" ŞI ŞANTAJUL 89

"BRĂTIENE, BRĂTIENE, NE-AI ADUS PE CAP BELELE!" 93

"NOI N-AVEM FACULTATE AICIA, LA RUSCIUC..." 96

BUDAPESTA ÎN CLEŞTELE ROMÂNO-EUROPEAN 99

"ACEASTA-I O RUŞINE, JUPÎNE BRAT-IVAN!" 101

IUBESC TRĂDAREA, DAR DETEST PE TRĂDĂTOR 104

"DOMNUL MI-A SPUS SĂ SPUN CĂ NU ESTE ACASĂ" 106

"UN BĂTRÎN ATÎT DE SIMPLU..." 109

NEPOŢI ŞI BUNICI 111

"IATAGANUL" LUI PIETRARU 114

"ARGUMENTE ADRESATE OMULUI CUGETĂTOR" 117
"CARTEA CU ŞAPTE PECEŢI" 119
"UN TRIANGUL CABALISTIC" 122
"ALE TALE DINTRU ALE TALE" 125
ŞOAPTELE CIFREI ŞAPTE 128
O ADUNARE LINIŞTITĂ 131
ROMÂNI, *"STRĂINI DE ORIGINE ROMÂNĂ"* 134
SCARA DE INCENDIU 136
"CARTE TRISTĂ ŞI-NCÎLCITĂ..." 138
O COALĂ EDITORIALĂ PIERDUTĂ 145
RITMURILE EDIŢIEI PRINCEPS 152
PREFAŢĂ LA EDIŢIA DINTÎI 162

PARTEA A DOUA. **MARTORI MINCINOŞI** 173
P. ZOSIN: UN ÎNTEMEIETOR 175
C. MILLE ŞI "VĂLUL TURPITUDINILOR" 214
ÎN LOC DE ÎNCHEIERE:
V.G. MORŢUN ŞI MĂRTURIILE LUI MINCINOASE 245

ADDENDA 257
I. DREPTUL LA GRAŢIE[RE] 259
II. DESPĂRŢIREA DE MAIORESCU 272
III. PENTRU LIBERTATEA PRESEI ŞI A JURNALISTULUI 280
IV. PROCLAMAŢIA IRREDENTEI ROMÂNE DIN 18 AUGUST 1885 285
V. NUMELE POETULUI 295

N. GEORGESCU

MOARTEA ANTUMĂ A LUI EMINESCU

Ceea ce se poate afla din cartea de față nu este, așadar, biografia lui Eminescu — ci mai degrabă anti-biografia sa. Noi ne propunem să ascultăm, deci să analizăm, imaginile de pînă acum ale poetului, care nu sînt altceva decît creații ale unuia ori altuia dintre biografii săi — și de cele mai multe ori ale mai multora, înțeleși între ei, adică supuși unui consens. Ne mai interesează acel complex constituit și funcționînd ca atare în istoria literaturii române sub numele de "viața lui Mihai Eminescu", adică de ce s-a resimțit nevoia unei asemenea biografii, mai ales că de fiecare dată demonstrația actorului care o pune în scenă este cam aceeași: avem în față viața unui bolnav. Nu este mai folositoare moartea unui om sănătos decît viața unui bolnav? Cu ce ne ajută, de peste o sută de ani, faptul că în centrul literaturii române, pe axa ei, s-a plasat un bolnav care-și cere dreptul la biografie? Pe cît de exemplară, pilduitoare este viața unui asemenea bolnav?